

IKOS

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2010 Nr. 2 (10)

VERSUS AUREUS

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vida BAGDONAVIČIENĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Tomas BALKELIS
(Manchester University, Didžioji Britanija);

Daiva DAPKUTĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Mykolas DRUNGA
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Alfonsas EIDINTAS
(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva);

Violeta KELERTIENĖ
(Vašingtono universitetas, Siatlas, JAV);

Kaja KUMER-HAUKANÖMM
(Tartu universitetas, Estija);

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS
(University of Tennessee, JAV);

Saulius PIVORAS
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Linas SALDUKAS
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Juozas SKIRIUS
(Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva);

Giedrius SUBAČIUS
(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV);

Romas VAŠTOKAS
(Trent University, Kanada)

Lietuvių išeivijos institutas
S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Lietuvių išeivijos institutas, 2010
© „Versus aureus“ leidykla, 2010

TURINYS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Karolis ŽIBAS	Imigracijos suvokimai Lietuvos visuomenėje Conceptions of immigration in Lithuanian society	9
---------------	--	---

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Asta KAZLAUSKAITĖ	Nelegali emigracijos biurų veikla Lietuvoje 1918–1940 m. Illegal activities of emigration bureaus in Lithuania (1918–1940)	31
Kristina ŪSAITĖ	Iš viršaus ir/ar apačios: JAV lietuvių jaunimo organizavimo(-si) istorijos fragmentai (1957–1972 m.) From the top and/or the bottom: examples of the history of Lithuanian–American youth organizations (1957–1972)	43
Marija RAŠKAUSKIENĖ	Jadvyga Damušienė: atsakomybės už šeimą ir tautą liudytoja Jadvyga Damušienė: being responsible for family and nation	63
Mindaugas TAMOŠAITIS	Bronys Raila priešokupaciniu dešimtmečiu: tarp kraštutinės kairės ir dešinės Bronys Raila in the decade before the occupation: between the extreme left and right.	81

Daiva DAPKUTĖ	„Vis gailiuos, kad per mažai keičiuos“: Bronio Railos politinė veikla emigracijoje “I always regret that I change so little”: Bronys Raila’s political activities in exile.	96
---------------	--	----

IŠ ARCHYVŲ FROM ARCHIVES

	Kultūros ir lituanistikos mokslo sklaida neliaka nepastebėta. Dianos Jovaišienės interviu su profesore Violeta Kelertiene The spread of cultural and Lithuanian studies can’t help but be noticed. Diana Jovaišienė in conversation with Professor Violeta Kelertas	111
Arūnas ANTANAITIS	JAV LB paramos Lietuvai epizodai 1990 m. Lithuanian–American Community assistance to Lithuania: some episodes from 1990	115

RECENZIJOS BOOK REVIEWS

Juozas SKIRIUS	Nauja knyga apie pokario užsienio lietuvių kovas už tėvynės nepriklausomybę How Lithuanians abroad struggled for Lithuania’s independence after World War II: a look at a new book . . .	133
Hektoras VITKUS	Egzilis kaip etninį tapatumą konstruojantis faktorius? Exile as a factor in constructing ethnic identity?	138

KRONIKA EVENTS

Ingrida CELEŠIŪTĖ	Vasaros kursai „Refresh in Lithuania“ The Refresh in Lithuania summer course	147
Vida BAGDONAVIČIENĖ	Diasporos jaunimo stažučių programos: jų prasmė, uždaviniai ir poveikis Training programs for diaspora youth: their purpose, asks, and effects	149

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas ir lietuvių išeivija	
President of the Lithuania and Lithuanian Emigration	157
Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie	
LRV santykių su išeivija apžvalga	
Review of Relations between Lithuanian Government	
with its Subsidiary Institutions and the Lithuanian	
Emigrant Community	158
Visuomenėje	
Society	160
Lietuvių išeivijos institute	
Lithuanian Emigration Institute	168

MŪSŲ AUTORIAI

AUTHORS	171
-------------------	-----

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS

REQUIREMENTS FOR CONTRIBUTORS	173
---	-----

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Karolis ŽIBAS

Imigracijos suvokimai Lietuvos visuomenėje

Šiuolaikinei visuomenei būdinga etninė įvairovė, nulemta (ar istoriškai sąlygota) įvairių procesų: etninių grupių, diasporų ar migrantų bendruomenių formavimosi. Šiems procesams vis didesnę įtaką daranti tarptautinė migracija XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje tapo neatsiejama modernių visuomenių gyvenimo dalimi. Tačiau pastarasis dešimtmetis paliudijo, kad tarptautinė migracija tapo iššūkiu valstybių nacionalinei ir tarptautinei politikai bei visuomenių bendrakultūrei koegzistencijai. Migracijos procesai ne tik pakeitė valstybių populiacijos kompoziciją, bet taip pat išryškino visuomenės vaidmenį valstybės etninių santykių raidoje. Daugelio šalių visuomenės imigrantus pradėjo traktuoti kaip pavojų socialinei tvarkai, papildomą konkurenciją darbo rinkoje ar grėsmę imigrantus priimančių visuomenių kultūriniam paveldui (Weiner 1995¹). Atsižvelgiant į šias aplinkybes, migrantų pažeidžiamumas tikslo šalyse tapo pabrėžtinas: imigrantai dažniausiai įkūnija „išorinį priešą“, prieš kurį dažnai mobilizuoja priimančios visuomenės nariai ir politikai, kita vertus, jie tampa valstybės neišspręstų vidinių problemų „kaltininkais“. Esminė aplinkybė

ta, kad patys imigrantai neturi galimybių „paneigti savo kaltę“, todėl dažnai tuo pat metu yra ir nutolę nuo savo kilmės šalių, ir nepripažįstami juos priimančių šalių visuomenių (IOM 1999²).

Migrantus priimančių visuomenių migracijos procesų suvokimas – svarbus indikatorius, rodantis tiek visuomenės toleranciją, tiek sukuriamą aplinką imigrantų integracijai. Nepaisant formalių įstatymų ir palankios migrantų integraciją reglamentuojančios teisinės bazės, veiksminga integracija į pagrindinius visuomenės gyvenimo sektorius sunkiai įmanoma be visuomenės supratingumo ir tolerantiško požiūrio.

Imigracijos klausimas Lietuvoje yra aktualus tiek dėl šio reiškinio naujumo³, tiek ir dėl dažnai vienpusių ir neigiamų visuomenės nuostatų Lietuvoje gyvenančių imigrantų atžvilgiu⁴. Neigiami socialiniai reiškiniai kyla iš migrantus priimančios visuomenės pusės, kadangi visuomenė ne visada yra pasirengusi prisitaikyti prie įvairovės, o tai dar labiau apsunkina migrantų integracijos procesus. Taigi visuomenės nuostatų tyrimai tampa neatsiejamu integracijos procesų stebėsenos instrumentu.

Migracijos sąvoka ir migracijos procesų tyrimų metodologinės prielaidos

Pagrindinės migracijos teoriją nagrinėjančios mokslo šakos (antropologijos, demografijos, ekonomikos, istorijos, teisės, sociologijos ir politikos) migracijos procesus analizuoja skirtingais aspektais. Antropologija nagrinėja transnacionalines visuomenes (pavyzdžiui, migrantų socialinius tinklus); ekonomistai pabrėžia ekonominius „stumties“ ir „traukos“ veiksnius, o sociologai – visuomenės ir žmogiškojo kapitalo svarbą, mobilumo ir migrantų inkorporacijos modelius; demografai naudoja instrumentus, kurie atskleidžia, kaip migracija daro įtaką populiacijos dinamikai tikslo ir kilmės šalyse; politikos mokslai tyrinėja migracijos kontrolę (t. y. migracijos regulavimo mechanizmus), saugumą (migracijos poveikį tarptautiniams santykiams ir nacionaliniam saugumui) ir migrantų inkorporacijos procesus (Brettell and Hollifield 2000:3)⁵. Nepaisant skirtingų analizės prieigų, migracijos tyrimuose pastebima stiprėjanti tarpdiscipliniškumo tendencija, kuri pirmiausia leidžia nustatyti platesnį analizuojamos problematikos lauką, kita vertus, tyrimų atlikimą padaro sudėtingesnį.

Migracija – sudėtingas ir sunkiai prognozuojamas reiškinys, kiekvienoje migrantus priimančioje šalyje (visuomenėje) sukuriantis skirtingus socialinius, demografinius ir politinius iššūkius. Nėra vienos migracijos sąvokos⁶ apibrėžties, skirtingi dokumentai pateikia skirtingą sąvokos apibūdinimą. Europos Parlamento Tarybos reglamente „Dėl Bendrijos statistikos apie migraciją ir tarptautinę apsaugą“⁷ rašoma, kad „imigracija reiškia veiksmą, kai asmuo, kurio ankstesnė nuolatinė gyvenamoji vieta buvo vienoje valstybėje narėje ar trečiojoje šalyje, perkelia savo nuolatinę gyvenamąją vietą į kitos vals-

tybės narės teritoriją laikotarpiui, kuris yra, arba manoma, kad bus, ne trumpesnis kaip dvylika mėnesių“. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija pateikia paprastesnę migracijos apibrėžtį: „Migracija – tai žmonių judėjimas vienoje valstybėje ar kertant jos sienas...“⁸ Migracijos departamento rengiamuose „Migracijos metraščiuose“⁹ į Lietuvą atvykstančių užsieniečių skaičių įtraukiami tie, kurie apsigyvena ilgesniam negu 6 mėnesių laikotarpiui, o Lietuvos statistikos departamento rengiamuose „Demografijos metraščiuose“¹⁰ rašoma, kad „rengiama statistika apie asmenis, kurie išvyksta iš Lietuvos Respublikos į kitą valstybę arba atvyksta į Lietuvos Respubliką iš kitos valstybės, ketindami gyventi naujoje gyvenamojoje vietoje nuolat, arba ne trumpiau kaip 12 mėnesių...“.

Imigracijos sąvoką reikia išsamiai panagrinėti dėl kelių priežasčių¹¹. Pirmą, imigracijos procesas apima tarptautinį žmonių mobilumą, tikslo ir kilmės visuomenių raidą, valstybių socialinę transformaciją, politiką vykdomą nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu, migrantų kuriamus socialinius tinklus, bendruomenių kūrimosi tendencijas, kt.¹² Migracija – tai procesas, kurio stebėseną reikalauja apimti įvairius reiškinio analizės aspektus ir tyrimų metodus: nuo statistinės ir politikos analizės iki integracijos patirčių bendruomeniniu ir individualiu lygmeniu (imigrantų socialinius išteklius, visuomenės reakcijas, imigracijos įtaką ekonominei ir demografiniai situacijai, kt.). Antra, skirtingų migracijos tipų ir imigrantų kategorijų įvairovė neleidžia į imigraciją žvelgti kaip į paprastai išmatuojamą reiškinį: pirmiausia imigracijos procesas neišvengiamai „lydimas“ integracijos proceso, o šių sąvokų sintezė reikalauja nuodugnios analizės; kita vertus, vyraujantys skirtingi migracijos tipai¹³ sukuria skirtingas (teisines) imigrantų kategorijas¹⁴, kurios vienaip ar kitaip atsispindi konkrečiuose atvejuose – imigranto užimamose pozicijose jį priimančioje visuomenėje. Tre-

čia – skirtingos aplinkybės¹⁵, suformavusios (ar formuojančios) imigrantų bendruomenes, sukuria sudėtingus tarptautinės migracijos tinklus. Vienas iš pavyzdžių – vartojamos ne tik „tikslas“ ir „kilmės“, bet ir „tranzitinės valstybės“, „migracijos grandinės“ sąvokos.

Migracijos procesų tyrimai skirstomi į *makro*, *mikro* ir *mezo* lygmenų analizę (Faist 2000:31¹⁶). *Makro* lygmens analizės aspektai – tai politinės, ekonominės, kultūrinės, demografinės ir ekologinės aplinkybės. *Mikro* lygmens – individualios vertybės ir siekis pagerinti (ar išsaugoti) ekonominę gerovę ir socialinį statusą; *mezo* lygmens analizės aspektai – tai kolektyviniai socialiniai tinklai ir ryšiai, sudaromi migrantų, jų draugų, šeimos ir giminių, taip pat tarpininkų ir potencialių migrantų, esančių kilmės šalyje. Šiuo atveju socialinių tinklų rezultatas – pats save generuojantis migracijos procesas.

Atsižvelgiant į *makro*, *mikro* ir *mezo* analizės lygius, išskirtinos tarptautinės migracijos kilmę aiškinančios teorijos (Brettell and Hollifield 2000:51–56)¹⁷, kurias apibendrintai būtų galima skirstyti į ekonomines ir socialines. Ekonominės teorijos pabrėžia stūmimo ir traukos, o socialinės – transnacionalizmo ir socialinių tinklų svarbą. Pastebėtina, kad šios teorijos viena su kita yra susijusios, todėl nagrinėjant migracijos procesus tikslinga atsižvelgti į kompleksiską šių teorijų taikymą.

Neoklasikinės ekonomikos teorija migracijos procesus aiškina „stūmimo“ ir „traukos“ veiksniais. *Makro* lygmeniu tiriami tokie struktūriniai veiksniai, kaip darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose (kartu ir skirtingas valstybių ar regionų ekonominis išsivystymas); o *mikro* lygmeniu vertinami individualaus mobilumo veiksniai. *Dviejų darbo rinkų teorija* aiškina šiuo metu labiausiai paplitusią migracijos rūšį – darbo migraciją. Teigiama, kad egzistuoja dvi darbo rinkos: viena skirta aukštąjį išsilavinimą turintiems „vietiniams“ gyventojams, kita – mažai apmokamų ir

neprestizinių darbų rinka, kurioje pozicijas dažniausiai užima imigrantai. *Pasaulio sistemų teorija* migracijos procesą (tiek vidinį, tiek tarptautinį) aiškina darbo jėgos judėjimu iš periferijos į centrą. Periferija – tai besivystantys regionai, centras – kapitalistinės, poindustrinės valstybės.

Socialinės – *Migracijos tinklo* ir *Migracijos sistemų teorijos* – migracijos procesai aiškinami atsižvelgiant į pačių migrantų kuriamus institutus ir jų patirtis. Pirmoji teorija apima migrantų tarpasmenius, šeimos, giminės, draugų ir kitų migracijos procese dalyvaujančių veikėjų (pavyzdžiui, tarpininkų) socialinius ryšius. Socialinių ryšių analizė leidžia tyrinėti sudėtingus migracijos procesus *mezo* (t. y. šeimos, giminės, draugų, kt. socialinių ryšių aspektas) ir *mikro* (individualaus mobilumo veiksmų aspektas) lygmenų sintezėje. *Migracijos sistemų teorija* migracijos procesą aiškina dviejų teritorijų (pavyzdžiui, tikslo ir kilmės šalys) *makro* ir *mikro* struktūrų sąveika. *Makro* struktūros – tai instituciniai veiksniai (migracijos reguliavimo mechanizmai, kt.), *mikro* – pačių migrantų individualūs mobilumo veiksniai, patirtys ir kuriami socialiniai ryšiai.

Apibendrinant pateiktas migracijos procesų tyrimų metodologines prielaidas pastebėtina, kad migraciją aiškinančių teorijų yra daug. Akademinei literatūra, tyrinėjanti tarptautinę migraciją, yra plati, aprėpia įvairių tipų migrantus ir analizuoja skirtingas mokslų šakas, kurioms įtakos turėjo skirtingos teorinės tradicijos, todėl vienos bendros ir visapusiškos paaiškinimo teorijos nėra (Doomernik and Pennix 1997:61¹⁸). Taip pat galima teigti, kad migracijos teorijomis dažniausiai tampa apibendrinta valstybių praktika, kuriai įtakos turi vykdoma migracijos politika, nacionaliniai ir tarptautiniai valstybių susitarimai mobilumo srityje, ekonomikos augimas, politinės, socialinės transformacijos ir mokslo tyrimai, analizuojantys migracijos procesus. Kita vertus, pati tarptautinės migracijos „pri-

gimtis“ ir migracijos srautų tendencijos¹⁹ rodo, kad šie procesai jau dabar yra iššūkis tiek tyrėjams, tiek politikos formuotojams.

Atsižvelgiant į teorinius samprotavimus apie migracijos procesų suvokimą ir jų kilmę aiškinančias teorijas svarbu pabrėžti tai, kad migrantus priimanti visuomenė migracijos procesus dažniausiai suvokia ne analitinėmis prielaidomis, o subjektyviomis (pavyzdžiui, žiniasklaidos priemonės) ir objektyviomis (socialiniai ryšiai) patirtimis.

Pagrindiniai visuomenės nuostatų analizės aspektai

Pereinant nuo bendros migracijos sampratos aptarimo prie visuomenės nuostatų ir migracijos (politikos) procesų sąryšio, svarbu paminėti tiek užsienio šalių patirtį stebint visuomenės nuostatas imigrantų atžvilgiu, tiek pateikti galimas metodologines gaires visuomenės nuostatų analizei.

Užsienio šalių patirtis rodo, kad migracijos procesų suvokimai visuomenėje formuojasi veikiami įvairių aplinkybių. Tyrimų²⁰ (McLaren 2008:14) duomenimis, individo ekonominiai interesai yra svarbus aspektas, rodantis visuomenės priešišumą imigrantams, nors jis nėra reikšmingesnis nei kultūrinis. Todėl teorijos, analizuojančios visuomenės požiūrį į imigraciją (ir imigrantus), gali būti skirstomos į *ekonominės* ir *kultūrinės*: t. y. tos, kurios priešišumą migracijos atžvilgiu aiškina konkurencijos dėl išteklių aspektu, arba tos, kurios iškelia „simbolines“ visuomenės vertybes ir kultūros svarbą.

Šiuo metu egzistuoja dvi vyraujančios „baimės“ ar „grėsmės“ paradigmos, svarbios siekiant suvokti nuostatas migracijos atžvilgiu: *realistinė konflikto teorija* ir *socialinio tapatumo teorija* (Bloom et al 2008:5–6²¹). *Realistinė konflikto teorija* pabrėžia žmonių nerimą dėl gerovės ir bendrų grupės bei jos narių interesų. Šiuo atveju didėjanti imigra-

cija sukuria konkurencijos dėl materialių išteklių grėsmę. Taip ši „realistinė“ grėsmė daro įtaką išankstiniam nusistatymams ir neigiamoms nuostatoms konkrečių grupių, šiuo atveju imigrantų – atžvilgiu atsirasti. Nors ši teorija kritikuojama dėl neapibrėžtumo ir termino „realistinė“, tačiau ji susijusi su priimančios visuomenės narių baime konkuruojant su imigranta is prarasti realius (turi mus) išteklius, tokius kaip darbas, socialinės paslaugos, sveikatos apsauga, kito pobūdžio ekonominiai ir socialiniai ištekliai.

Priešingai šiai teorijai, *socialinio tapatumo teorija* akcentuoja simbolinę visuomenės grupių „grėsmę“, susijusią su grupės statusu, vertybėmis, pagarba ir sanglauda. Socialinio tapatumo teorija dažniausiai siejama su kultūrinėmis baimėmis, t. y. žmonių baime dėl „savo“ šalies etninės ir kultūrinės sanglaudos, kuriai įtaką gali daryti migracijos procesai, didėjanti populiacija, skirtingos rasės, kalbos ir kultūrinės vertybės (Bloom et al 2008:5–6). Empiriniai tyrimai (McLaren 2008:6), paremti socialinio tapatumo teorija, rodo, kad tapatumas yra itin svarbus aspektas, lemiantis priešišumą imigrantų atžvilgiu. Teigiama, kad individai yra pasirengę ginti savąjį tapatumą net tuo atveju, kai jam nekyla jokia „grėsmė“.

Kitas svarbus priešiškumo imigracijai stebėsenos aspektas – ryšiai su etninėmis mažumomis ir imigranta is. McLarenas (2008:8) teigia, kad dideli migracijos mastai Europoje nekelia didesnio priešiškumo imigrantų atžvilgiu, tačiau migracijos mastai ir struktūra susiję su daugumos gyventojų ir imigrantų ryšiais, o ryšiai – tai yra itin svarbus aspektas, susijęs su priešišku imigracijai. McLarenas (2008) pasitelkia tyrimo duomenis, rodančius, kad respondentai, nurodę tarp imigrantų turintys draugų ar pažįstamų, buvo ne taip priešiška i nusiteikę imigrantų atžvilgiu nei tie, kurie draugų ar pažįstamų imigrantų neturėjo, nors gyveno teritorijoje, tankiai apgyvendintoje imigrantų.

Atsižvelgiant į platų realių ir simbolinių grėsmių kontekstą taip pat galima teigti, kad priešiškus imigracijai kyla iš visuomenės susirūpinimo dėl (ne)saugumo jausmo ir galimo nusikalstamumo lygio padidėjimo. Tyrimų (McLaren 2008 pagal Sniderman et al 2004) apie priešiskumą imigrantams duomenys rodo, kad dėl savo asmeninio saugumo susirūpinę asmenys yra nei daugiau, nei mažiau priešiški imigracijai negu asmenys, nereiškiantys susirūpinimo dėl savo saugumo; tačiau baimė dėl nusikalstamumo lygio padidėjimo (kurį gali sukelti imigrantai) kyla dėl simbolinių grėsmių: pavyzdžiui, kai imigrantai pristatomi kaip asmenys, nenorintys priimti ir dalytis priimančios visuomenės vertybėmis, įskaitant tokią vertybę, kaip įstatymų gerbimas. Pažymėtina, kad visuomenės nuostatose vyraujantis ryšys tarp imigracijos ir nusikalstamumo yra stiprus. Tarpnacionalinių tarptautinės socialinės apklausos programos (International Social Survey Program) nacionalinio tapatumo (National Identity) 1995 ir 2003 m. atliktų tyrimų (Fitzgerald et al 2009:4²²) duomenimis, dauguma Vakarų europiečių mano, kad imigracija iš tiesų gali padidinti nusikalstamumo lygį.

Vis dėlto, pasak McLaren (2008:12–13), aiškinant visuomenės priešiskumą imigracijai, kultūrinis aspektas yra svarbesnis nei ekonominis. Tam iliustruoti autorius pasitelkia Nyderlanduose atliktą tyrimą (2008), kurio duomenimis, maždaug 80 proc. respondentų sutiktų, kad imigracija būtų ribojama, jei imigrantai nekalba olandų kalba ir negali „kultūriškai prisitaikyti“ prie visuomenės, tačiau tik 40 proc. sutinka su apribojimais, net jei imigrantai gali „kultūriškai prisitaikyti“. Kita vertus, apie 65 proc. sutiktų su imigracijos taisyklių sugriežtinimu, jei imigrantai negalėtų „prisitaikyti ekonomiškai“, ir beveik pusė apklaustųjų sutiktų apriboti imigraciją, net jei imigrantai galėtų „prisitaikyti ekonomiškai“.

Nagrinėjant visuomenės nuostatas svarbu pabrėžti, kad nuostatos imigracijos atžvilgiu turi stiprų ryšį su migracijos politikos įgyvendinimu ir veiksmingumu. Migracijos politika ir visuomenės nuostatos gali tiek sustiprinti, tiek susilpninti viena kitą (Beutin et al 2006:5²³). Tačiau svarbu paminėti, kad pati visuomenė gali daryti tiesioginę įtaką migracijos politikos įgyvendinimui. Eurobarometro apklausos rodo visuomenės tikėjimąsi, kad Europos Sąjunga išspręs „migracijos problemas“, tačiau ta pati visuomenė ne visada supranta esanti svarbi bet kokio problemos sprendimo dalis (Beutin et al 2006:6). Mat visuomenės noras ar pasiryžimas priimti imigrantus gali tiek paspartinti integracijos procesus, nes sukuriamą palankesnę integracijos infrastruktūrą, tiek pagerinti imigrantų įvaizdį priimančioje visuomenėje.

Ryšys tarp migracijos politikos ir visuomenės nuostatų gali būti nagrinėjamas penkiais skirtingais aspektais. Pirmia, imigrantų integracijos politikos nesėkmės turi įtakos neigiamoms visuomenės nuostatoms atsirasti. Ir atvirkščiai, visuomenės nuostatos ir priešinimasis integracijos procesus padaro sudėtingesnius ir sunkiai įgyvendinamus. Šiuo atveju tiek kultūrinė integracija, tiek integracija į darbo rinką yra vienodai svarbūs veiksniai. Antra, imigrantai, kurie atvyksta į ES nelegaliai, daro neigiamą įtaką visuomenės nuostatoms. Nelegalios migracijos egzistavimas skatina kitokio pobūdžio nelegalią veiklą; pavyzdžiui, prekybą žmonėmis ar nelegalų darbą, o tai paskata atsirasti neigiamoms visuomenės nuostatoms ne tik nelegalių, bet ir „legalių“ imigrantų atžvilgiu. Trečia, neigiamos visuomenės nuostatos prieglobsčio prašytojų ir pabėgėlių atžvilgiu. Pažymėtina, kad pastaraisiais metais prieglobsčio prašytojų įvaizdis visuomenės nuostatose radikaliai pasikeitė: nuo humanitarinių aplinkybių septintąjį ir aštuntąjį dešimtmetį iki „fiktyvių prieglobsčio prašytojų“ devintąjį dešimtmetį. Dėl nepakankamų teisinių galimybių

pasinaudoti priimančios visuomenės darbo rinka dalis imigrantų bando pasinaudoti prieglobsčio procedūromis norėdami patekti į Europą. Tai savo ruožtu skatino politinį atsaką sugriežtinti teisines procedūras ir kartu pabloginti „tikrųjų“ prieglobsčio siekėjų padėtį. Ketvirta, šalia nelegalaus sienų kirtimo iškyla kitokio pobūdžio problemų ir iššūkių, dažnai siejamų su imigracija: tai terorizmas ir nusikalstamumas. Galiausiai reikėtų skirti deramą dėmesį moterų migracijai, nes moterys sudaro pusę visų migrantų, o moterų migrantų profilis pastaraisiais metais pasikeitė: nuo „priklausomos sutuoktinės“, kuri dažniausiai atvykdavo šeimos susijungimo kanalais, iki „nepriklausomos moters“, savarankiškai sprendžiančios savo asmenines ir šeimos problemas (Beutin et al 2006:6).

Nagrinėjant Lietuvos visuomenės suvokimą apie vykstančius imigracijos procesus, šiame straipsnyje naudojami anksčiau aptarti nuostatų analizės aspektai: aptariamos nuostatos skirtingų migrantų kategorijų atžvilgiu atskleidžia savanoriškos ir priverstinės migracijos susipynimą; taip pat pateikiamos vyraujančios ryšių formos, visuomenės nuostatose vyraujantis ryšys tarp imigracijos ir nusikalstamumo, visuomenės nuomonė apie valstybės vykdomą imigracijos ir integracijos politiką.

Užsienio šalių patirtys tiriant visuomenės nuostatas

Užsienio šalių patirtys apie visuomenės nuostatų stebėjimą leidžia matyti, kad nuostatų tyrimuose atsispindi anksčiau aptarti analizės aspektai. Plataus spektro visuomenės nuostatų apie imigraciją tyrimų (Simon and Sikich 2007:961–962²⁴) duomenimis, skirtingais laikotarpiais įvairiose šalyse užfiksuotos skirtingos tendencijos. Pavyzdžiui, nuostatų apklausos, atliktos 1995 iki 2003 m. Australijoje, Japonijoje, Vokietijoje, Didžio-

joje Britanijoje ir JAV, parodė, kad ir 1995 m., ir 2003 m. dauguma respondentų pasisakė už mažesnę imigrantų skaičių šalyse, nors vienintelėje Australijoje buvo užfiksuotas didėjantis respondentų, pasisakančių už imigrantų skaičiaus didinimą šalyje, skaičius. Beje, kiti Australijoje atlikti tyrimai (Birrell and Betts 2010²⁵) patvirtina šią tendenciją: 2001 m. atliktos apklausos duomenimis, 41 proc. manė, kad į šalį atvyksta per daug imigrantų, nors 44 proc. teigė, kad imigrantų skaičius nėra per didelis, o 10 proc. manė, kad imigrantų yra per mažai. Pasak Birrello ir Bettso (2010), galimos kelios duomenų apie Australijos visuomenės nuostatas dėl imigrantų skaičiaus šalyje interpretacijos: pirma, dvejonės dėl tariamos imigrantų teikiamos naudos ekonomikai, antra, baimė dėl imigracijos procesų didėjančios populiacijos. Tačiau didžiausią įtaką šioms nuostatoms kelia susirūpinimas, kaip (ar?) imigracija gali pakeisti Australijos socialinę padėtį.

Australijos, Japonijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos ir JAV visuomenė buvo labiau linkusi pritarti imigrantų daromai teigiamai įtakai šalių ekonomikoms negu palaikyti idėją didinti imigracijos mastus. 1995 ir 2003 m. tyrimų duomenys leidžia teigti, kad Japonijoje ir Vokietijoje imigracijos didinimui pritariančių respondentų skaičius sumažėjo; o kitose imigracijos tikslo šalyse JAV ir Australijoje respondentų, pritariančių imigrantų naudai šalių ekonomikoms, skaičius per tą patį laikotarpį padidėjo (Didžiojoje Britanijoje respondentai buvo mažiausiai linkę pritarti imigrantų teigiamai ekonominei naudai).

Tyrimo duomenys taip pat liudijo konkurencijos dėl ekonominių išteklių svarbą: 1995 m. JAV ir Didžiosios Britanijos visuomenė labiausiai sutiko su tuo, kad imigrantai atima darbo vietas iš vietos gyventojų. Po 8 metų JAV buvo užfiksuotas taip manančių respondentų nuosmukis, o Vokietijoje ir Japonijoje per tą patį laikotarpį tokių asmenų skaičius padidėjo (Didžiosios Britanijos visuomenės

susirūpinimas dėl konkurencijos darbo rinkoje gali būti iliustruojamas imigrantų užimamomis pozicijomis: statistiniai duomenys (2010) rodo, kad 77 proc. naujų darbo vietų Britanijoje atiteko imigrantams²⁶).

Tyrimų, atliktų analizuojant visuomenės nuostatose egzistuojantį imigracijos ir nusikalstamumo ryšį, duomenys parodė Vokietijoje ir Japonijoje vyraujantį didesnį skaičių respondentų, manančių, kad imigracija gali didinti nusikalstamumo lygį. Palyginus skirtingus laikotarpius matyti, kad visose šalyse, išskyrus JAV, 2003 m. daugiau nei 1995 m. respondentų manė, jog imigrantai gali padidinti nusikalstamumo lygį.

Apibendrinant galima teigti, kad per 8-erių metų laikotarpį Australijoje, Japonijoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ir JAV nepastebėta jokių nuoseklesnių ar nusistovėjusių nuostatų imigrantų atžvilgiu. Teigiamesnės nuostatos vyravo imigrantų teikiamos ekonominės naudos atžvilgiu, o neigiamesnės nuostatos užfiksuotos analizuojant imigracijos ir nusikalstamumo ryšį.

* * *

Europos Sąjungos valstybėse narėse atlikti visuomenės nuostatų tyrimai rodo, kad, Sąjungai tapus imigracijos iš vadinamųjų „trečiųjų šalių“ traukos centru, migracijos procesai tapo itin svarbiu klausimu. Pavyzdžiui, 2006 m. Eurobarometro atliktos apklausos duomenys rodė, kad migracija yra tarp labiausiai nerimą keliančių procesų Europos Sąjungos valstybių narių visuomenėms: pirmoje grupėje vyravo tokie klausimai kaip nedarbas, nusikalstamumas ir ekonominė padėtis (tai visuomenės nuostatose dažnai siejama su imigracijos procesais); migracijos procesai pateko į antrą pagal svarbą reiškinių grupę – tarp terorizmo ir sveikatos apsaugos (Beutin et al 2006:11).

Kad imigracijos procesai vertinami neigiamai, patvirtina kiti ES valstybėse narėse

atlikti tyrimai. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, kur visuomenės nuomonės apklausos yra itin paplitusios, o masinė imigracija prasidėjo dar 1950 m., su imigracijos procesais susiję klausimai greitai tapo vieni iš aktualesnių visuomenėje. To pavyzdys – tyrimų duomenys apie visuomenės nuostatas dėl imigrantų skaičiaus šalyje: 1960 ir 1970 m. daugiau kaip 80 proc. respondentų manė, kad Britanijoje gyvena per daug imigrantų, o 1968 m. daugiau kaip ketvirtadalis teigė, kad „imigrantai“ yra pati didžiausia problema, su kuria susiduria šalis. Visuomenė taip piktinosi imigracijos procesais, kad 56 proc. pasisakė už imigrantų skatinimą repatrijuoti (Messina 2009:9 pagal Studlar 1974:377²⁷).

Pastebėta, kad svarbų vaidmenį visuomenės nuostatoms imigracijos atžvilgiu šioje šalyje vaidina išankstinės nuostatos. Pavyzdžiui, 2004 m. atliktoje apklausoje (Beutin et al 2006:14) respondentų buvo klausama, ar jie norėtų savo kaimynystėje matyti skirtingų tautybių asmenų: 85 proc. neprieštaraavo, kad kaimynystėje apsigyventų australai, 56 proc. – lenkai; o tik 39 proc. neprieštaraavo juodaodžių afrikiečių, 32 proc. rumunų, 26 proc. pakistaniečių ir 16 proc. irakiečių apsigyvenimui kaimynystėje²⁸. Taip pat šis tyrimas dar kartą patvirtino ryšių svarbą keičiantis visuomenės nuostatoms imigrantų atžvilgiu: ilgesnę imigracijos patirtį turinčiuose rajonuose visuomenė buvo tolerantiškesnė. Taigi imigrantų buvimas ir sąryšis su priimančia visuomene daro įtaką teigiamoms visuomenės nuostatoms atsirasti, bet tik tada, kai egzistuoja artimesni socialiniai ryšiai (Beutin et al 2006:14).

Imigracijos vaizdiniai Lietuvos visuomenės nuostatose

Lietuvoje pradėjus tyrinėti visuomenės nuostatas imigracijos procesų (ir pačių imigrantų) atžvilgiu pastebėta, kad tyrimų duo-

menys liudija apie netolerantišką daugumos visuomenės požiūrį. Visuomenėje yra paplitusi nuostata, kad migrantai yra labiau linkę nusikalsti nei migrantus priimanti populiacija; taip pat imigracijos procese žmonės įžvelgia ekonominę ir kultūrinę grėsmę²⁹. Nuo 2005 m. analizuojamos nuostatos įvairių etninių grupių atžvilgiu rodo, kad romai, pabėgėliai, musulmonai ir čečėnai yra tarp tų etninių grupių, kurių atžvilgiu pasireiškia didžiausia socialinė distancija³⁰ (žr. 1 pav.).

Siekdamas nuoseklios visuomenės nuostatų imigracijos procesų atžvilgiu stebėsenos, Etninių tyrimų centras (Lietuvos socialinių tyrimų centre) 2008 ir 2009 m. atliko tyrimus, į kuriuos buvo įtraukti anksčiau aptarti visuomenės nuostatų imigracijos atžvilgiu analizės aspektai, todėl šių tyrimų duomenys rodo platų nuostatų spektrą: nuo socialinės distancijos imigrantų atžvilgiu iki konkrečių nuostatų apie imigrantams kylančius sunkumus, ryšių su imigrantais formas, imigrantų veiklą Lietuvoje, atvykimo pagrindus, informacijos poreikį ir valstybės vykdomą migracijos politiką.

Šiame straipsnyje remiamasi šiais visuomenės nuomonės apklausų duomenimis: 2008 m. Lietuvos socialinių tyrimų institutas kartu su Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centru atliko visuomenės nuostatų tyrimą „Prieglobstį gavusių užsieniečių įvaizdis Lietuvos visuomenės požiūriu“³¹ (toliau – pabėgėlių įvaizdžio tyrimas). Reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa atlikta 2008 m. birželio 5–16 d. UAB RAIT (apklausti 1043 nuolatiniai Lietuvos gyventojai). Įgyvendindamas projektą „Lietuvoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių integracijos politikos vertinimo principai ir rodikliai“, Etninių tyrimų centras 2009 m. atliko visuomenės nuostatų tyrimą apie Lietuvoje gyvenančius užsieniečius ne ES piliečius³². Reprezentatyvią gyventojų apklausą 2009 m. balandžio mėn. atliko UAB RAIT (apklausta 1025 nuolatiniai Lietuvos gyven-

tojai). Taip pat straipsnyje naudojami kiti Etninių tyrimų centro atlikti visuomenės nuostatų tyrimai³³.

Socialinė distancija

Šiame straipsnyje socialinė distancija analizuojama santuokinio gyvenimo, būsto nuomos, gyvenimo kaimynystėje, darbo vietoje darbovietėje, pilietybės suteikimo ir nepageidavimo matyti Lietuvoje aspektais. Nagrinėjant socialinę distanciją įvairių socialinių grupių atžvilgiu, matyti visuomenės nuostatose įsitvirtinusi skirtingų žmonių kategorijų hierarchija, o nuodugnesnė faktorinė analizė rodo, kaip visuomenė grupuoja įvairias respondentams pateiktas žmonių kategorijas.

Faktorinė analizė parodo dėsningumus, pagal kuriuos žymimos nepageidaujamos asmenų grupės. Pavyzdžiui, remiantis 2008 m. kovo 6–11 d. atliktos apklausos (2008³⁴) duomenų analize, galima išskirti šias grupes: tapatybės, kalbos, socialinės padėties ir tikėjimo. Didžiausios gyventojų dalies nuomonę paaiškina nemėgstamų dėl savo tapatybės žmonių grupė, kuriai priskirtini etninių mažumų grupių ir kitos rasės (odos spalvos) asmenys (pvz., kinai, juodaodžiai, pakistaniečiai, turkai, kt.) (Beresnevičiūtė, Leončikas 2009³⁵). 2009 m. atlikto nuostatų tyrimo apie Lietuvoje gyvenančius užsieniečius ne ES piliečius duomenys parodė, kad ši grupė paaiškina 42 proc. Lietuvos gyventojų nuomonės dispersijos.

Faktorinės analizės rezultatus praplečia visuomenės nuostatose įsitvirtinusi vyraujanti įvairių žmonių kategorijų hierarchija. Šiuo atveju išsiskiria specifinė Lietuvoje gyvenančių pabėgėlių, musulmonų ir čečėnų grupių situacija³⁶. 2008 m. atliktas pabėgėlių įvaizdžio tyrimas parodė, kad iš pateikto vertinti kategorijų sąrašo (sąraše buvo įvairios socialinės grupės, iš viso 17 kategorijų) neigiamiausių vertinimų sulaukė homoseksualūs asmenys ir romai. Po šių grupių yra pabėgėliai, čečėnai, musulmonai

ir juodaodžiai, kurie visuomenėje gali būti tapatinami su *užsieniečiais* arba *imigrantais*. (Pažymėtina, kad iki 2009 m. pagal tautybę daugumą ~ 77 proc. prieglobsčio prašytojų sudarė čečėnai. Taigi tikėtina, kad pagal atliktas apklausas pabėgėliai, būdami musulmonai ir čečėnų tautybės asmenys, galėjo sulaukti didesnio priešiško negu kitos imigrantų grupės.) Taip pat iš tyrimo duomenų matyti, jog visuomenė priešiškesniai nusiteikusi romų atžvilgiu, tačiau kalbant apie pilietybės suteikimą labiausiai atsirbojama nuo musulmonų³⁷. Tai iliustruoja anksčiau aptartą *socialinio tapatumo teoriją* ir liudija apie vyraujančią kultūrinio pobūdžio visuomenės uždaramą, kai nenorima, kad kultūriškai svetimomis ar tolimomis laikomų grupių atstovai taptų lygiaverčiais visuomenės nariais.

Detaliau analizuojant tyrimo duomenis, rodančius socialinę distanciją, galima teigti, kad pabėgėliai, musulmonai ir čečėnai beveik visada hierarchiškai eina lygia greta. Paralelės pastebimos kintant nuostatoms: t. y. jei didėja arba mažėja socialinė distancija vienos iš kategorijų atžvilgiu, atitinkamai keičiasi ir socialinė distancija kitų kategorijų atžvilgiu. Kitas aspektas – tai panašus socialinės distancijos turinys: šių trijų kategorijų atžvilgiu didžiausia distancija išreiškiama santuokinio gyvenimo ir būsto nuomos klausimų atveju; šioms grupėms taip pat rečiau negu daugumai kitų Lietuvos gyventojai sutiktų suteikti pilietybę³⁸. Panašias tendencijas rodo 2009 m. atliktas visuomenės nuostatų tyrimas Lietuvoje gyvenančių užsieniečių ne ES piliečių atžvilgiu³⁹, kada į pateiktą sąrašą buvo įrašytas didesnis įvairių socialinių grupių skaičius. Nepaisant to, pabėgėlių, musulmonų ir čečėnų grupės visuomenės nuostatose yra nusistovėjusios viena šalia kitos (žr. 2 pav.).

2008 m. atlikto pabėgėlių įvaizdžio tyrimo duomenimis, po čečėnų, musulmonų ir pabėgėlių didžiausia socialinė distancija

pasireiškia juodaodžių, azijiečių ir turkų atžvilgiu. Vėlgi matyti, kad visuomenėje tolimiausia distancija pasireiškia „kitaip“ atrodančių, kultūriškai svetimų laikomų grupių atžvilgiu (mažiausia socialinė distancija pasireiškia ukrainiečių, lenkų, rusų, europiečių ir lietuvių atžvilgiu). 2009 m. atlikto nuostatų tyrimo apie Lietuvoje gyvenančius užsieniečius ne ES piliečius duomenimis, juodaodžiai ir kinei pateko tarp 12 socialinių grupių, kurių atžvilgiu pasireiškia didžiausia socialinė distancija⁴⁰ (žr. 2 pav.). Pažymėtina, kad panašios tendencijos užfiksuotos ir anksčiau aptartame 2004 m. Jungtinėje Karalystėje atliktame tyrime (Beutin et al 2006:14), kai kitos rasės ar tikėjimo asmenų atžvilgiu ryškėja priešiškesnės nuostatos.

Informacijos apie imigrantus poreikis ir ryšių formos

Socialinę distanciją patiriančių grupių hierarchija yra nusistovėjusi (žr. 1 pav.), nors visuomenė jaučia didelį informacijos apie Lietuvoje gyvenančius imigrantus poreikį. Tai rodo Lietuvoje gyvenančių pabėgėlių pavyzdys: 2008 m. atlikto pabėgėlių įvaizdžio tyrimo duomenimis, 66,4 proc. apklaustųjų teigė, kad nėra pakankamai informuoti apie pabėgėlius Lietuvoje; 26,3 proc. mano, kad informacijos turi, bet nėra įsitikinę jos išsamumu, ir tik 7 proc. mano turintys pakankamos ir išsamios informacijos (žr. 3 pav.).

Tai, kad vertindama imigracijos procesus visuomenė remiasi nepagrįstomis nuomonėmis, rodo tyrimų duomenys apie imigrantų ir priimančios visuomenės ryšių formas. Šiuo atveju pabrėžtinai socialinių ryšių aspektas. Socialiniams ryšiams tenka svarbus vaidmuo imigrantų integracijos procesuose. Užmezgę ryšius su priimančia visuomene leidžia imigrantams prieiti prie socialinių išteklių (pavyzdžiui, informacijos apie įsidarbinimo galimybes), tačiau priimančios visuomenės nuostatomis įtakos gali turėti informacijos apie imigracijos procesus ir pačius imigran-

tus mastas ir pobūdis, todėl tiesioginių ryšių aspektas šiuo atveju yra svarbus.

2008 m. pabėgėlių įvaizdžio tyrimas parodė, kad pabėgėlius asmeniškai pažįsta 2 proc., musulmonus – 8 proc. ir čečėnus – 5 proc. apklaustųjų. 2009 m. nuostatų tyrimo apie Lietuvoje gyvenančius užsieniečius ne ES piliečius duomenimis, tik kas dešimtas Lietuvos gyventojas yra turėjęs tiesioginių ryšių su įvairiais Lietuvoje gyvenančiais užsieniečiais ne ES piliečiais. Geriausiai tyrime dalyvavę respondentai yra pažįstami su žemos kvalifikacijos darbą Lietuvoje dirbančiais užsieniečiais (asmeniškai pažįsta 6,9 proc.). Mažiausiai tiesioginių ryšių Lietuvos gyventojai turi su Lietuvoje gyvenančiais pabėgėliais (asmeniškai pažįsta 0,9 proc.), nelegaliai gyvenančiais užsieniečiais (1,3 proc.) ir aukštos kvalifikacijos darbą dirbančiais užsieniečiais (2,6 proc.) (žr. 4 pav.). Analizuojant netiesioginius ryšius matyti ryškus žiniasklaidos vyravimas: 2008 ir 2009 m. atliktų tyrimų duomenys rodė, kad daugiausia informacijos apie Lietuvoje gyvenančius imigrantus Lietuvos gyventojai gauna iš žiniasklaidos.

Nuostatos imigrantų atžvilgiu ir migracijos srautų suvokimas

Vienas veiksnių, turinčių reikšmės tiek migracijos (imigrantų) suvokimui visuomenėje, tiek migracijos reguliavimo praktikai, yra priverstinės ir savanoriškos (pavyzdžiui, ekonominės) migracijos susipynimas. Savaimė aišku, ekstremalios ekonominės krizės, karo sugriauta ekonomika, gamtinės katastrofos ar politinės represijos gali skatinti migraciją, kurios ekonominę dimensiją ir priverstinį pobūdį atskirti nėra lengva. Kita vertus, imigracijos tikslo šalyse kyla baimių, kad pabėgėliams priklausančiomis teisėmis piktnaudžiauja ekonominiai imigrantai, todėl nuostatos pabėgėlių atžvilgiu neretai atspindi vyraujančią požiūrį į imigraciją apskritai.

Lietuvoje yra požymių, patvirtinančių šią tendenciją: pabėgėliai siejami su tomis problemomis, kurias visuomenė sieja su imigracija apskritai: tai galimas nusikalstamumo lygio padidėjimas ar socialiniai neramumai. Pavyzdžiui, Etninių tyrimų centro 2008 m. atlikta visuomenės nuostatų darbo imigrantų atžvilgiu apklausa (2008) parodė, kad baiminamasi, jog atvykstantys dirbti užsieniečiai gali sukelti socialinių neramumų (62 proc.), beveik pusė (47 proc.) apklaustųjų sutiko, jog imigrantų Lietuvoje jau pakanka, o 36 proc. neįžvelgia į Lietuvą atvykstančių užsienio šalių darbuotojų naudos Lietuvos ekonomikai⁴¹. Išskyrus ekonominį aspektą, 2009 m. atlikto nuostatų tyrimo apie Lietuvoje gyvenančius užsieniečius ne ES piliečius duomenys sutampa: daugumos Lietuvos gyventojų (61 proc.) nuomone, į Lietuvą atvykstantys užsienio šalių darbuotojai gali sukelti socialinių neramumų; daugiau nei pusė (57 proc.) apklaustųjų mano, kad Lietuvoje jau pakanka imigrantų, ir negalima leisti, kad jų atvyktų daugiau ir daugiau negu pusė (52 proc.), mat neįžvelgia į Lietuvą atvykstančių užsienio šalių darbuotojų naudos Lietuvos ekonomikai (žr. 5 pav.).

Analizuojant duomenis apie Lietuvoje gyvenančius (ne tik dirbančius) užsieniečius, matyti Lietuvos gyventojų nerimas dėl imigracijos į Lietuvą apskritai: 64 proc. apklaustųjų mano, kad į Lietuvą atvykstantys ir Lietuvoje gyvenantys užsieniečiai ne ES piliečiai gali padidinti nusikalstamumo lygį, ir tik 29 proc. teigia, kad užsieniečiai ne ES piliečiai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą. 57 proc. sutinka, kad Lietuvoje pakanka užsieniečių ne ES piliečių, ir mano, kad negalima leisti, jog jų atvyktų daugiau. Taip pat imigrantai traktuojami kaip „našta“ visuomenei: nors dauguma (73 proc.) apklaustųjų teigia, kad Lietuvoje gyvenantys ar atvykstantys užsieniečiai dirba, tačiau daugiau nei pusė (58 proc.) linkę sutikti, jog Lietuvoje gyvenančius ir į Lietuvą atvykstančius užsieniečius išlaiko mokesčių mokėtojai⁴² (žr. 6 pav.).

2008 m. atliktas pabėgėlių įvaizdžio tyrimas atskleidė, kad pagrindiniai visuomenės abejonių dėl pabėgėlių motyvai yra panašūs: 77 proc. apklaustųjų linkę manyti, kad pabėgėliai gali didinti nusikalstamumo lygį šalyje, 76 proc. – kelti socialinių neramumų. 71 proc. respondentų nuomone, pabėgėlių jau pakanka, todėl negalima leisti, kad jų atvyktų daugiau. Tik 14 proc. apklaustųjų teigia, kad šalyje gyvenantys pabėgėliai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą. Visuomenė taip pat neturi vienos nuomonės, ar pabėgėliai yra pažeidžiama grupė ir Lietuva privalo jai padėti: 43 proc. mano, kad pabėgėliai pažeidžiama grupė, 47 proc. su šiuo teiginiu nesutinka (žr. 7 pav.). Šie duomenys rodo, kad pabėgėlio įvaizdis Lietuvos visuomenėje nėra vienareikšmis, o socialinės atsakomybės jausmas (šiuo atveju – pagalba asmenims, bėgantiems nuo karo, konfliktų ir kitų pavojų) nėra tvirtai susiformavęs. Kita vertus, visuomenė pabėgėlius laiko didesne „našta“ visuomenei negu kitų kategorijų imigrantus: 77 proc. apklaustųjų sutinka, kad visi Lietuvoje gyvenantys pabėgėliai yra išlaikomi mokesčių mokėtojų. Taip pat vyrauja daugumoje imigracijos tikslo šalių paplitusi nuostata, esą prieglobsčio sistema naudojasi ekonominiai imigrantai. Tyrimo duomenimis, 59 proc. respondentų linkę sutikti, kad dauguma į Lietuvą atvykstančių pabėgėlių yra darbo imigrantai. Taigi ekonominio ir priverstinio imigracijos pobūdžio susipynimas Lietuvos visuomenėje egzistuoja.

Visuomenės informavimo priemonės – bene svarbiausia ir labiausiai paplitusi visuomenės ryšių su imigrantais forma. Žiniasklaidai tenka svarbus vaidmuo, nes ji ne tik gali „pasiūlyti“ visuomenei, kaip galvoti apie konkretų reiškinį (šiuo atveju – imigracijos procesą ir jo pasekmes), bet taip pat gali daryti įtaką tam, kokiame kontekste ir kaip reiškinys yra pateikiamas visuomenei (McLaren 2008:7). Analizuojant imigracijos srautų suvokimą pabrėžtina, kad Lietuvoje,

praėjus keleriems metams po to, kai buvo įstota į ES, susiformavęs savarankiškas ekonominės migracijos diskursas spėjo užimti atskirą viešąją erdvę. Ši erdvė užpildoma tam tikromis su ekonomine migracija susijusiomis sąvokomis, įvaizdžiais ir emocijomis⁴³. Kita vertus, tokio pobūdžio informacija imigracijos procesams suteikia neigiamą atspalvį, o šiuo bendru imigracijos proceso suvokimu apsiriboja visuomenės nuostatos. Tai rodo tyrimo apie Lietuvoje gyvenančius užsieniečius ne ES piliečius duomenys: visuomenėje vyrauja nuostatos, kad per pastaruosius dvejus metus į Lietuvą daugiausia imigrantų atvyksta iš Kinijos (nors kinai nepatenka tarp keturių didžiausių imigrantų grupių). Galima daryti prielaidą, kad kinų imigracija į Lietuvą yra tapatinama su žiniasklaidoje pasirodančiais pranešimais⁴⁴ apie kinų imigraciją ir gyvenimą Lietuvoje. Kita vertus, vyraujantis ekonominės imigracijos diskursas tiksliai atspindi visuomenės nuostatose: tyrimo duomenimis, dauguma (79 proc.) respondentų manė, kad užsieniečiai ne ES piliečiai į Lietuvą dažniausiai atvyksta turėdami tikslą dirbti⁴⁵. Šiuo atveju gyventojų nuomonė atitinka realius imigracijos procesus. Duomenys liudija netiesioginių ryšių (žiniasklaidos) svarbą formuojantis visuomenės suvokimui apie Lietuvoje vykstančius imigracijos procesus.

Analizuojant visuomenės nuostatų tyrimų duomenis ne pagal imigrantų kategorijas, o pagal imigrantų kilmės šalis, dar kartą patvirtina Lietuvoje vyraujantis kultūrinio pobūdžio visuomenės uždaramas. 2009 m. atlikto tyrimo apie Lietuvoje gyvenančius užsieniečius ne ES piliečius duomenimis, iš Vakarų ir Rytų Europos atvykę užsieniečiai vertinami teigiamai (atitinkamai 89 ir 87 proc.), o imigrantų iš Kinijos, Turkijos, Armėnijos, Kazachstano, Pakistano ir Libano atžvilgiu vyrauja ne tokie teigiami vertinimai (žr. 8 pav.). Šiuos duomenis patvirtina visuomenės teikiami prioritetai iš skirtingų

šalių atvykstantiems imigrantams: 53 proc. Lietuvos gyventojų linkę pritarti atvykstantiems užsieniečiams iš Baltarusijos ir Ukrainos, kiek mažesnė dalis – iš Moldovos (46 proc.). Dauguma apklausoje dalyvavusių respondentų nepalankiai vertina potencialius migrantus iš Afrikos šalių (59 proc.), Kinijos ir Turkijos (po 58 proc.), Kazachstano (53 proc.) ir Pietų Kaukazo šalių (52 proc.) (žr. 9 pav.). Pastarieji duomenys iliustruoja *socialinio tapatumo teoriją* ir patvirtina vyraujančią kultūrinį imigrantus priimančios visuomenės uždaramą.

Sunkumų, iškylančių integracijos metu, galimų integracijos priemonių ir imigracijos politikos vertinimai⁴⁶

Nors vyrauja neigiamesnis negu teigiamesnis imigracijos įvaizdis, visuomenė suvokia apie Lietuvoje gyvenantiems imigrantams kylančius sunkumus. 2008 ir 2009 m. atliktų tyrimų duomenimis, dauguma apklaustųjų sutiko su tuo, kad pabėgėliai ir kiti imigrantai (užsieniečiai ne ES piliečiai) susiduria su tokiais sunkumais kaip lietuvių kalbos nemokėjimas (sutinka atitinkamai 92 ir 85 proc.), neigiamos visuomenės nuostatos (85 ir 64 proc.), būsto nuoma (86 ir 62 proc.), įsidarbinimas (81 ir 78 proc.) ir patiriamas smurtas (59 ir 48 proc.)⁴⁷. Pažymėtina, kad visuomenė linkusi labiau pritarti teiginiams apie Lietuvoje gyvenantiems pabėgėliams iškylančius sunkumus.

Nors dauguma apklaustųjų suvokia imigrantams iškylančias problemas, tačiau kai kurių problemų sprendimams nepritaria. Pavyzdžiui, dauguma (54 proc.) gyventojų nepritaria socialinio būsto suteikimui užsieniečiams ne ES piliečiams, o 45 proc. nepageidauja, kad valstybė užtikrintų vienodas teises imigrantams ir Lietuvos piliečiams gauti socialinę paramą. Kitų integracijos priemonių įgyvendinimui (vaikų švietimo, kalbos kursų, teisinės pagalbos orga-

nizavimui, kt.) visuomenė linkusi pritarti (žr. 10 pav.). Galima daryti prielaidą, kad nepritarimas didėja tų integracijos priemonių atžvilgiu, dėl kurių priimančiai visuomenei gali tekti konkuruoti ar „stoti į vieną eilę“ su imigrantais. Tai labiau ne kultūrinių, o ekonominių veiksnių formuojama nuostata, kuri atsiskleidžia visuomenei vertinant vyriausybės poziciją imigracijos politikos atžvilgiu: didžioji dauguma respondentų (80 proc.) sutinka, kad užsieniečiams galima leisti atvažiuoti tik tuo atveju, jei jiems Lietuvoje yra darbo, 63 proc. respondentų nepritaria nuomonei, kad vyriausybė turėtų leisti atvažiuoti visiems žmonėms, kurie nori dirbti Lietuvoje, ir ketvirtadalis mano, kad reikėtų apskritai uždrausti užsieniečiams atvykti dirbti į Lietuvą. Tai iliustruoja *realistinę konflikto teoriją* ir patvirtina daugelyje imigracijos šalių paplitusią nuostatą, kad imigrantai gali „atimti“ darbo vietas iš vietinės populiacijos. Galiausiai 61 proc. apklaustųjų linkę sutikti, kad vyriausybė turėtų griežtai riboti atvažiuojančių dirbti užsieniečių ne ES piliečių skaičių, o pusė (50 proc.) teigia, kad valstybė nekontroliuoja imigracijos į Lietuvą procesų⁴⁸. Tačiau pažymėtina, kad šiuo metu Lietuvoje imigrantų skaičius mažas⁴⁹, o imigracijos procesus reglamentuojantys įstatymai griežti ir kai kuriais atvejais (pavyzdžiui, šeimos susijungimo) pastaraisiais metais buvo liberalizuoti⁵⁰.

Išvados

Migracijos teorijų vystymuisi įtakos turi įvairūs aspektai, susiję su valstybių vykdoma migracijos politika, nacionaliniais ir tarptautiniais valstybių susitarimais mobilumo srityje, ekonomikos augimu, politinėmis ir socialinėmis transformacijomis bei mokslo tyrimais, nagrinėjančiais migracijos procesus. Vienos bendros ir visapusiškos migracijos prigimtį aiškinančios teorijos nėra, nes

akademinė literatūra, nagrinėjanti tarptautinės migracijos procesus, aprėpia įvairių tipų imigrantus ir analizuoja skirtingas mokslų šakas, kurioms įtakos turi skirtingos teorinės tradicijos.

Išskirtinos dvi pagrindinės teorijos, aiškinančios visuomenės priešiskumą imigracijai: realistinė konflikto teorija ir socialinio tapatumo teorija. Atsižvelgiant į šias teorijas, galima nustatyti tokius nuostatų analizės aspektus, kaip ryšių su imigrantais formos, (ne)saugumo jausmas, imigracijos ir nusiikalstamumo tapatinimas, konkurencija dėl ekonominių išteklių, kt.

Užsienio šalyse ir Lietuvoje atlikti visuomenės nuostatų apklausų rezultatai iliustruoja tiek realistinę konflikto, tiek socialinio tapatumo teorijas. Užsienio šalyse atliktų visuomenės nuostatų apklausų rezultatai patvirtina didėjančias antiimigracines nuostatas imigracijos tikslo šalyse. Imigrantus priimančių šalių visuomenės pasisako už imigracijos politikos griežtinimą, imigrantų skaičiaus mažinimą, taip pat mano, kad imigracija gali didinti nusiikalstamumo lygį. Nors pritariama imigrantų teikiamai ekonominei naudai, tačiau manoma, kad imigrantai tampa juos priimančios visuomenės „varžovais konkuruojant“ dėl ekonominių išteklių.

Remiantis Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatais galima teigti, kad vienos vyraujančios teorijos, aiškinančios Lietuvos visuomenės nuostatas ar priešiskumą imigracijos (ir imigrantų) atžvilgiu, išskirti negalima. Vyrauja kultūrinio pobūdžio uždarumas, pasireiškiantis „kitaip atrodančių“ imigrantų atžvilgiu, ir aiškus ekonominis aspektas, susijęs su daugumos ir imigrantų konkurencija dėl ekonominių ir kitokio pobūdžio išteklių.

Lietuvoje vyrauja neigiamas, o ne teigiamas imigracijos (o kartu ir imigrantų) įvaizdis (nepaisant nedidelio užsieniečių skaičiaus, kuris šiuo metu neviršija 1 proc. nuo bendros populiacijos). Nors visuome-

nėje yra nekintanti nuostatų hierarchija traktuojant skirtingas socialines grupes, tačiau visuomenė nėra gerai informuota apie imigrantų gyvenimą; galima teigti, kad apie tarptautiniu ir nacionaliniu lygmeniu vykstančius imigracijos procesus visuomenė irgi žino nedaug.

Visuomenei trūksta informacijos apie Lietuvoje gyvenančius imigrantus. Visuomenės informavimo priemonės – bene svarbiausia ir labiausiai paplitusi visuomenės ryšių su imigrantais forma. Požiūriui imigrantų atžvilgiu didesnės reikšmės iki šiol turėjo ne socialiniai ryšiai (tiesioginiai ryšiai ir patirtys), o žiniasklaidos teikiama informacija ir viešajame diskurse vyraujančios nuostatos.

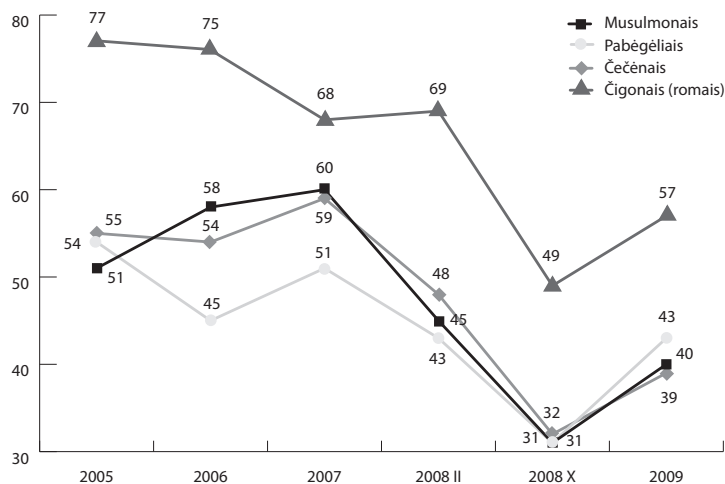
Pastebėtinos neigiamesnės nuostatos imigrantų iš „tolimomis“ ar „svetimomis“ laikomų šalių atžvilgiu. Visuomenė nepritaria teiginiui, kad Lietuvoje gyvenantys ar atvykstantys imigrantai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą. Tai liudija, kad vienas esminių barjerų imigrantų integracijai – kultūrinio pobūdžio nuostatų barjeras.

Visuomenė vienodai traktuoja skirtingas imigrantų kategorijas, nepaisydama jų teisinio ir socialinio statuso ir taip tapatindama ekonominį ir priverstinį imigracijos pobūdį. Lietuvos visuomenės nuostatos pabėgėlių atžvilgiu atspindi paplitusį požiūrį į imigraciją apskritai: pabėgėliai siejami su tomis problemomis, kurias visuomenė įžvelgia su bendru imigracijos srautu: esą galimas nusiikalstamumo lygio padidėjimas ar socialiniai neramumai.

Vyraujanti gyventojų nuomonė atskleidžia tam tikrą nerimą dėl galimų socialinių neramumų ar potencialių grėsmių, kurias lemia imigrantų buvimas Lietuvoje, todėl nenuostabu, kad visuomenė pasisako už santykinai griežtą valstybės nuostatą atvykstančių užsieniečių atžvilgiu; dauguma Lietuvos gyventojų linkę palaikyti atvykstančių užsieniečių kontrolę: mat reikia riboti jų skaičių ir išduoti leidimus tik esant laisvų darbo vietų.

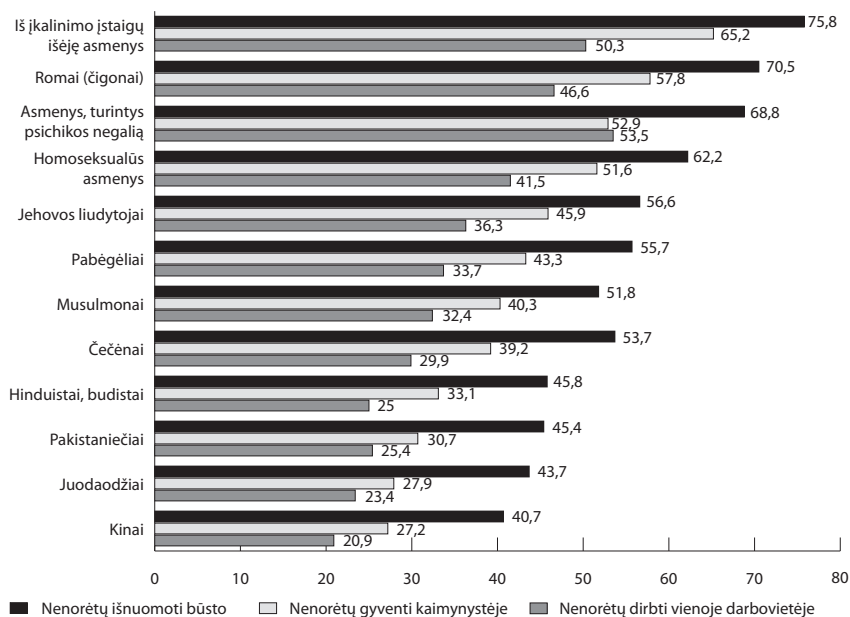
Priedai

1 pav. Prašome pasakyti, su kuo iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje. 2005–2009 m. (proc.)

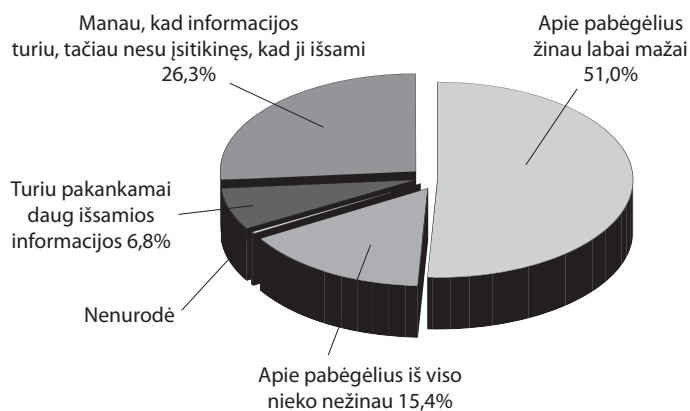
Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

2 pav. Prašome pasakyti, su kuo iš išvardytų žmonių grupių Jūs nenorėtumėte gyventi kaimynystėje ir dirbti, kam nenorėtumėte išnuomoti būsto (proc.)

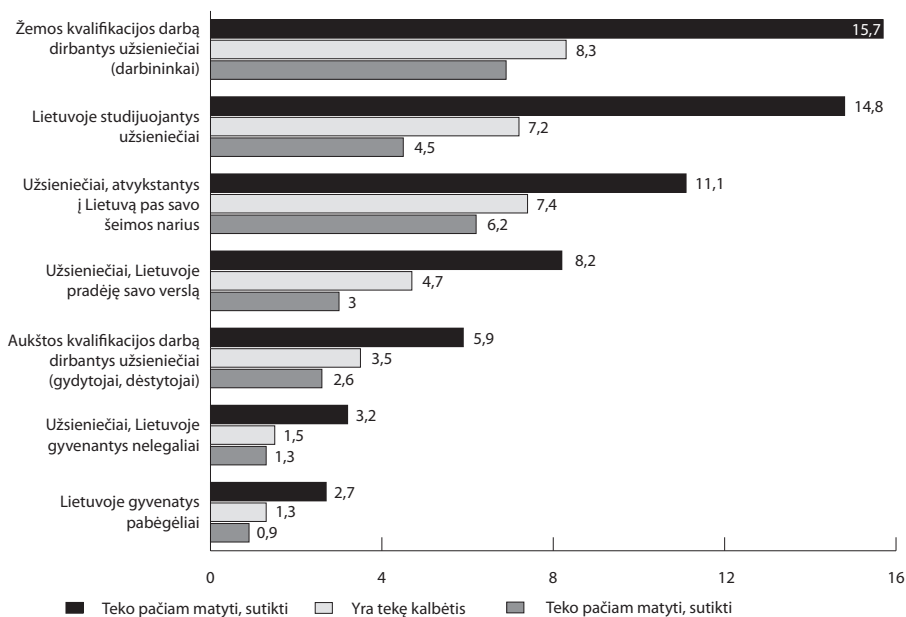
Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

3 pav. Kiek esate informuoti apie pabėgėlius Lietuvoje? (proc.)

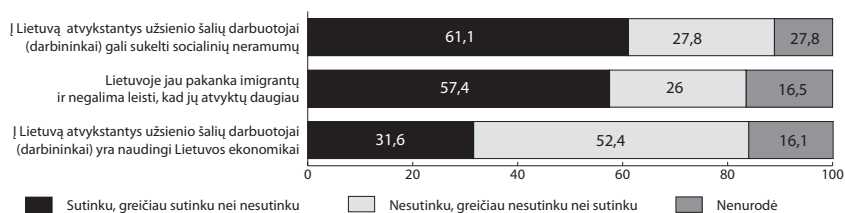
Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

4 pav. Tiesioginiai ryšiai su įvairiomis Lietuvoje gyvenančių užsieniečių kategorijomis (ne ES piliečiais) (proc.)

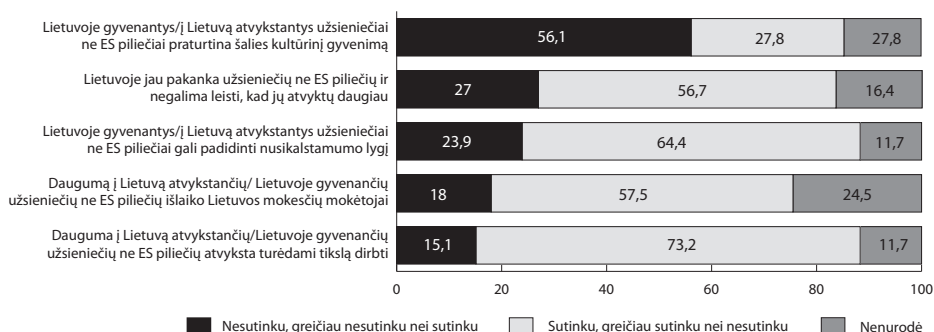
Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

5 pav. Nuomonė apie Lietuvoje dirbančius užsieniečius ne ES piliečius (proc.)

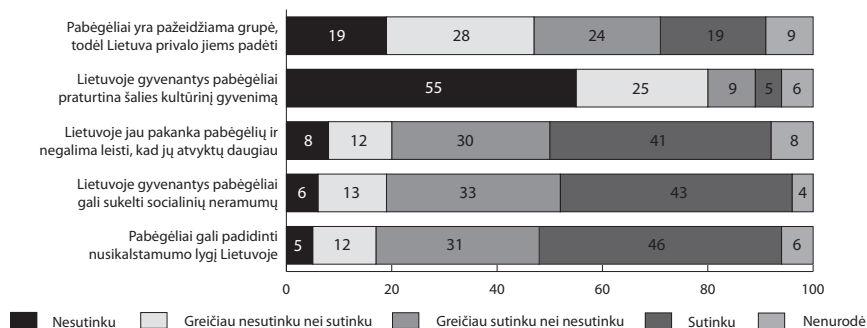
Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

6 pav. Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvoje gyvenančius ir į Lietuvą atvykstančius užsieniečius ne ES piliečius? Pasakykite, sutinkate ar nesutinkate su teiginiais (proc.)

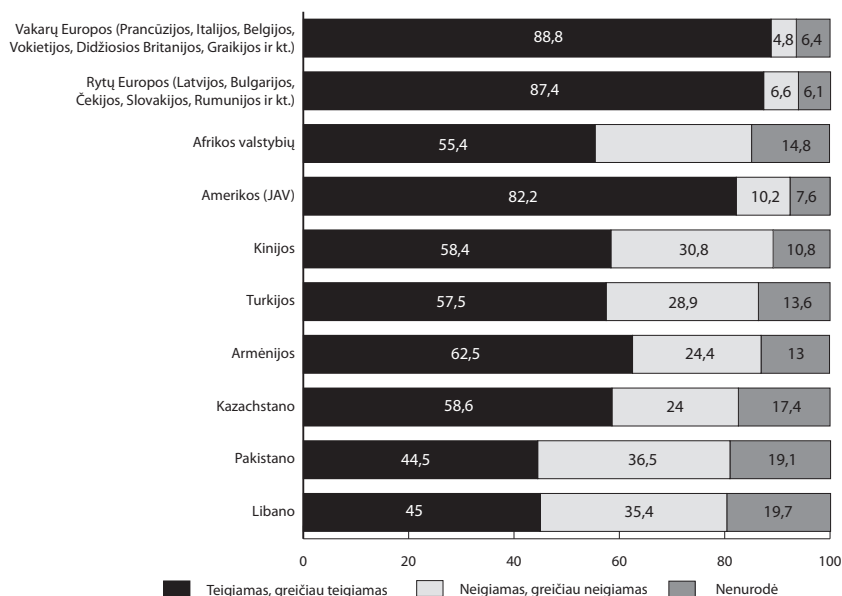
Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

7 pav. Šiuo metu Lietuvoje gyvena apie 450 prieglobstį gavusių užsieniečių. Kokia Jūsų nuomonė apie toliau pateikiamus teiginius? Pasakykite, sutinkate ar nesutinkate su jais (proc.)

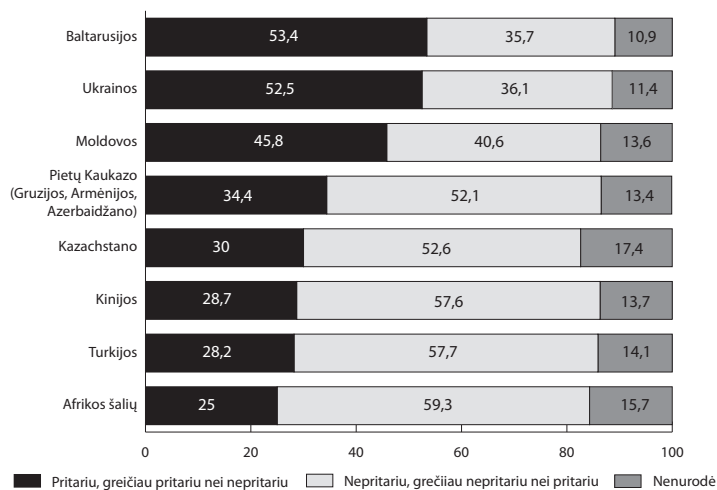
Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

8 pav. Koks Jūsų požiūris į Lietuvoje gyvenančius užsieniečius iš regionų ir šalių (proc.)

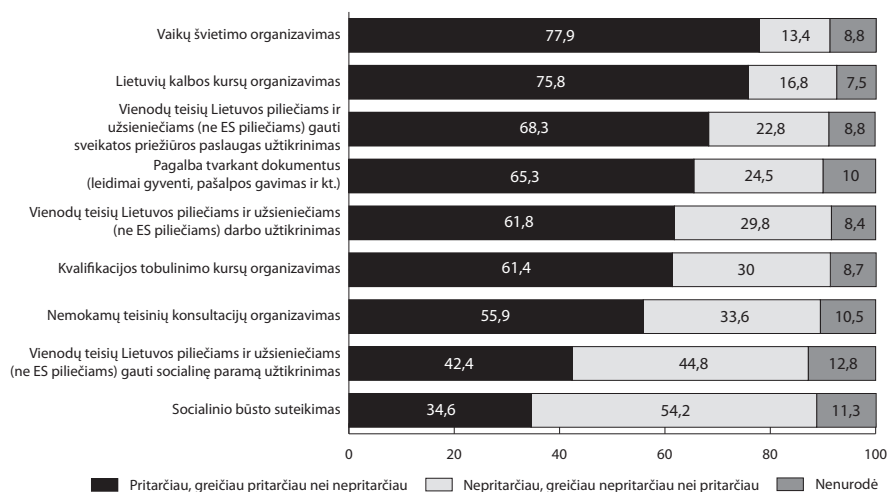
Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

9 pav. Pritariate ar nepritariate, kad užsieniečiai ne ES piliečiai į Lietuvą atvyktų gyventi ir dirbti iš toliau išvardytų šalių (proc.)

Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

10 pav. Pritartumėte ar nepritartumėte integracijos priemonėms, taikomoms Lietuvoje gyvenantiems ir į Lietuvą atvykstantiems užsieniečiams ne ES piliečiams (proc.)

Šaltinis: Etninių tyrimų centro tyrimų duomenys

Nuorodos

1. Weiner M. The Global Migration Crisis: Challenge to State and Human Rights. Massachusetts Institute of Technology: Harper-Collins College Publishers, 1995, p. 131.
2. International Migration Policies and Programmes. International Organization for Migration (IOM). United Nations publication. Geneva. Switzerland, 1999, p. 24.
3. Lietuva imigracijos tikslo šalimi tapo po ES plėtros 2004 m. Palyginti su Vakarų Europos šalimis, imigracijos mastai Lietuvoje yra itin maži.
4. Plačiau žr. Etninių tyrimų centro atliktus tyrimus.
5. Brettell, C. B., Hollifield, J. F. Migration Theory: Talking across Disciplines, Routledge, 2000, p. 3.
6. Analizuojant visuomenės nuostatas svarbu atsižvelgti ir į migranto sąvokos problematiką. Jei viešose diskusijose vartojama tik imigranto sąvoka, pamirštama, kad tikrovėje egzistuoja skirtingos imigrantų grupės su skirtingais tikslais, poreikiais ir lūkesčiais, o tai daro poveikį skirtingoms problemoms, kartu ir skirtingoms politikos priemonėms atsirasti (Beutin et al 2006:7).
7. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Dėl Bendrijos statistikos apie migraciją ir tarptautinę apsaugą. Rasta: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:199:0023:0029:LT:PDF>
8. Vidaus reikalų ministerija. Migracija: <http://www.vrm.lt/index.php?id=1156>
9. Migracijos departamentas: <http://www.migracija.lt/>
10. Statistikos departamentas: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3
11. Plačiau apie sąvokas, žr.: Etniškumo studijos 2009/2. Migrantų integracija: Trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius: Eugrimas, p. 128. ISSN 1822-1041.
12. Migracijos procese dalyvauja visuomenė („siunčiančioji“ ir „priimančioji“), žiniasklaida, verslo sektorius, politinės partijos,

- nacionalinės ir tarptautinės organizacijos, patys migrantai ar jų bendruomenės, todėl kiekvienas iš šių migracijos proceso sudedamųjų dalių gali būti pasirinkti kaip atskiri analizės vienetai arba tyrinėjami kompleksiskai.
13. Legali/nelegali; vidinė/išorinė; savanoriška/priverstinė; trumpalaikė/ilgalaikė/sezoninė; grįžtamoji migracija, kt.
 14. Prieglobsčio prašytojai, pabėgėliai, darbo imigrantai, studijuojantys užsieniečiai, kt.
 15. Kolonializmas ir dekolonizacija, kariniai konfliktai ir politinės transformacijos, skirtingas ekonominis išsivystymas, socialiniai tinklai, kt.
 16. Faist T. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Spaces. A Review of Dominant Theories of International Migration*. New York: Oxford University Press, 2000, p. 31.
 17. Brettell C. B., Hollifield J. F. *Migration Theory: Talking across Disciplines*, Routledge, 2000, p. 51–56.
 18. Doomernik J., Pennix R., Amersfoort van H. *A Migration Policy for the Future Possibilities and Limitations*. Migration Policy group. Brussels: Universiteit van Amsterdam, 1997, p. 61:
<http://www.imes.uva.nl/publications/documents/Doomernik-mpg-future.pdf>
 19. Analizuodami migracijos procesą Castles ir Miller (2003) išskyrė penkias pagrindines tarptautinės migracijos tendencijas: *migracijos globalizacija, migracijos greitėjimas, migracijos diferenciacija, migracijos feminizacija ir migracijos politizacija* (Castles S., Miller M. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Second Edition, 2003, p. 8–9).
 20. Lauren M. McLaren. *One of us? Understanding public perceptions of labour migration in Europe*. Policy Network Paper. United Kingdom, 2008.
 21. Bloom P., Feldman S., Lahav G. *The Differential Character of Material and Cultural Perceived Threat of Immigration*. Department of Political Science, Stony Brook University, 2008. Paper prepared for the APSA Annual Meeting, Boston, Massachusetts, August 28–31, 2008.
 22. Fitzgerald J., Curtis K. A., Corliss C. L. *Anxious Publics: Worries over crime and immigration*. Paper prepared for presentation at the Annual Meeting of the International Society for Political Psychology, Trinity College, Dublin, Ireland, July 14–17, 2009.
 23. Beutin R., Canoy M., Horvath A., Hubert A., Lerais F., Smith P., Sochacki M. *Migration and public perception*. Bureau of European Policy Advisers (BEPA). The European Commission, 2006.
 24. Simon R. J., Sikich K. W. *Public Attitudes toward Immigrants and Immigration Policies across Seven Nations*. *International Migration Review*, 2007, volume 41, Nr. 4, p. 956–962.
 25. Birrell B., Betts K. *Australians' Attitudes to Migration*, 2010.
 26. 77 proc. naujų darbo vietų Britanijoje atiteko imigrantams 2010 08 12: <http://www.delfi.lt/news/economy/business/77-proc-nauju-darbo-vietu-britanijoje-atiteko-imi-grantams.d?id=35394561>
 27. Messina A. *European Pathways from September 11th: What Trajectory for Public Opinion?* Department of Political Science, University of Notre Dame, 2009. Prepared for the Midwest Political Science Association Annual Conference, Chicago, April 2–5, 2009.
 28. Šie duomenys liudija apie visuomenės nenorą gyventi su kitos rasės ar tikėjimo asmenimis ir patvirtina Lietuvoje atliktų tyrimų rezultatus (žr. *Imigracijos vaizdiniai Lietuvos visuomenės nuostatose*).
 29. Vytauto Didžiojo universiteto kartu su Socialinių tyrimų institutu 2007 m. atliktas tyrimas nustatė, kad 42 proc. apklaustųjų imigrantus vertina neigiamai, nes mano, kad padaugės mišrių šeimų; 41 proc.

- jaudina tai, kad imigrantai gali atimti darbo vietas; 33 proc. baiminasi, kad kultūrinėje erdvėje atsiras daugiau svetimybų. Rinkos analizės ir tyrimų grupės RAIT 2006 m. kovo 30–balandžio 2 dienomis atliktos reprezentatyvios apklausos duomenimis, 27,5 proc. apklaustųjų manė, kad imigrantai kelia realią grėsmę Lietuvai; 38,7 proc. buvo įsitikinę, jog imigrantai yra linkę nusikalsti. 2006 m. rugsėjį ir spalį ES narėse ir šalyse kandidatėse atliktos gyventojų apklausos „Eurobarometras“ duomenys parodė, kad tik kas penktas Lietuvos gyventojas (20 proc.) pripažįsta imigrantų naudą valstybei. (Žibas K. 2007. Darbo imigracija į Lietuvą: situacijos analizė. OIKOS: Lietuvių migracijos ir diasporos studijos, 2007/4. Lietuvių išeivijos institutas. Vilnius: Versus aureus. ISSN 1822-5152, p. 16–30).
30. Socialinės distancijos terminas apibrėžia grupių ir individų artumo arba susvetimėjimo laipsnį, jį gali pasireikšti tiek individų nuostatomis, tiek objektyviais grupių skirtumais ar švietimo organizavimo modeliais (Leončikas, 2007).
 31. Lietuvos socialinių tyrimų institutas, Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras (2008): „Prieglobstį gavusių užsieniečių įvaizdis Lietuvos visuomenės požiūriu“. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2008:
http://www.rppc.lt/news_read,920,lt.html
 32. Įgyvendinant projektą „Lietuvoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių integracijos politikos vertinimo principai ir rodikliai“ Etninių tyrimų centro atliktas visuomenės nuostatų tyrimas Lietuvoje gyvenančių užsieniečių ne ES piliečių atžvilgiu (daugiau informacijos žr.: Etniškumo studijos 2009/2. Migrantų integracija: trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius: Eugrimas, p. 128. ISSN 1822-1041).
 33. <http://www.ces.lt/2008/04/etniniu-tyrimu-centro-uzsakymu-uab-%E2%80%9Cgerait%E2%80%9C-atliktos-visuomenes-nuomones-apklauses-rezultatai/>
 34. Tolerancija. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa. 2008 m. kovo 6–11 d. (n=1000). Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“. Tyrimas atliktas UAB „Idea prima“ užsakymu.
 35. Beresnevičiūtė V., Leončikas T. Diskriminacijos suvokimas Lietuvos visuomenėje. Filosofija Sociologija, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2009, nr. 4, p. 335–343.
 36. Nors šios grupės tiesiogiai negali būti lyginamos, tačiau kiekvienos grupės analizė bendrame imigracijos kontekste rodo visuomenėje nusistovėjusias imigrantų kategorijas.
 37. Plačiau žr. tyrimo atskaitą: http://www.rppc.lt/news_read,920,lt.html
 38. Plačiau žr. tyrimo atskaitą: http://www.rppc.lt/news_read,920,lt.html
 39. Plačiau, žr.: Etniškumo studijos 2009/2. Migrantų integracija: trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius: Eugrimas, p. 128.
 40. Socialinių grupių hierarchija skiriasi, nes 2008 m. tyrime sąraše buvo pateiktos 16, o 2009 m. – 30 skirtingų socialinių grupių.
 41. 2008 m. vasario 29 d.–kovo 13 d. apklausą atliko UAB RAIT. Apklausti 1037 nuolatiniai Lietuvos gyventojai. Daugiau apie tyrimą: <http://www.ces.lt/2008/04/etniniu-tyrimu-centro-uzsakymu-uab-%E2%80%9Cgerait%E2%80%9C-atliktos-visuomenes-nuomones-apklauses-rezultatai/>
 42. Pastebėtina, kad šiuo metu Lietuvoje imigrantams (išskyrus pabėgėlius) nėra taikomos socialinės integracijos priemonės ir nėra numatyta socialinės paramos teikimo infrastruktūra, todėl dauguma jų išsilaiko patys vykdydami tam tikrą veiklą arba yra išlaikomi šeimos narių.
 43. Emigrantus pakeis imigrantais 2008 02 06: <http://www.balsas.lt:80/naujiena/182134>
Valdžia formuoja imigracijos politikos nuostatas 2007 06 13: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/63580>

Emigravusių lietuvių vietas užima užsieniečiai 2006 08 17: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10393658>

Statybininkų asociacija – prieš darbo jėgą iš užsienio 2008 02 22: <http://www.balsas.lt/naujiena/184258>

Gyventi Lietuvoje siekia ir nusikaltimais kitose šalyse kaltinami migrantai 2005 09 14: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=7481170>

Karštas pokalbis apie imigraciją: <http://www.ldf.lt/index.php?cid=610> (Lietuvos darbo federacijos informacija).

Ateina ir nelaukiami 2007 04 06: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-04-06-verslo-zinios-ateina-ir-nelaukiami/27730>

Atvykėliai iš Rytų okupuoja laisvas darbo vietas 2005 08 02: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=7209550>

Ekonominių imigrantų antplūdžiui var-tai dar užkelti: 2006 10 31:

<http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=11095633>

Imigrantų nepasitenkinimas gresia ir Lietuvai: 2005 11 12: <http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvas-naujienos/imigrantu-nepasitenkinimas-gresia-ir-lietuva-395795/>

Ar mūsų laukia tas pats?: 2005 11 01: <http://www.atgimimas.lt/articles.php?id=1131639824>

Globalizacijos išbandymai mūsų dar lau-kia 2005 04 11: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=6445315>

Ko jie čia veržiasi? 2008 03 29: <http://www.balsas.lt/naujiena/189079/ko-jie-cia-verziasi>

Lietuvą užplūs šimtai tūkstančių darbo migrantų 2007 07 07:

<http://www.delfi.lt/news/economy/business/article.php?id=13718181>

Po emigracijos bangos – imigracijos po-tvynis? 2007 04 06: <http://www.balsas.lt/naujienos/lietuva/straipsnis76671>

44. Kinų darbininkai pradeda kelti nerimą 2009 04 06:

<http://www.ve.lt/?data=2009-04-06&rub=1065924810&id=1238950511>

Lietuviai nuomoja kinus 2008 05 31: <http://vilniaus.diena.lt/dienrastis/miestas/lie-tu-viai-nuo-mo-ja-ki-nus-114365>

Vilniuje – vergų turgus 2008 06 14: <http://vilniaus.diena.lt/dienrastis/miestas/vilniu-je-vergu-turgus-114400>

Klaipėdos banditai persekioja kinų darbininkus 2008 07 31: <http://www.lrytas.lt/-12174928061216824015-p1-krimina-lai-klaip%C4%97dos-banditai-persekioja-kin%C5%B3-darbininkus.htm>

Migracijos tarnybos akiratyje – darbinin-kai iš Kinijos 2008 08 18: <http://www.15min.lt/naujiena/56/3198/>

Kinai lietuviams tampa geidžiamiausiais darbdaviais 2009 11 14: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/56/71204/>

Kinai imasi verslo Lietuvoje 2009 11 13: <http://www.lrytas.lt/-12580899571257-043038-.htm>

Kinai okupuoja Panevėžį 2009 11 11: <http://www.delfi.lt/news/daily/world/-d?id=25580957>

Kada Lietuvoje išdygs kinų darbininkų kvartalai? 2010 07 17:

<http://www.delfi.lt/news/economy/business/kada-lietuvoje-isdysg-kinu-darbinin-ku-kvartalai.d?id=34570713>

45. Plačiau apie tyrimą žr.: Etniškumo studi-jos 2009/2. Migrantų integracija: Trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius: Eugrimas, p. 128. ISSN 1822-1041.

46. Kaip teigia Medrano (Wilkes et al 2006:3 pagal Medrano 2005:82), mokslininkams visuomenės nuostatos valstybės vykdo-mos imigracijos politikos atžvilgiu iš tiesų yra itin svarbios, nes tiek nuostatos, tiek ir nuostatų generuojama migracijos politika atspindi „liberalios demokratijos kokybę“.

47. Plačiau žr.: Etniškumo studijos 2009/2. Mi-grantų integracija: Trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje. Socialinių tyrimų institutas, Vil-

- nus: Eugrimas, p. 128. ISSN 1822-1041 / Lietuvos socialinių tyrimų institutas, Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras (2008) „Prieglobstį gavusių užsieniečių įvaizdis Lietuvos visuomenės požiūriu“. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2008: http://www.rppc.lt/news_read,920,lt.html
48. Plačiau žr.: Etniškumo studijos 2009/2. Migrančių integracija: Trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius: Eugrimas, p. 128. ISSN 1822-1041.
49. Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. į Lietuvą atvyko 1666 imigrantai (į skaičių neįtraukti Lietuvos Respublikos piliečiai).
50. Plačiau žr.: Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 2, 4, 5, 8, 10, 11, 21, 26, 34, 35, 43, 45, 51, 53, 62, 63, 64, 80, 81, 93, 101, 102, 106, 125 ir 140 straipsnių pakeitimo bei papildymo ir įstatymo papildymo 141 straipsniu įstatymas (2009 m. liepos 22 d. Nr. XI-392, Vilnius): http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350406

Karolis Žibas

CONCEPTIONS OF IMMIGRATION IN LITHUANIAN SOCIETY

Using research results from the Institute for Ethnic Studies this article discusses the ways in which Lithuanian society conceives immigration processes. In the course of the discussion the following are clarified: the conception of immigration; the fundamental aspects of an analysis of social attitudes; the dominant relation between the attitudes and migration policy; and the experiences of foreign countries in analyzing the attitudes of society towards immigration. The conceptions of immigration predominant in Lithuanian society are analyzed with respect to the attitudes expressed: social distance and comparative attitudes toward various ethnic groups (including immigrants) are considered, marking distinct categories of immigrants living in Lithuania.

Seeking to identify the society's level of informedness, we evaluate public opinion about the difficulties arising during the process of integration as well as the need for information as expressed by the respondents. Other topics discussed include the dominant forms of direct and indirect contact; the countries from which the immigrants come and the reasons for immigration; and the activities of the immigrants living in Lithuania. In an analysis of society's attitudes towards immigration and integration policy, statements about the means used by the state to further the integration of migrants are evaluated. This reveals the ways that Lithuanian society perceives immigration processes and what its dominant image of immigration and immigrants is like.

Diasporos istorija ir kultūra

Asta KAZLAUSKAITĖ

Nelegali emigracijos biurų veikla Lietuvoje 1918–1940 m.

Nesuklysimė teigdami, kad migracijos fenomenas egzistuoja visose visuomenėse nepriklausomai nuo epochos, valstybės valdymo formos, visuomenės socialinio gyvenimo organizavimo būdų. Migracija, kaip visuomenės socialinio klimato rodiklis, puikiai atspindi valstybių ir visuomenių tarpusavio santykių konjunktūrą. Neabejotina, kad valstybei, turinčiai tvirtą valstybingumo pamatą, aiškias migracijos politikos gaires, daug lengviau spręsti su migrantų srautais susijusias problemas.

1918 m. išsivadavusi iš Rusijos okupacijos Lietuva, neturėdama valstybingumo pamatų, susidūrė su daugybe įvairaus pobūdžio sunkumų. Greta prioritetinių valstybės pagrindų kūrimo iškilo užduotis spręsti socialinio pobūdžio problemas, suformuoti stabilią ekonominę sistemą, kuri padėtų tėvynėje gyvenusiems lietuviams sukurti geresnes gyvenimo perspektyvas.

Stabilios ekonominės sistemos ir visuomenės socialinės gerovės kūrimas Lietuvoje buvo sudėtingas ir ilgai trunkantis procesas, kuris, galima teigti, tęsėsi visą Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį. Neabejotinai ekonominę vystymąsi ir

gyventojų gerovę komplikavo 1918–1920 m. vykusios Nepriklausomybės kovos, kada buvo susidurta su socialinėms problemoms spręsti reikalingų finansų ir laiko stoka. Tokio pobūdžio Lietuvos Respublikos gyvavimo pradžioje susiklosčiusi padėtis tapo tiesiogine lietuvių emigracijos srautų išaugimo paskata. Nemaža jų dalis, praradusi viltį pagerinti gyvenimo sąlygas Lietuvoje, rinkosi rizikingesnę kelionę užsienin, tikėdamasi geresnių išsidarbinimo perspektyvų. Deja, dauguma būsimųjų emigrantų, stokodami duomenų apie užsienio valstybių ekonominę padėtį, patikliai reaguodami į emigracijos biurų agentų skleistą melagingai pozityvią propagandą, nukentėdavo.

Straipsnio tikslas – apžvelgti emigracijos biurų legalios ir nelegalios veiklos modelį, siejant jį su tarpukario Lietuvos valdžios vykdytos emigracijos politikos gairėmis, turėjusiomis tiesioginės įtakos emigracinių įstaigų veiklai.

Emigracijos biurų dvilypės veiklos klausimas Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu retai ir itin fragmentiškai nagrinėjamas istoriografijoje¹. Peržvelgus ir įvertinus

šią tematiką atliepančių darbų visumą pastebėta, kad daugiausia dėmesio skiriama to meto bendrosios migracijos politikos ir kitų aktualių, pavyzdžiui, ekonominių, tendencijų aptarimui. Taigi šiam tyrimui labiausiai praverčia publikuoti² ir archyviniai³ šaltiniai, leidžiantys geriau pažinti ir suvokti tarpukario laikotarpiu dėl ekonominių veiksnių sparčiai išaugusį migracinių įstaigų nusikalstamumo reiškinį.

Emigracijos biurų organizavimosi ištakos ir tolesnės veiklos apžvalga

Po Pirmojo pasaulinio karo atgijus tarptautiniam susisiekimui, atsikūrusios Lietuvos Respublikos valdžia išleido potvarkius, kuriuose buvo numatoma kurti emigracijos biurus. Per XX a. trečiąją dešimtmetį susikūrė net keturiolika emigracijos įstaigų, kurios buvo tiesioginės laivininkystės bendrovių linijų atstovės ir rūpinosi klientų kelionių organizavimu⁴.

Emigracijos įstaigų kūrimąsi kontroliavo Lietuvos valdžios atstovai, kurie buvo patvirtinę tam tikrus jų steigimo ir veiklos nuostatus⁵. Pagrindinė problema, su kuria susidurta tarpukario pradžioje – valdininkų išteklių stoka kokybiškai šių įstaigų veiklos priežiūrai. Emigracijos biurų steigimo, kaip visi kiti migracijos klausimai, buvo užkrauti Vidaus reikalų ministerijai (VRM), kurioje buvo svarstomos pateiktos paraiškos, kelevių skundai, tikrinama biurų buhalterija ir t. t.⁶ Dauguma emigracijos biurų vadovų, matydami, kad tik dalinai funkcionuoja jų kontrolės mechanizmas, dažnai ryždavosi užsiimti nelegalia veikla ir iš to gauti didesnius pelnus⁷. Apskritai, nagrinėjant emigracijos įstaigų veiklą, yra sudėtinga pažymėti takoskyrą tarp legalios ir nelegalios veiklos, mat šios sritys tarp savęs susipynusios. Emigracijos biurai, net vykdydami legalius dar-

bo principus, atrasdavo nišą nusikalstamai veiklai vykdyti.

Nusikalstama emigracijos biurų veikla, kaip jau sakyta, buvo netiesiogiai skatinama valdžios atstovų. Tarpukario pradžioje, XX a. antrąją, trečiąją dešimtmetį, valdininkai neturėjo finansinių galimybių naujoms emigracijos biurų kontrolės įstaigoms kurti. Vienintelė tada veikusi VRM buvo orientuota į emigracijos įstaigų finansinę kontrolę, rūpėta iš būsimų emigracijos įstaigų savininkų susirinkti užstatus ar mokesčius, bet nekreipta dėmesio į kasdienį jų darbą su klientais. Iki 1929 m. emigracijos biurus buvo leidžiama steigti visiems asmenims, turintiems tam pakankamai kapitalo, o jų moralinės charakteristikos niekam nerūpėjo⁸. Šio pobūdžio klausimą valdžios atstovai pradėjo kelti vėliau, išaugus biurų vadovų savivalei⁹. Taigi dėl valdininkų vykdytos atmetinės emigracijos biurų kūrimo atžvilgiu politikos, netaikytų griežtų įstaigų steigimo taisyklių tarpukario pradžioje buvo sukurta daugiau nei dešimtis biurų, tarp kurių buvo didelė konkurencija dėl klientų ir uždarbių, paskatinusi rizikuoti ir didinti pelnus nelegalios veiklos būdais.

Nelegalios emigracijos biurų veiklos proveržius Lietuvos valdininkai bent dalinai bandė slopinti 1922, 1929 m. išleistais emigracijos įstatymais, kuriuose buvo nustatytos šių įstaigų darbo taisyklės: sutarčių su klientais sudarymo tvarka, kelionės tarifų nustatymo principai ir t. t.¹⁰ Šiais įstatymais emigracijos įstaigoms buvo sugriežtinti dokumentų sudarymo nuostatai, turintys tarnauti veiksmingesniam emigracijos srauto fiksavimui ir užkirsti savivalės galimybę klientų atžvilgiu. Išeivybės įstatymuose detalai nurodyta, kad šio pobūdžio įstaigos kelionės sutartį turi sudaryti trimis egzemplioriais ir per aštuonių dienų terminą nusiųsti VRM. Sutarties pildomame blanke reikalauta išsamiai nurodyti visus su kelione susijusius duomenis: maršrutą, kelionės

tikslą, išvykimo, sutarties sudarymo datą, laivakortės rūšį¹¹. Tokio formuliario sutartimis buvo stengiamasi kontroliuoti emigracijos biurų veiklą, tačiau įstatymų principai praktiškai nebuvo įgyvendinti, pasitaikė daugybė atvejų, kai sutartyse nurodyti įsipareigojimai likdavo tik teoriniame lygmenyje¹². Sutartys buvo sudaromos vien dėl valdžios atstovų reikalavimų, tačiau praktiškai jų nebuvo laikomasi. Pasimetus bagažui ar ištikus kitoms problemoms, keleivis, padavęs skundą VRM, dažniausiai nieko nepasiekdavo, laivų bendrovės atstovai liepdavo kreiptis į emigracijos biurus, su kuriais buvo sudarytos kelionių sutartys¹³. Šios įstaigos taip pat stengėsi atsikratyti atsakomybės ir kaltino laivų bendrovių personalą. Taigi labiausiai nukentėdavo klientas, kurio interesus neapgindavo valdžios institucijos, palikdamos kilusias problemas spręsti pačioms laivų bendrovėms, o šios, nenorėdamos atlyginti žalos ir priimti kaltės, buvo linkusios keleivių skundus vilkinti¹⁴. Šių įstaigų darbuotojai oficialiai nustatytos tvarkos laikėsi tik iš dalies, kad nebūtų apkaltinti esminiais pažeidimais, kurie išprovokuotų visišką plėtojamo verslo žlugimą.

Emigracijos įstaigų gaunamus nelegalius pelnus turėjo apriboti emigracijos įstatymuose priimti nutarimai dėl nustatymo kelionės tarifų, kurie iki tol buvo dinamiškai kaitaliojami¹⁵. Iki 1922 m. įsigaliojusių įstatymo nuostatų laivų bendrovių darbuotojai iš keleivių reikalavo papildomų priemokų¹⁶. Faktiškai tokia emigracijos biurų vykdyta nelegali politika per trumpą veiklos laikotarpį turėjo sukrauti didelius kapitalus¹⁷. Daugeliu atvejų, net 1929 m. priėmus naują emigracijos įstatymą, keleivių padėtis negerėjo, emigracijos biurų ir laivų bendrovių atstovai nepaisė valdžios iniciatyva nustatytų kelionės tarifų¹⁸, stengėsi nuo VRM nuslėpti kuo didesnę pelno dalį, kurio nemažą procentą būtų tekę atiduoti valstybės biudžetui.

Emigracijos biurų propagandinės politikos bruožai ir jų įtaka nusikalstamos veiklos plėtojimui

Emigracijos biurai, jausdami tarpusavio konkurenciją ir norėdami gauti didesnius pelnus, visokiais būdais stengėsi pritraukti klientus. Pagrindinė jų naudota prisiviliojimo taktika buvo siejama su reklaminių kampanijų rengimu ir nelegalių agentų veikla¹⁹. Iš tikrųjų emigracijos įstaigų vadovai parinkdavo tinkamiausius darbuotojus, turėjusius iškalbos dovaną ir savo melagingais pasakojimais galėjusius pritraukti kuo didesnius klientų srautus. Nelegalūs agentai buvo pasiruošę tam tikrus pozityvius pasakojimus apie užsienio šalis, minėdavo dideles darbo, prisigyvenimo perspektyvas²⁰. Apskritai galima teigti, kad jie sugebėjo psichologiškai paveikti, manipuliuoti daugumą neišsilavinusių, nieko apie užsienio valstybes nežinančių gyventojų. Kaip jau teigta anksčiau, tarpukario laikotarpiu lėtas ekonominis vystymasis ir socialinių problemų gausa²¹ buvo patogi terpė veikti nelegaliems agentams ir pritraukti didelius būrius potencialių klientų, kurie puoselėjo planus išvykus praturtėti. Tokių nerealių planų kūrimas ir naivus tikėjimas agentų skleidžiama informacija rodė dar vieną tarpukariu aktualią problemą – informacijos stoką apie užsienio valstybes. Dauguma gyventojų buvo susikūrę nuo realybės atitrūkusius kitų valstybių vaizdinius, tikėjo, kad jose yra neįtikėtina palankios darbo, gyvenimo sąlygos²². Toks gyventojų susikurtas pozityvus į kitas valstybes požiūris sudarė palankias sąlygas emigracijos biurams netrukdomiems manipuliuoti pateikiama informacija verbuoti klientus.

Iš esmės emigracijos biurai vykdė skirtingo lygmens nelegalią veiklą, nors turėjo keletą bendrų nuostatų. Visos be išimties emigracijos įstaigos turėjo nelegalių agentų,

kuriuos susekti buvo faktiškai neįmanoma, tinklą. Remiantis VRM informacija, buvo sugautos tik trys dešimtys šia veikla besiverčiusių agentų, kurių dauguma veikė Marijampolės apskrityje²³. Šie užfiksuoti duomenys negalėjo parodyti realaus nelegalių agentų paplitimo masto visoje Lietuvos teritorijoje. Galima daryti tik prielaidas, kad agentų tinklas buvo daug tankesnis, ypač orientuotas į kaimo vietas, kuriose telkėsi didžioji gyventojų dalis²⁴. Radus klientų vietiniame lygmenyje, jie buvo siunčiami į Kaune veikiančius emigracijos biurus²⁵.

Tarpukario laikotarpiu galima pastebėti skirtingus emigracijos biurų ir jiems dirbusių agentų veiklos niuansus. Daugumos biurų darbuotojų veikla pasižymėjo legalios ir nelegalios veiklos aspektais. Nelegalūs agentai, siekdami pritraukti klientus, vykdė emigracijos įstatymo uždraustą agitacinę politiką. Tuo metu emigracijos biurų atstovų darbe galima išvystyti legalios ir nelegalios veiklos niuansus. Emigracijos įstaigų darbuotojai pagal įstatymus atliko kelionės organizavimo reikalus, tačiau daugeliu atvejų teorinių išipareigojimų praktiškai nevykdė, taip pat pasinaudodavo galimybe papildomai pasipelninti iš keleivių²⁶.

Emigracijos biurų darbuotojų vykdytos sukčiavimo politikos atvejų galima rasti archyvinėje medžiagoje arba tuometėje spaudoje²⁷. Iš tikrųjų, peržvelgus informaciją, susidaro įspūdis, kad emigracijos įstaigų nusikalstama veikla buvo itin retai fiksuojama. Spaudoje buvo pateikta vos keletas stambaus masto sukčiavimo pavyzdžių, sulaukusių gan didelio visuomenės atgarsio. Vienas jų – 1930 m. birželio pradžioje Kaune, Maironio gatvėje, veikusios bendrovės „Alfa“ vadovams M. Jagučanskiui ir Kernauskui iškelta baudžiamoji byla dėl melagingai planuoto keleivių išvykimo į Braziliją ir jų pinigų pasisavinimo²⁸. „Lietuvos žinių“ leidinyje per visą Kauno apygardos teisme vykusį bylos svarstymo laikotarpį visuomenė buvo deta-

liai informuojama apie pagrindinius įvykius: liudytojų apklausas, kaltinamųjų parodymus ir t. t.²⁹ Iš pateiktų duomenų galima susidaryti nuomonę, kad tai buvo vienas didžiausių tarpukariu emigracijos biurų įvykdytų nusikaltimų, nuo kurio nukentėjo net daugiau nei trys šimtai asmenų³⁰. Tokio masto vykdyta „Alfos“ bendrovės afera buvo svarstoma palyginti trumpai, tyrimas ir sprendimo priėmimas užtruko tik savaitę, – nuo birželio trečiosios iki dešimtosios dienos³¹. Didžiausia laiko dalis buvo sunaudota vykdant keilių šimtų nukentėjusių gyventojų apklausą, trukusią keturias dienas. Siekdami greitai surinkti parodymus, teismo darbuotojai dirbo dideliais krūviais, nuo ankstyvo ryto iki vėlaus vakaro³². Iš tikrųjų tokie spartūs tyrimo mastai stebina, nes panašaus pobūdžio bylos buvo sprendžiamos ilgesnį laikotarpį³³. Pastebint tokias tendencijas galima daryti prielaidas, kad tiesioginį postūmį bylai nagrinėti galėjo duoti valdžios atstovų darytas spaudimas. Kaip žinoma, tada Lietuvos valdžioje jau įsitvirtinę autoritarinio režimo šalininkai, radikalios tautinės orientacijos atstovai turėjo neigiamą požiūrį į emigracijos reiškinį ir šia veikla besiverčiančias įstaigas³⁴. Tokia jų nustatyta pozicija galėjo turėti tiesioginės įtakos sparčiai bylos eigai ir baigčiai.

Spaudoje skleidžiama emigracijos biurus kompromituojanti informacija davė naudos patikliai visuomenei. Dauguma Lietuvos gyventojų, išgirdę ar patys tiesiogiai nukentėję nuo „Alfos“ ar kitų emigracijos bendrovių, pradėjo ugdytis kritiškesnį požiūrį į siūlomas tokio pobūdžio paslaugas. Iki tol emigracijos biurų skleista melaginga informacija labai paveikdavo vietos gyventojus. „Alfos“ bendrovei dirbantys agentai didelius gyventojų srautus pritraukė suvilioję kalbomis, agitaciniuose lapeliuose pateikę teigiamos informacijos apie derlingas Brazilijos žemes, vietos valdžios planuojamos paramos teikimą naujakuriams ir kt.³⁵ Iš tikrųjų, kaip nurodoma

„Lietuvos žiniuose“, „Alfos“ bendrovės vadovas M. Jagučanskis glaudžiai bendradarbiavo su Brazilijos valdžios atstovais³⁶, buvo sudaręs savitarpio verslo planą. Lietuvoje veikiantis emigracijos biuras, pasitelkęs nelegalius agentus, turėjo pritraukti kuo daugiau darbininkų į Brazilijos plantacijas, už kurių suradimą fazendų savininkai mokėdavo tam tikro dydžio atlygį. Siekdamas surinkti didesnę būrį lietuvių, „Alfa“, kaip ir kitos bendrovės, vykdė sėkmingą agitacinę politiką, siūlė į Braziliją vykti itin patraukliomis sąlygomis – išsimokėtinais ir su šeimomis³⁷.

„Alfos“ bendrovės vadovų veikla išsiskyrė nuo kitų emigracijos įstaigų. Jie, siekdami pasipelnyti, sugalvojo nevykdyti su Brazilijos plantatoriais numatyto susitarimo ir iš užverbuotų klientų pasisavinę pinigus pabėgti iš Lietuvos. Daugelis potencialių šio biuro klientų patyrė didelių nuostolių³⁸. Kaip rašyta spaudoje, dauguma besirengiančių emigruoti lietuvių buvo neturtingi, pardavę visą savo turtą jie pervedė pinigus „Alfos“ įstaigai ir kantriai laukė kelionės, kurios data ilgą laiką buvo atidėliojama³⁹. Tarpukariu dėl šios bendrovės vadovų vykdytos nusikalstamos veiklos buvo fiksuojamas didelis nukentėjusių asmenų skaičius. Dar prieš plačiai pagarsėjusią sukčiavimo aferą „Alfos“ bendrovė, platindama informaciją apie Brazilijoje kuriamos „Naujosios Lietuvos“ koloniją, užverbavo nemažai klientų. Remiantis nuo šios bendrovės nukentėjusių asmenų liudijimais sužinoma, kad jų tiesiogine emigravimo paskata tapo melaginga informacija apie Brazilijos žemės išskirtinį derlingumą, palankias gyvenimo ir darbo sąlygas ir t. t.⁴⁰

„Alfos“ bendrovės vadovų teismo procese liudytojai atskleidė dar vieną nusikalstamos veiklos niuansą – dokumentų padirbinėjimą⁴¹. Emigracijos įstaigos darbuotojai keičius aprūpindavo padirbtais dokumentais, turėdami keletą pagrindinių tikslų: kadangi norėjo įsiteikti fazendų savininkų reikala-

vimams atsiųsti darbininkus su šeimomis, galima daryti spėjimus, kad iš dokumentų gamybos gavo tam tikro pelno. Nors plačiau pasigilinus į pasų aferos bylą, susijusią su šia tematika, susidaro įspūdis, kad iš to daugiau pelnėsi aukštus postus užimantys VRM valdininkai nei emigracijos biurų savininkai⁴². Pasidomėjus dokumentų padirbinėjimo veiklos niuansais sužinota, kad pagrindinė emigracijos reikalais besirūpinanti VRM institucija buvo korumpuota ir dalis jos aukšto ir žemesnio rango valdininkų ėmėsi tokio pobūdžio nusikalstamos veiklos⁴³. Tai, gi, remiantis pateikta informacija, susidarė įspūdis, kad valdininkų korupcija galėjo pasireikšti santykiuose su emigracijos biurų savininkais dėl nelegalių dokumentų gamybos. Galima numanyti, kad valdininkų ir emigracijos įstaigų vadovų santykiai buvo glaudūs, ilgalaikiai, nesiribojantys vien dokumentų aprūpinimo klausimu. Emigracijos biurų savininkai, siekdami atsikratyti finansinių įsipareigojimų keleiviams, pateikusiems skundus, galėjo kreiptis į VRM darbuotojus, kurie už tam tikrą užmokestį užvilkindavo ir nespręsdavo klientų ieškinių⁴⁴. Šių įstaigų nusikalstamų santykių palaikymas turėjo būti abipusiškai pelningas ir saugus, nes jos dalyvių ratas buvo itin siauras, sudarytas iš ypač slaptai dirbusių žmonių. Deja, to nepakako, 1933 m. pabaigoje surengus provokaciją buvo paviešintas VRM valdininkų nusikalstamos veiklos tinklas⁴⁵.

Sprendžiant „Alfos“ bendrovės vadovams iškeltą baudžiamąją bylą buvo paviešinta plataus arealo nusikalstama veikla. Kaip jau minėta, vyko sukčiavimai, darbo jėgos pardavinėjimas Brazilijos plantatoriams. Be šios pelningos veiklos, buvo užsiimama kolonijos „Naujoji Lietuva“ žemių pardavinėjimu. Iš to meto spaudos aktualijų žinoma, kad šios emigracijos įstaigos darbuotojai išgudrino tą patį žemės sklypą parduoti keliems asmenims ir iš kiekvieno paimti nepagrįstai dideles pinigų sumas⁴⁶.

Ikiteisminio tyrimo metu, remiantis liudytojų pateikta informacija, paaiškėjo, kad, be išvardytų nusikaltimų, bendrovės darbuotojai vertėsi ir moterų prekyba. Spaudoje ši prielaida nebuvo išplėtotą, tačiau nurodyta apie jaunų moterų įkalbinėjimą vykti į užsienio šalis, joms siūlytos geros darbo ar turtingo jaunikio suradimo galimybės⁴⁷. Dėl sunkios to meto Lietuvos ekonominės padėties⁴⁸ jauno amžiaus merginos, norėdamos prasigylėti ir pasidėti finansinį pagrindą tolesniam gyvenimui, prisiklausiusios agentų vaizdingų pasakojimų apie užsienio šalis, ryždavosi emigruoti, net neįtardamos, kad versis prostitucija. Iš tikro apie šio pobūdžio nusikaltimus informacijos pateikiama itin mažai ir su tam tikrais nutylėjimais⁴⁹, todėl remiantis šiomis tendencijomis negalima įvertinti realių žmonių prekybos plitimo mastų.

Išsiaiškinus „Alfos“ bendrovės įvairaus spektro vykdytus nusikaltimus ir nubaudus kaltininkus⁵⁰, nebuvo išspręsta kitų biurų nusikalstamos veiklos problema. Emigracijos įstaigos visada rasdavo tam tikrą nišą, kurioje turėjo galimybę ekonomiškai pasipelnėti. 1929 m. valdžios atstovų išleistas emigracijos įstatymas praktiniame gyvenime buvo nefunkcionalus⁵¹. Iš esmės jis, palyginti su 1922 m. Išsivybės įstatymu⁵², buvo patobulintas tik teoriškai, neatsižvelgus į jo realias įgyvendinimo galimybes. Dauguma emigracijos biurų pažeidimų buvo menkai fiksuojami ir baudžiami⁵³. Iš tiesų sunku nustatyti priežastis, lėmusias informacijos šia tematika stoką. Kaip ir daugeliu klausimų, daromos tik nepagrįstos prielaidos, kad buvo sunku šio pobūdžio vykdytus nusikaltimus susekti dėl nepakankamai organizuoto valdžios įstaigų darbo, palaikytų korupcinių valdininkų ir emigracijos biurų savininkų ryšių, nukentėjusių asmenų nenoro viešinti traumines patirtis.

Valdžios įstaigų emigracijos klausimais darbo spragas atskleidė ne tik visuomenę sukrėtusi „Alfos“ bendrovės byla⁵⁴, buvo ir

daugiau šiuo aspektu pasireiškusių epizodų. Pavyzdžiui, „Dienos naujienose“ rašyta apie Kaune, Laisvės alėjoje, veikiantį „Hamburg America Line“ emigracijos biurą, kuris nelegaliai į Afriką išgabeno daugiau nei šimtą lietuvių⁵⁵. Nagrinėjant epizodiškai pateiktas biurui iškeltos bylos smulkmenas, susidaro įspūdis, kad bendrovių nusikalstama veikla išaiškėdavo tik tuo atveju, kai valdžios institucijas vienu metu pasiekdavo didelis nukentėjusių piliečių skundų skaičius. Iki tol emigracijos įstaigų buhalterija dažniausiai buvo retai tikrinama dėl kontrolės mechanizmo stokos.

Daugeliu atvejų VRM darbuotojai dėl didelių daro krūvių, nusikalstamų ryšių su emigracijos įstaigomis palaikymo ar paprasčiausio abejingumo neteikė emigrantams reikalingos informacijos apie tykančius kelionėje ir užsienyje pavojus, nors tokio pobūdžio duomenų turėjo⁵⁶. Pavyzdžiui, viename pranešime buvo iškeliama prostitucijos problema Argentinos valstybėje, konkrečiai įvardyti šia veikla besiverčiantys asmenys, tačiau į turimą informaciją nereaguota⁵⁷. Kaip minėta, tik tarpukario spaudos aktualijos lietuvių visuomenės atžvilgiu kompromitavo emigracijos biurų veiklą, davė tam tikrų patarimų ir perspėjimų besirengiantiems emigruoti lietuviams.

Iš tikro tarpukario laikotarpio spaudoje galima pastebėti tam tikrą susipriešinimą. Nors jau minėta, kad leidiniuose lietuviai buvo informuojami apie sunkias gyvenimo ir darbo sąlygas užsienio valstybėse, emigracijos biurų vykdytas aferas, tačiau dėl ekonominių sumetimų užsiėmė šių įstaigų teikiamų paslaugų reklama. Tokia tendencija pastebima net ir tautiškos orientacijos leidiniuose, pavyzdžiui, „Pasaulio lietuvių“, kurio daugelyje straipsnių neigiamai rašoma apie emigracijos bendroves, o leidinio gale įdedamos laivų bendrovių reklamos. Ypač tai pastebima XX a. ketvirtąjo dešimtmečio pabaigoje⁵⁸.

Kaip jau minėta, emigracijos biurų veiklos neatsiejamas komponentas buvo reklaminė propaganda, už kurios platinimą laikraščių savininkai gaudavo didelius atlygius, kurie tiesiogiai prisidėjo prie jų tolesnės sėkmingos leidybinės veiklos. Daugumos tarpukariu leistų laikraščių – „Lietuvos žinių“, „Socialdemokrato“, „Pasaulio lietuvių“ ir kitų – reklaminėse skiltyse vyravo laivininkystės bendrovių melagingi skelbimai apie palankias kelionės ir darbo sąlygas svetur.

Iš tikrųjų didelė dalis emigracijos įstaigų savininkų ir laikraščių rengėjų publikuotos agitacinės informacijos buvo įstatymų draudžiama. Lietuvos valdžios atstovai, stengdamiesi suvaldyti piliečių emigracijos srautų gausėjimą, buvo priėmę keletą įstatymų, apribojančių laivininkystės bendrovių reklamavimosi galimybes. 1929 m. emigracijos įstatyme skelbta, kad emigracijos įstaigų reklamose informacija turi būti pateikiama koncentruotai: nurodomas tik įstaigos pavadinimas, maršruto linija, kelionės kaina, bet šie principai praktiškai nebuvo įgyvendinami⁵⁹.

Emigracijos biurų reklamose greta plataus paslaugų spektro aptarimo buvo pateikiamas didelis procentas keleivius klaidinančios informacijos. Ypač intensyviai tokios tendencijos atsispindėjo Pietų Amerikoje lietuvių leistoje spaudoje: „Brazilijos Lietuvoje“, „Lietuvoje Brazilijoje“, „Pietų Amerikos lietuvių“ daugiausia buvo pateikiama siūlymų dėl kolonijos žemių pirkimo. Siekiant pritraukti didesnius emigrantų srautus, leidinių reklaminėse skiltyse buvo teikiama tik teigiama informacija apie žemės derlingumą, praturtėjimo galimybes⁶⁰, kontrastiškai vaizduotos gyvenimo sąlygos Lietuvoje ir užsienyje.

Greta melagingų skelbimų platinimo periodinių leidinių redakcijos darbuotojai, siekdami tam tikros materialinės naudos, tapo tiesioginiais tarpininkais tarp darbdavių ir darbininkų. Jų redakcijos tapo pagrindiniais potencialių keleivių, darbuotojų verbavimo

centrais, atstovavusiais laivininkystės bendrovių ir fazendų savininkų interesams⁶¹.

Nors dauguma emigracijos įstaigų klientų traukai intensyviai naudojosi viešąja leidinių erdve, tačiau neatmetė agentų tinklo struktūros stiprinimo strategijos galimybių⁶². Agentų tinklų plėtimas buvo esminis daugelio emigracijos įstaigų tikslas Lietuvoje ir užsienio šalyse⁶³.

Praktiniame gyvenime laivų bendrovės, fazendų savininkai neįgyvendino reklamose skelbiamų pasižadėjimų. Dauguma potencialių klientų, puoselėjančių viltis praturtėti, su diskriminacija susidūrė dar kelionės metu. Kaip ataskaitose nurodydavo emigrantų palydovai, trečios klasės keleivių teisės buvo nuolat pažeidžiamos. Iš esmės VRM, įvedusi emigrantų palydovo kelionėje pareigybę, tikėjosi pagerinti išvykstančiųjų padėtį, tačiau praktiškai tai nepasiteisino. Emigrantų palydovų darbo režimas buvo netolygiai paskirstytas, todėl jie ne visada turėjo galimybių keleivius lydėti iki kelionės pabaigos, o tai tapdavo tiesiogine paskata laivų bendrovių darbuotojų savivalei. Maža to, dauguma palydovo pareigybę turinčių asmenų nevykdė savo funkcijų dėl kalbinio barjero⁶⁴ ar dėl kitų asmeninių priežasčių neužtikrindavo kelionėje normalių maitinimosi, higienos sąlygų⁶⁵.

Dauguma trečios klasės emigrantų likdavo nepatenkinti laivų bendrovių darbuotojų ir palydovų darbu, tačiau dažnai nesiskųsdavo ir didelė dalis darbuotojų pažeidimų likdavo neužfiksuota. Tokia emigrantų vykdyta tylėjimo politika buvo jiems patiems žalinga, nes dauguma palydovų ataskaitose pateikdavo melagingai pozityvią informaciją apie keleivių gyvenimo kokybę⁶⁶. Valdžios atstovai šioje, kaip ir kitose srityse dėl duomenų stokos ir įstaigų nefunkcionalumo negalėjo tinkamai organizuoti emigracijos kontrolės ir užtikrinti emigrantų teisių gynimo.

Daugiausia informacijos, signalizavusios apie sunkią emigrantų padėtį, buvo gauna-

ma iš užsienio šalyse dirbusių lietuvių. Ypač jos pagausėjo prasidėjus 1929 m. pasaulinei ekonominei krizei, kai dauguma Pietų Amerikos valstybėse sunkiomis sąlygomis dirbančių lietuvių prarado darbo vietas ir neturėdami finansų grįžti tėvynėn prašydavo Lietuvos valdžios pagalbos. Tuo laikotarpiu į VRM instituciją, daugiausia iš Brazilijoje įsikūrusių lietuvių, buvo siunčiama daugybė prašymų pargabenti į Lietuvą.

Nors tokio pobūdžio prašymų vis daugėjo, Lietuvos valdžios atstovai neturėjo didelių galimybių padėti. Vieninteliu užsienyje gyvenusių lietuvių gelbėjimo ratu tapo

1929 m. priimto emigracijos įstatymo nuostata kiekvienais metais du procentus lietuvių sugrąžinti nemokamai arba už pusę kainos. Dėl laivų bendrovėms priimto finansiškai nepalankaus įstatymo kilo darbuotojų protestai, siekiant inicijuoti priimto įstatymo pataisas, į kuriuos valdžios atstovai nereagavo. Minima įstatymo nuostata galėjo padėti tik mažam procentui užsienyje skurstančių lietuvių⁶⁷. Likusioji tautiečių dalis turėjo taisytis su sudėtinga savo finansine padėtimi, dėl kurios iš dalies galima kaltinti atsainų Lietuvos valdžios atstovų požiūrį į emigracijos proceso kontrolę.

Išvados

Lietuvos valdžios iniciatyva pradėję funkcionuoti emigracijos biurai tapo tiesiogine sunkiai gyvenančių lietuvių emigravimo paskata. Dauguma šio pobūdžio įstaigų, pasinaudodamos Lietuvos finansinės padėties sudėtingumu ir VRM kontrolės stoka, nekludomai plėtojo nelegalią veiklą, kurdamos agentų tinklus ir užsiimdamos propaganda spaudoje. Netgi valdžios iniciatyva priimti 1922, 1929 m. emigracijos įstatymai, siekiantys pažaboti nusikalstamą veiklą, buvo nefunkcionalūs. Emigracijos biurai, palaikydami ekonomiškai naudingus ryšius su laivų bendrovėmis ir užsienyje gyvenančių fazendų savininkais, galėjo toliau sėkmingai plėtoti nusikalstamą veiklą ir pritraukti vis didesnius potencialių emigrantų srautus.

Prie tokio pobūdžio nelegalios veiklos nemažai prisidėjo leidinių darbuotojai, publikuodami su emigraciniais pasiūlymais susijusias reklamines skiltis, redakcijas paversdami įdarbinimo centrais. Dauguma geresnio gyvenimo galimybėmis susiviliojusių lietuvių, patikėję emigracijos biurų kompetencija ir skleidžiama reklamine propaganda, patyrė daugybę finansinių ir moralinių nuostolių. Dalis jų liko Lietuvoje, kiti, papuolę į prekybos žmonėmis tinklą, tapdavo menkai apmokama, beteise nuo fazendų savininkų ar viešnamių savininkų priklausoma darbo jėga. Neretai lietuviai, patekę į ekonominę priespaudą ir negalėdami sulaukti tinkamos Lietuvos valstybės institucijų pagalbos, turėjo gana menkas išsivadavimo ir grįžimo į tėvynę galimybes.

Nuorodos

- Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, Vilnius: Mintis, 1993; Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, Chicago: Draugas, 1967; Rowell S. C., Griškaitė R., Rudis G. *A history of Lithuania*, Vilnius: Inter Se, 2002; Klimas P., Kemėšis K. F., Purickis J., Savickis J., Yčas M. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*, London: Nidos knygų klubas, 1955; Simutis A. *The economic reconstruction of Lithuania after 1918*, New York: Columbia University Press 1942; Švoba J. *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*, Cleveland (Ohio): Viltis, 1985; Gailius B. *Nusikaltimai „prie Smetonos“: rezonansinių tarpukario Lietuvos baudžiamųjų bylų studija*, Vilnius: Aidai, 2008.
- Rašant straipsnį naudotas dokumentų rinkinys *Lietuvos Respublikos emigracijos politika*. Sud. V. Kasperavičiūtė. Vilnius: Versus aureus, 2006; Eidintas A. *Emigracijos biurų veikla Lietuvoje 1920–1940* // Lietuvos TRS aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, 1986; t. 25; t. p. periodinė spauda: „Lietuvos žinios“, „Brazilijos lietuvis“, „Dienos naujienos“, „Pasaulio lietuvis“, „Pietų Amerikos lietuvis“.
- Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) fondai: 377, 394, 1367; Kauno apskrities archyvo (toliau – KAA) fondai: 209.
- Išeivybės įstaigų sąrašas, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, p. 105–106.
- 1922 m. Išeivybės įstatymas, 1929 m. Emigracijos įstatymas, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, p. 37–40, 79–87.
- Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, p. 72.
- Garsioji „Alfos“ bendrovės byla. Kaip Jagučanskis, Kernauskas ir Co kūrė „Naująją Lietuvą“ // Lietuvos žinios, 1930, birž. 3, nr. 124, p. 1; „Alfa“ ir jos galas // Brazilijos lietuvis, 1927, spalio 1, nr. 9, p. 3.
- 1922 m. Išeivybės įstatymas, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, p. 37–40.
- 1929 m. Emigracijos įstatymas, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, p. 79–87.
- 1922 m. Išeivybės įstatymas, 1929 m. Emigracijos įstatymas, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, p. 37–40, 79–87.
- 1922 m. Išeivybės įstatymas, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, p. 38.
- Vidaus reikalų ministerijai pil. Elžbietos Strasdienės, Viešintų m. paštas, Kupiškio, Panevėžio apskr., pareiškimas, 1925, rugs. 12, LCVA, f. 394, ap. 8, b. 2, l. 69.
- Ten pat, l. 69.
- Ten pat, l. 69.
- 1922 m. Išeivybės įstatymas, 1929 m. Emigracijos įstatymas, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, p. 37–40, 79–87.
- Jo Ekscelencijai vidaus reikalų ministeriui Lietuvos pil. Juozo Liubinsko, gyv. 241 Lincoln Ave Elizabeta, New Jersey, U.S.A., skundas, 1934, kovo 25, LCVA, f. 1367, ap. 5, b. 251, l. 126.
- „White Star Line“ and „White Star Dominion line“ kelionės tarifai 1921 05 21–1934 12 31, LCVA, f. 394, ap. 8, b. 2, l. 10.
- Jo Ekscelencijai vidaus reikalų ministeriui Lietuvos pil. Juozo Liubinsko, gyv. 241 Lincoln Ave Elizabeta, New Jersey, U.S.A., skundas, 1934, kovo 25, LCVA, f. 1367, ap. 5, b. 251, l. 126.
- Eidintas A. *Emigracijos biurų veikla Lietuvoje 1920–1940* // Lietuvos TRS aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, 1986, t. 25, p. 108.
- Ten pat, p. 108–112.
- Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 425; Rowell S. C., Griškaitė R., Rudis G. *A history of Lithuania*, p. 34; Klimas P., Kemėšis K. F., Purickis J., Savickis J., Yčas M. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*, p. 142–143; Simutis A. *The economic reconstruction of Lithuania after 1918*, p. 12; Švoba

- J. Seiminė ir prezidentinė Lietuva, p. 257; Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, p. 66.
22. Eidintas A. *Emigracijos biurų veikla Lietuvoje 1920–1940 m.* // Lietuvos TRS aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, 1986, t. 25, p. 108.
 23. Nelegalių emigracijos biurų agentų sąrašas 1927 m., LCVA, f. 377, ap. 2, b. 5, l. 54.
 24. Rowell S. C., Griškaitė R., Rudis G. *A history of Lithuania*, p. 34; Klimas P., Kemėšis K. F., Purickis J., Savickis J., Yčas M. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*, p. 142–143; Simutis A. *The economic reconstruction of Lithuania after 1918*, p. 12.
 25. Eidintas A. *Emigracijos biurų veikla Lietuvoje 1920–1940 m.* // Lietuvos TRS aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, 1986, t. 25, p. 108.
 26. Jo Ekscelencijai vidaus reikalų ministeriui Lietuvos pil. Juozo Liubinsko, gyv. 241 Lincoln Ave Elizabeta, New Jersey, U. S. A., skundas, 1934, kovo 25, LCVA, f. 1367, ap. 5, b. 251, l. 126.
 27. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla. Kaip Jagučanskis, Kernauskas ir Co kūrė „Naująją Lietuvą“ // Lietuvos žinios, 1930, birž. 3, nr. 124, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 4, nr. 125, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 5, nr. 126, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 6, nr. 127, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 7, nr. 128, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 10, nr. 129, p. 1; Dantas Edm., *Slaptai gabenos žmones į Afriką* // Dienos naujienos, 1932, bal. 4, nr. 75, p. 1; Juozo Vaškelio, gyv. Joagavo valsč., Marijampolės apskr., prašymas, 1929, rugpj. 29, LCVA, f. 1367, ap. 5, b. 212, l. 12.
 28. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla. Kaip Jagučanskis, Kernauskas ir Co kūrė „Naująją Lietuvą“ // Lietuvos žinios, 1930, birž. 3, nr. 124, p. 1; „Alfa“ ir jos galas // Brazilijos lietuvis, 1927, spalio 1, nr. 9, p. 3.
 29. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla. Kaip Jagučanskis, Kernauskas ir Co kūrė „Naująją Lietuvą“ // Lietuvos žinios, 1930, birž. 3, nr. 124, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 4, nr. 125, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 5, nr. 126, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 6, nr. 127, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 7, nr. 128, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 10, nr. 129, p. 1.
 30. V.R.M. Piliečių apsaugos departamentui, pilietybės referentui, 1929, rugs. 13, LCVA, f. 1367, ap. 5, b. 212, l. 4.
 31. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla. Kaip Jagučanskis, Kernauskas ir Co kūrė „Naująją Lietuvą“ // Lietuvos žinios, 1930, birž. 3, nr. 124, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 4, nr. 125, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 5, nr. 126, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 6, nr. 127, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 7, nr. 128, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 10, nr. 129, p. 1.
 32. Ten pat, 1930 06 03 – 1930 06 07, 06 10.
 33. Valstybės išdo skolininko Norkaus Konstantino pareiškimas, 1925, rugpj. 25, KAA, f. 209, ap. 5, b. 935, l. 17.
 34. Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, p. 71–76.
 35. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla. Kaip Jagučanskis, Kernauskas ir Co kūrė „Naująją Lietuvą“ // Lietuvos žinios, 1930, birž. 3, nr. 124, p. 1.
 36. Ten pat, p. 1.
 37. Ten pat, p. 1.
 38. Ten pat, p. 1.

39. Ten pat, p. 1.
40. B. J. Garsioji „Alfos bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 4, nr. 125, p. 1.
41. Ten pat, p. 1.
42. Gailius B. Nusikaltimai „prie Smetonos“: rezonansinių tarpukario Lietuvos baudžiamųjų bylų studija, p. 63–98.
43. Ten pat, p. 63–98.
44. Vidaus reikalų ministerijai pil. Elžbietos Strasdienės, Viešintų m. paštas, Kupiškio, Panevežio apskr., pareiškimas, 1925, rugs. 12, LCVA, f. 394, ap. 8, b. 2, l. 69.
45. Gailius B. Nusikaltimai „prie Smetonos“: rezonansinių tarpukario Lietuvos baudžiamųjų bylų studija, p. 63–98.
46. B. D. Garsioji „Alfa“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 7, nr. 128, p. 1.
47. B. D. Garsioji „Alfa“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 6, nr. 127, p. 1.
48. Skipitis R. Nepriklausoma Lietuva, p. 425; Rowell S. C., Griškaitė R., Rudis G. A history of Lithuania, p. 34; Klimas P., Kemėšis K. F., Purickis J., Savickis J., Yčas M. Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928, p. 142–143; Simutis A. The economic reconstruction of Lithuania after 1918, p. 12; Švoba J. Seiminė ir prezidentinė Lietuva, p. 257; Eidintas A. Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža, p. 66; Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940, p. 17.
49. B. D. Garsioji „Alfa“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 6, nr. 127, p. 1; Pranešimas apie lietuvių emigraciją Pietų Amerikoje 1931 m., LCVA, f. 377, ap. 2, b. 129, l. 29–45.
50. B. D. Garsioji „Alfa“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 6, nr. 127, p. 1.
51. 1929 m. Emigracijos įstatymas, Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940, p. 79–86.
52. 1922 m. Išeivybės įstatymas, Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940, p. 37–40.
53. Vidaus reikalų ministerijai pil. Elžbietos Strasdienės, Viešintų m. paštas, Kupiškio, Panevežio apskr., pareiškimas, 1925, rugs. 12, LCVA, f. 394, ap. 8, b. 2, l. 69.
54. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla. Kaip Jagučanskis, Kernauskas ir Co kūrė „Naująją Lietuvą // Lietuvos žinios, 1930, birž. 3, nr. 124, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 4, nr. 125, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 5, nr. 126, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 6, nr. 127, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 7, nr. 128, p. 1; B. D. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla // Lietuvos žinios, 1930, birž. 10, nr. 129, p. 1.
55. Slaptai gabenoti į Afriką // Dienos naujienos, 1932, bal. 4, nr. 75, p. 1.
56. Valstybės kontrolės vyr. reviz. J. Grabausko pro memoria apie 1939 m. lietuvių padėtį Argentinoje ir Brazilijoje, LCVA, f. 377, ap. 2, b. 1745, l. 8.
57. Pranešimas apie lietuvių emigraciją Pietų Amerikoje 1931 m., LCVA, f. 377, ap. 2, b. 129, l. 29–45.
58. Holland-America Line // Pasaulio lietuvis, 1939, nr. 3; Lietuvos Baltijos Lloydas // Pasaulio lietuvis nr. 5; Royal Mail Lines // Pasaulio lietuvis, nr. 10–11; Lietuvos Baltijos Lloydas // Pasaulio lietuvis, 1940, nr. 5 (leidiniuose reklamos pateikiamos nenumeruojamuose prieduose leidinio pabaigoje).
59. 1922 m. Išeivybės įstatymas, Lietuvos Respublikos emigracijos politika, p. 39.
60. Truputis iš „Alfos“ užkulio // Brazilijos lietuvis, 1927, liepos 2, nr. 1, p. 4.
61. Hamburgo–Amerikos linija, Holandu karališkas Lloydas // Pietų Amerikos lietuvis, 1928, rugs. 16, nr. 36, p. 1.
62. Ten pat, p. 1.
63. Ten pat, p. 1.
64. Pranešimas apie lietuvių emigravimo sąlygas, jų kultūros gyvenimą ir apie lietuviškas mokyklas Brazilijoje 1930, LCVA, f. 1367, ap. 5, b. 214, l. 5.

65. Emigrantų palydovo Vlodo Juodeikos pranešimas, 1930, liepos 17, LCVA, f. 1367, ap. 5, b. 225, l. 18.
66. Ten pat, l. 18.
67. Ponui V. R. M. Bendrųjų reikalų departamento direktoriui pil. Kasparo Lemano, gyv. Kaune, Žemuogių g. 8, prašymas 1930, sausio 7, LCVA, f. 1367, ap. 5, b. 225, l. 88–89.

Asta KAZLAUSKAITĖ

ILLEGAL ACTIVITIES OF EMIGRATION BUREAUS IN LITHUANIA (1918–1940)

The phenomenon of emigration exists in all societies irrespective of the epoch, the form of government, and the organization of social life in that society. In this respect the interwar period was no exception: because of difficult living conditions in the Republic of Lithuania many of its inhabitants decided to move abroad. Undaunted by the potential dangers of traveling and placing unconditional trust in profit-seeking travel agents, the majority of these emigrants headed for economically struggling Latin American states, where they experienced the slave-like exploitation of their employers and had no possibilities whatsoever of returning home.

Doubtless contributing to the emigrants' difficult situation in the countries they emigrated to were the emigration bureaus which

were operating with the consent of Lithuanian government institutions. The legal activities of these bureaus in preparing documents and making travel arrangements had hidden aspects of criminality.

The main task of this article is to present a view of the legal and illegal aspects of the activities of the emigration bureaus in the context of the emigration policies pursued by the interwar Lithuanian government. As the treatment of this topic in historiography is quite fragmentary, the author tries to look as closely as possible at archival and periodical sources in order to gain a better understanding of the criminal nature of emigration bureau activities that increased sharply due to adverse economic conditions in the interwar period.

Kristina ŪSAITĖ

Iš viršaus ir/ar apačios: JAV lietuvių jaunimo organizavimo(-si) istorijos fragmentai (1957–1972 m.)*

Diasporos formavimasis yra nuolatinis procesas, kurį veikia naujai atvykę tautiečiai, pokyčiai krašte ir jaunesniosios kartos kritiškas savos bendruomenės vertinimas. Jaunoji karta svarbi diasporai, nes ji ateina su naujomis savo veiklos apibrėžimo idėjomis, kurios šitą kartą įprasmina toje bendruomenėje, ir drauge įsilieja į laiko patikrintas (jei atrodo prasmingos) ar kuria naujas veikimo formas. Apie jaunosios kartos diasporoje sąmonės raidą formuojant savo kolektyvinį sąmoningumą rašė Bronius Vaškelis 1957 m. žurnale „Į Laisvę“: „Jaunimas su vyresniąja karta žengs į tą patį tikslą, nesivilkdamas tik vyresniosios kartos uodegoje, nebūtinai vienaip su vyresniaisiais išsiriškęs ir nebūtinai tą pačią organizacinę uniformą dėvėdamas. Jaunimas gali į tautinę bendruomenę ateiti su naujomis idėjomis, su originaliais polėkiais ir lig šiol nemėgintais metodais. Svarbu betgi, kad tautinės priklausomybės sąmonė būtų perteikiama iš kartos į kartą.“¹

Jaunimo organizavimo problema, iškilusi XX a. penktąjį dešimtmetį, pagreitį įgavo

ir itin aktuali tapo septintojo dešimtmečio pradžioje. Susibūrę į Pasaulio lietuvių bendruomenę, suformavę jos organizacinę struktūrą ir apsibrėžę veiklos barus, lietuvių išeivijos atstovai susidūrė su Pasaulio lietuvių bendruomenės veiklos tęstinumo problema – nebuvo organizacijos, vienijančios pasaulio lietuvių jaunimą. Veikė pavienės skautų, ateitininkų, Lietuvos vyčių, neolituanų, studentų, Santaros-Šviesos, sporto organizacijos. Didžioji jų dalis buvo ideologinio pobūdžio, nes manyta, kad tik „ideologiškai sąmoningas jaunimas gali atsilaikyti prieš nutautimo pavojų“². Sąmoningas, stiprus ir gerai organizuotas jaunimas buvo lietuvių bendruomenės veiklos tęstinumo garantas. Ne mažiau nei Pasaulio lietuvių bendruomenei jaunimo pritraukimas rūpėjo ir kitoms lietuvių išeivijai atstovaujančioms stambaus masto organizacijoms – Amerikos lietuvių tarybai (ALT), Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui (VLIK).

Bendrinės lietuvių jaunimo organizacijos kūrimas išeivijoje truko ne vieną dešimtmetį.

* Straipsnis parašytas vykdant Lietuvos mokslo tarybos remiamą projektą „Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje“.

1972 metais, antrojo Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso metu, įsteigtos Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) tikslas buvo parengti, subrandinti jaunos žmonės tolesnei prasmingai veiklai. Ši organizacija – pirmoji lietuvių jaunimo organizacija, jungianti po visą pasaulį išsibarsčiusį lietuvių jaunimą. Svarstant lietuvių jaunimo organizavimo(-si) emigracijoje problemą minėtini du šios temos aspektai: kiek bendrinės lietuvių jaunimo organizacijos kūrimu buvo suinteresuotas pats jaunimas ir kiek to reikėjo kraštų³ lietuvių bendruomenėms ir jas vienijančiai Pasaulio lietuvių bendruomenei?

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip vyko JAV lietuvių jaunimo organizavimas(-is) iki 1972 metais įsteigiant PLJS: ar organizavimo(-si) formų buvo Nepriklausomoje Lietuvoje, vadinamųjų „dipukų“ (DP – *displaced persons*) stovyklose Europoje veikusių organizacijų tąsa, ar buvo labiau paveiktos vakarietiškoji tradicija; kokie sunkumai kilo santykiuose su vyresniąja lietuvių karta Jungtinėse Valstijose? Kiek sėkmingą jaunimo organizavimo(-si) procesą lėmė JAV lietuvių jaunimas ir kiek JAV lietuvių bendruomenė?

Apsibrėžiant tyrimo chronologines ribas pažymėtina, kad pradiniu atskaitos tašku pasirinktas 1957 m. birželio 29–30 dienomis Čikagoje vykęs Lietuvių studentų sąjungos ir JAV lietuvių bendruomenės Čikagos apygardos organizuotas Amerikos lietuvių jaunimo kongresas⁴. Tai buvo bene pirmasis visuotinis lietuvių jaunimo Jungtinėse Amerikos Valstijose sambrūzdis, kuriame svarstyta aktualios jaunimo problemos: lietuviškos tapatybės išsaugojimas, jaunimo integravimasis į Lietuvių bendruomenės veiklą⁵. Viršutinę tyrimo ribą žymi 1972 metais antrojo Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso metu įsteigta visą pasaulio lietuvių jaunimą siekusi sujungti Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga.

Apžvelgdami lietuvių išeivijos jaunimo organizacijas aprašančią istoriografiją nega-

lime pasidžiaugti jos gausa. Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungai, į jos sudėtį įėjusių kraštų lietuvių jaunimo sąjungų veiklai beveik neskiriama dėmesio. Galima paminėti vos keletą istoriografijos pozicijų, kurios, nors ir neatsako į pastaruosius klausimus, tačiau atkreipia istoriko, tyrinėjančio JAV lietuvių jaunimo organizavimo(si) detales, dėmesį. Minėtina Vitalijos Stravinskienės sudaryta knyga „Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003“⁶. Tai pirmasis istorinis tyrimas, bandantis rekonstruoti Pasaulio lietuvių bendruomenės istorinius aspektus, apimant šios organizacijos visumą. Knygoje vienas skyrius skirtas Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungai: jame trumpai aprašyta jaunimo kongresų istorija (nuo pirmojo iki vienuoliktojo)⁷. Šiek tiek informacijos mums rūpima tema galima rasti JAV lietuvių bendruomenės istorijos apybraižoje⁸. Vis dėlto V. Stravinskienės darbas laikytinas reikšmingu PLB organizacijos metraščiu, leidžiančiu susipažinti su pagrindiniais Bendruomenės tikslais, institucijų darbo formomis ir priemonėmis, reikšmingais įvykiais ir asmenimis, prisidėjusiais prie organizacijos veiklos.

Minėtinas 2004–2008 m. Daivos Simanavičiūtės atliktas tyrimas „Pasaulio lietuvių bendruomenės raida XX a. 5–8 dešimtmečiais“⁹, kuriame autorė išsikėlė uždavinį rekonstruoti Pasaulio lietuvių bendruomenės organizacinius ir politinius raidos aspektus XX a. 5–8 dešimtmečiuose. Tyrime trumpai apžvelgtas PLB vaidmuo mobilizuojant pasaulio lietuvių jaunimą ir organizuotos jaunosios kartos pasaulyje reikšmė Lietuvių bendruomenės institucijoms, PLB ir PLJS santykiai¹⁰.

Manytume esant tikslinga pažymėti netiesiogiai su tema susijusius darbus – Daivos Dapkutės ir Ilonos Bučinskytės atliktus tyrimus, kuriuose apžvelgti Jungtinėse Amerikos Valstijose veikusių jaunimo ugdymu užsiimančių organizacijų veiklos ir tarpusavio santykių aspektai¹¹. Pavienių informacijų apie JAV lietuvių bendruomenę ir jaunimo

organizavimą(-si) galima rasti krašto lietuvių bendruomenės ir visuomenės veikėjų parengtuose leidiniuose, straipsniuose¹². Šio tipo leidiniuose daugiausia yra faktografinės medžiagos, o vertinimų, interpretacijų nedaug.

Temos šaltinių bazę sudaro Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centre (toliau – VDU ISC) Vytauto Kamanto (Pasaulio lietuvių bendruomenės) archyviname fonde (f. 6), Čikagoje veikiančiame Lituanistikos tyrimų ir studijų centro Pasaulio lietuvių archyve (toliau – LTSC PLA) esančiuose Pasaulio lietuvių bendruomenės (f. 13959) ir Pasaulio lietuvių bendruomenės Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (f. 13951) archyvinuose fonduose¹³ saugoma medžiaga. Tai JAV LB centrinių institucijų dokumentai: korespondencija, posėdžių, suvažiavimų protokolai.

Svarbią šaltinių grupę sudaro publikuoti šaltiniai: Putname (JAV, Konektikuto valstijoje) esančio Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) bibliotekoje saugomi periodinių leidinių – „JAV lietuvių bendruomenė“¹⁴, „Amerikos lietuvių bendruomenės Centro valdybos biuletenis“¹⁵, „Floridos lietuviai“¹⁶, „Lietuviai Amerikos Vakaruose“¹⁷ – komplektai. Atskirai reikėtų paminėti jaunimo organizavimosi peripetijas Jungtinėse Amerikos Valstijose atskleidžiančius šaltinius: Lietuvių jaunimo informacijos centro Bostone 1970–1971 m. rotatoriumi leistą „Lietuvių jaunimo informacijos centro biuletenį“ ir jį pakeitusį žurnalą „Lietuvių jaunimas“. Darbe remtasi ir pavieniais straipsniais iš žurnalų „Aidai“ ir „Pasaulio lietuvis“, leidusiais užčiuopti JAV lietuvių bendruomenės gyvenimo pulsą.

Straipsnyje pristatytas JAV lietuvių jaunimo organizavimo(-si) etapas, tikimasi, prisidės ne tik prie pačios JAV lietuvių jaunimo sąjungos¹⁸ istorijos pažinimo, bet ir paskatins tolesnes bendrinės lietuvių jaunimo organizacijos – PLJS – istorijos ir šiuolaikinės raidos lyginamąsias studijas.

Nuo kalbų prie darbų: JAV lietuvių bendruomenės požiūris į jaunimo organizavimą(-si)

Organizuotos bendruomenės idėja, atsižvelgiant iš DP stovyklų, senojoje išeivijoje nerado atgarsio. Tad greitai į bendruomeninę jungtį nesusorganizuoti „dipukai“ pradėjo kurti naujas ir atkurti senas, dar Nepriklausomoje Lietuvoje veikusias organizacijas, papildžiusias grynorių emigracijos bangos¹⁹ sukurtų organizacijų skaičių. Tokiame fone išaugo JAV lietuvių bendruomenė 1951 metais²⁰. Pirmus penkerius veiklos metus JAV LB rūpinosi organizacinio tinklo sudarymu ir stiprinimu. Jaunimo organizavimo(-si) problema tada neatrodė itin aktuali: Bendruomenė apsiribojo jaunosios kartos lituanistinio švietimo organizavimu²¹, visa kita palikdama sėkmingai savo veiklą iš DP stovyklų į JAV perkėlusioms ir tarp savęs konkuruojančioms, jaunimo ugdymu užsiimančioms organizacijoms – ateitininkams ir skautams²².

Po 1957 metų vasarą Čikagoje vykusio pirmojo Amerikos lietuvių jaunimo kongreso, kurio svarstybų centre buvo lietuvių išlaikymo klausimas išeivijoje, jaunimo integravimosi į Lietuvių bendruomenės veiklą, krašto lietuvių bendruomenės veiklos dokumentuose pastebimas jaunimo reikalų postūmis: JAV LB Centro valdyba raginta „daryti visa, kad lietuvių jaunimo pastangos visose apylinkėse būtų nukreiptos į konkrečią lietuvišką veiklą ir kad jaunimas būtų traukiamas į LB organus“²³. Lietuvių bendruomenės veikėjai manė, kad jų vykdoma „į jaunimą per jaunimą“ politika duos sėkmingų darbo rezultatų. Antai 1959 m. liepos 4–6 dienomis Čikagoje vykusioje JAV LB Tarybos sesijoje tuometis JAV LB Centro valdybos pirmininkas Stasys Barzdukas kalbėjo: „Jaunimas yra tautinės mūsų bendruomenės prieauglis,

tad suprantamas jam skiriamas dėmesys ir rūpestis. Iš jaunimo turi ateiti nauji nariai ir vadai, bet žymią jo dalį jau nešasi nutautimo banga, ir jaučiamės bejėgiai ją sutūrėti. Bet tai nėra toks reikalas, į kurį būtų galima numoti ranka. Todėl gerai daro tos apylinkės ir apygardos, kurios jaunimą buria krūvon, kurios jaunimo organizacijoms randa naudingų tautinių darbų (pvz., duoda platinti lietuviškas knygas, rengti jaunimo šventes ir vakarus ir kt.), kurios pastebi, įvertina ir paremia jaunimo darbą ir pastangas.²⁴

Pastebėta, kad ne mažiau nei lituanistinės mokyklos, „tautinės dvasios židiniai“ gali būti prie lituanistinių mokyklų ir jaunimo vasaros stovyklų steigiami lietuviški knygynėliai, tautinio meno ansambliai, sporto klubai ir jau veikiančios jaunimo organizacijos²⁵. Tad Lietuvių bendruomenės apylinkių valdybos buvo kviečiamos glaudžiai bendradarbiauti su vietos jaunimo ir sporto organizacijų vadovybėmis ir rūpintis sudaryti palankias sąlygas jaunimo veiklai²⁶. Ryšiams su jau veikiančiomis jaunimo organizacijomis koordinuoti nuo XX a. septintojo dešimtmečio vidurio prie JAV LB Centro valdybos įsteigta jaunimo reikalų vadovo pareigybė²⁷.

Itin glaudūs ryšiai XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje – septintajame dešimtyje užsimezgė su Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjunga (ŠALFASS)²⁸. Vadovaujant tuomečiam Bendruomenės Centro valdybos vicepirmininkui ir jaunimo reikalų vadovui Valdui Adamkavičiui, organizuoti bendri su ŠALFASS sporto instruktorių ir organizatorių kursai Dainavos stovyklavietėje²⁹. Bendruomenė finansiškai parėmė (nupirko uniformas) lietuvių krepšininkų kelionę į Australiją (1964), o siekdama pagyvinti sportinį jaunimo aktyvumą Rytų apygardoje aplinkraščiais ragino įsitraukti visą bendruomenę, teikė finansinę paramą organizuojamoms jaunimo varžyboms³⁰.

Jaunimo tautiniu auklėjimu ir bendruomeniniu ugdymu rūpinosi prie JAV LB veikiančys Kultūros fondas³¹ ir Švietimo taryba: kuravo meninių ansamblių veiklą, organizavo jaunųjų dailininkų parodas, steigė jaunimo stipendijas, rengė akademinio lygio lituanistikos kursus Dainavos stovykloje. Antai 1964 m. rugpjūčio 9–16 dienomis JAV LB Centro valdybos surengta pirmoji Amerikos lietuvių studijų savaitė Dainavoje su-telkė mokslus Amerikoje baigusius jaunuosius akademikus (studijų savaitės rengimo komitetui pirmininkavo Rimvydas Šliažas). Studijų savaitės metu siekta užmegzti glaudžius ryšius su Amerikoje brendusią jaunąją kartą³². Vis dėlto gaila, kad šias Bendruomenės pastangas menkai tevertino jaunimas, pavyzdžiui, 1971 m. rugpjūčio 15–22 dienomis vykusiuose JAV LB Švietimo tarybos surengtuose jaunimo lituanistiniuose kursuose Dainavoje buvo užsiregistravę per dvidešimt jaunuolių, tačiau tik pusė jų aktyviai juose dalyvavo³³.

Minėtą jaunimo stovyklos idėją XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje iškėlusiai JAV lietuvių bendruomenei ilgokai jos nepavyko įgyvendinti – trukdė daug laiko ir energijos pareikalavę organizaciniai reikalai: Lietuvių bendruomenės įstatų keitimas ir papildymas, Bendruomenės ir išeivijos organizacijų santykių problemos aiškinimasis. Šiam tikslui XX a. septintojo dešimtmečio viduryje JAV LB šaukė sritinius bendruomenės apygardų, apylinkių, lietuvių organizacijų atstovų ir lituanistinių mokyklų mokytojų, tėvų komitetų atstovų suvažiavimus (1963 m. gruodžio 14–15 d. Čikagoje, 1964 m. sausio 18–19 d. Niujorke ir sausio 25 d. Los Andžele; sritiniai suvažiavimai šaukti ir vėlesniais metais, bandant užmegzti glaudžius bendruomeninius ryšius ir siekiant palengvinti plačiai po JAV pasklidusių bendruomenių susisiektimo problemą). Į juos kviesti ir jaunimo organizacijų atstovai³⁴. Antai 1964 m. sausio 18–19 dienomis Niujorke vykusiam sritiniame Bendruo-

menės suvažiavime jaunosios kartos atstovas Romas Kezys, kalbėjęs apie Bendruomenės įsipareigojimus jaunimui, pabrėžė, kad tarp Lietuvių bendruomenės ir jaunimo turėtų susidaryti tėvų ir vaikų santykiai: „geraširdis tėvas paveikia savo sūnų iki tokio laipsnio, kad sūnus pamilsta tėvą, remia jo užsimojimus ir galop pats pradeda eiti tėvo pėdomis“³⁵. Manoma, kad toks „tėvo ir vaiko“ santykių modelis galėjo užtikrinti sėkmingą bendruomeninės minties plėtrą tarp neorganizuoto lietuvių jaunimo. Nepaisant susidariusių organizacinių kliūčių, Bendruomenė jaunimo vasaros stovyklos problemą bandė spręsti pasinaudodama jau esamomis stovyklomis, pavyzdžiui, ateitininkų sendraugijų stovykla Dainavoje³⁶.

Retrospektyviai žvelgiant į XX a. septintojo dešimtmečio JAV lietuvių bendruomenės veiklą, pastebėtina, kad dar 1961 m. rugsėjo 2–3 dienomis Niujorke vykusioje Bendruomenės tarybos sesijoje nuo abstrakčių svarstymų pereita prie konkrečių siūlymų kurti institucijas, kurios rūpintųsi neorganizuotu jaunimu. Minėtoje sesijoje Tarybos prezidento pirmininkas Vytautas Volertas iškėlė mintį sudaryti jaunimo tarybą prie JAV lietuvių bendruomenės: „Iki šiol kalbėjimas tebėra pirminė mūsų veiklos žymė, o jaunimas mėgsta judesį, žengimą, veržlumą. Stingant dinamizmo, ilgi svarstymai jam nusibosta. [...] Norint bendradarbiavimo, jaunimą reikia gerai pažinti. LB savo visuotinio žyme jaunimui artimiausia. Šią aplinkybę reikia išnaudoti. Todėl ši Tarybos sesija turi įpareigoti CV [centro valdybą – K. Ū.] steigti Jaunimo Tarybą LB globoje.“³⁷ Buvo numatyti pagrindiniai Jaunimo tarybos uždaviniai – pažinti jaunimą, aiškintis ir šalinti priežastis, tolinančias jaunimą nuo vyresniųjų ir lietuviškųjų reikalų, ieškoti tinkamų veiklos sričių jaunimui atkreipiant dėmesį į organizuoto – akademinio ir neakademinio – jaunimo veiklą. Būsimojo Jaunimo tarybos planuose įrašyta organizuoti stovyklas. Siūlyta

minėtą tarybą sudaryti iš penkių asmenų: filosofų, psichologų, pedagogų, jaunimo organizacijų atstovų. JAV lietuvių bendruomenė šį darinį žadėjo paremti lėšomis ir patarimais.

Diskusijose svarstant minėtą klausimą išsakyta įvairių nuomonių: sutikta su V. Volerto mintimi, kad tai nėra lengvas uždavinys, nes jaunimas nesupranta vyresniosios kartos nesutarimų, perdėtai sentimentalus buvusio gyvenimo idealizavimas. Vis dėlto dvi dešimtys balsų patvirtino ir įpareigojo JAV lietuvių bendruomenės Centro valdybą „steigti Jaunimo Tarybą LB globoje“³⁸. Nėvyko aptikti žinių, ar tokia taryba vis dėlto buvo įsteigta, kaip ji veikė. Tikėtina, kad V. Volerto išsakyta idėja taip ir liko popieriui. Tai liudytų 1963 m. liepos 6–7 dienomis Čikagoje vykusioje Bendruomenės tarybos sesijoje perskaitytas JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio pranešimas. Jame pažymima, kad jaunimo reikalams buvo numatyta sudaryti specialią instituciją [veikiausiai turima galvoje V. Volerto siūlyta Jaunimo taryba], tačiau po trijų JAV LB Centro valdybos vicepirmininko ir jaunimo reikalų vadovo pasitarimų su jaunimo organizacijų atstovais nuspręsta nesant būtinyje sudaryti atskirą instituciją iš jaunimo organizacijų atstovų. Teigta, kad palaikyti ryšius su jaunimo organizacijomis ir ugdyti per jas bendruomeninę idėją galima per jaunimo reikalų vadovą prie JAV LB Centro valdybos³⁹. Tos pačios linijos J. Jasaitis laikėsi ir 1963 m. liepos 21 d. laiške Tarybos nariui Vytautui Kamantui, pristatydamas JAV LB tarybos veiklos viziją. Joje atskiru punktu aptariami jaunimo reikalai, bet apie kokią nors Jaunimo tarybos veiklą neužsimenama. Pažymima tik tai, kad numatoma skleisti bendruomeninę idėją tarp jaunimo per jau veikiančias jaunimo organizacijas, palaikant su jomis ryšį, surengiant Jaunimo kongresą 1964-aisiais ir susitarus su FASK'u⁴⁰ pravedant sporto vadovų kursus⁴¹.

Analizuojant 1964–1969 metais vykusią JAV LB tarybos sesijų medžiagą, peržvelgus spaudos šaltinius, pastebėta, kad bendros nuomonės dėl 1961 m. V. Volerto iškeltos Jaunimo tarybos nebūta. Tai byloja Bendruomenės Centro valdybos pirmininko J. Jasaičio pranešimų retorika⁴². Vis dėlto tam tikrų žingsnių jaunimo organizavimo klausimu buvo imtasi. Antai 1964 m. liepą Klivlande priimtame Tarybos nutarime jaunimo jungimo į Bendruomenės veiklą reikalu skelbiama, kad Taryba paveda Centro valdybai „įsteigti atitinkamą organą rūpintis lietuvių jaunimo įjungimu į bendruomenės veiklą ir santykiavimo bei bendradarbiavimo būdais su jaunimo organizacijomis“⁴³. Manytina, kad tiesioginis šio nutarimo rezultatas galėjo būti jaunimo reikalų vadovo (kituose šaltiniuose minima nario jaunimo reikalams) pareigybės įsteigimas prie JAV LB Centro valdybos (nuo 1964 m. rugsėjo 13 d. šias pareigas ėjo Vaclovas Kleiza⁴⁴, nuo 1967 m. lapkričio 2 d. jas perėmė Dalia Tallat-Kelpšaitė⁴⁵, nuo 1970 m. spalio 25 d. – Audronė Kubiliūtė⁴⁶, šią 1971 m. sausio 17 d. pakeitė Juozas Gaila⁴⁷). Vis dėlto po pagrindinių pranešimų, skaitytų 1965 m. gegužės 22–23 dienomis Filadelfijoje vykusioje Tarybos sesijoje, prasidėjusios karštos diskusijos leidžia manyti, kad bendros nuomonės dėl jaunimo veiklos koordinavimo ir organizavimo JAV lietuvių bendruomenėje taip ir nerasta. Antai dr. Antano Klimo išsakytas pastebėjimas dėl pirmojoje Lietuvių bendruomenės tarybos sesijoje numatytos steigti jaunimo sekcijos buvo palydėtas gana audringai nusiteikusių JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio ir nario jaunimo reikalams Vaclovo Kleizos replikų: „Jaunimo sekcijos steigimo reikalas buvo peržiūrėtas per Los Angeles vykusį Vyčių suvažiavimą [tuo pat metu 1964 m. rugsėjo 7–8 d. vyko JAV LB Vakarų apygardos suvažiavimas – aut. pastaba]. [...] Jaunimas nėra numatęs steigti naujos Tarybos, tai būtų dar viena nauja organizacija, kurios reikalingu-

mo jaunimas nėra numatęs.“⁴⁸ Kiti pasisakiusieji nebuvo tokios kategoriškos nuomonės: Romas Kezys pastebėjo, kad Lietuvių bendruomenė yra beveik „išjungta“ iš jaunimo darbų, o ir pats jaunimas nėra Bendruomenės dalis. Jis priminė jaunimo žygį į Vašingtoną⁴⁹, kai Bendruomenė visiškai jo neparėmė. R. Kezys siūlė, kad sudarant apygardas ir apylinkes jaunimas būtų atstovaujamas per jų atstovus ir jų organizacijas⁵⁰. Jam antrino Vilius Bražėnas, iškėlęs mintį į Bendruomenę įtraukti angliškai kalbantį lietuvių kilmės jaunimą, siunčiant laiškus dviem kalbomis, pasirūpinant, kad „kiekvienas ir kukliausio būdo lietuvis lankytojų susirinkimus, taip pat rasti būdų įtraukti jaunuosius į pareigas ir darbą“⁵¹. Jaunajai kartai atstovavęs skautas Algirdas Avižienis teigė: „LB-nė jaunimo tarpe turi susidomėjimo ir jaunimas į LB-nę deda daug vilčių, todėl ir per savo organizacijas savo statutuose įrašys, kad priklausą LB-nei ir moka solidarumo mokesčių. Reikia tik paaimti tiesią kryptį, kad LB-nė užimtų vadovaujamą vietą.“⁵²

Vertinant jaunimo reikalų vadovo (nario jaunimo reikalams) pareigybės įsteigimą prie JAV LB Centro valdybos pastebėtina, kad tam tikrų veiklos ženklų vis dėlto būta – gana sėkmingai palaikyti ryšiai su jau veikiančiomis JAV lietuvių jaunimo organizacijomis, dalyvauta PLB Jaunimo sekcijos veikloje⁵³, JAV jaunimo organizacijų pirmininkų ir su jaunu dirbančių institucijų vadovų ir spaudos atstovų suvažiavime Čikagoje (1967 m. birželio 17–18 d.)⁵⁴, trečiojo Kultūros kongreso metu vykusioje Jaunimo organizacijų pirmininkų konferencijoje (1967 m. lapkričio 24 d.). Patys jaunimo reikalų vadovai taip pat rengė jaunimo organizacijų pirmininkų konferencijas Čikagoje 1967 m.: birželį – Vaclovas Kleiza, lapkritį – Dalia Tallat-Kelpšaitė⁵⁵. 1970 m. gegužės 2–3 d. Čikagoje, Ilinojaus universiteto patalpose, naujosios jaunimo reikalų vadovės Audronės Kubiliūtės pirmininkaujamas komitetas (jį sudarė vicepirmi-

ninkas Pr. Žumbakis ir nariai A. Augaitis, L. Nainytė ir A. Antanavičius) suorganiza-vo Jaunimo simpoziumą, jame, be bendrų-jų temų, kritiškai žvelgta į pirmąjį Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą ir pasisakyta dėl antrojo kongreso tikslų ir organizavimo⁵⁶. Pažymėtina, kad net keturiasdešimt aštuoni simpoziume dalyvavusieji pasisakė už jau-nimo išitraukimą į Lietuvių bendruomenę ir pageidavo iš jos konkretesnių darbų jaunimo atžvilgiu⁵⁷. Antai jaunoji JAV LB tarybos narė Elenutė Bradūnaitė kalbėjo: „Lietuvių Ben-druomenė yra tikrai svarbi visą išėiviją rišan-ti jungtis. Joje turėtų būti atstovaujami tiek vyresnieji, tiek jaunesnieji lietuviai. Norėčiau, kad vyresnieji jaunimą išklaustytų, todėl esu pasiryžusi prabilti jo vardu.“⁵⁸ Jai antrino ir vyresniųjų supratimo prašė kita tarybos narė Vitalija Ruibytė: „Tegul nesistebi patyrusieji veikėjai mūsų jauna nepatirtimi – niekas su patirtimi dar iki šiol nėra gimęs. Tegul ne-kritikuoja pikta, nes mums reikia taktiško pamokymo bei patarimo. Negilinkime pra-rajos tarp dviejų lietuviškų generacijų, kad lietuviybės išlikimas neatsidurtų mirties pavojuje. Neteiskime siaurai dabarties, kad ateityje netektų mus teisti už praeitį.“⁵⁹ Iš jau-nimo simpoziumo pasisakymų matyti, kad jaunoji karta ieškojo bendruomeninio sąly-čio taškų, tačiau tuo pat metu baiminosi būti vyresniųjų nesuprasta.

Žvelgiant iš JAV lietuvių bendruomenės perspektyvos, matyti, kad vyresnieji stengė-si atsižvelgti į jaunųjų simpoziume Čikagoje iškeltas idėjas. 1970 m. rugsėjo mėnesį JAV LB taryba bendralaiškiu kvietė organizuo-ti jaunimo sekcijas apylinkėse, atgaivinti ir kurti naujas tautinių šokių grupes, padėti jau veikiančioms⁶⁰. Tų pačių metų lapkritį Bendruomenės tarybos sesijoje Centro val-dybos pirmininkas Bronius Nainys džiau-gėsi, kad pavyko sukelti didesnę jaunimo susidomėjimą Bendruomene ir kad nemaža dalis jaunimo dalyvauja naujosios LB tary-bos veikloje⁶¹.

1970 metais greta JAV LB Centro valdy-bos nario jaunimo reikalams (vėliau 1971 m. ši pareigybė pervadinta į vicepirminką jau-nimo reikalams) pradėtos steigti apygardų ir apylinkių jaunimo sekcijos⁶². Taip, pasi-telkiant asmeninius ryšius, bandyta į Ben-druomenės veiklą įtraukti daugiau jaunimo ir kartu labiau koordinuoti jo veiklą. Vis dėlto jaunimo sekcijos buvo steigiamos itin lėtai ir pradėjo veikti tik 1971-ųjų pabaigoje. Neišvengta ir sunkumų: steigiant sekcijas ne-buvo numatyta tiksli organizacinė struktūra, todėl jų sudėtis buvo gana mišri: vienur jas sudarė įvairių jaunimo organizacijų atstovai, kitur – apylinkių valdybų parinkti veiklesni vietos jaunuoliai, dar kitur – jaunimo susibū-rimuose išrinkti atstovai⁶³.

Jaunimo sekcijų steigimas, be abejo, susi-jęs su pasirengimu antrajam Pasaulio lietu-vių jaunimo kongresui: jos sudarė branduo-lius Jaunimo metų komitetams ir aktyviai talkininkavo atstovų į Jaunimo kongresą (1972 m.) rinkimuose. Vis dėlto jų steigimas buvo ne itin sėkmingas. Antai 1972 m. balan-džio 28–30 dienomis vykstančioje Tarybos sesijoje nutarta: „Po II-ojo Pasaulio Lietuvių Jaunimo Kongreso prašyti Jaunimo Metų Komitetus laikinai eiti LB Jaunimo Sekcijų pareigas iki bus sudarytos pastovios LB Jau-nimo Sekcijos, į jas įjungiant centrinių jau-nimo organizmų atstovus.“⁶⁴ Tuo pat metu prie JAV LB Centro valdybos įsteigta ir JAV LB Jaunimo sekcija⁶⁵. Dar po metų Niuorke vykusioje tarybos sesijoje JAV LB Krašto val-dyba įpareigota išsiaiškinti su 1972 m. antro-jo Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso metu įkurta Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga ir nuspręsti „tolimesnę jaunimo sekcijų veiklos plotmę ir apimtį“⁶⁶.

Vertinant jaunimo sekcijų kaip organi-zacinio dėmens atsiradimo Bendruomenės struktūroje veiksnį neatmestina ir jo tei-giama ypatybė. Minėtos sekcijos leido JAV LB Centro valdybai turėti tiesioginį ryšį su įvairių vietovių jaunimu, netgi sudarė tam

tikrą Bendruomenės apygardų ir apylinkių jaunimo tinklą. Į šį tinklą ketinta įtraukti ir Lietuvių studentų sąjungą (LSS), išgyvenančią savo saulėlydį. Ši aplinkybė buvo puiki dirva bendruomeninei sėklai išdygti. Bendruomenė rėmė Lietuvių studentų sąjungos suvažiavime, vykusiam 1957 m. lapkričio 29–gruodžio 1 dienomis Niujorke, priimtą rezoliuciją studentams individualiai jungtis į Lietuvių bendruomenę ir Sąjungos leidžiamą žurnalą „Lituanus“⁶⁷.

Užmegzti glaudūs ryšiai su LSS-gos Centro valdyba ir jos pirmininku Algiiu Zaparacku, planuota drauge organizuoti studentų stovyklą, raginta įvairių vietovių studentus steigti sąjungos skyrius ir registruotis Bendruomenės Centro valdyboje. Bendruose planuose buvo ir studentų stovykla Dainavoje. Deja, dėl studentų pasyvumo šios minties teko atsisakyti. Jaunimo pasyvumą pabrėžė žurnale „Aidai“ bendradarbiavęs Juozas Girnius: „Reikia teigiamai vertinti pradėtą LB jaunimo sekcijų steigimą. Deja, daugumas jų pasitenkino tik kongreso atstovų rinkimais. [...] JAV ir Kanados merdėjančios studentų sąjungos suvažiavimas tradiciškai vyko, susirenkant vakare šokiams, o paskaitose saujelei tedalyvaujant. Kur pabandoma vietoj jaunimą sudominti jo klausimais, jo taip pat nesulaukiama (net tokioj gyvoj kolonijoj, kaip Los Angeles, teatvyko apie 20). Labai būtų reikėję visus jaunimo rūpesčius plačiau išdiskutuoti spaudoje. Bet jaunimo puslapiai neišsiveržė iš gimnazistinio lygio seklios retorikos.“⁶⁸

Kalbant apie ne itin sėkmingas jaunimo organizavimo prie JAV LB aplinkybes, neatmestina ir dar viena ganėtinai svari detalė – Amerikos lietuvių tarybos ir JAV LB konkurencinė kova lietuvių išeivijos telkimo ir Lietuvos laisvinimo bylos fone. Problemos gilumą liudija PLB valdybos informacijos vicepirmininko Antano Butkaus pranešimas 1973 metais: „JAB LB–ALTo problemos teigiamas išsprendimas, mano supratimu,

yra viena iš svarbiausių JAV lietuvių – tad per tai ir PLB uždavinių. Kad jos sprendimas nepaprastai pribrendęs aiškiai rodo neseniai įvykęs LB apylinkės susirinkimas Omaha, JAV. Jame vienbalsiai⁶⁹ nutarta užšaldyti surinktas aukas⁷⁰ iki šis klausimas bus tinkamai sutvarkytas. Akivaizdesnio pavyzdžio nereikia, nes šio konflikto⁷¹ pasekmės jau persimetė į periferinę lietuvių veiklą. Jis neigiamai atsiliepia ir į jaunimo veiklą. Tas matosi iš I PL [Pasaulio lietuvių] Jaunimo Kongrese įsteigtos Jaunimo sekcijos. Jos uždavinys – koordinuoti tarporganizacinę jaunimo veiklą bei atstovauti organizacijom nepriklausomam jaunimui. Su mažomis išimtimis šis JK [Jaunimo kongreso] nutarimas, deja, nebuvo įgyvendintas, nežiūrint LB darbuotojų įdėtų pastangų. Net iš JAV LB Tarybos nutarimas steigti J.[jaunimo] sekcijas prie kiekvienos LB apylinkės neatnešė konkrečių vaisių.“⁷² Jaunimas į sekcijas būrėsi ne itin noriai, dažniausiai sekcijų veikla suaktyvėdavo rengiantis jaunimo kongresams, organizuojant teminius renginius drauge su vyresniaisiais. Minėtas sekcijas iš dalies galima vadinti jaunimo veiklos finansinės paramos išrūpinimojomis – jaunimas taip galėdavo gauti lėšų savo sumanymams.

Gražia iniciatyva laikytinas Bendruomenės žingsnis siekiant į bendruomeninį gyvenimą įtraukti angliškai kalbančiuosius – 1970 m. į Bendruomenės Centro valdybos sudėtį įtrauktas narys ryšiams su angliškai kalbančia karta (Antanas Navasaitis)⁷³. Tais pačiais metais prie JAV LB tarybos įsteigtos Jaunimo reikalų komisijos⁷⁴ (pirmininkas dr. Vytautas Klemas) funkcija buvo bendradarbiauti su jaunimo ir akademinių reikalų vicepirmininkais. Numatyta, kad minėta komisija dirbs ir talkins prie Bendruomenės Centro valdybos įsteigta Jaunimo sekcijai, kuruos apygardose ir apylinkėse veikiančių jaunimo sekcijų darbą. Tačiau, komisijos pirmininkui pasitraukus iš pareigų, ji nustojo veikti taip ir nepradėjusi savo darbo⁷⁵.

Vietos po saule paieškos: Lietuvių jaunimo informacijos centro projektas

Lietuvių jaunimo organizavimusi, bendros veiklos sujungimu Jungtinėse Amerikos Valstijose rūpinosi ir patys jaunieji. 1970 metais Bostone įsteigtas Lietuvių jaunimo informacijos centras (LJIC) buvo bene pirmasis nepopierinis projektas, atsiradęs iš veiklaus Rytų pakrantės jaunimo iniciatyvos. Neilgai trukus, 1970 metų lapkritį pasirodė pirmasis rotoprintu išleistas aštuonių puslapių apimties Centro vaisius – „Lietuvių jaunimo informacijos centro biuletėnis“, redaguojamas dviejų jaunuolių entuziastų Gintaro Karoso ir Algio Makaičio. Žinoma, kad biuletenyje bendradarbiavo Nijolė Baskytė, Aldona Dabailaitė, Algis Dumčius, Vilija Lešinskaitė, Rimas Manomaitis, Eglė Pauliukonytė, Regina Petrikonytė ir Marius Ziaugra⁷⁶. Iš pirmajame leidinio puslapyje esančio redakcijos žodžio „Pagaliau pradžia!“ sužinojome, kad šio Centro idėja gimė 1970 metų gegužės 2–3 dienomis JAV lietuvių bendruomenės iniciatyva⁷⁷ sušauktame simpoziume Čikagoje, kuriame paaiškėjo, kad „[...] Lietuviškas Jaunimas tremtyje turi savo pažiūras ir pageidavimus. Bendrai paėmus, jie nėra skiriami ideologinėm bei organizacinėm temomis ir grynai atspindi jaunosios kartos mintį.“⁷⁸

Pagrindinį LJIC tikslą leidinio redaktoriai nurodė „sujungti lietuvišką jaunimą tais reikalais, kurie jį bendrai liečia, nežiūrint į politinius, ideologinius ar kitus skirtumus“⁷⁹. Centras siekė surinkti žinių apie lietuviško jaunimo veiklą ir platinti jas per biuletėnį. Vėliau ketinta pasitelkti kitas priemones. Žinios rinktos ne tik iš organizacijų, bet ir iš pavienių asmenų. Tarp minimų organizacijų, su kuriomis jau užmegzti ryšiai, aptinkame ateitininkus, skautus, Lietuvių studentų sąjungą, Santaros–Šviesos federaciją, neolituonus, Lietuvos vyčius, akademinius skautus,

tautinių šokių grupes, lituanistines mokyklas ir net sporto klubus. Šį faktą patvirtina biuletenyje išspausdintos informacinės žinutės apie jau minėtų jaunimo organizacijų veiklą. Pažymima, kad nors Centro veikla apsiriboję daugiausia tik JAV lietuvišku jaunimu, jau ir užsienio lietuvių jaunimo – Australijos ir Vokietijos – organizacijos buvo pareiškusios norą įsijungti. Lietuvių jaunimo informacijos centro atstovu JAV vakaruose buvo Vytautas Katilius iš Vakarų Los Andželo.

Antrasis gerokai didesnės apimties (11 puslapių) „Lietuvių jaunimo informacijos centro biuletėnis“ pasirodė 1971 metų vasarį. Entuziastingai pradėta jaunimo veikla susidūrė su opia problema – leidinio finansavimu. Redakcijos kolektyvas savo skiltyje su apmaudu pažymėjo, kad „nors Lietuvių bendruomenė, Altas ir Vlikas yra parodę tam tikrą susidomėjimą, bet kol kas konkrečios finansinės paramos niekas neteikė“⁸⁰. Pažymėtina, kad tiek pirmajame, tiek antrajame LJIC biuletenio numeriuose redaktoriai pabrėžė lietuvių jaunimo išeivijoje „bepartyviškumą“ ir vis „didesnį įsigilinimą ir orientavimąsi dabartinėse sąlygose ir reikaluose“, tarsi siekdami įtvirtinti Centro veiklos ir biuletenio prasmingumo / reikalingumo faktą. Šią mintį iš dalies galėtų patvirtinti kita ne mažiau sviri detalė, nepraslystanti pro akylesnio biuletenio skaitytojo akis. Ganėtinai daug dėmesio leidinio redakcija skyrė Šiaurės Amerikos lietuvių studentų sąjungos (ŠALSS) veiklos peripetijoms. Žinoma, kad XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje ši organizacija išgyveno savo saulėlydį ir visomis išgalėmis stengėsi ieškoti racionalių, produktyvią veiklą skatinančių sprendimų. Su džiugesiu sutikta žinia apie 1971 m. sausio 30–31 dienomis Čikagoje, Jaunimo centro patalpose, sušauktą specialų sąskrydį, kuriame dalytasi mintimis apie ŠALSS-gos vaidmenį įvairių kolonijų *ad hoc* komitetų Simo Kudirkos įvykio byloje. Greta visų diskusijų sąskrydyje buvo iškelta mintis ne tik įkurti lietuviškus klubus universite-

tuose, prie kurių būtų priskirti profesoriai, koordinuosiantys šių organizacijų tęstinumą akademiniėje srityje, bet ir praplėsti ŠALSS-gos veiklos sritis, kad būtų galima prijungti ir neakademinį jaunimą⁸¹. Susirūpinta, kad lietuviškasis jaunimas pradėjo pasiduoti „melting pot“⁸² srovei, atitolo nuo organizacinės veiklos: „Etninis identitetas pradėjo kristi jau 1968-tais metais, ir kai kurių studentų stebėtojų tarpe tikima, kad jo mirties varpas nuaidėjo Čikagoje 1969-tais metais. [...] Lietuvių jaunimo atitolėjimas nuo organizacinės veiklos prasidėjo tada, kai jis nebepajuto to veikloj prasmės. Antroji karta, gimusi ir augusi Amerikoje, nebegalėjo savęs identituoti su senesnės kartos ideologija ir mintimis, kurios buvo pasklidusios po visą lietuvišką veiklą, neišskiriant ir jaunimo organizacinės veiklos. Didelis skaičius lietuviško jaunimo jaučiasi atskirtas nuo tų organizacijų, kurios randa proklamacijose, rezoliucijose ar rankų paspaudime su žinomais asmenimis prasmę Lietuvos laisvinimo naudai.“⁸³

Manytina, kad Lietuvių jaunimo informacijos centras Bostone tarsi turėjo padėti užpildyti JAV lietuvių jaunimo (ypač nepriklausiusio ideologinėms organizacijoms) veiklos organizavime atsiradusias spragas. Šią mintį suponuoja biuletenyje išspausdintas rašytojo Petro Melniko⁸⁴ pasisakymas, kuriame palaiškoma „nauja, visus jungiančio, besrovinio ir vienalyčio gyvenimo emigrantiškose sąlygose“ idėja: „Susiskaldymu atrodo palaikome savotišką mūsų gyvenimo pulsą, bet jis deja nėra visuomet linkęs harmoningai plakti taktu su mūsų studentų kultūrinio intereso pulsu. Vienas – visus jungiantis – leidinys, kaip šitas, dėl to yra labai sveikintinas reiškinys, iš kurio (linkėtina) gal vieną dieną jis ir pasidarys visus studentus jungiantis, bepartinis ir negrupinis kultūros, meno ir literatūros žurnaliukas.“⁸⁵

Išreikšdamas palaikymą „Lietuvių jaunimo informacijos centro biuleteniui“, rašytojas, atstovaudamas vyresnės kartos nuomo-

nei, įspėjo ir apie tykančius pavojus: „[...] jei iš pigaus būdo leidžiamo leidinio, jis pradės „didiku“ tapti ir įsileis į brangesnes leidimo priemones, komplikuočiau spaudos procesus, įbrisi į skolas, kaip atsitiko su nemaža mūsų leidinių ir pradės vėluoti ir vėluoti. Linkėtina todėl išlaikyti šį formatą ir tiksliai storėti, straipsniais ir kūrybos puslapiais vis įvairėti – dauginant tik puslapius, ir iš mėnesinio pasidaryti gal net dvisavaitiniu?“⁸⁶

Šiuos palinkėjimus lydėjo gražios ir perspektyvios jaunimo veiklos iniciatyvos. 1971 m. vasarą Centras rengė jaunimo kelionę aplink Šiaurės Ameriką (JAV, Kanadą ir Meksiką). Jos tikslas – susipažinti su Amerikos kraštu, gamta, miestais, aplankyti ir užmegzti ryšius su čionykščiu jaunimu, raginti jį prisijungti prie lietuviškos veiklos ir dalyvauti 1972 metais vyksiančiame antrajame Pasaulio lietuvių jaunimo kongrese⁸⁷. Planuota dalyvauti ketvirtojoje Dainų šventėje Čikagoje, rengti jaunimo suvažiavimus ir šokius didesnėse kolonijose. Kelionėje planavo dalyvauti ir jaunimas iš Argentinos, Australijos ir Vokietijos.⁸⁸

Tačiau vyresniosios kartos išvelgtų pavojų „Lietuvių jaunimo informacijos centro biuletenio“ leidėjai neišvengė. 1970 m. kovo 23 d. LJIC pirmininkas Gintaras V. Karosas laišku kreipėsi į JAV LB Centro valdybos pirmininką Vytautą Volertą dėl finansinės paramos: „kreipiamės į lietuvių bendruomenę, kadangi tai yra vienintelė bendrinė organizacija, kuri domisi jaunimo lietuviškumo išlaikymu, taip pat jaunimas traktuoja bendruomenę kaip nepartinę, visus apimančią organizaciją. LJIC prašo finansinės paramos iš JAV Lietuvių bendruomenės, konkrečiai LJIC rinks, perredaguos ir išsiuntinės informacijas apie LB, studentų organizacijų ir bendrai visuomenės veikimą užsiregistravusiam jaunimui. Prašom JAV LB padengti spausdinimo, ekspedijavimo ir pašto išlaidas, apskaičiavome, kad šioms metams išleisti 5 numerius kainuotų apie \$3000. Žinoma, nemaža dalis šios sumos bus vienkartinis

išmokėjimas už mūsų IBM kompiuterio sistemos parengimą. Kitos išlaidos būtų surištos su kiekvieno numerio išspausdinimu ir išsiuntinėjimu, reikalui esant LJIC galėtų JAV LB CV-bai pristatyti detališką sąmatą.⁸⁹ Paramos iš Lietuvos bendruomenės sulaukta, tačiau ne tokios, kokios tikėtasi. Turėdama apytuštį išdą, varginama nesibaigiančios konkurencinės kovos su ALT, Lietuvos bendruomenė parėmė Lietuvos jaunimo informacijos centro iniciatyvas vos 300 dolerių⁹⁰.

Aktyvūs jaunimo entuziastai nenuleido rankų net ir skęsdami skolose. 1971 m. antrąjame pusėje dienos šviesą išvydo naujas dvidešimt keturių puslapių apimties žurnalas „Lietuvių jaunimas“. Šį Lietuvos jaunimo informacijos centro vadovų žingsnį sunku vertinti vienareikšmiškai. Galima džiaugtis, kad jaunuoliai nenuleido rankų ir visomis išgalėmis stengėsi tęsti jau pradėtus darbus, kartu įrodydami vyresniesiems esą visaverčiai bendruomenės nariai. Kita vertus, šis leidinys veikiausiai galėtų būti vadintinas jaunatviško entuziazmo pliūpsniu, ėjimu *va bank* ir savitu įspėjamuoju pagalbos šūksniu. Apie tai byloja „Lietuvių jaunime“ išdėstytas leidinio tikslas – manyta, kad jis pajėgus tapti komunikacijos šaltiniu „visame pasaulyje tarp lietuviško ir lietuviškai galvojančio jaunimo“. Čia glaudžiai prisišlijeja Lietuvos jaunimo informacijos centro, veikiančio Bostone, išsikelti tikslai: „1) padaryti komunikacijos šaltinį visame pasaulyje tarp išsisklaidžiusio lietuviško ir lietuviškai galvojančio jaunimo, 2) sudaryti šaltinį, kuriuo visos organizacijos bei pavieniui asmenys galėtų naudotis, nežiūrint ideologinių ar kitų skirtumų, 3) pakelti lietuvių jaunimo optimizmą, sudarius jiems sąlygas, galimybes įsijungti į kokias organizacijas ar prasmingus darbus bei veiklą, 4) nušviesti jaunimui lietuvių visuomenės nuveiktus darbus, veiklą ir ateities gaires, 5) iškelti jaunimui Lietuvos jaunimo laimėjimus pasaulio arenoje, pasižymėjimus, pageidavimus, troškimus ir vargus. Palaikyti

ryšį su Lietuvos jaunimu, 6) stengtis išleisti „Lietuvių jaunimą“ kuo dažniau ir kaskart įdomesnį, 7) stengtis siuntinėti visam pasaulio lietuvių jaunimui šį laikraštėlį nemokamai, išsilaikant aukomis, Bendruomenės parama ir mecenatų pagalba, 8) visai stengtis kuo greičiau prisijungti prie Pasaulio Lietuvių Bendruomenės, kad tęstinumas išsilaikytų, 9) sudaryti visą laisvojo pasaulio lietuvių jaunimo kartoteką ir įterpti į IBM korteles, 10) stengtis įsteigti lietuvių Computer Dating Sistemą, palengvinti ir paįvairinti jaunimo socialinį gyvenimą, 11) mėginti surasti naujų būdų, naujų idėjų, lietuvių jaunimo tarpe, išjudinti veiklą, padaryti ją gyvesnę.“⁹¹ Toliau leidinio numeriuose LJIC įvardijo ir dar vieną tikslą – „paraginti veiksnius įsteigti lietuvių jaunimo „Peace Corps“⁹²“. Pastebėtina, kad net ir šiame leidinyje jaunoji karta išsakė konkretų norą šlietis prie Pasaulio lietuvių bendruomenės, o ne veikti atskirai.

Šis noras, kaip teigė patys jaunieji, buvo nulemtas dviejų aplinkybių – vyresniųjų sukauptos patirties stokos ir finansinės paramos: „Visą laiką jutome reikalingumą būti kokios nors organizacijos globoje. Juk mums jauniems, nepatyrusiems sunku redaguoti, atsakinėti į šimtus laiškų, platinti atsišaukimus, organizuoti keliones, sudarinėti jaunimo sąrašus ar rūpintis finansus surinkti! Visko nepajėgiame atlikti. O nežinodami, ar turėsime lėšų sekančiam leidiniui, ir neturėdami organizacijos globos, mūsų darbai pradeda svyruoti ir pasiduodame pesimizmui.“⁹³ Net ir varganai, tik iš aukų išsilaukantis Lietuvos jaunimo informacijos centras nemokamai siuntinėjo savo laikraštėlį viso pasaulio jaunimui, užsiregistravusiam LJI centre. Centro vadovai paramos kreipimui į visuomenę rašė: „LJIC skęsta skolose, nors esam optimistai, kurie dar tiki vyresniųjų patirtojų žodžiais „Kad jaunimas yra mūsų tautos ateitis, kad mums reikia jaunimo, mes padėsime jaunimui, jūs tik dirbkite, o mes visuomet būsim su jumis. Be jaunimo

beprasmiška tautinė išeivijos ateitis.“ Bet turim prisipažinti, kad šis gražus sapnas neilgai išsilaikys be materialinio pagrindo.“⁹⁴

Materialinės bazės skurdumas minimas vėlesniuose leidinio numeriuose, pabrėžiamas, kad laikraštukas išeinąs pavėluotai, nes trūksta lėšų: „Jeigu visas jaunimas, kuris gauna LJ, atsiųstų bent po porą dolerių, LJIC centro visos bėdos būtų seniai pasibaigusios.“⁹⁵ O 1972 m. nr. 8–9 randame savotišką redakcijos *requiem* „Mes tęsėm savo veiklą, kol galėjom!“, kuriame pažymima, kad LJIC padėtis kritiška ir Centras priverstas užsida-ryti: „Darbai silpsta – nėra lėšų, nei paramos. Po trijų LJIC metų veiklos... Centras, pagaliau, jau baigia savo veiklą, nepajėgdamas toliau finansiniai išsiversti [...]“.⁹⁶ Jaunimas su apmaudu konstatavo, kad jų noras tapti Bendruomenės dalimi taip ir liko iki galo nesuprastas: „Gaila, kad mūsų Bendruomenė nesuprato ar nenorėjo suprasti mūsų užsimojimų. Mums talkino tik Šaulių Sąjunga, SLA ir nedidelis skaičius aukotojų. Nors esame prašę L. B. priimti mus į savo globą, bet to neįvyko. Iš jų tegavome tik \$300 auką. Altas irgi prisiuntė \$300. O Lietuvių Fondas, sužinojęs apie Šaulių paaukotus LJIC \$2,000.00, gražiai raštu pasiteisino, kad mūsų bėdos jau „pasibaigusios“ ir dabar belieka tik tvarkytis. Būdami be užnugario [...] mes ir vėl įbridome į skolą, iš kurios jau nebegalime išbristi. Būsime priversti savo vykdomus darbus sustabdyti. Šalia to, kad leidžiamė LJIC laikraštėlį, esame dar įsteigę Lietuvių Computer Dating sistemą. Deja, paramos negavome nei šiam darbui, kuriam trūko tik \$500. [...] Neišsipildė kai kurių vyresnių lietuvių veikėjų ir organizacijų pažadai, esą: „Jūs Jaunime, dirbkite, o mes visuomet ateisim Jums į pagalbą!“⁹⁷

Žvelgiant iš perspektyvos ir vertinant XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje įsteigto Lietuvių jaunimo informacijos centro Bostone veiklą pažymėtina, kad jaunimas iš tiesų ne tik ieškojo būdų ir priemonių savo veiklai išjudinti⁹⁸, bet ir pats jas kūrė. Viena jų

Lietuvių „Computer Dating“ sistema – tūkstančiai jaunimo IBM kompiuterio kortelių, kuriose jaunimas suklasifikuotas pagal amžių, vietovę, organizacijas – teikė galimybių plėtoti lietuvių jaunimo komunikacijos tinklą visame pasaulyje. Gaila, kad šiam LJIC projektui pritrūko finansinės paramos. Dar vienas projektas buvo sudaryta lietuvių jaunuolių aktyvistų grupė „Peace Corps“: bent vienus metus praleidę bendruomenės darbe jaunuoliai keliaudami po lietuvių kolonijas koordinuotų, palaikytų ir skatintų ryšius tarp visų jaunimo centrų. Planuodami savo veiklą LJIC vadovai ketino sudaryti ir viso pabaltiečių jaunimo informacinį ryšį, siuntinėdami „Lietuvių jaunimą“ estų ir latvių jaunimo vadams. Siekdami labiau išplėsti savo tinklą tarp jaunimo, leidinio redaktoriai buvo numatę laikraštėlį leisti keturiomis kalbomis (50–70 proc. lietuvių kalba, 20–40 proc. anglų, o likusią dalį – ispanų ir vokiečių kalbomis)⁹⁹, įsteigti skyrelius atskiroms organizacijoms, nes tada į informacijos telkimo darbą būtų įtraukiami skautai, ateitininkai, neolitanai, Lietuvos vyčiai ir kito jaunimo organizacijos. Tačiau svarbiausiu LJI centro veiklos numatymu laikytina mintis, kad laisvojo pasaulio jaunimui reikia „efektingos Pasaulio Lietuvių Jaunimo Sąjungos, kuri palaikytų glaudžius ryšius tarp visų lietuvių jaunimo organizacijų. [...] Kad stengtųsi išjudinti jaunimo veiklą visais įmanomais būdais, naujom idėjom, pvz., lietuvių „Peace Corps“, „Computer Dating“ ir bet kokių būdu, kad atsiektų rezultatus, o ne tik patenkintų vyresnius veikėjus...“¹⁰⁰

Vietoj išvadų

1957–1972 metais JAV lietuvių jaunimo organizavimas(-is) vyko dviem kryptimis: JAV lietuvių bendruomenės ir joje gyvenančio jaunimo iniciatyva. Galima būtų išskirti du JAV lietuvių jaunimo organizavimo

etapus Bendruomenės veikloje: *pasyvųjų* (1957–1961 m. pirmasis pusmetis) ir *aktyvųjų* (1961 m. pabaiga–1972).

Pirmajame etape JAV lietuvių bendruomenė rūpinosi organizacinio tinklo sudarymu ir stiprinimu, reikalavusiu didelių laiko ir žmogiškųjų išteklių sąnaudų. Jaunimo organizavimo(-si) problema tuo metu neatrodė itin aktuali: apsiribota jaunosios kartos lituanistinio švietimo organizavimu, o jaunosios kartos bendruomeniškumo ugdymas paliktas Jungtinėse Amerikos Valstijose veikiančioms, iš DP stovyklų perkeltoms ideologinėms jaunimo organizacijoms – ateitininkams, skautams, neolitanams. Glaudūs ryšiai su Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos (ŠALFASS) ir Lietuvių studentų sąjungos (LSS) vadovais, bendros jaunimo veiklos organizavimas dalinai kompensavo Bendruomenės „neveiklumą“.

Antrąjį etapą žymi 1961 m. rugsėjo 2–3 dienomis Niujorke vykusios JAV LB tarybos sesijoje priimtas nutarimas kurti instituciją, kuri rūpintųsi neorganizuotu jaunimu. Minėtinas Vytauto Volerto iškeltas Jaunimo tarybos projektas, jaunimo reikalų vadovo pareigybės prie JAV LB Centro valdybos įsteigimas 1964 metais. Tai teikė galimybių JAV LB Centro valdybai palaikyti glaudesnius ryšius su jau veikiančiomis jaunimo organizacijomis. JAV LB jaunimo reikalų vado-

vas dalyvavo PLB jaunimo sekcijos veikloje. PLB pavyzdžiu 1970 metais pradėtos steigti JAV LB apygardų ir apylinkių jaunimo sekcijos – lietuvių jaunimo veiklos koordinatorės. Jų steigimo procesas buvo itin lėtas ir truko iki 1971 m. pabaigos. Jaunimo organizavimą prie JAV LB kiek apsunkino JAV LB ir ALT konkurencinės kovos lietuvių išeivijos telkimo ir Lietuvos laisvinimo byloje.

Lietuvių jaunimo organizavimusi, bendros veiklos sujungimu JAV rūpinosi ir patys jaunieji. 1970 metais Bostone įkurtas Lietuvių jaunimo informacijos centras (LJIC) laikytinas pirmuoju nepopieriniu projektu, gimusiu iš veiklaus Rytų pakrantės jaunimo iniciatyvos. LJIC siekė surinkti žinių apie lietuviško jaunimo veiklą ir skleisti jas per savo spaudos organą – 1970–1971 metais rotatoriumi leistą „Lietuvių jaunimo informacijos centro biuletinį“ ir vėliau jį pakeitusį žurnalą „Lietuvių jaunimas“. LJIC palaikė jaunimo šliejimosi prie JAV LB, PLB idėją; manyta, kad tai bene vienintelis ir užtikrintas lėšų numatyta veiklai įgyvendinti garantas. Vienas grandioziškiausių LJIC projektų – milžiniškų finansinių išteklių pareikalavusi Lietuvių „Computer Dating“ sistema, turėjusi padėti plėtoti lietuvių jaunimo komunikacijos tinklą visame pasaulyje. Tačiau pritrūkus lėšų šis entuziastingas jaunimo projektas liko iki galo neįgyvendintas.

Nuorodos

1. Vaškelis Br. Mūsų jaunimo perspektyvos, *Į Laisvę*, 1957, nr. 14 (51), p. 25.
2. Bučinskytė I. *Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 88.
3. Šaltiniuose vartotas kraštų valdybų terminas. Žodis „kraštas“ suprastas kaip valstybė ar žemynas.
4. Žinutė Lietuvių studentų sąjungos Centro valdybos leidžiamame žurnale *Studentų gairės*, 1957 m. vasaris–kovas, nr. 27, p. 2; Mūsų kronika, *JAV lietuvių bendruomenė*, 1957, bal. 15, nr. 6, p. 4.
5. Plačiau apie Amerikos lietuvių jaunimo kongresą žr.: Baltinis A., Jaunimo kongresas mūsų tautinių siekimų šviesoje, *Aidai*, 1957 m. rugsėjis, nr. 7 (102), p. 289–294; L. A. [Leonardas Andriekus] Jaunimo kongresas ir šokių šventė, *Aidai*, 1957 m. spalio, nr. 8 (103), p. 331.
6. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003* [sudarytoja Vitalija Stravinskienė]. Vilnius: Artlora, 2004.
7. Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos veikla, *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 79–90.
8. Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenė, *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 216–238.
9. Simonavičiūtė D. *Pasaulio lietuvių bendruomenės raida XX a. 5–8 dešimtmečiuose*: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05H), Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos istorijos institutas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008. – 194 p.
10. *Ten pat*, p. 81–96.
11. Dapkutė D. *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*, Vilnius: Vaga, 2002. – 310 p.; Bučinskytė I. *Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais*, Vilnius: Versus aureus, 2008. – 334 p.
12. *JAV LB trys dešimtmečiai* [redagavo Balys Raugas]. Bruklinas: JAV LB Krašto valdyba, 1982, 374 p.; Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenės 50-ties veiklos metų jubiliejus [redagavo Jūratė Budrienė]. Chicago: JAV LB Krašto valdyba, 2001. – 204 p.; JAV LB penki dešimtmečiai 1951–2002: auksinis jubiliejus [vyr. redaktorius ir sudarytojas Balys Raugas]. Vilnius: JAV LB krašto valdyba, 2003. – 799 p.; Nainys G. *Lietuvai ir lietuvių bei: JAV Lietuvių bendruomenės penkiasdešimtmetis* [2-as papild. leidimas]. Vilnius: JAV LB XVI Krašto valdyba, 2004. – 223 p.; Bronius Nainys, *Lietuvos laisvinimo keliu: Pasaulio lietuvių bendruomenės veiklos atspindžiai*, Vilnius: Petro ofsetas, 2010. – 537 p.; Gureckas A. Lietuvių jaunimo politinė veikla Niujorke 1963–1968 m. Lietuvių Jaunimo Antikolonialinė Lyga (LJAL), Žygis į Jungtines Tautas ir Baltiečių Kreipimasis į Jungtines Tautas (BATUN), *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2008, nr. 1 (5), p. 113–128.
13. Pastaba. LTSC PLA esantys archyviniai fondai, skirtingai nei Lietuvoje esančiose archyvinėse institucijose, yra suskaidyti į dėžes, o ne į apyrasus.
14. 1956 m. (nr. 1) – 1957 m. (nr. 7) leistas rotatoriumi JAV LB Centro valdybos Klivlande (Ohajas).
15. Pakeitė „JAV lietuvių bendruomenės“ biuletinį. Ėjo iki 1962 metų Klivlande, vėliau iki 1963 m. Čikagoje. Paskui šis leidinys prisišliejo prie PLB ir virto visų kraštų lietuvių bendruomenės jungiančiu žurnalu „Pasaulio lietuvis“.
16. Ėjo 1961–1964 metais Sent Piterburge (Florida).
17. Leistas nuo 1963 m. Los Andže (Kalifornija).
18. JAV LJS įsteigta 1973 m. gruodžio 28–31 dienomis Klivlande, pirmojo Šiaurės Amerikos lietuvių jaunimo suvažiavimo metu. Šiaurės Amerikos lietuvių jaunimo pirmojo suvažiavimo nutarimai, *Pasaulio lietuvis*, 1974 m. kovas–balandis, nr. 4 (69), p. 73.
19. Tai – pirmoji emigracijos banga, siejama su XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios mi-

- gracija ir vadinamąja *ekonomine* emigracija. Šios emigracijos bangos metu Lietuvą palikę asmenys, įsikūrę JAV, dažnai vadinami *grynoriais* arba *senaisiais ateiviais*.
20. 1951 metų pradžioje buvo sudarytas laikinasis organizacinis komitetas, vadovaujamas prelado Jono Balkūno. Oficialus steigiamasis Bendruomenės aktas pasirašytas 1951 m. lapkričio 18 dieną Niujorke. Žr.: Stasys Barzdukas, JAV lietuvių bendruomenė, *Amerikos lietuvių bendruomenės Centro valdybos biuletenis*, 1960 m. gruodis, nr. 28, p. 13; Jono Jasaičio kalba II PLB Seime, *Pasaulio Lietuvių Bendruomenės antrojo Seimo darbai* [redagavo A. Rinkūnas], Torontas (Kanada): spaudos bendrovė „Žiburiai“, 1963, p. 43; JAV LB *trys dešimtmečiai*, p. 5–6, 15.
 21. Už šią sritį buvo atsakinga prie JAV LB veikusi Švietimo taryba, įsteigta 1955 m.
 22. Dapkutė D. *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*, p. 219; Bučinskytė I. *Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais*, p. 188–197.
 23. JAV LB pirmosios tarybos trečiosios sesijos, vykusios Čikagoje 1957 m. rugpjūčio 31–rugsėjo 2 dienomis, nutarimai (neprotokolinis tekstas), *Amerikos lietuvių bendruomenės Centro valdybos biuletenis*, 1958, vas. 16, nr. 10, p. 2.
 24. JAV LB Centro valdybos pranešimas JAV LB antrosios tarybos antrojoje sesijoje, vykusioje 1959 m. liepos 4–6 dienomis Čikagoje, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 14374–278, l. 2.
 25. JAV lietuvių jaunimas itin aktyviai veikė ideologinėse organizacijose – skautų, ateitininkų, neolituonų. JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio pranešimas JAV LB trečiosios tarybos trečiajai sesijai, vykusiai 1963 m. liepos 6–7 dienomis Čikagoje, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 4546, l. 1; JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio 1963 m. liepos 21 d. laiškas Vytautui Kamanui dėl JAV LB tarybos veiklos vizijos, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–4, b. 996, l. 3.
 26. JAV LB Centro valdybos žodis, *Amerikos lietuvių bendruomenės Centro valdybos biuletenis*, 1958, spalio 31, nr. 14, p. 2; Lietuvių bendruomenės tarybos sesija [apie JAV LB antrosios tarybos antrąją sesiją, vykusią Čikagoje 1959 m. liepos 4–6 d.], *Amerikos lietuvių bendruomenės Centro valdybos biuletenis*, 1959, rugpj. 27, nr. 18, p. 3.
 27. JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio pranešimas JAV LB ketvirtosios tarybos pirmajai sesijai, vykusiai 1964 m. liepos 25–25 d. Klivlande, *LTSC PLA*, f. 13959, d. 1, b. 33, l. 30.
 28. Iki 1965 m. bendradarbiauta su Fizinio auklėjimo sąjungos komitetu (FASK). Po 1965 m. visus sporto klubus sujungė Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjunga (ŠALFASS).
 29. JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio pranešimas JAV LB ketvirtosios tarybos pirmajai sesijai, vykusiai 1964 m. liepos 25–25 d. Klivlande, *LTSC PLA*, f. 13959, d. 1, b. 33, l. 30; JAV LB ketvirtosios tarybos antrosios sesijos, vykusios 1965 m. gegužės 22–23 dienomis Filadelfijoje, protokolai, *LTSC PLA*, f. 13959, d. 1, b. 24, l. 6–7.
 30. JAV LB Centro valdybos vicepirmininko jaunimo reikalams Juozo Gailos pranešimas JAV LB šeštosios tarybos trečiajai sesijai, vykusiai 1972 m. balandžio 28–30 dienomis Dainavos stovykloje, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 23845–2323, l. 1.
 31. 1968 m. peraugo į Kultūros tarybą.
 32. JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio pranešimas JAV LB ketvirtosios tarybos pirmajai sesijai, vykusiai 1964 m. liepos 24–25 dienomis Klivlande, *LTSC PLA*, f. 13959, d. 1, b. 33, l. 30.
 33. JAV LB Centro valdybos vicepirmininko jaunimo reikalams Juozo Gailos pranešimas JAV LB šeštosios tarybos trečiajai sesijai, vykusiai 1972 m. balandžio 28–30 dienomis Dainavos stovykloje, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 23845–2323, l. 1.
 34. Rubrika „Kraštų bendruomenėse“, skyrelis „JAV lietuvių bendruomenė“, *Pasaulio*

- lietuvis*, 1963 m. gruodis, nr. 2, p. 29; 1964 m. vasaris, nr. 4, p. 61–63.
35. Rubrika „Kraštų bendruomenė“, skyrelis „JAV lietuvių bendruomenė“, *Pasaulio lietuvis*, 1964 m. kovas, nr. 5, p. 77.
 36. JAV LB Centro valdybos pirmininko Stasio Barzduko pranešimas JAV LB trečiosios tarybos pirmojoje sesijoje, vykusioje 1961 m. rugsėjo 2–4 dienomis Niujorke, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 14736–581, l. 3.
 37. JAV LB trečiosios tarybos pirmosios sesijos, vykusios 1961 m. rugsėjo 2–3 d. Niujorke, protokolas, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–10, b. 14377–306, l. 13.
 38. *Ten pat*, l. 14.
 39. JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio pranešimas JAV LB trečiosios tarybos trečiajai sesijai, vykusiai 1963 m. liepos 6–7 dienomis Čikagoje, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 4546, l. 1.
 40. Fizinio auklėjimo sąjungos komitetas. Nuo 1965 m. visus sporto klubus sujungė Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjunga (ŠALFASS).
 41. JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio 1963 m. liepos 21 d. laiškas Vytautui Kamantui dėl JAV LB tarybos veiklos vizijos, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–4, b. 996, l. 3.
 42. JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio pranešimas JAV LB ketvirtosios tarybos pirmajai sesijai, vykusiai 1964 m. liepos 25–25 d. Klivlande, *LTSC PLA*, f. 13959, d. 1, b. 33, l. 30; JAV LB ketvirtosios tarybos antrosios sesijos, vykusios 1965 m. gegužės 22–23 dienomis Filadelfijoje, protokolas, *LTSC PLA*, PLB f. 13959, d. 1, b. 24, l. 11; JAV LB Centro valdybos pirmininko Jono Jasaičio pranešimas JAV LB ketvirtosios tarybos trečiajai sesijai, vykusiai 1966 m. balandžio 30–gegužės 1 dienomis Detroite, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 4520, l. 8.
 43. JAV LB ketvirtosios tarybos pirmosios sesijos, vykusios 1964 m. liepos 25–26 dienomis Klivlande, nutarimai, *Pasaulio lietuvis*, 1964 m. spalio, nr. 10, p. 155.
 44. JAV LB ketvirtosios tarybos antrosios sesijos, vykusios 1965 m. gegužės 22–23 dienomis Filadelfijoje, protokolas, *LTSC PLA*, f. 13959, d. 1, b. 24, l. 6.
 45. V-osios tarybos I-oji sesija, *Pasaulio lietuvis*, 1967 m. lapkritis, nr. 31, p. 525.
 46. Rubrika „Kraštų bendruomenės“, skyrelis „JAV lietuvių bendruomenė“, *Pasaulio lietuvis*, 1970 m. lapkritis–gruodis, nr. 13 (49), p. 220.
 47. Rubrika „Kraštų bendruomenės“, skyrelis „JAV lietuvių bendruomenė“, *Pasaulio lietuvis*, 1971 m. kovas, nr. 15 (51), p. 250.
 48. JAV LB ketvirtosios tarybos antrosios sesijos, vykusios 1965 m. gegužės 22–23 dienomis Filadelfijoje, protokolas, *LTSC PLA*, PLB fondas nr. 13959, dėžė 1, byla 24, l. 11.
 49. 1965 m. lapkričio 13 d. Madisono parke buvo organizuotas „Žygis į Jungtines Tautas“, kurio tikslas buvo protestuoti prieš 25 metų sovietų okupaciją, kreiptis rezoliucijomis į Jungtinių Tautų atstovybes ir Jungtinių Tautų komitetą prašant tirti kolonializmą, kreiptis į JAV vyriausybę prašant įtraukti Lietuvos bylą į Jungtinių Tautų darbotvarkę ir „pademonstruoti visuomenei, kad lietuvių yra gyva jėga, su kuria reikia skaitytis ir duoti teigiamą pavyzdį būsimoms kartoms“. Plačiau apie lapkričio 13-osios žygį į Jungtines Tautas žr.: Budreckis A. Žygis į Jungtines Tautas, *Tėvynės sargas*, 1966, nr. 1 (27), p. 96–105; Lietuvių jaunimo žygis į Vašingtoną, *Pasaulio lietuvis*, 1965 m. gegužė–birželis, nr. 16, p. 246.
 50. JAV LB ketvirtosios tarybos antrosios sesijos, vykusios 1965 m. gegužės 22–23 dienomis Filadelfijoje, protokolas, *LTSC PLA*, f. 13959, d. 1, b. 24, l. 11.
 51. *Ten pat*, l. 13.
 52. *Ten pat*, l. 14.
 53. JAV LB Centro valdybos jaunimo reikalų vadovas (narys jaunimo reikalams) įėjo į PLB Jaunimo sekcijos sudėtį.
 54. Jaunimo organizacijų pirmininkų konferencija Čikagoje, *Pasaulio lietuvis*, 1967 m. birželis, nr. 29, p. 488–489.

55. Kamantas V., Jaunimas Lietuvių bendruomenėje (pranešimas III PLB Seimui), *Pasaulio lietuvis*, 1968 m. lapkritis–gruodis, nr. 2 (38), p. 31–33.
56. Rubrika „Į II Jaunimo kongresą“, *Pasaulio lietuvis*, 1970 m. kovas–gegužė, nr. 10 (46), p. 165.
57. JAV LB Centro valdybos 1970 m. gegužės 18 d. bendralaiškis JAV LB apygardų ir apylinkių valdyboms, *VDU ISC*, f. 6, p. 1–7, b. 21448-1280, l. 2.
58. Rubrika „Į II Jaunimo kongresą“ – Jaunimo simpoziumas, *Pasaulio lietuvis*, 1970 m. birželis, nr. 11 (47), p. 186.
59. *Ten pat.*
60. Rubrika „Kraštų bendruomenės“, skyrelis „JAV lietuvių bendruomenė“, *Pasaulio lietuvis*, 1970 m. rugsėjis–spalis, nr. 12 (48), p. 203.
61. Rubrika „Kraštų bendruomenės“, skyrelis „JAV lietuvių bendruomenė“, *Pasaulio lietuvis*, 1970 m. lapkritis–gruodis, nr. 13 (49), p. 220.
62. JAV LB šeštosios tarybos antrosios sesijos, vykusios 1971 m. sausio 16–17 d. Filadelfijoje, protokolai, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–10, b. 21145-391, l. 6.
63. JAV LB Centro valdybos vicepirmininko jaunimo reikalams Juozo Gailos pranešimas JAV LB šeštosios tarybos trečiajai sesijai, vykusiai 1972 m. balandžio 28–30 dienomis Dainavos stovykloje, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 23845-2323, l. 1.
64. JAV LB šeštosios tarybos trečiosios sesijos, vykusios 1972 m. balandžio 28–30 dienomis Čikagoje, nutarimai, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–10, b. 797, l. 3.
65. *Ten pat.*
66. JAV LB šeštosios tarybos penktosios sesijos, vykusios 1973 m. balandžio 28–29 Niu Jorke, nutarimai, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–10, b. 797, l. 8.
67. Studentų suvažiavimo nutarimas, *Amerikos lietuvių bendruomenės Centro valdybos biuletenis*, 1958, bal. 12, nr. 11, p. 2; Bendruomenė pasisako [JAV LB apylinkių ir apygardų atstovų ir centrinių organų suvažiavimo, vykusio 1959 m. rugsėjo 5–6 d. Detroite, rezoliucijos], *Amerikos lietuvių bendruomenės Centro valdybos biuletenis*, 1959, lapkr. 20, nr. 19, p. 2; Bendruomenė pasisako. *Aidai*, 1959 m. spalio, nr. 8, p. 367.
68. Alaušius [Juozas Girnius]. Kiek pats jaunimas rengiasi savo kongresui, *Aidai*, 1972 m. kovas, nr. 3, p. 102–103.
69. Pabraukta tekste.
70. Turima omenyje Vasario 16-osios minėjimui skirtos aukos. Buvęs JAV LB Krašto valdybos pirmininkas Bronius Nainys šią situaciją aprašė savo knygoje: „Pradėtam laisvinimo darbui neturėdama lėšų Krašto valdyba raštu kreipėsi į VLIK ir ALT, kviesdama šias įstaigas Vasario 16-osios minėjimų proga kartu su Bendruomene telkti lėšas į bendrą išdą ir jomis vėliau dalintis. Tam pritarimo nebuvo. Tada Krašto valdyba 1969 01 26 bendraraščiu apygardoms ir apylinkėms paskelbė dabar visiems jau gerai žinomą ir jau prigijusį laisvo apsisprendimo principą, kviesdama Vasario 16-osios minėjimų rengėjus „organizuoti aukų rinkimą ir pasirūpinti, kad kiekvienam aukotojui būtų sudarytos sąlygos savo auką skirti pagal jo paties pasirinktą tikslą atitinkamam veiksmui (pvz., Lietuvių Bendruomenei, ALT, Tautos fondui ar dar kitaip“. Bronius Nainys, *Lietuvos laisvinimo keliu: Pasaulio lietuvių bendruomenės veiklos atspindžiai*, Vilnius: Petro ofsetas, 2010, p. 26.
71. Plačiau apie lietuvių išeivijos politinių grupių nepasitenkinimą Vasario 16-osios aukų rinkimų byloje žr.: Bronius Nainys, *Lietuvos laisvinimo keliu: Pasaulio lietuvių bendruomenės veiklos atspindžiai*, p. 28–32.
72. PLB valdybos vykdomojo vicepirmininko Antano Butkaus pranešimas 1973 m., *LTSC PLA*, f. 13959, d. 1, b. 1, l. 2.
73. Rubrika „Kraštų bendruomenės“, skyrelis „JAV lietuvių bendruomenė“, *Pasaulio lietuvis*, 1971 m. kovas, nr. 15 (51), p. 250.

74. JAV LB šeštosios tarybos antrosios sesijos, vykusios 1971 m. sausio 16–17 d. Filadelfijoje, protokolai, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–10, b. 21145–391, l. 8.
75. JAV LB Centro valdybos vicepirmininko jaunimo reikalams Juozo Gailos pranešimas JAV LB šeštosios tarybos trečiajai sesijai, vykusiai 1972 m. balandžio 28–30 dienomis Dainavos stovykloje, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 23845–2323, l. 2.
76. *Lietuvių jaunimo informacinis biuletenis*, 1970 m. lapkritis, nr. 1, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 15769–306, l. 2.
77. Simpoziumą Ilinojaus universiteto patalpose Čikagoje surengė JAV LB Centro valdybos narės Audronės Kubiliūtės pirmininkaujamas komitetas, kurį sudarė vicepirm. P. Žumbakis, nariai V. Ruibytė, A. Augaitis, L. Nainytė ir A. Antanavičius. Be bendrųjų temų, simpoziumas taip pat kritiškai pažvelgė į pirmąjį Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą ir aptarė antrojo kongreso tikslus bei organizavimo detales. Rubrika „Į II Jaunimo kongresą“, *Pasaulio lietuvis*, 1970 m. kovas–gegužė, nr. 10 (46), p. 165.
78. *Lietuvių jaunimo informacinis biuletenis*, 1970 m. lapkritis, nr. 1, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 15769–306, l. 1.
79. *Ten pat*.
80. *Lietuvių jaunimo informacinis biuletenis*, 1971 m. vasaris, nr. 2, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 15075–324, l. 1.
81. *Ten pat*.
82. „Melting pot“ (angl. – tirpinimo katilas – tiglis) – metafora, dažnai vartojama Amerikos imigrantų asimiliacijos procesui apibūdinti (liet. – „tautų katilas“).
83. Rukšėnas A. Simas Kudirka – laisvės troškimo simbolis. Vigilant incident implikacijos lietuvių jaunimui, *Lietuvių jaunimo informacinis biuletenis*, 1971 m. vasaris, nr. 2, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 15075–324, l. 7–8.
84. Petras Melnikas (1922–1998) – rašytojas (slapyvardis – P. Lapas), architektas. Apie 1950-uosius persikėlė į JAV. 1952 m. Lorencio technologijos institute Sautfilde (Mičigano valstijoje) įgijo architektūros bakalauro laipsnį. Dirbo įvairiose architektūros bendrovėse. Bendradarbiavo „Aiduose“, „Ateityje“, „Darbininke“, „Drauge“, „Metmenyse“, „Naujienose“, „Tėviškės žiburiuose“, „Varpe“ (išspausdino novelių, apysakų, straipsnių dailės, literatūros, istorijos, filosofijos temomis). Romane „Gėlių generacija“ (1982) atskleidė aktualias JAV septintojo dešimtmečio jaunimo gyvenimo problemas.
85. Petro Melniko laiškas rubrikoje „Mums rašo“, *Lietuvių jaunimo informacinis biuletenis*, 1971 m. vasaris, nr. 2, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 15075–324, l. 2.
86. *Ten pat*, l. 2.
87. Jaunimo vasaros kelionė 1971 metais, *Lietuvių jaunimo informacinis biuletenis*, 1970 m. lapkritis, nr. 1, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 15769–306, l. 7; Lietuvių jaunimo vasaros kelionė, *Lietuvių jaunimo informacinis biuletenis*, 1971 m. vasaris, nr. 2, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 15075–324, l. 10.
88. Lietuvių jaunimo vasaros kelionė, *Lietuvių jaunimo informacinis biuletenis*, 1971 m. vasaris, nr. 2, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 15075–324, l. 10.
89. Lietuvių jaunimo informacijos centro pirmininko Gintaro V. Karoso 1971 m. kovo 23 d. laiškas JAV LB Centro valdybos pirmininkui Vytautui Volertui dėl finansinės paramos, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–7, b. 21412–1243, l. 2.
90. JAV LB Centro valdybos pirmininko Vytauto Volerto pranešimas JAV LB šeštosios tarybos trečiajai sesijai, vykusiai 1972 m. balandžio 28–30 dienomis Dainavos stovykloje, *VDU ISC*, f. 6, ap. 1–8, b. 23843–2321, l. 1–2.
91. Mūsų darbai, *Lietuvių jaunimas*, 1971, nr. 4–5, p. 3.
92. Mūsų darbai, *Lietuvių jaunimas*, 1972, nr. 6–7, p. 3. Pastarosios idėjos išdėstytos ir „*Lietuvių jaunime*“ 1972, nr. 8–9, p. 2.
93. Mes tęsėm savo veiklą kol galėjom, *Lietuvių jaunimas*, 1972, nr. 8–9, p. 3.

94. „Lietuvių Jaunimo“ Redakcija ieško Mece-
natų, *Lietuvių jaunimas*, 1971, nr. 4–5, p. 3.
95. LJIC žinios, *Lietuvių jaunimas*, 1972,
nr. 8–9, p. 2.
96. Mes tęsėm savo veiklą kol galėjom, *Lietuvių
jaunimas*, 1972, nr. 8–9, p. 3.
97. LJIC žinios, *Lietuvių jaunimas*, 1972, nr. 8–9,
p. 2.
98. Vėbraitė V. Jaunimo veiklos problema – ko-
munikacija, *Lietuvių jaunimas*, 1971, nr. 4–5,
p. 6; Gintaras Karosas, Ko reikėtų jaunimo
veiklai išjudinti, *Lietuvių jaunimas*, 1972,
nr. 8–9, p. 14.
99. Veiklos gairės, *Lietuvių jaunimas*, 1972,
nr. 6–7, p. 2–3.
100. Karosas G., Ko reikėtų jaunimo veiklai
išjudinti, *Lietuvių jaunimas*, 1972, nr. 8–9,
p. 14.

Kristina ŪSAITĖ

FROM THE TOP AND/OR THE BOTTOM: EXAMPLES OF THE HISTORY OF LITHUANIAN-AMERICAN YOUTH ORGANIZATIONS (1957–1972)

The problem of youth organization encountered in the 1940s gained momentum and became more acute in the early 60s. When the Lithuanian World Community (LWC) had formed its organizational structure and defined its operational goals, Lithuanian emigrants faced the problem of continuity in their community-related activities. There wasn't any organization that united the world's Lithuanian youth. There were Scouts, *Ateitininkai*, Knights of Lithuania, Neo-Lithuania, *Santara-Šviesa*, and various sports organizations. Most of them were ideological in nature, as they represented the only ideologically conscious young people who could withstand the risk of losing their nationality. Conscious, powerful, and well-organized youth were the only guarantee that the activities of the Lithuanian community would continue. The LWC was not the only diaspora institution concerned with attracting young people. Two major organizations, the Lithuanian-American Council (*Amerikos lietuvių taryba*, ALT in Lithuanian) and the Supreme Committee for the Liberation of Lithuania (*Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas*, VLIK in Lithuanian) were also interested in this.

The main purpose of this article is to find out how Lithuanian-American youth organized itself prior to 1972, the year when the World Lithuanian Youth Association (WLYA) was established. It also seeks to clarify whether the forms of organization were taken over from independent Lithuania and continued the traditions of the so-called DP (Displaced Persons') camps in Europe or were more influenced by Western traditions. What difficulties arose in relations with the senior Lithuanian generation in the United States?

The reconstruction of this little-known period of Lithuanian-American youth organization (1957–1972) shows two main directions: Lithuanian-American Community (LAC) and the young Lithuanians themselves. We can highlight two moments (stages) of the LAC's activities: *the passive* (from 1957 to the first semester of 1961) and *the active* (end of 1961 to 1972). In the first stage LAC took care of the establishment and consolidation of LAC's network requiring considerable time and human resources. LAC concentrated its youth-related activities on Lithuanian education. Communal education was

entrusted to the working ideological youth organizations, such as Scouts, *Ateitininkai*, Neo-Lithuanians. Close connections with the Lithuanian Athletic Union of North America (LAUNA, ŠALFASS in Lithuanian) and Lithuanian National Union of Students (LNUS, LSS in Lithuanian) leaders co-organizing youth activities were partially offset by community “inactivity.”

The second phase is marked by September 2nd–3rd, 1961, when the session of LAC Council was held in New York. The LAC Council took decision to establish institutions to ensure the disorganized youth. Vytautas Volertas raised an idea of the Youth Council. In 1964 LAC established the executive for Youth Affairs. This enabled the LAC Executive Committee for closer links with existing youth organizations. The LAC executive for youth affairs participated in the activities of LWC Youth Section. In 1970, following the example of the LWC, there were initiated the establishment of the LAC regional and local youth sections. They took the role of Lithuanian youth activities’ coordination. Their start-up process was very slow and it took until the end of 1971. The process was complicated by LAC and the Lithuanian–American Council competition

in Lithuanian Diaspora mobilization, and in the case of Lithuania liberation.

Looking retrospectively at the way young people organized themselves in the United States we may highlight the beginning of 1970’s when the Lithuanian Youth Information Centre (LYIC) was established in Boston. This centre was the first non-paper based project, born of the activities of the east coast youth’s initiatives. LYIC was used to gather knowledge of the Lithuanian youth activities and disseminate it through its press organ – “Lithuanian Youth Information Centre Newsletter” (“Lietuvių jaunimo informacijos centro biuletenis”, rotaprinted, 1970–1971) and the journal “Lithuanian Youth” (“Lietuvių jaunimas”). LYIC supported the idea of Lithuanian youth connection with LAC and LWC. It supposed to be the only guarantee of funds and implementation of youth activities. “Lithuanian Computer Dating” system was one of the supreme LYIC’s projects that required enormous financial resources. That system was used to help develop and broaden the communication network of Lithuanian youth around the world. Still, due to lack of funds, the enthusiastic youth project remained unfinished until the end.

Marija RAŠKAUSKIENĖ

Jadvyga Damušienė: atsakomybės už šeimą ir tautą liudytoja

Šiuo straipsniu siekiama peržvelgti išeivijoje gerai žinomos lietuvių visuomenininkės, ilgametės jaunųjų ateitininkų globėjos, pedagogės, Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos (toliau – ALRKF) jaunimo stovyklos „Dainava“ administratorės, atsidavusios žmonos ir mamos Jadvygos Damušienės (1915–2010) gyvenimo kelią ir indėlį į tautos reikalų ir šeimos vertybių puoselėjimą. 1947 m. ji kartu su vyru, žymiu Lietuvos ir išeivijos visuomenės veikėju, chemiku Adolfu Damušiu¹ išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas, ten daugiausia veikė ateitininkijos jaunimo labui, 1997 m. grįžo į Lietuvą ir paskutinius gyvenimo metus praleido tarp Vilniaus ir Jungtinių Amerikos Valstijų.

Įprastas A. Damušio žmonos kaip jo minčių patikėtinės, idėjų vykdytojos ir veiklos palydovės vertinimas. Tačiau šio straipsnio pagrindinis tikslas – naudojant publikuotus ir nepublikuotus šaltinius rekonstruoti Jadvygos Damušienės gyvenimo kelią, jos visuomeninės veiklos formas. Norėta išsiaiškinti, kokie vertybiniai pamatai buvo padėti ankstyvoje vaikystėje; kokius jos idealus suformulavo savarankiškas gyvenimas; kaip aplinkybės susiklostė pirmosios sovietinės ir

vokiečių okupacijos metais; kokie moters ir žmonos bruožai išryškėjo ekstremalių iššūkių metu; kokiomis formomis pasireiškė moters siekiamybės susidarius palankioms sąlygoms jas įgyvendinti apsigyvenus Amerikoje.

Tyrimas paremtas gyvąja atmintimi. J. Damušienė pati nėra parašiusi nuoseklių savo atsiminimų, tačiau tam tikrus detalius gyvenimo epizodus užrašė keliuose straipsniuose². 2009 m. rudenį buvo atlikti du pusiau struktūrizuoti interviu, kiti laisvesnio pobūdžio pasikalbėjimai³ (prie cituojamų interviu išnašose pateikiama pokalbio data). Jų metu pastebėta, kad interviu metodu gauta medžiaga yra specifinė. Labai vaizdingai atpasakoti gyvenimo epizodai tikslūs ir detalūs, kita vertus, tai tarsi prabėgusio gyvenimo antraštės – buvo išgirstos labiausiai pačiai J. Damušienei rūpimos patirtys ir kitiems dažniausiai pasakoti nutikimai – paskutinių kalbų ir didžiausių darbų sintezė. Apsiribota laikotarpiu iki 1997 metų, – kada sugrįžta į Lietuvą. Darbo struktūra atspindi chronologinę įvykių seką, tačiau ji nesutampa su J. Damušienės pasakojimo schema.

Straipsnyje remiamasi asmeniniame J. Damušienės archyve sukauptais dokumen-

tais (laiškais, sveikinimais, padėkomis, programomis, laikraščių iškarpomis, jos kurtais eilėraščiais, spektaklių scenarijais ir kt.), kurie padėjo pagrįsti, palyginti ir pavyzdžiais iliustruoti aptariamus dalykus. Daugiausia sukaupta medžiagos iš aktyvios organizacinės ir kūrybinės veiklos Ateitininkų organizacijoje, ypač ALRKF jaunimo stovykloje „Dainava“.

Interviu metodu ir asmeniniame J. Damušienės archyve gautą medžiagą papildė periodinė spauda, remtasi straipsniais laikraščiuose „XXI amžius“, „Draugas“, žurnaluose „Į Laisvę“ ir „Ateitis“. Apie pačią J. Damušienę Lietuvos istoriografijoje rašyta nėra. Bandant lyginti šaltinių medžiagą ir interviu metu gautus duomenis, buvo remtasi bendrais bruožais laikotarpį apžvelgiančiomis knygomis. Informacijos apie J. Damušienės vyro veiklą pirmosios sovietinės ir vokiečių okupacijos metais gausu Mindaugo Bloznelio knygoje apie Lietuvių aktyvistų fronto veiklą⁴. Ateitininkų veiklos tarpukariu kontekstą padėjo praplėsti Kęstučio Skrupskelio knyga apie ateitininkų istoriją iki 1940 m.⁵, o išeivijoje – Ilonos Bučinskytės monografija⁶ ir Vinco Rastenio sudarytas leidinys.⁷

Per J. Damušienės asmeninės patirties prizmę straipsnyje žvelgiama į daugelį Lietuvos istoriografijoje nagrinėtų, aprašytų įvykių. Šia asmenybės apžvalga norėta išryškinti moters vaidmens, asmeninių charakterio savybių ir individualių sprendimų reikšmę permaininguose XX amžiaus įvykiuose. Šeiminių aplinkybių, draugų būrio, požiūrio ir gyvenamos aprašymas mums leidžia sudaryti užkulisinį įvykių vaizdą. Svarbios informacijos duoda moters pasakojimo metu gausiai minimos įvairių aktyvių Lietuvos veikėjų, J. ir A. Damušių šeimos bendražygių pavardės.

Tekste vartojamos J. Damušienės mėgtos pasakymų formos, kaip antai: *artimo meilė, patarnavimas, dvasinė stiprybė, dvasinė draugystė* ir kita. Gausiomis citatomis siekta

parodyti moters kalbėjimo stilių, mėgtus krepinius, amerikanizmus, humoro jausmą ir kitas detales, kurias gali atskleisti žmogaus kalba.

Vaikystė

1915 metų spalio 29 dieną Juozo Pšibilskio⁸ ir Uršulės Čarneckaitės⁹ šeimoje gimė antroji jų duktė – Jadvyga Aleksandra Pšibilskytė, vėliau tapusi Damušiene. Tuo metu šeima gyveno Jaroslavyje, nes tėvas – muitinės darbuotojas, darbo reikalais buvo išsiųstas į Rusiją. 1919 m. į Lietuvą grįžę Pšibilskiai iš pradžių apsigyveno Vilkaviškyje, vėliau persikėlė į Kybartus: „ši miestelį laikau savo tėviške“¹⁰, – ne kartą savo atsiminimuose sakė moteris. Savęs tapatinimo su tėvų žeme poreikis labai ryškus: „aš labai gailiuosi, kad mes visi savo tėviškę praradom. Kiti grįžo, rado tėvų ūkį, pradėjo tvarkyt. Mes neturėjom, aš miesčionka buvau, tėvas valdininkas, mama labai norėjo iš kaimo išeit.“¹¹ Tik vasaras su seserimi ir jaunesniu broliu Stasiu Jadvyga leisdavo mamos tėviškėje, Būdviečių kaime. Iš šio vaikystės tarpsnio moteriai svarbūs epizodai, kai vakarais šeima susėdavo vakarienės po dideliu medžiu prie stalo. Tėvukas (mamos tėvas) labai mylėjo žemę, sodyboje spausdavo sėmenų aliejų, „valgydavome šviežią aliejų su šviežia duona, pasibarstydami druska. Būdavo labai skanu. [...] Sekmadieniais važiuodavome į Vilkaviškio bažnyčią.“¹²

Iš Jadvygos Damušienės pasakojimų susideda įvairiapusis ir spalvingas tėvų paveikslas, leidžiantis užčiuopti mikroklimatą moterį išauginusioje šeimoje: „kaip aš visada sakau, mano mama buvo šeimos angelas, o tėvas diržas [juokiasi]. Didelių mokslų nebaięs, šešių klasių kursą per save išėjęs. Pedantas tėvas buvo didelis, kaip muitinės valdininkas turėjo savo rašomą stalą. Ir mes, jeigu reikia paišelio, tai iš tėvo stalčiaus pasiimi,

paskui, kadangi žinom, kad labai visą tvarką žiūri, padedam atgal. Pareina tėvas iš darbo, atsisėda prie stalo, sako: „kas buvo mano stalčiuj?“ [...] Mes nežinojom, kad jis viena kryptim paišelius sudeda! Nu ir žinoma, jeigu parnešam dvejetuką, tai jau užpakalis – tris dienas neatsisėsi. Kadangi pats norėjo mokytis, o negalėjo¹³, tai mokslam buvo labai griežtas.“¹⁴ Kitokios tėvo charakterio savybės atskleidžiamos ankstesniuose prisiminimuose: „Tėvas buvo meniškos prigimties žmogus. Būdavo, mus pasisodina ant kelių, žiūri pro langą ir piešia. Visi paveldėjome tą jo polinkį. Sesuo – savamokslė dailininkė – piešdavo. Brolis iš medžio droždavo skulptūras. Aš esu nupiešusi Švč. Mergelės Marijos paveikslą.“¹⁵ Taigi tėvas buvo griežtas tvarkos, teisybės atžvilgiu. Tačiau Jadvyga Damušienė pabrėždavo, kad taip auklėjama ji išmoko pareigingumo jausmo, artimo meilės, pažino tikėjimą ir dvasinę stiprybę – „tuo gyvenau jauna būdama ir to laikais iki dabartinio savo amžiaus“¹⁶.

Vaikystėje buvo padėtas pagrindas tautiškumo, patriotizmo jausmui. Gėdos jausmas dėl lenkiškos pavardės tiek mokykloje, tiek studijų metais sekė paskui: „Sesuo, ir aš, ir brolis labai norėdavom ir labai prašydavom tėvo pavardę pakeist. Išrinkom jau, „Dauga“, sakom, „būk – trumpa, poros skiemenų, o čia dabar lenkiška pavardė.“ Tai tėvas sakydavo: „nesvarbu, bet aš lietuvis. Kaip jūs apsiženysit, jūs pakeisit pavardę, aš nematau reikalo keist“¹⁷. Tėvas savo nuostatų laikėsi ir dėl kalbos. Giminaitėms iš Pšibilskių pusės kreipiantis lenkiškai neatsakydavo, liepdavo lietuviškai kalbėt.

1926 metais Jadvyga Damušienė pradėjo mokslus Kybartų katalikiškoje „Žiburio“ gimnazijoje. Nuo pirmos klasės iki 1930 m., kai buvo uždrausta ateitininkų veikla, dalyvavo skautų ir ateitininkų organizacijoje. Kaip pati pasakojo, „skautų organizacijai dėl saugumo priklausiau iki 1933 metų, iki „Žiburio“ gimnazijos suvalstybinimo“¹⁸ [...].

Daug senų mokytojų buvo pakeista naujais, o šie [...] propagavo skautus kaip vienintelę lietuvių jaunimo organizaciją.“¹⁹ Apsisprendimui likti ateitininke įtakos turėjo mamos patarimas dukrai rinktis „tą organizaciją, kuri arčiau Dievo“²⁰. Dažnai keičiantis mokytojams²¹ buvo įnešta sumaištis į moksleivių tarpusavio santykius, ypač dėl siekio apginti savą organizaciją. Vis dėlto ne tik narytė minėtose organizacijose, bet ir mokytojų autoritetai²², jų rodomas pavyzdys, ugdymo metodika turėjo reikšmės asmenybės formavimuisi mokyklos metais.

Taigi pirmuoju Jadvygos Damušienės gyvenimo laikotarpiu (kol baigė mokyklą 1934 m.), tiek šeimoje, tiek mokykloje ugdomų dalykų sintezė padėjo pamatus tolesnei asmenybės raidai. Vėlesnė moters elgsena leidžia manyti, kad taip Jadvygos Damušienės vertinta artimo meilė, stiprus pareigos ir atsakomybės jausmas, drausmė ir tvarka, aktyvi veikla, patriotizmas ir katalikiškumas buvo labai branginami Pšibilskių šeimoje, o pasirinkimas priklausyti ateitininkų organizacijai, ypač ją uždraudus, byloja tada dar jaunos merginos atkaklumą ir ištikimybę savo idealams.

Pirmieji žingsniai savarankiško gyvenimo kelyje

1934 m. Jadvyga Damušienė atvyko mokytis į Kauną. Noras studijuoti mediciną sustiprėjo broliui susirgus džiova, tačiau dėl lotynų kalbos žinių stokos šio sumanymo reikėjo atsisakyti. Su mintimi per metus išmokti kalbą ir vėliau įgyvendinti savo svajonę įstojo mokytis į Matematikos-gamtos fakultetą Vytauto Didžiojo universitete, o lygiagrečiai ėjo klausyti paskaitų Medicinos fakultete. Pradėjusi studijas Kaune, tapo ateitininkų korporacijos „Giedra“ nare.

Moters pažintis su būsimu vyru, tada Adolfu Domaševičiumi, prasidėjo mokyklos

metais. Iš pradžių 1933 m. per Marijampolėje vykstantį pavasarininkų kongresą, artimiau – šešiams studentams ateitininkams mokyklos draugės brolio Levo Prapuolenio²³ iniciatyva atvažiavus į abiturientų pobūvį Kybartuose²⁴. Kęstutis Skrupskelis savo knygoje apie ateitininkų istoriją iki 1940 m. naujai pažvelgia į tarpukario studentų ateitininkų pramogas. Jadvygos Damušienės prisiminimais apie šokių, kuriuos tą vakarą šoko su savo būsimo vyru, – tam metui Ateitininkų federacijos vadams²⁵ nepriimtinus tango, fokstrotą ar įprastesnį valsą, – jis iliustruoja kaip „sveiko proto“ ir „mados“ laimėjimą prieš moralistų įžvelgiamą nepadorumą moderniuose pramoginiuose šokiuose²⁶.

Nuolatinė Jadvygos ir Adolfo draugystė užsimezgė Kaune. „Kiekvieną kartą kai aš išeinu iš pamokų Technologijos fakultete Aleksote, ponas Adolfas stovi prie rūbinės ir vis palydi mane į bendrabutį. Ir paskui aš jo paklausiau: „ką Jūs mokotės? Tai jis sako: „aš su profesorium Juodele“²⁷ dirbu. [...] Ir va šitaip mūsų romanas prasidėjo.“²⁸ Jadvyga Damušienė daug laiko praleisdavo būsimo vyro ir dviejų jo artimiausių bičiulių Vytauto Valiukevičiaus²⁹ ir Juozo Linkaičio³⁰ draugijoje, kartu vaikščiodama po Laisvės alėją, A. Mickevičiaus slėnį ar Ažuolyną klausėsi jų minčių apie Lietuvos žmonių gerovės kūrimą³¹. „Aš niekada su savo kavalieriumi viena nebuvau, visada mes keturiose – tie trys vyrai ir aš. [...] Vytautą vadinom Joseph Smith, nes jis turėjo labai gerą balsą ir nepaprastai puikiai švilpdavo lakštingalos balsais Šaričių koplytėlės kieme ant suolo po medžiu. [...] O Linkaitis Adolfą pavaduodavo, kai Adolfas negalėdavo ateiti į sutartą pasimatymą³². Tai atsiunčia Juozuką, o tas būdamas puikus baidarininkas mane pasisodindavo į valtelę, [...] užimdavo. Buvo labai draugiški, turim daug gražių atsiminimų kartu.“³³

Po vienu studijų metų Kaune, prašoma tėvo, 1935 m. rudenį Jadvyga pradėjo studijas Klaipėdoje naujai įkurtame Respublikos

pedagoginiame institute. „Parvažiuoju pava-sarį namo ir tėvas man sako: „žinai, vaikeli, atsidarė pedagoginis institutas – mums reikia lietuviškų mokytojų, ne rusų mokyklos „grenadierių“. Padarysi gerą darbą, o be to, Stasiuką³⁴ norim išsiųsti gydytis į Šveicariją, pinigų mum reik. Tu už dviejų metų būsi mokytoja, prisidėsi prie išlaidų. Ir Lietuvai bus naudos, ir mum bus naudos“. Ir va tėvo buvo sprendimas, aš nesipriešinau, kadangi brolių labai mylėjom.“³⁵ Klaipėdoje moteris papuolė į svetimą aplinką, suvalkiečiams buvo sunku suprasti žemaičių tarmės ir vokiečių kalbos mišiniu kalbančius vietos gyventojus. Vis dėlto Jadvyga Damušienė prisiminė, kad studijų laikais atmosfera akademinėje erdvėje buvo teigiama. Vieną paskui kitą ji ėmė vardyti profesorių, dėsciusių tiek Kaune, tiek Klaipėdoje pavardes: „Mano profesorius buvo Ivanauskas³⁶, gamtininkas – labai geras. Paskui profesorius Juodakis³⁷ – labai aukšto lygio žmonės. [...] Buvo toks daktaras Soblys³⁸, to pedagoginio instituto direktorius, psichologas. Jis labai mėgo klasikinę muziką ir pasakė tokį didelį dalyką: „žiūrėkit, kiek muzikai į savo kūrybą širdies įdėjo. Ar Jūs nejaučiat, jeigu gera muzika ir tu sėdi šalia žmogaus, kurio tu nemėgsti, tai ta muzika pagauna tavo jausmus ir tu nori apkabinti tą savo nekenčiamą žmogų!“ Jis buvo labai pedantiškas, gilus profesorius, mus mokino žmogiškumo tarp žmonių, bendravimo. [...] Buvo Rugienius, Mačernis³⁹ matematiką dėstė – puikūs profesoriai turiu pasakyt. [...] Paskui Gobis muzikas buvo, „Dul dul dūdelė“⁴⁰ tokia dainelė jo rašyta.“⁴¹

1937 m. įgijusi pedagogo specialybę Klaipėdos institute, Jadvyga Damušienė pradėjo dirbti pradinėje mokykloje mokytoja ir vedėja Rasų kaime, netoli Ožkabalių. Klasėje mokėsi trys Basanavičiukai, pasak Damušienės, vaikai džiaugėsi gavę jauną mokytoją, nes ji pakeitė prieš tai buvusį rusą, kuris vaikus labai skriausdavo. „Mokykla buvo naujai pastatyta, ant kalniuko, laukai visur. Ir aš žiūrėdavau

kaip mano vaikai į mokyklą per sniegą ateina. Mano tėvas man atvežė revolverį ir kunigas šautuvą atnešė, tai aš ten su dviem revolveriais gyvenau ir galvojau, kad neiššautų tik.⁴²

Prabėgus vos trims mėnesiams einant naujas pareigas, grįždama Kalėdų atostogoms gruodžio 19 dieną Jadvyga Damušienė sužinojo apie po kelių dienų būsimas savo vestuves⁴³. Tiesa, sužadėtuvių žiedą A. Damušis jai buvo įteikęs dar pirmą kartą sustojęs susipažinti su Jadvygos tėvais važiuodamas į Berlyno universitetą 1937 m. rugpjūčio mėnesį⁴⁴. Tačiau faktas, kad vestuves būsimas vyras užsakė Kybartų bažnyčioje antros Kalėdų dienos vakarui, buvo staigmena tiek visai Pšibilskių šeimai, tiek pačiai nuotakai. Paklausus, ar tokia netikėta vestuvių data be jos išankstinio pritarimo nesukėlė neigiamos reakcijos, turint omenyje ir tai, kad po ilgos pertraukos būsimą vyrą ji išvydo tik vestuvių dieną, Jadvyga Damušienė atsakė: „jau vasarą supratau, jog jis turi mintį, kad aš būsiu jo žmona. Mūsų dvasinė draugystė vis augo. [...] Mama žinoma pergyveno, kad nėra laiko pasirošti, o tėvas sako, „žinai, tas tavo kavalierius keistas, jam kažkas netvarkoj“. Adolfas savo planą vykdė, taip jis visą laiką gyvenime darė, ar tu nori, ar nenori.“⁴⁵ Šventė įvyko tik artimiausių šeimos narių būryje ir jau minėtų dviejų gerų Adolfo draugų, J. Linkaičio ir V. Valiukevičiaus, draugijoje. Kitą dieną po vestuvių dėl vyro stažuotės Vokietijoje Jadvyga ir Adolfas Damušiai išvyko į Berlyną ir ten buvo iki 1938 metų. Tuo metu J. Damušienė lankė universitetą svetimtaučiams, aktyviai dalyvavo internacionaliniuose studentų susirinkimuose, vakaruose, programose, su grupe plaukiojo Reinu, savaitgaliais važinėjo į ekskursijas po įvairias Vokietijos vietas.

Šalia gražių įspūdžių neišvengta ir nemažonių patirčių iš pirmojo gyvenimo Vokietijoje laikotarpio. „Berlyne gyvenom žydų šeimoj. [...] [šeimininkas] buvo didelis verslininkas, visas „Aleksander Platz“ jam pri-

klausė. [...] Bet žydus Vokietijoje jau pradėjo spaut. Visur ant durų buvo užrašyta „Juden nicht ehrauscht [netikslus išsireiškimas]“ – žydai buvo nepageidaujami visuomeninėse vietose, krautuvėse, o jiems maitintis reikia. Tai manęs visada prašydavo – jeigu ko reikia – parveždavau. Mes, studentai iš Lietuvos, Lietuvos pasiuntinybėje gaudavome kiaušinių ir sviesto. [...] Man dabar labai gaila...“ [dėl to, kad jie gaudavo maisto ir tuo maistu retai pasidalindavo su žydais].⁴⁶ Tačiau pagalba buvo galima ir kitokiais pavidalais. Pavyzdžiui, devynerių metų žydaitę Sarą, žinodama mergaitės svajonę, į čiuožyklą moteris vedė kaip savo giminaitę. Būdama svetimoj šaly, J. Damušienė per gana trumpą laiką įvairiais būdais pagelbėjo ne vienai žydų šeimai.

Apibendrinant šį savarankišką gyvenimo laikotarpį matyti, kaip J. Damušienės laikysenoje nuosekliai ryškėja jos iki mirties brangintos vertybės: patarnavimas, artimo meilė ir atsakomybės jausmai. Pirmiausia tuo gali būti siejama nuolanki pozicija tėvo prašymui mokytis Klaipėdos pedagoginiame institute. Iš meilės broliui ir lietuvybei moteris svajonę studijuoti mediciną ir naujai užsimezgusią romantišką draugystę su A. Damušiu atidėjo į šalį. J. Damušienės gyvenime vis tas pats neatskiriamas duetas – krikščioniška laikysena ir patriotiniai jausmai. Prie jų stiprinimo šalia šeimos prisideda nauja jėga – A. Damušio autoritetas, kuriam pagarbą moteris išlaikė visą gyvenimą. Besąlyginis pasitikėjimas vyru, netikėtai nuvedęs J. Damušienę iki Vokietijos, užsipildė kūrybiškumu, bendravimu su studijų draugais ir aktyvios veiklos įspūdziais.

Gyvenimas nežinomybėsje pirmosios sovietinės ir vokiečių okupacijos metais

Damušiai, į Lietuvą grįžę 1938 m. lapkričio mėnesį, apsigyveno Kaune, iš pradžių profe-

soriaus Jono Šimkaus⁴⁷ bute, paskui persikėlė į V. Putvinskio gatvę. Vasaras leisdavo Paneemunėje, kur Pšibilskiai (Jadvygos tėvas pirmosios sovietinės okupacijos metais neteko darbo) buvo nusipirkę pusę nedidelio namo. 1940 m. A. Damušis apgynė disertaciją⁴⁸, „tėtės [taip J. Damušienė mėgo vadinti savo vyrą] disertacijos diena turėjo būti vasario 28 d., bet kaip aš naktį iš 27 d. į 28 d. atsidūriau ligoninėje, doktorato gynimą nukėlė į kovo 4 d.“⁴⁹, – prisiminė J. Damušienė. Tais metais gimė jų pirmagimis sūnus Vytenis⁵⁰, o praėjus dar dvejiems – antroji atžala Saulius⁵¹. Štai taip penktojo dešimtmečio pradžia žymi naują etapą moters gyvenime – motinystę. Tačiau džiaugsmingus pokyčius greitai keitė netektys ir nauji išbandymai. Per pusmetį J. Damušienė neteko brolio ir sesers. Taip pat, 1940 m. sovietams okupavus Lietuvą, spalio mėnesį į organizuotą pagrindinį išitraukė A. Damušis. 1941 m. jis buvo vienas pagrindinių logistinės strategijos vadų. Sukilimo iškeltose Laikinojoje vyriausybėje ėjo pramonės ministro pareigas⁵².

J. Damušienė šį laikotarpį prisiminė kaip nežinios metą: „jie jau buvo pasiorganizavę sukilimui, mano vyras vis daug kažkur būdavo, bet nieko nežinodavau. Absoliučiai nieko nesakė. [...] Neklausdavau, nes nenorėdavau statyt jį į aiškinimo padėtį. Jau gyvenant Amerikoje jis sakydavo, kad „be piktos valios, be jokios intencijos pasidaro dideli dalykai, kai tu tokia atvira kaip petelnė, išsižiosi ką nors kam nors, tai pakliūsi į bėdą – geriau nežinot“. Ir nežinojau.“⁵³ Dėl to moteris daugiausia pasakojo apie buitinius epizodus, kaip, pavyzdžiui, vyras Aušros taku nuo Prisikėlimo bažnyčios (nes parapijos senelių namuose Aukštaičių gatvėje buvo įsikūręs Kauno LAF štabas⁵⁴) dažnai pareidavo kartu su Zenonu Ivinskiu⁵⁵: „kartą iškepiu citrininį keksą, išverčiau virtuvę ant stalo, kad atvėstų ir kažko išbėgau į Laisvės alėją. Grįžtu – žiūriu nėra kekso, tik trupiniai. Tai aš jau iš karto sakiau, kad Ivinskis turbūt buvo. Jis

labai mėgo valgyti ir gana daug suvalgydavo.“⁵⁶ Šalia nebylaus palaikymo J. Damušienė padėjo platinti laikraštį „Į Laisvę“: „buvo toksai Malinauskas⁵⁷, Mečiukas rodo, Mečys. Paskambina ir labai tyliai telefonu sako: „Damušiene, išėjo naujas „Į Laisvę“ numeris, būsiu Forumo (kino teatras toks buvo) kieme, ateik, aš negaliu daug kalbėt, nes telefonas yra sekamas [juokiasi].“⁵⁸

Žmonos pasitikėjimas ir supratingumas šiuo Damušių gyvenimo laikotarpiu turėjo itin didelės reikšmės. Praėjus keleriems metams rezervuota žmonos laikysena vyro reikalams ėmė kisti. Moteris žinojo, kad A. Damušis sekamas: „pareina namo ir jis turi žinoti, ar kas nors yra pas mus, ar ne. Laikydavau pradarytą užuolaidą ir jis atėjęs apačioj į kiemą žiūri į langą: jeigu praverta – nieko nėra, bet jeigu uždaryta – reiškia yra. Buvo paprasta, nes jeigu ateina vokiečiai į namus, tai aš jį įsivedus į salioną pataisau užuolaidą ir uždarau, kad tvarkinga būtų.“⁵⁹

J. Damušienei pasakojant apie vokiečių okupacijos metus Kaune išryškėja kiti moters asmenybės bruožai. Į tai siūlau pažvelgti ne tik iš A. Damušio veiklos perspektyvos. „Pas mus paėmė vieną kambarį ir ten turėjom priimti vokiečių karininką, jis buvo iš Austrijos. Mes taip susidraugavom, kad jisai mums padėjo žiemai kopūstus raugt, mušė, sakė jam tai malonumas. [...] Kai šitas išėjo į frontą, pristatė mum kitą, vėliau sužinojom, kad jis Lietuvos vokiečiai, supranta lietuviškai, išsigandom ar neprišnekėjom ką prieš jį. [...] Aš savo svečiam visada pasakydavau, kad apie gyventoją nebūtų kalbos.“⁶⁰ Pagarbi laikysena kitos padėties ar kultūros žmonėms atsispindi ir iš dar vieno šio laikotarpio epizodo: „tėtė, kaip universiteto žmogus, turėjo teisę prašyti darbininkų malkoms supjaustyti žiemai. Mums davė du ukrainiečius belaisvius. Padariau cepelinus, ukrainietiškus barščius, paruošiau valgomajam ant stalo, gražiai padengiau stalą ir sakau pakviesim po darbo, kad ateitų. [A. Damušis vos prikalbino užteiti] [...] [Ukrainiečiai] nusi-

vilko klumpes, paltus numetė ant žemės prie durų ir tiesiai į virtuvę. Sakau: „ne ne, padėjau ant didesnio stalo“. Girdėjom, kad vokiečiai labai juos skriaudžia. [...] Padariau salione ant staliuko kavą, užsukom radiją „Ukrainą“, kad jie girdėtų savo kalbą. Tu matytum, kaip tie žmonės buvo sujaudinti ir kaip atsivėrė jų širdis.“⁶¹ Tokie ir panašūs pasakojimai keitė vienas kitą J. Damušienės prisiminimuose kalbant apie vokiečių okupacijos metus. Daug gražių poelgių buvo padaryta žydų atžvilgiu. Savo vaikystės draugei iš Kybartų Lenkai Silbermanaitei, rizikuodama savo pačios padėtimi, į getą parūpindavo maisto. Taip pat į getą iškelta namo gyventojai (name Putvinskio g. gyveno trys žydų šeimos ir ketvirta Damušių) iš namo šeimininko Dautarto didelėmis pastangomis iškovojo malkų žiemai: „sykį einu Laisvės alėja ir žiūriu mano namo gyventoją, kuri buvo iškelta į getą, eina su geltona žydiška žvaigžde prisiūta. Kokia man gėda pasidarė, aš pasisveikinau su ja ir nulipau ant gatvės, kadangi jie negalėjo eit šaligatviais, tik plentaais galėjo vaikščioti. Atsistojau šalia ir šnekėjau su ja eidama. [...] Rizikavau eidama su žydu, bet tiesiog negali kitaip – gėda, jie žmonės inteligentai. Kad ir paprasti būtų buvę, juk pažįstami!“⁶²

Taigi įvykiai iki 1944 metų buvo pasitikėjimo ir tikėjimo, atsidavimo ir žmogiškumo mokykla pačiai Jadvygai Damušienei. Trys artimų žmonių netektys⁶³, motinystė, pirmoji sovietinė ir vokiečių okupacijos, aktyvi vyro pagrindžio veikla buvo sunkūs, bet asmenybę grūdinantys veiksniai. Tokiomis gyvenimo sąlygomis sužydėjo J. Damušienės puoselėti teisingumo ir atsakomybės jausmai, meilė artimui.

Negandų užgrūdinti: vyro pėdomis į Vokietiją

1944-ieji žymi kardinalių pasikeitimų metų J. Damušienės ir visos jos šeimos gy-

venime. „Birželio viduryje grįžau iš ligoninės po tulžies operacijos. Apsistojau tėvų namuose. Slapčiomis manęs atėjo aplankyti vyras⁶⁴. Birželio 16-ąją jį ten suėmė gestapininkai. Liepos pradžioje, artėjant frontui, pasiryžau trauktis iš Lietuvos. Tėvai mane lydėjo iki Kybartų. Nebuvau dar atsigavusi po operacijos, su manimi – du maži sūneliai. Vyteniui buvo ketveri, Sauliukui – dveji meteliai. Atsiklaupusi maldavau tėvų kartu keliauti į nežinią. Mama pasakė: „Aš liksiu Kybartuose.“ Tėvas tarė: „Ką ji viena darys su dviem mažais vaikais. Ir dar žaizdoje žarnelė.“ Tada mama verkdamą nusileido tėvui. Visi palikome Lietuvą. Tėvai sutiko vargti mano vargą.“⁶⁵ Prisimindama pasitraukimą iš Lietuvos, J. Damušienė grauždavosi, kad savo tėvus iš Lietuvos išvežė, kaip ji sakydavo, „per jėgą“. O gal dėl šio pasitraukimo ji kaip tik išsaugojo tėvus nuo sovietinio teroro?

Iš pradžių Jadvyga Damušienė atsidūrė Vienoje, kur gyveno iš Dachau koncentracijos stovyklos išlaisvintas Levas Prapuolenis, paskui Grace. Į Vieną išvažiavo kartu su Levo brolio šeima, nes jų ūkyje buvo apsistojusi prieš pereidama sieną. „Gyvenime be vyro šiaip taip laikiausi, su miesto burmistru galėjau susišnekėti, prašyti leidimo važiuoti.“⁶⁶ Žinią apie savo vyro įkalinimo vietą per Lietuvos pasiuntinybę Berlyne (pranešė Antanas Valiukėnas) gavo spalio 29 dieną iš architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio, kurio nepilnametis sūnus Gabrielius buvo kalinamas kartu su A. Damušiu. Apie tai, kaip atvykusi į Landsberg/Warte (toliau – L/W) savo vyrą išvydo pirmąjį kartą, J. Damušienė labai vaizdingai yra pasakojusi ne viename savo straipsnyje ar interviu metu⁶⁷. Pirmiausia L/W ji susitiko su Naste Gaidžiūniene, Balio Gaidžiūno žmona⁶⁸. Paskui savo vyrą pėdaskus atvykusios moterys pamatė grįžtančioje iš darbo kalinių grupėje⁶⁹: „pamačiau savo vyrą: veidas nušašęs, ant lieso kūno – trumpa palaidinė, matosi nuogas kūnas. Pasidarė silpna [...] Reikėjo atkreipti jo dėmesį. Prieš

pat kolonas prabėgau gatvę, sušvilpiau. Jis pastebėjo, spėjo paklausti apie vaikus. [...] [Kitą rytą] pavyko perduoti maisto. Buvau smulkiai sukapojusi lašinukų, kad greičiau galėtų suvalgyti, kad mažiau reikėtų kramtyti.⁷⁰ Pasimatyti su vyru pavyko dėl to, kad A. Damušis buvo užmezgęs ryšius su sargu, kuris sutartu laiku privedė jį prie IGF⁷¹ tvoros pasimatyti su žmona. Tas pats sargas ponijų vyrams perduodavo maisto ir joms išvykus iš L/W. Itin šiltą ir gražų tarpusavio santykį tarp Jadvygos ir Adolfo Damušių iliustruoja trys vyro žmonai rašyti laišškai ant cemento maišų skiaučių⁷². J. Damušienė yra sakiusi, kad laiškus skelbti leido labai nenoriai, manydama, kad tai pernelyg intymu.

Prisiminimus apie vyro paieškas ir keliones tikslo link esu linkusi vertinti kaip atkaklios moters besąlygines pastangas pamatyti savo vyrą ir juo pasirūpinti. Tokie pasakojimai veikia emociškai. Įdomu palyginti, kaip ta pati situacija matyta vyrų, irgi kūrusių detalius planus apie susitikimus su artimais žmonėmis: „per pirmąjį savo pasimatymą su Gabriuku kalėjimo inspektorius kategoriškai pareikalavo, kad aš niekam nesakyčiau apie savo pasimatymą su sūnumi. Kur ten iškentėsi, nepasigyręs tokiu laimikiu! Visus, kuriems papasakodavau, saikdindavau neprasitarti. Netrukus į L/W atvyko ponios: Damušienė ir Gaidžiūnienė. Papasakojau ir joms. Ilgai netvėrusios, jos nuvyko į kalėjimą ir pareikalavo iš inspektoriaus pasimatymo su savo vyrais, pabrėždamos, kad tokį pasimatymą jis, inspektorius, buvo davęs p. Žemkalniui. Inspektorius kategoriškai atsisakė leisti pasimatyti, o ir man kuriam laikui buvo užkirstas kelias. Tai va kokie buvo pavydo padariniai! Nors aš primygtinai buvau prašęs, kad ponios, kalbėdamos su inspektorium, nemintų bent mano pavardės, jos prikalbėjo jam, kad Žemkalnis visiems pasakojęs apie pasimatymą su sūnumi. Tai štai: mano žioplumas, neapdairumas, o moterų – meškos paslauga. Apskritai ponios buvusios labai neatsargios,

agresyvios, plepios ir įkyrios, atrodė labai įpykusios. Po tų moterų „gastrolių“ Landsberg / Warte reikėjo tvarkytis kitaip [...] Ponioms nurodžiau kelius, kuriais jų vyrai buvo varomi į darbus. Joms pasisėkė surasti vietą IGF tvoroje, per kurią galėjo permesti kiek maisto savo vyrams. Jos dar kartą buvo nuėjusios triukšmauti pas inspektorių, tačiau, nieko nepešusios ir pakenkusios mano planams, liovėsi lankyti Landsberg / Warte – gal ir todėl, kad nesisekdavo įsigyti geležinkelio bilietų iš Berlyno.“⁷³ Sunku spręsti, kokia buvusi žmonos, kartu mamos meilės kaina. Vis dėlto anksčiau pateikti pavyzdžiai rodo, kad J. Damušienė – moteris kovotoja, atkakliai ir ištikimai gyvenusi santuokiniais pasižadėjimais.

Tuo metu, kai moteris išvyko su viltimi gauti pasimatymą su vyru, jos tėvai liko globoti dviejų mažamečių vaikų Frontene, miestelyje Alpių papėdėje. Pasibaigus kelionės leidimo galiojimo laikui, J. Damušienė išsirengė atgal pas vaikus ir tėvus: „patekau į Miuncheno bombardavimą, to siaubo niekada nepamiršiu. Namiškiai galvojo, kad manęs nei gyvos, nei mirusios nebepamatys.“⁷⁴ Tokių siaubo naktų Vokietijoje buvo patirta daugiau, išvažiavusi į Berlyną moteris ne visada žinojo, kur praleis ateinančią naktį⁷⁵ arba kada galės sugrįžti atgal pas vaikus. O ir grįžus buvo sunku, maistą šeimai tekdavo prasimanyti įvairiausiais būdais: „buvau apiplėšus vieną vokiečių sandėlį. Kai vokiečių kariuomenė traukėsi, paliko atdarus sandėlius. Žmonės puolė į tuos sandėlius, užsimušė, kai kiti dėžes traukė nuo viršutinių lentynų. [...] Mano rankos nutirpo, vienoj rankoj nešiau makaronų dėžę turbūt 50 kilogramų⁷⁶, surišta tokiom metalinėm juostom ir kai užkiši ranką – pjauna, ir nešu... [...] O kitoj rankoj tokia pat dėžė mėsos konservų. Kaip aš sakau šimtą svarų⁷⁷ nešiau rankose, ir aš taip pavargau, kad vieną padėjau ant žemės, nes man pjovė rankas. Kol aš pasiėmiau – jau nebuvo, kitas griebė ir nunešė. [...] Susitikau

Algį Šimkų⁷⁸, jis buvo su karučiu atvažiavęs. [...] Palydėjo mane iki pakalnės, o man į kalną. Ir žiūriu, mano pačios namelio šeimininkė nu tokio aukštumo turbūt [rodo virš pusės metro skersmens] sūrį olandišką rita į kalną. [...] Namų grįžom paryčiui.⁷⁹

Visa tai vyko 1945 metų balandžio mėnesį. Po savaitės, gegužės 2 dieną, į namelį Alpių papėdėje pas žmoną į laisvę išėjusį A. Damušį atvežė per atsitiktinumą sutiktas J. Damušienės kaimynystėje gyvenantis buvęs vyro studentas Aleksas Maurušaitis⁸⁰. Dar nespėjęs atgauti jėgų, profesoriaus Kolupailos⁸¹ prašymu A. Damušis tapo Kempteno DP stovyklos gimnazijos direktoriumi. Netrukus šeimą papildė trečias vaikas – duktė Indrė⁸². Šeima Vokietijoje gyveno iki 1947 m. „Visi mes: Ivinskis, Maceina⁸³, Girnius⁸⁴, Grinius⁸⁵ ir Alina, ponė Grininė gyvenome Niurtingene, prie Štutgarto. [...] Mes labai gerai jautėmės toj kompanijoj. Nė vienas jau nieko nedarė, tai vakarais būdavo susirenka, tie vyrai filosofuodavo, o mes su Alina klausydavomės.“⁸⁶

Atrodytų neilgu trejų metų laikotarpiu (1944–1947) J. Damušienė ir jos šeima patyrė daugelį sukrėtimų, pavojų, išgyvenimų, skausmo ir laimės akimirkų. Būdama labai sunkios fizinės būklės, savo akimis mačiusi vyro suėmimą, su dviem mažamečiais vaikais ant rankų leidosi į nežinią paskui vyrą. Po ilgų laukimo mėnesių suradusi nusilpusį vyrą Landsberg/Warte kalėjime, tuo pačiu metu moteris įstengė pasirūpinti savo vaikais ir tėvais. Ir galiausiai, koks supratingumas į laisvę išėjusiam ir dar neatgavusiam fizinės sveikatos vyrui leisti imtis naujos pareigų naštos Kempteno DP stovykloje.

Lietuva Amerikoje

J. Damušienė su vyru ir vaikais, A. Damušio gimnazijos draugo Juozo Laučkos⁸⁷ padėdami, į Ameriką atvyko 1947 metais. Pirmoji

ilgesnio apsistojimo vieta buvo Klivlandas, Ohajo valstija. Pasakodama apie gyvenimą Amerikoje, J. Damušienė kartkarčiais būdavo linkusi save stabdyti sakydama, kad nesmagu tiek daug kalbėti apie save. Todėl apie Damušius Amerikoje gali priminti ir jų vaikai, gerai viską matę iš arti: „[...] Klivlende mes buvome pirmoji tremtinių šeima po karo⁸⁸. [...] Mūsų bute rinkdavosi vietos lietuviai, naujieji ateiviai, ateitininkai, choristai. Susirinkimus jie paprastai užbaigdavo daina „Lietuva brangi“. Mudu su broliu klausydavom ir verkdavom.“⁸⁹ Tad Jadvyga ir Adolfas Damušiai gali būti laikomi vienais pirmųjų antrosios lietuvių imigrantų bangos į Jungtines Amerikos Valstijas atstovų Klivlande. Po 1948 ir 1953 m. Išlaisvinimo aktų plūstelėjo didesnės dipukų bangos⁹⁰. Labiausiai tai buvo juntama 1949 metais. Tautinio tapatumo išsaugojimas tapo pirmaeilium dalyku. „Kai tik į Klivlendą atvažiavau, tuoj pagriebė į darbą. Mokyklą įsteigėme, mano vyras buvo nerinktas bendruomenės pirmininkas. Kažkaip savaime mes pirmieji atvažiavom, tai kai tik pradėjo grupės važiuot, mes juos priimdavom, rūpinomės pastoge, maistu, darbu ir mus jau miesto žmonės žinojo. [...] Pradėjom jausti, kad reikia mokyklos. Ignas Malinauskas⁹¹, Malėnas, buvęs švietimo ministras Lietuvoj ir jo žmona mokytoja buvo. Mes įsteigėm mokyklėlę ir pradėjom darbą šeštadieniais. [...] Iš pradžių buvo apie 30 mokinių. Po kiek laiko jautėme, kad reikia gimnazijos kurso mokyklos, ne tik pradžios. Kiekvienas įsijungė į darbą, sudarėme programą. Į šitą mokyklą vaikai rinkosi sunkiau, nes pamokos vyko ketvirtadieniais septintą valandą vakaro.“⁹²

Nuo įsikuriant JAV iki 1980 metų J. Damušienė dirbo su pradinio mokyklinio amžiaus vaikais: „Aš dirbau su mažaisiais, niekad neėmiau didesnių. [...] Nuo mažiausių aš auginu žmogų, [...] vaikai su noru ėjo į pirmą klasę, kadangi aš su jais per žaismą. Visus dalykus, kiekvieną žodį ir skiemenį parašy-

davau, išspausdindavau, kopijas išdalindavau kiekvienam. Buvau ir ta pradinė lietuvių kalbos mokytoja, kuri pirmą žodį, pirmą raidę mokė. Stengdavausi kalbėti jų kalba, kuris neaiškiai kalbėdavo – pataisydavau. [...] Ar moka, ar nemoka – visus įtraukdavau.⁹³ Moteris turėjo įgimtą pedagoginį talentą. Kaip ji pati mėgo sakyti, nenaudojo jokių specialių ugdymo metodų, tiesiog į pasaulį stengėsi žiūrėti savo auklėjamųjų vaikų akimis: „atrodė, kad J. Damušienė mane pažįsta nuo kūdikystės. Jos bendravimo būdas ir malonus dėmesys trylikametei mergaitei buvo išskirtinis.“⁹⁴ Iš tiesų galima kalbėti apie puikius darbo rezultatus, nes vaikų žiniomis buvo patenkinti tiek tėvai, tiek pati J. Damušienė, kurios asmeniniame archyve gausu padėkų už vaisingą ir nuoširdų darbą su atžalomis⁹⁵. Nuo to laiko, kai buvo įsteigta pirmoji lituanistinė mokykla, darbas su vaikais stengiantis išlaikyti jų ryšį su tėvų ir senelių kalba, kultūra ir praeitimi tapo vienu pagrindinių moters veiklos uždavinių.

Nors Jaunųjų ateitininkų sąjunga oficialiai buvo įsteigta tik 1963 m.⁹⁶ nepaprastojoje konferencijoje Niujorke⁹⁷, J. Damušienė dar gyvendama Klivlande ėmė burti jaunuosius ateitininkus, todėl pelnytai gali būti vadinama Jaunųjų ateitininkų sąjungos kūrėja. Su mažiausiais intensyviau moteris pradėjo užsiimti po ALRKF vėliava įsteigus „Dainavos“ jaunimo stovyklą⁹⁸, kurioje jauniausi ateitininkai stovyklauti pradėjo 1958 m. Pats „Dainavos“ kūrimo laikotarpis yra labai turiningas dėl idėjų ir darbų, tačiau detalai nesileidžiant į smulkiausias aplinkybes, galima pasakyti viena – Jadvyga Damušienė buvo pagrindinė savo vyro minčių ir pasiryžimų rėmėja dėl jaunimo stovyklos steigimo⁹⁹, o svarbiausia – pagrindinė įkūrimo darbų administratorė ir vykdytoja¹⁰⁰. „Dainavos“ gimimo laikotarpiu šeima pasipildė dar vienu nariu – gimė ketvirtoji duktė Gintė¹⁰¹. Tačiau naujagimė netrukdė J. Damušienei toliau aktyviai užsiimti visuomenine veikla. Aukoda-

mi tiek savo, tiek visos šeimos asmeninį laiką ir materialinius išteklius, meilę Lietuvai Damušiai bandė kuo apčiuopiamiau įtvirtinti, leido savo ir kitų vaikams prie jos prisiliesti: „Gera prisimenu, kaip prasidėjo „Dainava“. Apie 1956–1957 metus mes persikraustėm į Detroitą, kad būtume arčiau „Dainavos“. Kai tėvas užsidegė „Dainavos“ idėja, jo dienos ir naktys praeidavo tame sklype, kuris buvo nupirktas už ALRKF paskolą pirkiniai, bet banke užstačius mūsų namus. Jiedu su mama ir kūrė tą „Dainavą“. [...] Nors buvo išrinkta organizacinė „Dainavos“ taryba, į kurią įėjo V. Lelys, Br. Polikaitis, L. Bajorūnas ir kiti, visi pastatai statomi, visi darbai vyko mano tėvams prižiūrint.“¹⁰²

J. Damušienė „Dainavoje“ veikė ne kaip dažniausiai pristatoma stovyklų organizatorė ir programų kūrėja, bet kaip administratorė ir tvarkytoja. „Dainavoje“ moteris, visuomeninių paskatų vedama, tvarkėsi kaip savo namuose. Tai iliustruoja mons. Gintaro Grušo atsiminimai: „kai man buvo apie 14 metų ir tapau moksleivių kuopos pirmininku, mama mane pamokė, kad pirmininkas – tai tas žmogus, kuris po susirinkimų turi iššluoti salę, viską sutvarkyti. Tas mokymas man išliko atminty, o Jadvyga Damušienė buvo tokio mokymo pavyzdys.“¹⁰³ Ji neskaičiuodavo laiko, pinigų ir sveikatos: „mudu su vyru atlikome visus juodus pasirengimo darbus. Aš pati su priekabu vežiau plokštes grindim salė, vos neapvirtau [...] Sunkvežimis visa da gesdavo – bėgis užstrigdavo, išmokau jį susitvarkyt pakeliui. O aš visom pamainom maistą paimdavau ir atveždavau. [...] kaip administratorė turėjau žiūrėti valstijų reikalavimų, bandydavau iš išlaidų išlįst.“¹⁰⁴ Kaip rašoma B. Žulio straipsnyje, „vien 1956 metais J. Damušienės vadovaujamos stovyklos administracijos rūpesčiu buvo įrengti dušai, uždengti stogai, žvyru užpilta futbolo aikštė. Taip pat pradėtas tvarkyti greta esęs ežeras, nutiestas kelias, elektros linija, pradėta salės bei virtuvės statyba. Kiek vėliau pastatyti du

vasarojimo namai, kuriuose galėjo gyventi po 60 stovyklautojų, nupirkto dvi po 40 vietų palapinės, įsigyta čiužinių, stalų, kitų baldų, inventoriaus.¹⁰⁵ Šie išvardyti duomenys tik viena dalis to, ką J. Damušienė per penkerius vadovavimo ir dvidešimt septynerius darbo metus stovyklos reikalais atidavė „Dainavai“.

1960 m. moters iniciatyva buvo suorganizuota ir Amerikos lietuvių bendruomenėje populiarumą įgijo mišrioms, ne tik ateitininkų šeimoms skirta „Lithuanian Heritage“ (lietuvių paveldo) stovykla¹⁰⁶. Joje „viskas, išskyrus dainas, perduodama „pusamerikoniams“ (taip juos vadina gryniesi lietuviai stovyklautojai) vaikams suprantama anglų kalba, [...] jie pramoksta lietuvių kalbos ir žaisdami, ir lietuviškas dainas dainuodami“¹⁰⁷. „Dainavoje“ per daugiau kaip penkiasdešimt metų buvo organizuota daug įvairių stovyklų, skirtų tiek ateitininkams (nuo atskirų sąjungų iki vadinamųjų šeimų savaičių), tiek visai Amerikos lietuvių bendruomenei. Vis dėlto J. Damušienės iniciatyva ir organizaciniai sugebėjimai lėmė, kad buvo sukurti stovyklavimo modeliai, kuriais naudojosi „Dainavoje“ stovyklaujantys Lietuvių fronto bičiuliai, Lietuvos vyčiai ir kiti.

Kaip stovyklų vadovė ir mokytoja moteris prirašė pluoštus programų teminiams vakarams, scenarijų spektakliams, eilėraščių ir dainų. Visose stovyklų programose ryškiausias religinis, tautinis motyvas. Šiuo dinamišku „Dainavos“ laikotarpiu ypač ryškėjo moters kūrybinis, meninis potencialas. Asmeniniame J. Damušienės archyve didžiausią medžiagos dalį sudaro vaikų šventėms kurti eilėraščiai, spektakliams kūrybiškai parengti scenarijai, kaip ji pati vadina – montažėliai¹⁰⁸. Daug bemiegių naktų būdavo praleidžiama kuriant pasirodymų kostiumus, vaidinimų dekoracijas. Didžiausią pasisekimą turėjo J. Damušienės pastatytas ir Detroito lietuvių namuose suvaidintas spektaklis „Eglė žalčių kara-

lienė“. Į jį susirinko per 400 miesto svečių, scenoje vaidino 46 J. Damušienės parengti vaikai, kalbėję raiškia ir taisyklinga lietuvių kalba¹⁰⁹. Negali būti pamiršta ir kita gausi moters kūrybinio palikimo dalis: eiliuotos sveikinimo kalbos, įvairių vakarų programos ir kita medžiaga, kuri rodo intensyvią J. Damušienės visuomeninę veiklą. Būdama Amerikoje moteris greitai išpopuliarėjo tiek kaip linksmyų renginių, tiek rimties vakarų vedėja: lietuviškais papročiais ir išradingumu paženklinoti moters vesti mergvakariai ar vestuvės, jautrūs sveikinimai ar padėkos žodžiai įvairių minėjimų ir sukakčių¹¹⁰ proga, dėmesys bičiuliams netekties valandą J. Damušienę padarė pagrindine atsisveikinimo vakarų vedėja laidotuversė. Moteris taip pat aktyviai rašė spaudoje¹¹¹, ypač „Draugo“ skiltyje „Iš Ateitininkų gyvenimo“. Niekada nebuvo abejinga aplinkai tiek būdama Amerikoje, tiek grįžusi į Lietuvą, o savo poziciją stengėsi išsakyti ne vien pastabomis, bet ir rodому pavyzdžiu. Už labdarinę ir „krikščioniškoje dvasioje vykdytą visuomeninę veiklą [J. Damušienė] buvo apdovanota JAV lietuvių Bendruomenės žymeniu (1982 m.), popiežiaus Jono Pauliaus II medaliu *Pro Ecclesia et Pontifice* (1985 m.) ir drauge su vyru dr. A. Damušiu – Katalikų bažnyčios žymeniu (1986 m.)“¹¹², o 2004 m. – Lietuvos prezidento Vytauto Didžiojo ordino medaliu. Asmeniniai J. Damušienės norai ir poreikiai ne kartą buvo nustumti į šalį. Vietoj jų buvo suteikta pagalba ir parama vargstantiems indams¹¹³, pabėgėliams iš Vietnamo ir daugeliui kitų: „Prisimenu metą, kai baigėsi Vietnamo karas ir Amerikos valdžia bei Katalikų bažnyčia skatino, kad nuo komunizmo pabėgę vietnamiečiai būtų priimami į šeimas Amerikoje. Mūsų šeima irgi pasižadėjo priimti 16 asmenų šeimą. Namuose turėjom didžiulį rūšį, kuriame parengėm lovas šešiolikai, o atvažiavo tik trys. [...] Vėliau atvažiavo ir likusi šeima, bet tie trys broliai mums pasidarė lyg giminės. Tėtę vadino Tėvu, mamą –

Mama. Praleisdavo su mumis šventes, vėliau visada siūsdavo sveikinimus.¹¹⁴

Kalbėdama apie intensyvią visuomeninę veiklą J. Damušienė apgailestaudavo, kad dėl didelio užimtumo mažiausiai dėmesio skyrė savo pačios šeimai. Turint omenyje moters atsidavimą tiek Lietuvių bendruomenės, tiek priimančios visuomenės reikalams, nejučia peršasi klausimas – o kas gi buvo J. Damušienės šeima? Biologinės šeimos ribos šios moters gyvenime labai prasiplėtė, vargu ar į jos dėmesio ratą įėjo tik to paties likimo žmonės, organizacijos nariai. Priešingai – savo asmenine auka ir rūpesčiu ji apgaubė visus aplink save esančius.

Bendrais bruožais apžvelgtas gyvenimo etapas Amerikoje leidžia daryti kelis apibendrinimus, nurodančius į dar vaikystėje išskirtų bruožų sintezę. Įsikūrimas Amerikoje, pagalba naujai atvykstantiems tautiečiams ir tinkamo lietuviško vaikų ugdymo problemos yra akivaizdus atsakomybės už tautą liudijimas. Būdama mažiausiųjų vaikų mokytoja, J. Damušienė ėmėsi atsakomybės už reikšmingą vaiko formavimosi laikotarpį. Didžiausias meilės Lietuvai ir artimui įrodymas – jaunimo stovyklos „Dainava“ kūrimas ir puoselėjimas. Labdaringa veikla aukojant savo šeimos gerovę – dar viena vertintina J. Damušienės gyvenimo kelio žymė. Pabrėžtina ištikimybė savo ir vyro idealams, ryškus tapatybės suvokimas. Organizaciniai sugebėjimai, iniciatyvumas ir kūrybinis potencialas leido J. Damušienei atskleisti savo moteriškumą, motiniškumą, atsakomybę tautai ir bendruomenei.

Išvados

Šeimoje ir mokykloje ugdomų dalykų sintezė darė įtaką tolesnei asmenybės raidai. Jadvygos Damušienės propagauta artimo meilė, stiprūs pareigos, atsakomybės jausmai, drausmės, tvarkos, iniciatyvumo, patri-

otizmo ir katalikiškumo reikšmė veikloje ir santykyje su kitais išryškėjo dar ankstyvoje moters jaunystėje.

Ištikimybė šeimoje ugdytiems idealams buvo tęsiama studijų metais. Tai žymi paklusnumas tėvo valiai dėl studijų Klaipėdos pedagoginiame universitete, besąlyginis pasitikėjimas būsimu vyru. Įdomios detalės apie tarpukario Kauną ir tam metui įprastas bendravimo normas atsispindi moters pasakojimuose, kurie prasideda pažintimi su A. Damušu ir artimiausiais jo bendražygiais.

Trumpas laikotarpis nuo santuokos iki 1944 m. užpildytas svarbių įvykių: trys artimų žmonių netektys, motinystė, pirmoji sovietinė ir vokiečių okupacijos, aktyvi vyro pagrindžio veikla – sunkūs ir asmenybę grūdinantys veiksniai. Tokiomis gyvenimo sąlygomis sužydėjo moters vertinti teisingumo ir atsakomybės jausmai, meilė artimui.

Buvimo Vokietijoje laikotarpis (1944–1947) – tai sumišęs pavojų, išgyvenimų, skausmo ir drauge džiugėsio metas: pablogėjusi sveikata, du mažamečiai vaikai ir vyro paieškos Vokietijoje. Radusi vyrą kalėjime, moteris kartu privalėjo pasirūpinti savo vaikais ir tėvais. Ne mažiau jėgų reikėjo sukaupti vyrui tapus Kempteno DP stovyklos lietuvių mokyklos direktoriumi. Sunkus gyvenimas svetimose šalyse vis dėlto svarbus intelektualinio bendravimo teikiama poveikiais.

Jungtinėse Amerikos Valstijose prabėgo ilgiausias J. Damušienės gyvenimo tarpsnis, tačiau tai mažiausiai pačios moters pasakojimuose detalizuotas laikotarpis. Šis etapas – aktyvios visuomeninės veiklos žemėlapis: pagalba naujai atvykstantiems tautiečiams, rūpinimasis tinkamu lietuvišku vaikų ugdymu, nemokamas darbas su pradinio mokyklinio amžiaus vaikais ir jaunučiais ateitininkais, ALRKF jaunimo stovyklos „Dainava“ kūrimas ir puoselėjimas, šeimos gerovės auka labdaringos veiklos labui.

Nuorodos

1. *Adolfas Damušis* (gimė 1909 m. birželio 16 d. Toscicoje, Baltarusija – mirė 2003 m. vasario 27 d. Vilniuje) – chemijos inžinierius, aktyvus visuomenės veikėjas. 1946–1952 metais buvo Ateitininkų federacijos, kurios veikloje aktyviai dalyvavo dar studijų metais, vadas: buvo moksleivių, o vėliau ir studentų ateitininkų sąjungos pirmininkas; 1931 m. už ateitininkišką veiklą kalintas Varnių koncentracijos stovykloje; vadovavo „Grandies“ korporacijai. 1940 metais apgynęs disertaciją dirbo VDU docentu; 1942–1944 m. – Technologijos fakultete ėjo dekaną pareigas. Vienas 1941 metų sukilimo organizatorių, Lietuvos laikinosios vyriausybės narys – pramonės ministras; antinacinės rezistencijos dalyvis. Vienas iš Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK) organizatorių, 1943–1944 m. vicepirmininkas; vadovavo lietuvių gimnazijai Vokietijoje; 1948–1952 m. buvo ALRKF vicepirmininkas, nuo 1954 m. – pirmininkas. Jaunimo stovyklos „Dainava“ įkūrėjas ir globėjas. Taip pat JAV LB Kultūros fondo, Lietuvos katalikų mokslo akademijos (LKMA) narys, Lietuvių fronto (LF) bendradarbis, Lietuvių enciklopedijos Chemijos skyriaus redaktorius. 1948–1957 m. dirbo Šervino-Viljamso bendrovėje Klivlande, 1957–1973 m. – BASF Wyandotte cheminėje bendrovėje Detroite. 1973–1982 m. Detroito universiteto profesorius ir Polimerų tyrimo instituto vicedirektorius. Per gyvenimą užpatentavo daugiau kaip 30 išradimų iš polimerų chemijos JAV, Kanadoje, Anglijoje, Prancūzijoje. Išleido knygą „Sealants“ (Rišuoliai), paskelbė studiją „Urathane Coatings“, taip pat dvi istorines knygas: „Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai II-ojo Pasaulinio karo ir pokario 1940–1959 m.“ ir „Lithuanian resistance against Soviets and Nazis“; Stasio Šalkauskio premijos laureatas (1981); 1984 m. apdovanotas Šv. Silvestro ordinu; 1994 m. Lietuvos valstybės apdovanotas Vytauto Kryžiaus III laipsnio ordinu; Vytauto Didžiojo universiteto Garbės daktaras (1997). Biograma iš *Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai: biografijų žinynas*, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 222.
2. Damušienė J. Lietuviško jaunimo stovykla tremtyje, *XXI amžius*, 2006, rugs. 15, p. 4–5; Damušienė J. Besikartojančio mito paraštėje, *I Laisvę*, 2006 sausis–kovas, p. 9–13; Kačerauskienė A. Širdį atidaviau kitiems: [pokalbis su J. Damušiene], *XXI amžius*, 2006, rugs. 15, p. 14–15; Damušienė J. Dvasinė draugystė – santuokos stiprybė, *Ateitis*, 2008, nr. 4, p. 28–31; Kačerauskienė A. Tautos šventėje – garbinga viešnia, *XXI amžius*, 2002, gruodžio 11, p. 4.; Žemaitytė-Petrauskienė A. Laiškai iš gestapo kalėjimo: Adolfui Damušui – 100, *Draugas. Mokslas, menas, literatūra*, 2008, birž. 14, p. 2, 8; tas pat: *Nemunas*, 2008, liepos 17–23, nr. 27, p. 12 <[http://test.svs.lt/?Nemunas;Number\(239\);Article\(5837\);](http://test.svs.lt/?Nemunas;Number(239);Article(5837);)>; tas pat: *Bernardinai.lt*, 2008, rugpj. 5, <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-08-05-aldona-zemaityte-laiskai-is-gestapo-kalejimo/3681>>, žiūrėta [2009-10-10].
3. Transkribuota interviu medžiaga šio darbo autorės asmeniniame archyve.
4. Bloznelis M. *Lietuvių Frontas*. [D.] 1: *Lietuvių frontas vokiečių okupacijos metais*, Kaunas: „I laisvę“ fondo Lietuvos filialas, 2008.
5. Skrupskelis K. *Ateities draugai: ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2010.
6. Bučinskytė I. *Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais*, Vilnius: Versus aureus, 2008.
7. Rastenis V. Ateitininkų sendraugių sąjungos pirmininkai, *Ateitininkai: Ateitininkų sendraugių sąjungos leidinys*, Panevėžys: UAB „Panevėžio spaustuvė“, 2003.
8. Juozas Pšibilskis (mirė 1951 m. Klivlande) kilęs iš Vilkaviškio apskrities, Čižikų kaimo. Jo tėvas buvo veterinaras, susilenkinęs pavardę.

9. Uršulė Pšibilskienė (Čarneckaitė) (mirė 1961 m. Detroite), kilusi iš Vilkaviškio apskrities, Būdežerio kaimo, ūkininkų šeimos.
10. Konkrečiai – Kačerauskienė A. Širdį atidaviau kitiems..., p. 14.
11. 2009 m. spalio 30 d.
12. Kačerauskienė A. Širdį atidaviau kitiems..., p. 14.
13. Juozas Pšibilskis buvo iš keturiolikos vaikų šeimos, tėvai nepajėgė visų išleisti į mokslus.
14. 2009 m. spalio 14 d.
15. Kačerauskienė A. Širdį atidaviau kitiems..., p. 14.
16. Mažoji „kultūros“ anketa: [pokalbis su J. Damušiene], *Draugas. Mokslas, menas, literatūra*, 2008, geg. 17, p. 3.
17. 2009 m. spalio 14 d.
18. Valstybine įstaiga Kybartų „Žiburio“ gimnazija tapo 1934 m. sausio mėn. Dabar – Kristijono Donelaičio gimnazija.
19. Rastenis V. *Ateitininkai...*, p. 112–113.
20. 2009 m. spalio 14 d. Šį epizodą taip pat galima rasti visuose Jadvygos Damušienės atsiminimuose apie jos tapimo ateitininke laikus. Pavyzdžiui, Damušienė J. Dvasinė draugystė..., p. 28; Rastenis V. *Ateitininkai...*, p. 112.
21. Vieni tokių: istorijos mokytoja Ulenskienė, kuri rašė nepagrįstus pažymius, kaip manoma, dėl priklausomybės ateitininkams. Arba mokytojas Totoraitis, kuris taikė brutalius ugdymo metodus klasėse.
22. Kaip vertus paminėjimo Jadvyga Damušienė išskyrė kunigą Juozą Jakštį, kuris nuo 1927 iki 1934 metų buvo „Žiburio“ gimnazijos direktorius, istorijos mokytojas. Kita autoritetinga asmenybė – matematikos mokytojas, nuo 1934 m. mokyklos direktorius Ambrazaitis (tikr. V. Ambraziejus).
23. *Leonas Prapuolenis* (1913–1972) – Lietuvos ekonomistas, politinis ir visuomenės veikėjas, rezistentas, A. Damušio bendražygis, šeimos draugas.
24. Detalios ir gana pikantiškos pažinties su būsimu vyru aplinkybės aprašomos pačios Jadvygos Damušienės straipsnyje „Dvasinė draugystė...“, p. 28–31; taip pat Kačerauskienė A. Širdį atidaviau kitiems..., p. 14–15.
25. Aršiausiai prieš moderniuosius šokius kovojo ateitininkų ideologas Stasys Šalkauskis (1886–1941). Skrupskelis K. *Ateities draugai...*, p. 500–509.
26. Ten pat, p. 509.
27. Profesorius *Pranas Juodelė* (1871–1955) laikomas statybinių medžiagų mokslo pradininku Lietuvoje. Adolfas Damušis dirbo jo asistentu.
28. 2009 m. spalio 14 d.
29. *Vytautas Valiukevičius* (1907–1973), Lietuvos teisininkas, visuomenės ir politinis veikėjas, rezistentas.
30. *Juozas Linkaitis* (1910–1967), Lietuvos inžinierius elektrikas, energetikas.
31. Apie kiekvieno iš jų svajones, kaip „savo profesijas panaudoti krašto gerovei“ (A. Damušis vylėsi įsteigti cemento fabriką Skirsnemunėje, svajojo sukurti „saugius mūrinius namus“, J. Linkaitis – elektros inžinierius – norėjo „apšviesti Lietuvos kaimą“, o teisininkas V. Valiukevičius kalbėdavo „apie tiesos žodį Lietuvos teismo salėse“) rašoma straipsnyje: Damušienė J. Dvasinė draugystė..., p. 30.
32. Jadvygos ir Adolfo pasimatymai vykdavo prie Vytauto Didžiojo bažnyčios: „jeigu rendez-vous turėdavom pasimatymą, tai susitikdavom prie Vytauto bažnyčios, nes Adolfas eidavo į institutą per Aleksoto tiltą“ [2009 m. spalio 30 d.]. Į šiuos pasimatymus pavaduoti būdavo atsiunčiamas Juozas Linkaitis, nes prie Vytauto bažnyčios laikė baidarę.
33. 2009 m. spalio 14 d.
34. Brolis, būdamas 19 metų, susirgo greitąja džiova. Pagal interviu medžiagą *Stasys Pšibilskis* mirė 1939 m. lapkričio mėn. Taip minima ir Uždavinio V. straipsnyje *Rudens Sonata, I Laisvę*, 2002 m. sausis, p. 65. Nors Kačerauskienės A. straipsnyje „Širdį atidaviau kitiems...“, p. 14, nurodoma 1940 m.

- lapkričio 24 d. O po pusmečio mirė ir vyresnioji sesuo.
35. 2009 m. spalio 14 d.
 36. Gamtininkas *Tadas Ivanauskas* (1882–1970), vienas iš Lietuvos universiteto kūrėjų, 1922–1940 m. šio universiteto Matematikos-gamtos fakulteto profesorius, biologijos daktaras.
 37. Profesorius *Petras Juodakis* (1872–1940), chemikas, visuomenės veikėjas.
 38. *Vytautas Soblys* (1905–1968), psichologas, 1935–1937 m. Pedagoginio instituto pirmasis direktorius, 1937–1940 m. Švietimo ministerijos Kultūros departamento vadovas.
 39. *Mečislovas Mačernis* (1897–1968), pedagogas, visuomenės veikėjas; 1937–1940 m. Pedagoginio instituto rektorius.
 40. „Dul dul dūdelės“ žodžiai Liudo Giros, informacijos apie muzikologą Gobį nerasta.
 41. 2009 m. spalio 14 d.
 42. Ten pat.
 43. Detalūs draugystės, sužadėtuvių ir vestuvių atsiminimai išspausdinti straipsniuose: Kačerauskienė A. Širdį atidviau kitiems..., p. 14–15; Damušienė J. Dvasinė draugystė..., p. 28–31.
 44. J. Damušienė: „lydim su broliu Adolfą į stotį, sako: „duok man savo ranką“. Paduodu, jis man žiedą deda ant rankos ir sako broliui: „žiūrėk, kad ji niekad jo nuo tos rankos nenuimtų. Buvo siurprizas ir man, ir broliui, primą kartą viešai stotyje apsikabinu, ir brolį, ir mane pabučiavo ir išvažiavo.“ [2009 m. spalio 14 d.]
 45. Ten pat.
 46. Ten pat.
 47. *Jonas Šimkus* (1873–1944), profesorius, visuomenininkas. 1919 m. Mykolo Šleževičiaus kabinete buvo prekybos ir pramonės ministras, 1921–1922 m. Kazio Griniaus kabinete – krašto apsaugos ministras.
 48. Tema „Aliuminio geležies deginių įtaka į portlandcemento susitraukimą“.
 49. Iš 2005 m. vasario 19 d. J. Damušienės laiško juodraščio sūnui Vyteniui 65 metų sukakties proga, J. Damušienės asmeninis archyvas.
 50. *Vytenis Damušis*, g. 1940 m. vasario 28 d. Kaune, psichologas, visuomenininkas.
 51. *Saulius Jurgis Damušis*, g. 1942 m. gegužės 31 d. Kaune, matematikas, informatikas.
 52. Kojelis J. Mūsų jėga – ryžtingumas. Dr. Adolfo Damušio 60 metų sukakties proga, *Tarp rūpesčių ir vilties: straipsnių rinkinys*, Kaunas: „Į Laisvę“ fondo Lietuvos fil., 2001, p. 239–240.
 53. 2009 m. spalio 14 d.
 54. Bloznelis M. *Lietuvių Frontas...*, p. 41.
 55. *Zenonas Ivinskis* (1908–1917), istorikas, visuomenės veikėjas, ateitininkas.
 56. 2009 m. spalio 14 d.
 57. Galima spėti, kad turimas omenyje Povilas Malinauskas, žinomas „Į Laisvę“ laikraščio platintojas. Bloznelis M. *Lietuvių Frontas...*, p. 64.
 58. 2009 m. spalio 14 d.
 59. Ten pat.
 60. Ten pat.
 61. Ten pat.
 62. 2009 m. spalio 30 d. Reikia pridurti, kad paslaugumas kitiems, pareigos ir teisingumo jausmas buvo vertinami J. Damušienės šeimoje, nes, pavyzdžiui, dar ankstyvoje vaikystėje kiekvieną sekmadienį mama pirkdavo ir ant stalo tiekdamo vaikams jau įgirusią keptą vištą tik dėl to, kad kaimo žydaitei Neškei vištos buvo vienintelis pragyvenimo šaltinis.
 63. Pusės metų laikotarpiu mirė Jadvygos Damušienės brolis, sesuo ir pakeliui į pasaulį – vienas iš pirmagimių dvynių.
 64. Iki tol jis slapstėsi Kybartų apylinkėje, Prapuolenių ūkyje. Apie tai žinojo tik J. Damušienę operavęs daktaras Tomasionis ir pati Jadvyga.
 65. Kačerauskienė A. Širdį atidaviau kitiems..., p. 15.
 66. 2009 m. spalio 14 d.
 67. Pavyzdžiui, Kačerauskienė A. Tautos šventėje – garbinga viešnia, *XXI amžius*, 2002,

- gruodžio 11, p. 4.; Kačerauskienė A. Širdį atidaviau kitiems..., p. 15; Laiškai iš gestapo kalėjimo..., *Draugas. Mokslas, menas, literatūra*, p. 2, 8; tas pat: *Nemunas*, p. 12; tas pat: *Bernardinai.lt*.
68. *Balys Gaidžiūnas* (1911–1996), poetas, rezistentas, visuomenės veikėjas, A. Damušio bendražygis.
 69. J. Damušienė pasakoja, kad nuo tos minutės, kai pamatė savo vyrą kalinių grupės gale nešantį katilą, pasileido bėgti į kalną ir nuo tada nebeprisimena, ką darė N. Gaidžiūnienė.
 70. Kačerauskienė A. Tautos šventėje..., p. 4.
 71. IGF – didžiulis chemijos pramonės koncernas, aktyviai padėjo hitleriniam režimui (Interessengemeinschaft Farbenindustrie Aktiengesellschaft), įkurtas 1907 m. Landsbergis-Žemkalnis V. *Hochverrat: „Valstybės išdavimo“ byla*, Vilnius: Žaltvykslė, 1991, p. 10.
 72. Laiškai iš gestapo kalėjimo..., *Draugas. Mokslas, menas, literatūra*, p. 2, 8; tas pat: *Nemunas*, p. 12; tas pat: *Bernardinai.lt*.
 73. Landsbergis-Žemkalnis V. *Hochverrat...*, Vilnius, 1991, p. 32–33.
 74. Kačerauskienė A. Širdį atidaviau kitiems..., p. 15.
 75. Būta atvejų, kad išvažiavus į Berlyną per bombardavimą buvo nutrauktas susisiekimas su *Brazaičiais*, pas kuriuos moteris glaudėsi, gyvenamąją vietą. Naktį ieškodama šeimos bičiulių mieste, per laimingą atsitiktinumą surado *Jurgį Balčiūną* (1906–1980), *Andrių Keturakį* (1908–1982), *Petrą Kazlauską* (1903–1983) ir jų draugijoje prisiglaudė pusiau susprogdintame name [2009 m. spalio 14 d.].
 76. Matyt, turėta omenyje svarai. Pagal amerikietišką matų sistemą 50 svarų – apie 22,5 kg.
 77. 100 svarų – apie 45,6 kg.
 78. *Algis Šimkus* (g. 1917), teisininkas, pianistas, dirigentas, kompozitorius.
 79. 2009 m. spalio 14 d.
 80. Ten pat.
 81. *Steponas Kolupaila* (1892–1964), 1944–1948 m. gyveno Vokietijoje, Kempteno lietuvių stovykloje, ten įsteigė Aukštųjų technikos kursus, jiems vadovavo ir dėstė.
 82. Viena iš dvynių – *Indrė Marija Damušytė* (1946–1980), literatė, fotografė.
 83. *Antanas Maceina* (1908–1987), filosofas, teologas, pedagogas, poetas, visuomenės veikėjas.
 84. *Jonas Girnius* (1902–1980), literatūros tyrinėtojas, dramaturgas, menotyrininkas, visuomenininkas.
 85. *Juozas Grinius* (1915–1994), filosofas, kultūros ir visuomenės veikėjas.
 86. 2009 m. spalio 14 d.
 87. *Juozas Bronius Laučka* (1910–1980), teisininkas, politologas, žurnalistas, visuomenės veikėjas, ateitininkas.
 88. Teiginys pasitvirtino tiek pokalbių su J. Damušiene metu, tiek peržvelgus anksčiau metų prisiminimus: Žulys B. Jadvyga Damušienė. Žingsniai į šviesą, *XXI amžius*, 2005, spalio 28, p. 6.
 89. Damušis V. Džentelmeniškai tvirtas, *Į Laisvę*, 2003, nr. 142, p. 32–33.
 90. Apie pagrindinius politinių pabėgėlių srautus iš Vokietijos perkeltųjų asmenų stovyklų, tačiau Čikagos kryptimi – Kuzmickaitė D. K. *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004, p. 73.
 91. *Ignas Malėnas* (Malinauskas) (1900–1980), pedagogas, 1943–1944 m. ėjo Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento direktoriaus pareigas
 92. 2009 m. lapkričio 5 d.
 93. 2009 m. spalio 30 d.
 94. Iš Laimos Šalčiuvienės prisiminimų, Jadvyga Damušienė vaiko akimis, *Ateitis*, 2006, nr. 1, p. 24.
 95. Kaip pati moteris prisimena, jai būdavo labai malonu, kai po kelių mėnesių pirmame skyriuje gaudavo iš vaikų vos kelis žodžius,

- bet lietuvių kalba parašytus Kalėdiniame sveikinime [2009 m. lapkričio 5 d.].
96. Kitur pateikiami 1979-ieji metai. Bučinskytė I. *Idealų vedami...*, p. 93.
 97. Rastenis V. *Ateitininkai...*, p. 72.
 98. Nuosekliai ir išsamiai visi ALRKF „Dainavos“ jaunimo stovyklos steigimo etapai yra aprašyti Jadvygos Damušienės atsakyme R. Kriaučiūnui, straipsnyje „Besikartojančio mito paraštėje“, *I Laisvę*, 2006 m. sausis–kovas, p. 9–13, ir Vytauto Didžiojo universiteto istorijos studijų programos absolventės Gintarės Raugalytės bakalauriniame darbe „Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacijos jaunimo stovykla Dainava XX a. 6–8 dešimtmečiuose“, Kaunas, 2009.
 99. A. Damušis lietuvių stovyklavietės idėją kėlė 1950 m. Pitsburge, 1952 m. Detroite vykusiuose ALRKF suvažiavimuose ir savo sumanymo neatsisakė iki pat 1954 m., kai galiausiai buvo priimta rezoliucija įkurti „Dainavos“ jaunimo stovyklą [2009 m. spalio 14 d.].
 100. Pati Jadvyga Damušienė mėgsta sakyti, kad „Dainavos stovyklos idėja gimė Adolfo galvoje, o aš buvau jos vykdytoja“ [2009 m. spalio 14 d.]. J. ir A. Damušius pažinoję žmonės tokiu pat principu vieningai apibūdina šį duetą. Pavyzdžiui, Juozas Polikaitis: „Jie buvo darni komanda. [...] Dr. Adolfas buvo mąstytojas, o ponija Jadvyga – vykdytoja.“ Polikaitis J. ... „To atsakomybė, kas nori tvarkingai gyventi“..., *Ateitis*, 2006, nr. 1, p. 27.
 101. *Gintė Bernadeta Damušytė*, gimė 1956 m. balandžio 25 d., Lietuvos visuomenės veikėja, diplomatė, ambasadorė ypatingiems pavedimams.
 102. Damušis V. *Džentelmeniškai tvirtas...*, p. 32–33.
 103. Grušas G. Idealas ir darbas neatsiejami, *Ateitis*, 2006, nr. 1, p. 25.
 104. 2009 m. spalio 14 d.
 105. Žulys B. Jadvyga Damušienė..., p. 6.
 106. Iš „*Lithuaninan Heritage Camp at camp Dainava*“ detaliosios programos matyti, kad stovyklai vadovavo būtent J. Damušienė, pasirašo – „camp direktor – Jdv. Damušienė“. Asmeninis J. Damušienės archyvas.
 107. Damušienė J. Lietuviško jaunimo stovykla..., p. 4–5.
 108. Pagrindiniai iš jų: „Lapės teismas“ (pagal V. Pietarį); „Raudonoji kepuraitė“ (V. Kalvaitienė); „Ropė“ (D. Lipčiūtė Augienė); „Meškiukas rudnosiukas“ (V. Nemunėlis); „Pavasarejanti gamta“; „Pavasaris“; „Motinos dienos minėjimui tinkamas scenos vaizdelis“; „DDD“ arba „Damušiai Dainuoja Dainavoje“. Du paveikslai su prologu ir epilogu [1975.11.22]; „Savos kūrybos vakaras“ [1980.01.01]; „Pasakėlė apie vištytės agunos kiaušinį“ (D. Bindokienė); „Eglė žalčių karalienė“ (S. Nėris); „Romas ir Julytė“ ir kt. Visi „montažėliai“ gauti iš J. Damušienės asmeninio archyvo.
 109. Pagal iškarpą iš Draugo Detroito žinių skilties, straipsnis pavadinimu „Eglė žalčių karalienė“. Data nežinoma.
 110. Reprezentatyvus pavyzdys – eiliuotas sveikinimas B. Brazdžioniui 95-ojo jubiliejaus proga jo paties eilėraščio motyvais. J. Damušienė taip pat talentinga menininkė, jos projekto pagrindu buvo padaryta atminimo dovana J. E. Kardinolui V. Sladkevičiui nuo Ateitininkų federacijos, projekto eskizas J. Damušienės asmeniniame archyve.
 111. Nemažai iškarpų iš laikraščių J. Damušienės asmeniniame archyve yra be datų ir leidinio pavadinimo, todėl tikslūs duomenys pateikti sunku. J. Damušienės aktyvumas, o tiksliau – karštos reakcijos spaudoje matyti ir iš jos laiškų gausos įvairių leidinių redaktoriams, ypač „Draugo“, „Darbininko“, „Dienovidžio“ ir kt. Atgarsį turėjo J. Damušienės pastaba dėl R. Kriaučiūno straipsnyje padarytos klaidos: autorius, cituodamas Juozo Girniaus veikalą „Tauta ir tautinė ištikimybė“, prie jo parašė Kazio Girniaus pavardę. Pastaba išspausdinta straipsnyje: Klaida kaip dramblys, *Darbininkas*, 1995, rugpj. 17. Viso to pasekmė – užsitęsusi

diskusija tarp J. Damušienės ir R. Kriaučeliūno bei Jurgio Griniaus. Kelios reprezentacinės J. Damušienės žinučių ir straipsnių spaudoje antraštės: „Gavėnia – savitarnos laikas“, „Aukų vokeliai šermenyse ir svečiuose“, „Mažame garaže Brookline dideli darbai Lietuvai“, „Anglų kalba – lietuviška dvasia“, „Kas tinka stovykloje ar gegužinėje, tas netinka šauniame pokylyje“, „Katalikiškos mokyklos Lietuvoje. Tikslas ir LRKŠ parama“, „Sausio 13-oji ir Lietuvos realybė“, „Darbo diena kryžių kalne Dainavoje“, „Vasario 16 ir Kovo 11 d. minėjimų aukos“, „Atvirai kalbant...“, „Buvome Tėvynėje“, „Po gerų metų – Lietuvos įvaizdis“, „Lietuva turizmui siaubas!“, „Reikmenų vėjus ateitininkų vasaros stovykloms prasideda“ ir kt. Rankraščiai ir straipsnių iškarpos iš J. Damušienės asmeninio archyvo.

112. Vitkauskas V. Jadvyga Damušienė – pasiaukojančios veiklos pavyzdys, *I Laisvę*, 2005 liepa–rugpjūtis, p. 54.
113. „1983 m. statėmės naujus namus netoli Lemonto lietuvių kolonijos Ilinojaus valstijoje. Norėjau čerpių stogo. Beveik sutarėme. Bet tą sekmadienį į mūsų parapiją atvyko kunigas misionierius iš Indijos. Jis kalbėjo apie ten esantį didelį vargą, kaip pas jį vis lankosi žmonės su skundais ir pagalbos prašymais. [...] Paaukojęs indo misionieriaus rinkliai, Adolfas išeidamas iš bažnyčios man sako: „žinai, pupyte, liksime prie asfalto stogo dangos. Kam reikia išlaidauti, svarbu turėti stogą, kad ir neištaigingą, bet būti po stogu.“ Damušienė J. Amerika ir „Dainava“, *I Laisvę*, 2003, nr. 142, p. 36–37.
114. Damušis S. Jis man buvo šventas žmogus, *I Laisvę*, 2003, nr. 142, p. 34–35.

Marija RAŠKAUSKIENĖ

JADVYGA DAMUŠIENĖ: BEING RESPONSIBLE FOR FAMILY AND NATION

The purpose of this article, based on published and unpublished sources, is to reconstruct the life and civic contributions of Jadvyga Damušienė (1915–2010), well-known among Lithuanian-Americans as a community activist, longtime leader and counselor of the young Ateitininkai, teacher, and administrator of the Roman Catholic federation *Dainava* youth camp. Interviews done during the last years of Damušienė's life and cited in this article show that many of the values she espoused emerged already in her early youth.

Damušienė's narratives contain interesting details of life in interwar Kaunas and the way people interacted then. Her life's journey is marked by various changes: marriage; loss of loved ones; the first Soviet and the Nazi occupation; her husband's underground activities; the dramatic flight from Lithuania in 1944; the search for the imprisoned Adolfas Damušis; the move to the U. S. in 1947; and an active community life that continued even after the 1997 return to Lithuania.

Mindaugas TAMOŠAITIS

Bronys Raila priešokupaciniu dešimtmečiu: tarp kraštutinės kairės ir dešinės

Bronys Raila, gyvenęs 1909–1997 m., – prieštaringa XX a. Pirmosios Lietuvos Respublikos ir lietuvių išeivijos asmenybė. Pirmiausia jis savo straipsniuose, viešose kalbose ypatingą dėmesį skyrė komunizmui, aštriai kritikavo jo simpatikus ir rėmėjus. Todėl 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, jis, apsigyvenęs Berlyne, 1940–1941 m. „gausiai talkininkavo Berlyne įsisteigusio rezistencinio sąjūdžio, Lietuvių aktyvistų fronto, informacijos bei propagandos reikalams“¹. Tuo metu B. Raila buvo vienas iš Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) vadų, jo Propagandos komisijos pirmininkas, smarkių antisemitinių atsišaukimų autorius². 1942–1944 m. Šiauliuose dirbo laikraščio „Tėviškė“ redakcijoje, o artėjant Raudonajai armijai pasitraukė į Vakarus, ten aktyviai veikė lietuvių išeivijos rezistencinėje veikloje. Išeivijos laikotarpiu B. Raila toliau savo parašytuose straipsniuose (jų pagrindu dažniausiai pasirodydavo atskiros knygos) negailėjo kritikos Lietuvą okupavusiai Sovietų Sąjungai, jos valdomoje Lietuvoje likusiems asmenims, ypač tiems, kurie talkino okupantams. Semiotikos profesorius Algirdas Julius Greimas apie B. Railos kritikos toną rašė: „Ten, kur yra Raila, yra gyvenimo,

triukšmo ir dantų griežimo. Kas kad audros šaukštas dažnai keliamas arbatiniame šaukštelyje – o mūsų gyvenimas ar nesusideda dažnai iš „arbatėlių“ ir „kavučių“, kuriose dalyvauja ir Railos koliojami saloniniai bolševikai, ir nė kiek nemažiau saloniniai antibolševikai. Tai yra „fantastiškasis“ Railos bruožas (...) Bronys Raila – tai kaip Katalikų Bažnyčia. Nereikia, kad nei vienas nei kita atsidurtų daugumoje, valdžioje.“³ Turėdamas omenyje B. Railos nuolatinį rašymą ir nuolatinę kritiką, polemiką su savo knygose aprašomais veikėjais, minėtasis A. J. Greimas ragino B. Railą eiti toliau savo pasirinkta kelio linija: „Rašyk ir mušk visiems per galvą su kūju, nežiūrėdamas, teisingai ar neteisingai. Viešpats atpažins savuosius. Rašyk ir nedrebėk dėl sąžinės skrupulų. Tai tavo temperamentas, misija ir pašaukimas.“⁴ Būtų galima pridurti, kad iki savo gyvenimo pabaigos B. Raila, daug rašydamas įvairiomis politinėmis, istorinėmis ir literatūrinėmis temomis, išliko aštrus kritikas: „kliūva ir kairei, ir dešinei, ir liberalams, ir katalikams, ir futuristams, ir simbolistams, ir patriotams.“⁵

Antra vertus, pats B. Raila buvo asmuo, netelpantis į vienos ideologijos rėmus, o tas

jo ideologinis blaškydamasis, kurį jis, kaip matysime iš straipsnio dėstymo, nuolat prikašiojo rašytojui Vincui Krėvei-Mickevičiui, buvo itin akivaizdus priešokupaciniu dešimtmečiu. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje B. Railos, nors ir gimusio stambių ūkininkų šeimoje, ideologinės pažiūros buvo artimos komunistams. Tačiau maždaug nuo 1932 m. pabaigos jis perėjo į komunizmo priešininkų stovyklą, o dar po kurio laiko įstojo į tada valdžioje buvusią Lietuvos tautininkų sąjungą (LTS), pagrindinę prezidento Antano Smetonos autoritarinio valdymo (1926 m. gruodžio 17 d.–1940 m. birželio 15 d.) rėmėją.

Istoriografijoje B. Railos veikla priešokupaciniu dešimtmečiu, išskyrus atskirus epizodus⁶, nėra sulaukusi išsamaus dėmesio. Tam įtakos, be abejo, turėjo ir tas faktas, kad šiame straipsnyje aprašomas herojus išgyveno iki pat 1997 m. Todėl iki mirties, juo labiau iki gyvenimo pabaigos B. Railai nesiskiriant su plunksna rankoje, neatsirado autoriaus, kuris būtų ryžęsis ištirti šios asmenybės politinę veiklą ir pažiūras. Išimtį sudaro prieš keletą metų literatūrologo Leono Gudaičio paskelbta studija apie žurnalo „Trečias frontas“ agoniją (joje nemažai rašoma apie B. Railą kaip šio žurnalo bendradarbį⁷) ir šių eilučių autoriaus su kolega istoriku Artūru Svarausku prieš keletą metų paskelbtas straipsnis apie Lietuvos politinių partijų jauniosios kartos radikalėjimą, čia pirmą kartą plačiau pristatomos jaunųjų tautininkų, tarp jų B. Railos, pažiūros ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje⁸.

Straipsnio tikslas – atskleisti B. Railos ideologines pažiūras ir veiklą ketvirtajame dešimtmetyje. Tiriamas šios asmenybės veiklos maždaug dešimties metų laikotarpis. Iš pradžių daugiau dėmesio skiriama mažiau žinomai B. Railos veiklai 1931 m. pabaigoje, kai Lietuvos valdžia uždarė grupės jaunųjų lietuvių literatų leistą žurnalą „Trečias frontas“; o tyrimas baigiamas 1940 m. birželio 21 d., t. y. B. Railos pasitraukimu iš sovietų okupuotos

Lietuvos į užsienį. Straipsnis paremtas gausia archyvine medžiaga, periodine to meto spauda, įvykių dalyvių atsiminimais.

Pasitraukimas iš trečiafrontininkų kolektyvo

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje kai-riaisiais prisistatanti jaunųjų lietuvių rašytojų grupė mėgino Lietuvos literatūriniame gyvenime rasti trečią kelią. Savo kūrybai skelbti jie įkūrė literatūrinį žurnalą „Trečias frontas“. Iš viso pasirodė penki žurnalo numeriai. Vienas iš aktyviausių žurnalo narių buvo B. Raila. Be poezijos, „Trečiame fronte“ jo išspausdintuose straipsniuose daug dėmesio skiriama šio leidinio ideologinėms gairėms⁹, pabrėžiamas lietuvių rašytojų jauniosios kartos ryšys su gyvenimu¹⁰; aštriai reaguojama į „Trečio fronto“ bendradarbių kritiką¹¹. Tačiau nuo 4 numerio žurnalo turiniui ėmus radikaliai skirtis nuo ankstesniųjų, kilo konfliktas tarp žurnalo bendradarbių. Kaip tada savo užrašuose rašė trečiafrontininkas Valys Drazdauskas, „prasišalina arba yra išmesti Jakubėnas Kazys, Kiela, Tysliava, Montvila Vytautas, Biliūnas Jonas. Įstoja naujų: Salomėja Nėris ir Drazdauskas. Buvo priverstas pasitraukti ir Boruta Kazys. Tokiu būdu „Trečio fronto“ kolektyvas sumažėjo ir sudarė jį 8 žmonių grupė: Raila Bronius, Venclova A., Salomėja Nėris /tikra pavardė Bačinskaitė/, V. Drazdauskas, Jonas Šimkus, Čiurlis ir Cvirka Petras.“¹²

Kaip netrukus paaiškėjo, atsinaujinęs „Trečio fronto“ kolektyvas savo kūryba ėmė sukti į kraštutinę kairę. Tarp svyrančių į komunizmą buvo ir B. Raila, pasivadinęs A. Ragailos slapyvardžiu. Jis penktame numeryje savo straipsnyje „Proletarinės revoliucijos prasiveržimas“ rašė: „Šiandien mes negalime užmerkti akių prieš faktą, kad visame pasaulyje vykstančios klasės kovos paastrėjimas pagaliau veda į dvi orientacijas: prieš istori-

nį procesą, arba su kovojančia buržuazija ir kapitalistais – arba su istoriniu procesu kovojančiu proletariatu. Eidami antruoju keliu, orientuodamiesi kovojančiojo proletariato linkmėn, mes aiškiai pasisakom už proletarinę literatūrą. (...) proletarinių pasaulio rašytojų kūrybos gairių ir marksistinės kritikos uždavinių nustatymas yra ne kas kita, kaip naujos proletarinės literatūros prasiveržimas.¹³ B. Raila skelbė, kad vadovu trečiafrontininkai pasirenką „žymiausią dabarties laikų proletarinės literatūros teoretiką Averbachą, suformavusį svarbiausius marksistinio literatūrinio mokslo principus“¹⁴. Apie žurnalo bendradarbių pakeistą ideologinę liniją savo vėlesniuose atsiminimuose B. Raila rašė: „Prasidėjęs kaip jaunųjų literatūrinis sąjūdis su savo natūraliomis ambicijomis bei kvailystėmis, su „lietuviško berno estetika ir klumpėmis“, per pusantrų metų jis pats visa tai greit palaidojo. Virsdamas iš esmės kairiausiu politiniu ir ideologiniu sąmokslu, jis pamiršo savo lietuvišką berną ir jo literatūrą, užsimodamas paversti ją „darbo klasės kovos įrankiu“. Tatai iš tikrųjų buvo ne tik mirtis literatūrai, bet jau „prieangis į bolševikinį kelią“¹⁵. Todėl paaiškėjus, į kurią pusę suka „Trečio fronto“ kolektyvas, Lietuvos valdžia 6-ąją šio žurnalo numerį konfiskavo, o patį leidinį uždraudė¹⁶.

Tačiau uždarius „Trečią frontą“ aktyvesni jo bendradarbiai A. Venclova, S. Nėris, P. Cvirka, B. Raila, komunistas Valys Drazdauskas iš pradžių siekė eiti „Trečio fronto“ nr. 5 ir 6 pasirinktu keliu. B. Raila, kaip ir S. Nėris, tada ne tik studijavo Vladimiro Lenino raštus¹⁷, bet ir pats norėjo suartėti su pagrindine LKP¹⁸. Tačiau suartėjimas ne tik neįvyko, bet B. Raila maždaug nuo 1932 m. pabaigos virto dideliu buvusių savo bičiulių trečiafrontininkų priešu. Kodėl taip atsitiko, deja, pats Raila apie tai vengė kalbėti ir savo atsiribojimą nuo trečiafrontininkų ir nuo jų skelbiamų idėjų aiškino šiais žodžiais: „Trečią Frontą“, kaip užmoję ieškoti naujų kelių

ir pažangesnės dvasios mūsų literatūroje, ir šiandien laikyčiau teigiamu reiškiniu. Pats sumanymas buvo nieko dėtas, gal net visiškai geras. Bet ėmiau just, kad nebegalėsiu pritarti jo per toli kairėn riedančiai politinei kryptčiai, ir pamačiau, kad anksčiau ar vėliau turėsiu aštriai atsiskirti nuo tos ideologijos kelio neišvengiamų padarinių. Beje, pačiu blogiausiu pavidalu pasirodžiusiu tik po dešimtmečio (1940 metais). Gal dar nuo savo jaunystės mielų draugų ir nebūčiau taip greitai ir toli tuomet atsokęs, jei žurnalas, įvairių agitatorių iš pašalio skatinamas, nebūtų staigiai pradėjęs krypti į rusiškojo bolševizmo vėžes. Ir tikrai, ano kolektyvo dalyviai vėliau žiauriai sumynė net patį Lietuvos nepriklausomybės principą.“¹⁹ Savo gyvenimo pabaigoje parašytoje autobiografijoje B. Raila apie savo nutraukimo su trečiafrontininkais ryšius rašė: „Po šių jaunatviškų radikalios nuotikos ieškojimų ir klaidžiojimų („Trečio fronto“ laikais – M. T.), daugelio skaudžių patyrimų ir nusivylimų lioviausi tikėjęs marksistinės ideologijos ir nuo 1933 m. ėmiau kultūriškai reikštis tautinės liberalinės krypties politiniuose, idėjiniuose judėjimuose, o po karo ir rezistenciniuose sąjūdžiuose. Nuo 1940 metų per likusius dešimtmečius formaliai nebesijungiau į jokių siauresnius vienos ar kitos politinės partijos rėmus.“²⁰ Tačiau tenka apgailestauti, kad B. Raila nedetalizavo „savo jaunatviškų radikalios nuotikos ieškojimų ir klaidžiojimų“. Apie juos daugiau informacijos teikia Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių skyriuje aptiktas paties B. Railos 1932 m. gruodžio 30 d. laiškas, adresuotas buvusiam trečiafrontininkui Kaziui Borutai. Laiško autorius savo informaciją laikė „konfidencialia“ ir prašė, kad K. Boruta jam adresuotos informacijos niekam neperduotų. Laiške B. Raila išsamiai pristatė savo ideologines pažiūras ir aptarė savo santykius su LKP. Laiško autorius pripažino, kad nors jis „tikro gana sotaus buožės sūnus“, „per gyvenimo stebėjimą, daugiausia per mokslą“

„priėjo prie socializmo“, „Dėl šitos savo ideologijos aš ir ekonomiškai pradėjau silpnėti (natūralu!), bet už tai buvau laimingas, kad pagaliau galėsiu susijungti su revoliuciniu proletariatu kovai už jo išlaisvinimą ir t. t. Manau, Tamsta patikėsi, kad prie to veržiaus ne karjerą padaryti norėdamas, kaip rašė „Priekale“ Kapsukas.“ B. Railos teigimu, „iš mano pusės daug padaryta, kad savo tikslą pasiečiau“²¹. Atrodo, kad omenyje turėti jo straipsniai žurnale „Trečias frontas“, bendri mėginimai su komunistais išleisti valdžios konfiskuotą šio žurnalo 6/7 numerius užsienyje²². Nepaisant šių pastangų, B. Railai teko stipriai nusivilti. Pagrindinė priežastis – LKP lyderių jau minėto Vinco Kapsuko, o ypač Zigmo Angariečio daugiausia Maskvoje leidžiamame LKP žurnale „Priekalas“ aštri kritika trečiafrontininkams²³. LKP vadai atvirai koneveikė B. Railą ir kitus trečiafrontininkus dėl jų bendradarbiavimo vadinamojoje „buržuazinėje spaudoje“. B. Raila savo laiške K. Borutai skundėsi: „Priekalas“ ne tik išpylė pamazgas ant mūsų ir mano galvos, per mažą... Jis – koliojo, provokavo, išmislinėjo, rodos didžiausias malonumas buvo padaryti iš mūsų ir proletariato priešais. Jis prisispyręs ieškojo priešų, nors kai kas man aiškino, kad jis čia tik parodė, kaip neturi protingos taktikos ir kad per kvailumą nemokėjo išnaudoti savo ir proletariato naudai susidariusių palankių aplinkybių ir resursų. Kai galiausiai iš viso to „pjaustymosi“ praslinko metai ir kai aš gavau daug naujų ir daug svarbesnių patyrimų ir įsitikinimų, aš supratau, kad jau pasidarė juokinga kvailai staipytis.“²⁴ „Reikia tylėt juk dėl daug ko! Provokuojamas ir metus su viršum visai moraliskai erzinas ir kiršinamas, aš, prisipažinsiu, gal ir netekau pusiausvyros ir tyčia parašiau provokacinį straipsniuką pereitą vasarą „Bangom“. Ir tad buvo labai gerai. Bematant paaiškėjo visa armatūra, kuri jau gana seniai buvo pasirušusi prieš mane. Aš padariau, žinoma, baisiai „griešnai“, bet už tat viskas paaiškė-

jo. Paaiškėjo, kad toks tipas kaip aš, nelabai pageidaujamas, jei jis nesiruošė nė vienam iš čia ir iš „tenai“ ranką laižyti.“²⁵ Todėl B. Raila ryžosi priimti radikalų sprendimą – atsisakyti „nuo savo socialistinės praeities“, ir tokį savo sprendimą jis laiškė K. Borutai detaliau paaiškino: „Nuoširdžiai prašau nepamiršti rašant tik vieno momento, kad juk niekad neatsisakiau, bet man atsakyta. Aš, kaip buržuazinės visuomenės narys, turėjau aukštų tikslų nešamas pereiti pas proletariatą – mano buvo su kaupu parodyta, kad jie mieliau nori mane matyti jo priešų. Kai aš nutariau nuo visko susilaikyti, kai neslėpiau savo didelio nepasitenkinimo tuo, kas įvyko, mane pradėjo net dirginti, kad tik greičiau būčiau priešų, kad tik ką nors veikčiau.“²⁶ Reaguodamas į LKP užimtą poziciją, B. Raila, priešingai nei trečiafrontininkai Petras Cvirka ar Salomėja Nėris, kurie visai kaip stengėsi įtikti komunistų vadovybei²⁷, ryžosi nuo jos ne tik apsiriboti, bet nuo šiol neketino ir tylėti: „Nieko nerašau jau pusantų metų, bet toliau turbūt negalėsiu nerašyti. – Ir tai praeina geriausi mano jaunystės metai, kuriais aš norėjau daug duoti ir kasdien viską dirbti tik ramia sąžine!..“²⁸ B. Raila savo laišką baigė pripažindamas tuometę savo sunkią padėtį: „Šiuo momentu, kai aš niekur negaliu ir pagaliau net nenoriu pasisakyti, ši pasisakymo forma liko man vienintelė. Prašau nepanaudoti jos pikta.“²⁹ Turint omenyje, kad B. Railos pasitraukimo iš trečiafrontininkų istorija historiografijoje nebuvo plačiau nušviesta, nebuvo pavišintas anksčiau aptartas B. Railos laiškas, K. Boruta atsižvelgė į savo buvusio bendražygio prašymą.

Lietuvių tautininkų sąjungos narys ir buvusių trečiafrontininkų priešininkas

Nutraukęs bet kokias sąsajas su komunizmu, B. Raila vienintelis iš buvusių trečia-

frontininkų (pvz., buvęs trečiafrontininkas Jonas Šimkus sėkmingai įsitraukė į valstiečių liaudininkų partijos dienraščio „Lietuvos žinios“ redakcijos bendradarbių gretas, Kos-tas Korsakas atsidėjo Šiauliuose leidžiamo kairiosios pakraipos žurnalo „Kultūra“ redagavimui) suartėjo su valdžioje esančia LTS. 1932 m. pabaigoje B. Raila pradėjo dirbti vals-tybiniame radiofone, o 1934 m. gegužės mėne-sį įstojo į LTS. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos dienraštyje „Lietuvos žinios“ įdėto-je trumpoje žinutėje buvo nurodyta, kad „bu- vęs kairus socialdemokratas Br. Raila, dabar Algirdas Daumantas, jau įstojo į tautininkų sąj- gą ir priimtas VII-tos apylinkės nariu“³⁰. Deja, nepavyko daugiau sužinoti informacijo- s apie B. Railos priklausymą Lietuvos soci- aldemokratų partijai (LSDP). Lieka neaišku, ar jis prieš tai buvo įstojęs į šią partiją, ar juo buvo laikomas tik dėl bendradarbiavimo šios partijos spaudoje, rašydamas literatūriniais, o ne ideologiniais klausimais³¹. Tereikėtų priminti, kad tos publikacijos buvo išspaus- dintos „Trečio fronto“ laikais.

Turint omenyje, kad B. Railai straipsnių rašymas buvo pašaukimas, ir tai, kaip buvo nurodyta laiške K. Borutai, jis vienus metus negalėjo reikštis, tačiau pradėjęs dirbti ra- diofone, o ypač įsiliejęs į tautininkų gretas ir atsivėrus naujoms galimybės jis iš peties kibo į darbą. Todėl per trumpą laiką B. Raila pasidarė vienu iš tautininkų ideologų, nuolat politinėmis temomis pasisakydavo per radiją, rašė straipsnius gausioje tautininkų spaudoje. Savo autobiografijoje B. Raila neperdėdamas rašė, kad nuo 1932 m. rugsėjo ligi 1937 m. pava- sario, o vėliau nuo 1939 m. rugsėjo ligi 1940 m. birželio 15 d. (t. y. ligi sovietinės okupacijos pradžios) rašė kasdienės spaudos ir politikos apžvalgas ir jas skaitė per Lietuvos radiją. Po- litikos ar kultūros temomis rašė straipsnius „Lietuvos aidui“, „Jaunajai kartai“, „Akade- mikui“, „Ūkininko patarėjui“, „Mūsų kraš- tui“, ypač „Vairo“ žurnalui. Studijų metais Paryžiuje buvo „Lietuvos aidų“ dienraščio

specialusis korespondentas Vakarų Europo- je. Baigęs studijas ir kylant karui sugrįžęs į Kauną, iš pradžių dirbo savaitraščiu tapusio „Vairo“ žurnalo redakcijos sekretoriumi, o nuo 1939 m. lapkričio ligi 1940 m. birželio 15 d. – oficiozinio dienraščio „Lietuvos aidas“ dieninės laidos ir užsienio politikos skyriaus redaktoriumi. Įvairaus turinio straipsnius rašė kone kasdien³². Pirmiausia jaunųjų tau- tininkų spaudoje – žurnale „Akademikas“ ir laikraštyje „Jaunoji karta“ – išdėstyti B. Rai- los ir kitų jaunųjų tautininkų lyderių sam- protavimai, raginimai ir siūlymai Lietuvos lituanizacijos, tautinių mažumų klausimais³³, siūlomi socialinio teisingumo klausimais ne tik išsiskyrė savo radikalumu, bet ir atviromis simpatijomis totalitarizmui³⁴. Neatsitiktinai „Akademike“, kuriame aktyviai bendradar- biavo ir B. Raila, nuo ketvirtojo dešimtmečio vidurio atsirado nemažai straipsnių, atvirai simpatizuojančių fašistinės Italijos lyderiui B. Musoliniui ir kitiems diktatoriams, buvo pabrėžiamos jų teigiamos savybės, šių vals- tybių piliečių besąlygiškas paklusnumas³⁵. Antai 1935 m. B. Raila nurodė, kad valstybės gyvenime svarbu remtis „tikru“ vadu, suge- bančiu pagreitinti „Didžiojo lietuvių“ asme- nybės sukūrimą ir valstybės sustiprinimą, kurios pagrindinis bruožas būtų vyравimas savame regione³⁶.

Okupacijos išvakarėse 1939 m. B. Raila kartu su jaunųjų tautininkų lyderiais – „Vai- ro“ specialiuoju bendradarbiu Vincu Ras- teniu, LTS pirmininku Domu Cesevičiumi, LTS generaliniu sekretoriumi Jonu Statkumi, ilgamečiu oficiozo „Lietuvos aidas“ redakto- riumi Vytautu Alantu ir kitais – daug rašė valdžios politinės minties žurnale „Vairas“, kuris visus šiuos metus vietoj mėnesinio žurnalo buvo leidžiamas kaip savaitinis lei- dinys. Jaunųjų tautininkų lyderiai pirmiau- sia savo straipsniais spaudoje ragino valdžią imtis griežtesnės tvirtos rankos politikos, į pirmą vietą kėlė tautiškumą ir tautiškas ver- tybes valstybėje, ragino prezidentą A. Smeto-

ną nedaryti nuolaidų opozicijoje esantiems, bet vyriausybėje po du ministrus turintiems valstiečiams liaudininkams ir krikščionims demokratams³⁷. Beje, straipsnių pagrindu 1940 m. turėjo pasirodyti atskira R. Railos knyga, tačiau dėl 1940 m. birželį įvykusios Sovietų Sąjungos okupacijos ji nepasirodė.

Nuo ketvirtojo dešimtmečio vidurio lietuvių visuomenėje B. Raila ypač pagarsėjo kaip didelis buvusių savo kolegų trečiafrontininkų kritikas. Tam lemiamos įtakos turėjo grupės buvusių trečiafrontininkų suartėjimas su komunistų partija ir bendro produkto – žurnalo „Literatūra“ – 1936 m. išleidimas Kaune. Žurnalo atsiradimo aplinkybes smulkiau atskleidė Lietuvos saugumo surinkta medžiaga. Valstybės saugumo departamento (VSD) biuletenyje, datuotame 1936 m. liepos 28 d., pažymėta, kad 1935 m. pabaigoje ir 1936 m. pradžioje LKP Centro komitetas pakartotinai siuntinėjo savo sekretoriui Kaune instrukcijas, raginančias lietuvių visuomenėje surasti žinomesnių asmenų, artimų komunistų partijai ir sutinkančių leisti kairiosios pakraipos literatūrinį žurnalą. Instrukcijose buvo nurodoma, kad „šis žurnalas neturįs būti grynai komunistinis. Jo straipsniai turį būti parinkti ir taip suredaguoti, kad skaitytojams nejučiomis įskiepytų komunistines mintis. Tuo būdu žurnalą būsia galima leisti legaliai ir per jį praktiškiau auklėti lietuvių inteligentiją komunistinio dvasioje. Kiek vėliau iš komunistų partijos gauta patikimų žinių, kad žurnalas būsias išleistas ir kad jo redaktorium būsias prof. V. Krėvė-Mickevičius“³⁸.

Todėl 1936 m. vasarą Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) leidyklai „Universitas“ pradėjus leisti žurnalą „Literatūra“ (kaip ir buvo prognozuota, oficialusis redaktorius buvo V. Krėvė), VSD konstatavo, kad „pirmojo „Literatūros“ numerio turinys yra grynai marksistinis, visiškai atitinkas LKP CK instrukcijų reikalavimus.

„Literatūros“ bendradarbių tarpe yra žinomas komunistas Juozas Banaitis, marksistai

Antanas Venclova, Petras Cvirka, K. Korsakas ir kiti kairieji. Todėl iš viso atrodo, kad „Literatūra“ bus komunistų padaras. Galimas dalykas, kad leidėjai apie tai ir patys nežino, o tik du ar trys redakcinės komisijos nariai.“³⁹

Apskritai 1936 m. žurnalo „Literatūra“ pasirodymas to meto lietuvių literatūriniame gyvenime išsiskyrė tuo, kad bene pirmą kartą viešai naują leidinį ėmėsi globoti ir jame bendradarbiauti visoje Lietuvoje žinomi literatūros profesoriai: buvęs daugelio leidinių redaktorius prof. V. Krėvė ir jo vadovaujamo VDU Humanitarinių mokslų fakulteto profesoriai B. Sruoga, V. Dubas, P. Augustaitis. Iki tol kairiųjų pažiūrų rašytojai veikė daugiau ar mažiau savarankiškai, bent išoriškai negaudami paramos iš vyresniosios kartos inteligentijos. Išskyrus 1930–1931 m. jaunųjų literatų leistą žurnalą „Trečias frontas“, kairieji rašytojai nuolatinio savo periodinio leidinio neturėjo. Tokia padėtis užsitęsė iki 1936 m. vasaros – naujo žurnalo „Literatūra“ pasirodymo. Nuo tada galima kalbėti apie kairiųjų lietuvių rašytojų bendrą veiklą. (Nuo 1937 m. kairiųjų pusėn stojęs senosios kartos atstovas, žinomas autoritetas Liudas Gira dar 1936 m. buvo užsibrėžęs parašyti fašistinę Italiją ir jos vadą Benitą Musolinį liaupsinančią poemą. Atskiri poemos fragmentai išspausdinti to meto spaudoje, jaunųjų tautininkų žurnale „Akademikas“.⁴⁰) Kad toks leidinys atsirastų, daugiau iniciatyvos rodė senieji profesoriai (pirmiausia V. Krėvė), nutarę eiti išvien su jau keletą metų vis aktyviau besireiškiančiais jaunaisiais kairiaisiais rašytojais⁴¹.

1936 m. vasarą išleistame „Literatūros“ numeryje, turinčiame pasisėkimą tarp skaitytojų⁴², bendradarbiavo Stasys Anglickis, Juozapas Banaitis, Vaclovas Biržiška, prof. Vladas Dubas, Petras Cvirka (buvęs trečiafrontininkas), K. Korsakas-Radžvilas (buvęs trečiafrontininkas), Teofilis Tilvytis, S. Nėris (buvusi trečiafrontininkė), A. Venclova (buvęs trečiafrontininkas, kurį 1931 m. pabaigoje LKP laikė „kvailesniu“ už K. Korsaką⁴³),

J. Šimkus (buvęs trečiafrontininkas), Petras Juodelis, J. Būtėnas ir kt. Oficialusis redaktorius buvo V. Krėvė, nors faktiškai žurnalą redagavo K. Korsakas⁴⁴ ir P. Cvirka. Anot VSD vadovo Augustino Povilaičio, žurnalo bendradarbiai „visi perdėm kairieji – net iki pačių kraštutiniausių“⁴⁵.

Bendrą žurnalo kryptį geriausiai atspindėjo poeto Teofilio Tilvyčio eilėraščio „Į visus keturius vėjus“ eilutė: „Žmogau, pasuk į kairę žemės profilį!“⁴⁶ S. Nėris savo eilėraštyje „Dėdės“ panašiai rašė: „Realų, gyvą privalai/Gyvenimą vaizduoti!“⁴⁷ K. Korsakas straipsnyje „Dėl kokybės ir idėjiškumo“ teigė, kad svarbiausios dabartinės idėjos ir problemos beveik neranda kelio į Lietuvos literatūrinį gyvenimą arba ateina labai pavėluotai. Daugumos lietuvių rašytojų protai atrodo ramūs, sustingę ir nelinkę priimti jokių naujesnių, „pažangesnių idėjų, į kurias šiandien yra nukreipti žvilgsniai įžymiausių pasaulio rašytojų, drąsiai perversinančių senąsias vertybes ir aistringai ieškančių atsakymo į esminius klausimus už ką ir prieš ką“. Autorius apgailestavo, kad „reikšmingasis dabarties idėjinis persiorientavimas, pasireiškęs atviromis įžymiųjų pasaulio rašytojų manifestacijomis už žmonijos taiką ir gyvenimo pažangą“, lietuvių rašytojų daugumai svetimas, neaktualus ir nevertas dėmesio dėlykas. („Svarbiausios dabarties socialinio ir idėjinio gyvenimo problemos mūsų rašytojų daugumos ramiausiai paliekamos nuošaliai arba be pretenzijų atiduodamos spręsti užsienio rašytojams.“) K. Korsakas negailėdamas kritikos lietuvių literatūrai pabaigoje nurodė, ko labiausiai reikia skaitytojui: „Šiandien būtinos knygos, kurios keltų skaitytojų sąmonę, žadintų jos aktingumą, organizuotų ją pažangia kryptimi ir būtų žmonėms gairės gyvenimo kelyje.“⁴⁸ A. Venclova lietuvių visuomenę ragino orientotis į, jo žodžiais tariant, „Vakarų meno ir proto korifėjus“ kaip Romainas Rolland’as, Andre Gide, Andre Malraux⁴⁹.

Literatūrininkai siekė sekti žymių Europos kairiųjų inteligentų pavyzdžiu ir užmegzti ryšius su Vakarų Europos ir Sovietų Sąjungos kairiaisiais rašytojais. Kai išėjo pirmas „Literatūros“ numeris, P. Cvirka laiške B. Byk, VOKS skyriaus vedėjai Maskvoje, rašė, kad „vis dėlto, nepaisant tokių sunkių sąlygų, neseniai susiorganizavusi Lietuvos kairiųjų rašytojų grupė su žinomu lietuvių rašytoju Krėve-Mickevičiumi išleido žurnalą „Literatūra“ Paryžiaus taikos ir kultūros gynimo kongreso dvasia. Pirmąjį žurnalo numerį mes pasiuntėme Jums. Mus labai domina tarybinių rašytojų ir kultūros darbuotojų nuomonė apie šį žurnalą. Antrąjį žurnalo „Literatūra“ numerį mes norime paskirti didžiausio tarybinės ir pasaulinės literatūros rašytojo M. Gorkio atminimui. Be to, mes ruošiamės Puškino jubiliejui.“⁵⁰ Nuo antrojo numerio pradėta artimai bendrauti su visame pasaulyje žinomu komunistuojančiu rašytoju Romainu Rolland’u, kuris savo laiške davė sutikimą bendradarbiauti „Literatūroje“ (jo laiškas išspausdintas antrajame „Literatūros“ numeryje⁵¹). Tačiau tarptautiniai lietuvių kairiųjų rašytojų ryšiai neišsiplėtojo. Uždraudus „Literatūrą“, kartu nutrūko ir ką tik tiesiogiai užmegzti jų santykiai su Vakarų kairiaisiais literatais. Išskyrus pavienius epizodus (minėtą R. Rolland’o laišką „Literatūrai“, pavienių kairiųjų lietuvių inteligentų keliones į Vakarų Europą, ypač Prancūziją⁵²), tiesioginiai platesni ryšiai su Vakarų Europos kairiaisiais rašytojais neužsimezgė. Planus įgyvendinti sutrukdė Lietuvos valdžia, ir tai buvo savotiškas jos pasiekimas. Kita vertus, nuo ketvirtojo dešimtmečio vidurio vis glaudesni kairiųjų lietuvių inteligentų (ypač rašytojų) ryšiai užsimezgė, ypač „Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti“ pastangomis, su Sovietų Sąjungos kultūrininkais.

„Literatūros“ ideologinė linija pagrįstai sukėlė pasipiktinimą dešiniuosiuose sluoksniuose. Tikrą kovą žurnalui paskelbė oficiozinė Lietuvos spauda. Izidoriaus Tamošaičio

redaguojamas „Vairas“ paskyrė „Literatūros“ autorių skelbiamos ideologijos kritikai visą straipsnių ciklą⁵³. „Vairas“ be gailesčio pliekė „Literatūros“ bendraautorius ir jo pasirinktą ideologinę liniją, ypač VDU Humanitarinių mokslų fakulteto dekaną, „Literatūros“ redaktorių prof. V. Krėvė-Mickevičių, o pati „Literatūra“ įvardyta „raudonųjų „bacilų“ nešiotoja“⁵⁴. Daugelį straipsnių „Vaire“, prisi-dengęs pseudonimu „A. Valkiniškis“, parašė Bronys Raila. Kritikas savo buvusių kolegų trečiafrontininkų publikacijose įžvelgė pro-marksistinių idėjų platinimą Lietuvoje. Jo supratimu, naujo žurnalo bendradarbiai „li-teratūros ir kultūros“ tretįjį internacionalą suredagavo ir išleido“. Greta pateiktas žur-nalų „Trečias frontas“ ir „Literatūra“ paly-ginimas: „Trečiasis frontas“ buvo jaunų, dar tik besivystančiųjų kairiųjų literatų susibūri-mas, jis skleidėsi, evoliucionavo, kad pagaliau prikopė dialektinio materializmo kultūrinės politikos duris. „Literatūros“ žurnalo tarpe pirmuoju smuiku griežiant matome taip pat trečiafrontininkus, bet čia, bene po puspen-kerių metų pertraukos, jau vyrauja subren-dimas, daugiau nusistovėjusi nuotaika, tam tikras „revoliucinis konservatyvizmas“⁵⁵. At-sižvelgdamas į tai, kad „Literatūros“ žurnalą išleido pati Alma Mater, B. Railos supratimu, žurnalo turinys ir propaguojamos „priešin-gos valstybingumui idėjos neigiamai vei-kia Lietuvos jaunimą“. Daroma išvada, kad „po universitetiška priedanga, kaip etiketė im-portuojamas nuogiausias ir atviriausias kul-tūrbolševizmas“⁵⁶. Literatūros bendraauto-riams aštrios kritikos negailėjo pagrindinio valdžios dienraščio „Lietuvos aidas“ redak-torius Vytautas Alantas⁵⁷, katalikų laikraštis „XX amžius“⁵⁸.

1936 m. rudenį išleistame „Literatūros“ nr. 2 bendradarbiavo: A. Venclova, K. Kor-sakas-Radžvilas, P. Cvirka, St. Anglickis, T. Tilvytis, Petras Juodelis, S. Nėris, Vin-cas Žilionis, J. Krūminas, Henrikas Blazas, A. Churginas, J. Būtėnas, Juozapas Banaitis;

komunistuojantys užsienio autoriai, kaip Ro-mainas Rolanas, L. Feuchtvangeris; taip pat VDU Humanitarinių mokslų fakulteto dės-tytojai – prof. B. Sruoga, doc. P. Augustaitis, prof. V. Krėvė. Žurnalo straipsnių tematika nesiskyrė nuo pirmojo, be to, šiame nume-ryje ypatingas dėmesys paskirtas mirusiam M. Gorkiui. Jam skirti net keturi žurnalo puslapiai, įdėtos dvi iliustracijos⁵⁹. Ten pat išspausdintas R. Rolano išverstas nekrolo-gas, skirtas M. Gorkiui⁶⁰, ir to paties auto-riaus laiškas „Literatūrai“, pareiškiant padė-ką redakcijai už numerio atsiuntimą jam⁶¹. Panašiai kaip ir pirmame numeryje, taip ir ši kartą išskirtinis dėmesys buvo skiriamas rašytojų atstovaujamai ideologijai. Be to, rea-guodamas į aštrią „Literatūros“ nr. 1 kritiką, savo poziciją nedidelės apimties straipsnyje „Mūsų „draugams“ išdėstė V. Krėvė. Oficialus žurnalo redaktorius, užuot mėginęs nuose-kliai atsakyti į jam ir žurnalo adresu meta-mus anksčiau išdėstytus kritikų priekaištus, žurnalo bendradarbių vardu pripažino, kad „leisdami pasaulinį „Literatūrą“ mes nė kiek nelaukėm, kad mus pagirs tam tikros rūšies žurnalistai bei rašytojai. Todėl jų puolimas mūsų nenustebino.“ Užsimindamas apie kri-tiką V. Alantą, V. Krėvė pažymėjo, kad „ne visi dirba tik tiems, kurie geriau apmoka, ir ne visi mano, kad visai Lietuvai atstovauja „L. Aido“ redakcija. O mūsų visų Tėvynės nuopelnus įvertins ateitis ir kiekvienam nu-rodys tinkamą vietą.“ Panašiu tonu V. Krėvė atsakė ir „Vairo“ redaktoriui: „Nenustebino mūs ir etikos profesorius kunigas Izidorius Tamošaitis, mėgstąs moralizuoti kitus, bet pats etinių dėsnių žurnalistikoje neprisilai-kąs.“ V. Krėvė priminė, kad Iz. Tamošaitis yra Humanitarinių mokslų fakulteto profe-sorius, „taigi kolega visų tų, kurie yra susi-būrę „Universito“ draugijoje. Rodos, derėtų etikos profesoriui ir dargi kunigui laikytis padoraus kolegiškumo, nekraipyti abejojti-nos vertės samprotavimais tiesos ir nešmeižti savo kolegų, esą, jie varo, universiteto skrais-

te prisidengę, Lietuvos griovimo darbą.“ „Literatūros“ redaktorius negailėjo kritikos Iz. Tamošaičiui ir dėl to, kad jis „Vaire“ išspausdino „žinomo persimetėlio slapyvarde pridengtą straipsnį, kupiną nepamatuotų prasimanymų, tikrą „donoso“ šedevrą“. Turėtas omenyje B. Raila, buvęs trečiafrontininkas, perėjęs pas tautininkus, aštriausiai kritikavęs V. Krėvę ir „Literatūrą“. V. Krėvė pabaigoje, jo teigimu, „atsakyme mūsų „draugams“ Iz. Tamošaičiui palinkėjo ateityje taikyti ir sau tuos pačius etikos dėsnius, „kurių jis drįsta reikalauti iš kitų ir parinkti savo redaguojamam žurnalui padoresnius bendradarbius, kad kitiems, rimtesniems, kurie „Vaire“ retkarčiais talpina savo straipsnius, netektų rausti dėl kai kurios kaimynystės.“⁶²

B. Raila, reaguodamas į V. Krėvės straipsnį „Mūsų draugams“, neliko skolingas: „Man asmeniškai tenka pripažinti, kad jaučiau malonumo konstatavęs faktą, jog vienu atžvilgiu turiu su V. Krėve charakterio panašumų: savo recenzijoje aš pasakiau, kad nieko tokio šiais laikais nebūna pasaulyje, kas stebintų, taigi nestebina ir V. Krėvės trečiafrontiškieji žygiai, vadinasi, ir tai, kad iš universiteto profesorių su kelių „aktyvistų“ pagalba pradėtas skleisti kultūrbolševizmas.“⁶³ Turėdamas V. Krėvės pareikštą kritiką dėl A. Valčiniškio ideologinio persimetimo, B. Raila ideologijos neturėjimą prikišo pačiam žurnalo „Literatūra“ redaktoriui. Kritikas nurodė, kad 1926 m., minint rašytojo V. Krėvės 20-ties metų jubiliejų, spaudoje buvo pažymėta, jog V. Krėvė trečiojo dešimtmečio viduryje priklausė tautininkams ir buvo tos partijos pirmininkas, dar anksčiau jis priklausė Azerbaidžane Baku mieste socialistams revoliucionieriams (eserams). Iškėlęs tuos faktus, B. Raila rašė: „1936 m. birželio mėn. išeina „Literatūros“ žurnalas, kurio šefas yra tas pats V. Krėvė-Mickevičius. Redaktorius būtų įzeidžiamas, jeigu neturėdami jokių duomenų kalbėtume apie ideologinį plyšį tarp jo ir bendradarbių ar bendrosios žurnalo ideologinės

linijos. (...) Vadinasi, galima konstatuoti šį kartą jau trečią faktą: *vėliausiai 1936 m. metų birželio mėnesį V. Krėvė Mickevičius atsime-tė nuo Lietuvių Tautininkų Sąjungos ir persivertė...* Atsižvelgiant į jo išsisukinėjimus „Lit-roj“ 2 num., tuo pačiu sunku pasakyti, kur vėl V. Krėvė Mickevičius persimes“ (orig. išskirtas kitas šriftas – M. T.)⁶⁴.

„Literatūros“ atstovaujama ideologija, griežta pirmiausia tautininkų kritika lėmė, kad Lietuvos valdžia trečią žurnalo numerį konfiskavo, o patį leidinį tų pačių metų rudens uždarė. Tokį sprendimą priimti paskatino VSD direktoriaus Augustino Povilaičio pastabos. Raporte, įteiktame vidaus reikalų ministrui, A. Povilaitis nurodė, kad žurnalas „Literatūra“ gyvenamuoju momentu sudaro žymų disonansą, nes jis „nesvyruojamai pasisako prieš nacionalizmą ir perša socializmą bei internacionalizmą“. VSD vadovas išskyrė keturis šio leidinio ypatumus: „1. Žurnalo ideologija nieku būdu nesuderinama su mūsų tautos vienybės idealu, su pastangomis tautą, o ypač jos priaugančią kartą, auklėti tautos meilės ir tautinių tradicijų gerbimo principais. (...) 2. Žurnalas garbina socialistiškai komunistišką ideologiją, pripažindamas tik kairiosios pakraipos rašytojus ir juos piršdamas skaitytojams. (...) 3. „Literatūra“ atvirai pagerbia komunizmą ir gėrasi TSRS (Sovietų Sąjunga – M. T.) (...) 4. Ir poezija „Literatūroje“ tarnauja tam pačiam tikslui.“⁶⁵ Lietuvos valdžia, supratusi, kad „Literatūra“ skleidžia bolševikines idėjas (vienoje iš VSD direktyvų paminėta, kad šis žurnalas platina marksistines idėjas⁶⁶), suskubo šio leidinio leidimą uždrausti.

Kitaip atrodė „Literatūros“ bendradarbiams, tarp jų buvusiam oficialiajam jo redaktoriui V. Krėvei, kuris atmetė bet kokius kritikų kaltinimus. 1936 m. gruodžio pradžioje laikraščiui „Lietuvos žinios“ teigė, kad nieko bolševikiška „Literatūroje“ nebuvo ir ji neskleidė bolševikinės ideologijos. V. Krėvės teigimu, „tai buvo prasimanymas tų asmenų,

kuriems kenkė „Literatūros“ pasisekimas arba noras užgniaužti kitokios, negu jie, pakraipos mintį. Kaip įrodymas mūsų ideologijos, buvo nurodoma į recenzavimą kairiųjų pažiūrų rašytojų veiklą. Bet ne mūsų kaltė, kad didieji pasaulio rašytojai, kaip R. Rolanas, B. Šou, Unset ir kiti, nėra fašistai. Manau, kad ši triukšmą prieš „Literatūrą“ prisidėjo sukelti ir tie rašytojų sluoksniai, kurie yra pasiėmę oficialų literatūros atstovavimą. Jokių įrodymų dėl „Literatūros“ svetimos ideologijos skleidimo niekas neturi.“⁶⁷ V. Krėvė taip pat paneigė gandus, kad „Literatūra“ buvo leidžiama svetimais pinigais. Jo teigimu, „tai buvo darbas tų pačių asmenų, kurie „Literatūrą“ stengėsi visokiais būdais kompromituoti, kaip pavojingą sau konkurentą. Pirmam numeriui sumetėm kelis šimtų litų. Honorarų niekam nemokėjom. Antrą numerį mes jau išleidom iš gautų už prenumeratą ir parduotus atskirus numerius pinigų.“⁶⁸

Priešingai nei teigė V. Krėvė, situacija buvo tokia: Lietuvos komunistų partijos vadovybė, kuri palankiai vertino V. Krėvės redaguotą žurnalą „Literatūra“ ir pažymėjo, kad redaktorius prof. V. Krėvė-Mickevičius, „nepaisant jo nuopelnų liet. literatūrai bei kultūrai, buvo apkaltintas šimtu nuodėmių, tarp kita ko, ir pinigų gavimu „iš Maskvos“⁶⁹, iš tiesų daug prisidėjo, kad minėtas leidinys išvystų dienos šviesą. LKP, vykdydama VII Kominterno suvažiavimo programą, komunistei Michailai Navikaitei (Meškauskienei) pavedė organizuoti naujo literatūrinio ir prokomunistinio žurnalo, kuriame bendradarbiautų kairieji literatai, leidimą⁷⁰. Anot Leono Gudaičio, „Literatūra“ buvo finansuojama Sovietų Sąjungos lėšomis ir jos leidimu rūpinosi LKP ir jos talkininkai, gal net neįtarę, kokios jėgos slapstosi jų užnugaryje⁷¹. Buvusi politinė kalinė M. Navikaitė, 1935 m. gruodį iš kalėjimo paleista, padedant VDU Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui V. Krėvei-Mickevičiui net buvo įdarbinta universitete. Jai buvo pavesta tvarkyti ir

„Literatūros“ finansinius reikalus⁷². Tuo metu V. Krėvė-Mickevičius visiškai pasitikėjo savo padėjėja. Gaudus M. Navikaitės, buvusios konfiskuoto „Literatūra“ nr. 3 redaktorės⁷³, bendradarbiavimas su dekanu VDU vyko iki 1936 m. pabaigos⁷⁴.

Įdomu tai, kad ir vėliau uždarius „Literatūrą“ išliko didelis priešiškus tarp B. Railos ir V. Krėvės. Pirmiausia B. Raila iki okupacijos, o ypač po karo, JAV spaudoje dar ne kartą prisimindavo „Literatūrą“, jos oficialųjį redaktorių ir kultūrbolševizmą⁷⁵.

Okupacijos pradžioje

Iš pirmo žvilgsnio, susipažinus su anksčiau aptartomis B. Railos ideologinėmis pažiūromis, neturėtų kilti abejonių dėl šios asmenybės išpažintos tautininkų ideologijos prieš pat Lietuvos okupaciją. Tačiau prieš keletą metų atsitiktinai surasti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne valstiečių liaudininkų veikėjos Felicijos Bortkevičienės fonde (f. 192) B. Railos keturi eilėraščiai leidžia kalbėti apie naują autoriaus ideologinį persiorientavimą, savo eilėraščiuose išreiškiant atviras simpatijas Sovietų Sąjungai⁷⁶. Nėra jokios abejonės, kad eilėraščiai rašyti paties autoriaus ranka, o po visais eilėraščiais pasirašyta paties B. Railos. Eilėraščių pavadinimai gana tiksliai atspindi jų turinį: „Išsilaisvinimas“, „Dėkui tau, raudonarmiet!“⁷⁷, „Tautų brolybė“, „Niekuo met nebesugrįš“. Pirmame eilėraštyje autorius A. Smetonos valdžios nuvertimą vadina lietuvių tautos „išsilaisvinimu“. Kitame eilėraštyje reiškia padėką „išsilaisvinimą“ atnešusiai sovietų kariuomenei – Raudonajai armijai, kuri, anot autoriaus, atėjo iš „laisvo krašto“. Nors kraštas neįvardytas, aišku, kad turima omenyje Sovietų Sąjunga. Trečiame eilėraštyje reiškia viltis, kad praėjo jau „tamsybės ir skurdo“, „šovinizmo“ laikai, kad niekas netrukdyt tautoms broliškai gyventi

po „vėliava komunizmo“, laikantis principo „laisvė, brolybė, lygybė“. Džiaugiamasi ir kviečiama žygiuoti į laimingesnį gyvenimą, į „šviesą“. Paskutinis eilėraštis trykšta optimizmu, jog „niekuomet nesugrįš tironijos laikai“, nes „laimėta kova ir jau laisvės vaikai sunkius pančius po kojom pamynė“. Šiame ir ankstesniuose eilėraščiuose išreiškiama neapykanta buvusiai Lietuvos valdžiai ir jos rėmėjams, kurie įvardyti kaip „vadai“, „karjeristai piktieji“ ir pan. Nesunkiai galima suprasti, kad šie žodžiai skirti nuversto autoritarinio valdymo rėmėjams, pirmiausia tautininkams, kurių ilgametis lyderis buvo prezidentas A. Smetona.

Turint omenyje, kad Sovietų Sąjunga ultimatumą Lietuvai įteikė 1940 m. birželio 14, o kitos dienos antroje pusėje ją okupavo, abejotina po eilėraščių parašyta jų sukūrimo data – tų metų balandžio 17 diena, pirma, likus porai mėnesių iki sovietų okupacijos, būsimus įvykius vargu ar buvo galima numatyti; antra, B. Raila jau keletą metų iki okupacijos buvo aršus komunizmo priešininkas. Eilėraščiai aptaria 1940 m. birželio 15 d. įvykusį sovietų kariuomenės įžengimą į Lietuvą ir autoritarinės valdžios žlugimą. Turint omenyje po eilėraščių romėniškai nurodytą balandžio mėnesį „IV“, prieš tai aptarti argumentai leidžia kalbėti apie paties B. Railos sąmoningą (arba ne) suklydimą: vietoj skaičiaus „IV“ turėjo būti parašyta „VI“ (birželio mėnuo). Vadinasi, eilėraščiai galėjo būti sukurti okupacijos pradžioje, o pasirašyti birželio 17 dieną, sovietams suformavus marionetinę Liaudies vyriausybę su ministru pirmininku Justu Paleckiu priekyje. Paaiškėjus jos sudėčiai, spaudoje atsirado panašių į B. Railos eilėraščius straipsnių ir eilių. Skirtumas tik toks, kad juos rašė daugiau ar mažiau prosovietiskai nusiteikę lietuvių inteligentai ar kultūrininkai, smerkę žlugusį A. Smetonos valdymą⁷⁷.

Priešingai nei kiti, B. Raila savo eilėraščių taip niekur ir nepaskelbė. Tada kyla klausi-

mas: koks šių eilėraščių parašymo tikslas? Juolab kad Bostone išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ nurodyta, kad, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, B. Raila birželio 21 d. pabėgo į Vokietiją⁷⁸, nors paties B. Railos trumpoje autobiografijoje jo pasitraukimo iš Lietuvos laikas ir aplinkybės nebuvo sukonkretintos⁷⁹. Vadinasi, B. Raila bent iki birželio 21 dienos dar gyveno Lietuvoje. Kaip tik iki birželio 21 dienos sovietų okupacijos pradžioje vyko esminiai pokyčiai, buvo suformuotos aukščiausios prosovietinės valdžios institucijos. Nepriklausomos Lietuvos valdininkai masiškai buvo atleidžiami iš pareigų. Jų vietas užėmė sovietams ar Lietuvos komunistų partijai lojalūs asmenys. Tokiomis aplinkybėmis sukairėjęs valstiečių liaudininkų dienraščio „Lietuvos žinios“ redaktorius Jonas Šimkus paskiriamas autoritarinio valdymo metais valdžios dienraščio „Lietuvos aidas“ vyriausiuoju redaktoriumi. Taip atsitikus, B. Raila, kaip buvęs tautininkų oficiozo bendradarbis, ketino toliau eiti savo pareigas. Šiam tikslui jis aplankė J. Šimkų, buvusį savo bičiulį nuo kairiųjų literatų leisto žurnalo „Trečias frontas“ laikų. Kaip tik tada B. Raila galėjo ateiti į „Lietuvos aidą“ redakciją nešinas savo neseniai parašytais eilėraščiais. Matyt, demonstruodamas lojalumą naujai valdžiai, tikėjosi išsaugoti savo pareigas. Tačiau eilėraščių autorius, dar neseniai kritikavęs komunistus ir jų talkininkus, sovietams buvo *persona non grata*. Anot B. Railos, tai jam į akis išdėstė naujasis „Lietuvos aidą“ redaktorius, kartu patardamas kuo greičiau išvykti į užsienį. B. Raila, suvokęs padėties rimtumą, ne tik nepaskelbė savo eilėraščių, bet jau birželio 21 dieną nelegaliai apleido Lietuvą⁸⁰. Toliau prasidėjo B. Railos antikomunisto, kovotojo dėl Lietuvos nepriklausomybės, veiklos baras, susijęs su Lietuvių aktyvistų fronto veikla. Emigracijoje B. Raila ir toliau liko aktyvus: dažnai kreipdavosi į lietuvių tautą per Laisvės radiją ir nuolat rašė lietuvių išeivijos spaudoje.

Išvados

1. Atliktas tyrimas leidžia kalbėti apie didelį XX a. 4-ame dešimtmetyje pastebimą Bronio Railos ideologinį blaškymąsi (jis svyravo didelėmis amplitudėmis: nuo komunistinių iki kraštutinių nacionalistinių pažiūrų), kuriuo autorius dažnai, ypač išeivijoje, mėgdavo kaltinti kitus, pats pabrėždamas savo ideologinių pažiūrų nuoseklumą. B. Railos ideologinių nuostatų keitimui lemiamos įtakos turėjo pagrindinės Lietuvos komunistų partijos (LKP) vadovybės nuolatinė kritika B. Railos atžvilgiu 1931–1932 m., Lietuvių tautininkų sąjungos, kurios nariu nuo 1934 m. jis oficialiai tapo, išskirtinė padėtis, suteikusi jam tribūną radijuje ir spaudoje autoritarinio valdymo laikotarpiu.

2. Archyvinė medžiaga leidžia teigti, kad B. Railos aštri kritika dėl „Literatūros“ žurnalo, jo bendradarbių skelbtų prokomunistinių nuostatų, kultūrbolševizmo, ryšių su pagrindine komunistų partija turėjo realų pagrindą. Tačiau prosovietinių eilėraščių atsiradimo aprašyta istorija rodo, kad, Sovietų Sąjungai okupuojant Lietuvą 1940 m. birželį, B. Raila savo likimo labui buvo pasiryžęs atsisakyti savo ankstesnių ideologinių nuostatų ir prisitaikyti prie naujų politinių gyvenimo sąlygų. Tik patyręs, kad sovietų valdžia gali su juo susidoroti, B. Raila pirmosiomis sovietų okupacijos dienomis pasitraukė į užsienį ir vėl stojo antikomunistų kovotojų pusėn.

Nuorodos

1. Raila B. Rašytojo autobiografija, *Knygnešys*, 1991, nr. 4, p. 13.
2. Apie tai išsamiau žr.: Truska L. *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio: antisemitizmo Lietuvoje raida*, Vilnius, 2005, p. 132–195.
3. Greimas A. J. *Iš arti ir toli*. Vilnius, 1991, p. 263–264.
4. Ten pat.
5. Valentinavičius V. Antrą kartą apie Railą, *Naujasis židinys*, 1992, nr. 5, p. 72–73.
6. Merkelis A. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964.
7. Gudaitis L. Trečio fronto agonija. Paskutinio numerio paieškos. *Darbai ir dienos*, 2007, nr. 47, p. 201–234.
8. Svarauskas A., Tamošaitis M. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje: *istorija*, 2007, t. 68, p. 43–57.
9. Pvz., Ragaila A. [Raila B.] Platyn. Kelios pastabos, *Trečias frontas*, nr. 1, 1930, sausio 21–23.

10. Raila B. Kritikai iš literatūrinio liūno, *Trečias frontas*, nr. 2, 1930 m. balandis, p. 32.
11. Aristokratai, „meisteriai“, gizeliai, salonai ir misticizmo smarvė [Atsakymas J. A. Herbačiauskui dėl jo kritikos [Trečio fronto“ atžvilgiu], *Trečias frontas*, nr. 3, 1930 m. spalio, p. 40–45.
12. Iš Drazdausko rašinio. „Trečio fronto“ persigrupavimai, Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 77, ap. 28, b. 1780, l. 49.
13. Ragaila A. [Raila B.] „Proletarinės revoliucijos prasiveržimas“, *Trečias frontas*, 1931, nr. 5, p. 30, 31.
14. Ten pat, p. 31.
15. Raila B. *Kodėl antraip?*, Vilnius, 1991, p. 146.
16. Gudaitis L. Trečio fronto agonija. Paskutinio numerio paieškos, *Darbai ir dienos*, 2007, nr. 47, p. 201–234.
17. Alekna V. *Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis*, Vilnius, 1997, p. 30–31.
18. Ten pat.
19. Raila B. *Vaivos ryškė*, Chleveland, 1980, p. 226–227.
20. Raila B. Rašytojo autobiografija, *Knygnešys*, 1991, nr. 4, p. 12.

21. Raila B. 1932 12 30 laiškas K. Borutai, Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Rankraščių skyrius (NMMB RS), f. 11–46, l. 1.
22. Gudaitis L. Trečio fronto agonija. Paskutinio numerio paieškos, *Darbai ir dienos*, 2007, nr. 47, p. 201–234.
23. Pvz., Kapsukas V. Trečiafrontininkų žingsnis atgal, o ne pirmyn, *Priekalas*, 1931, nr. 6, p. 229.
24. Raila B. 1932 12 30 laiškas K. Borutai, NMMB RS, f. 11–46, l. 1.
25. Ten pat. l. 2.
26. Ten pat. l. 2.
27. Plačiau žr.: Tamošaitis M. Tarp iliuzijų ir tikrovės: Petras Cvirka priešokupaciniu dešimtmečiu, *Colloquia*, 2010, nr. 24, p. 48–69.
28. Raila B. 1932 12 30 laiškas K. Borutai, NMMB RS, f. 11–46, l. 2.
29. Ten pat.
30. Raila jau įstojo į tautininkų partiją, *Lietuvos žinios*, 1934, geg. 3, p. 7.
31. Ragaila A. [Raila B.] Lietuva – skersai, išilgai, *Socialdemokratas*, 1930, liepos 31, p. 3; Ragaila A. [Raila B.] Apie A. Venclovos eil. knygą, *Socialdemokratas*, 1930, lapkr. 22, p. 3.
32. Raila B. Rašytojo autobiografija, *Knygnešys*, 1991, nr. 4, p. 13.
33. Daumantas Alg. [Raila B.] Byla ir brudas, *Akademikas*, 1935, nr. 14, p. 298.
34. Pvz., Daumantas Alg. [Raila B.] Nesąmonė ar naivumas, *Akademikas*, 1934, nr. 40, p. 642–643; Daumantas Alg. [Raila B.] Lietuva nori proto, drąsos ir valios, *Jaunoji karta*, 1935, nr. 19, p. 403; Daumantas Alg. [Raila B.] Nesąmonė ar naivumas, *Akademikas*, 1934, nr. 40, p. 642–643; Raila B. Kova už lietuvišką sostinę, *Vairas*, 1939, nr. 44, p. 869, ir kt. Simpatijų totalitarizmui galima aptikti knygoje: Alantas V. *Žygiuojanti tauta*, Kaunas, 1940.
35. Pvz., Blynas Z. Fašizmo doktrina, *Akademikas*, nr. 15, p. 283–286; Gedvydas St. Kalvio sūnus Italijos vadas, *Akademikas*, 1935, nr. 8, p. 168,
36. Daumantas Alg. [Raila B.] Aisčių vienybės idėja, *Jaunoji karta*, 1935, nr. 11, p. 224–225.
37. Išsamiau apie jaunųjų tautininkų skelbtas idėjas žr.: Svareuskas A., Tamošaitis M. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje: *istorija*, 2007, t. 68, p. 43–57.
38. VSD biuletenis nr. 198. 1936 07 28. LCVA, f. 378, ap. 10, b. 88a, II t., l. 164.
39. *Ten pat.*
40. Gira L. Poemos „Italija Nuova“ VIII giesmė, *Akademikas*, 1935, nr. 16–17, p. 364; Gustainis V. *Nuo Griškabūdžio iki Paryžiaus*, Vilnius, 1991, p. 195–201; Auksutytė L. Liudas Gira ir jo „Italia Nuova“. <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/123-2006-nr-89-rugpjutisrugsjis/392-laura-auksutyte-liudas-gira-ir-jo-italia-nuova.html> (žr. 2010 04 07).
41. Žukas V. *Kostas Korsakas. Prisiminimai*, Vilnius, 2005, p. 84–83.
42. P. Cvirkos 1936 06 09 laiškas A. Venclovai. Cvirka P. *Raštai*, Vilnius, 1986, t. VII, p. 245.
43. M. B. „Trečias frontas“ ir tautininkai, *Priekalas*, 1933, nr. 8, p. 417.
44. Žukas V. *Kostas Korsakas. Prisiminimai*, Vilnius, 2005, p. 84–85.
45. Čibiras J. Smetoninė spaudos cenzūra. Dokumentinė medžiaga, *Raštai*, 1940, nr. 2, p. 267–269.
46. Tilvytis T. Į visus keturius vėjus, *Literatūra*, 1936, nr. 1, p. 5.
47. Nėris S. Dėdės, *Literatūra*, 1936, nr. 1, p. 8.
48. Radžvilas J. Dėl kokybės ir idėjiškumo, *Literatūra*, 1936, nr. 1, p. 6.
49. Venclova A. Kritinio realizmo keliu, *Literatūra*, 1936, nr. 1, p. 12.
50. Tamošiūnas M. Lietuvių rašytojų ryšiai su TSRS iki 1940 m., *Kultūros barai*, 1972, nr. 10, p. 17.
51. Romain Roland'o laiškas „Literatūrai“, *Literatūra*, 1936, nr. 2, p. 4.
52. Pvz., P. Cvirkos 1937 04 19 laiškas A. Venclovai. Cvirka P. *Raštai*, Vilnius, 1986, t. VII, p. 261; P. Cvirkos 1937 05 28 laiškas J. Šim-

- kui. Cvirka P. *Raštai*, Vilnius, 1986, t. VII, p. 268.
53. Pvz., J. R-tas. Po Universiteto skraiste, *Vairas*, 1936, nr. 7–8, p. 768–772; Valkiniškis A. [Raila B.] Universitetas ir politika. Keletas pastabų apie „Literatūros“ žurnalą, *Ten pat*, p. 833–841; Tamošaitis I. Rikošetas, *ten pat*, nr. 10, p. 204–205; Valkiniškis A. [Raila B.] Lietuviškojo kultūrbolševizmo išdidumas, *ten pat*, p. 205–211.
 54. R-tas. Po universiteto skraiste, *Vairas*, 1936, nr. 7/8, p. 771.
 55. Valkiniškis Ant. [Raila B.] Universitetas ir politika. Keletas pastabų apie „Literatūros“ žurnalą, *Vairas*, 1936, nr. 7/8, p. 840–841.
 56. *Ten pat*, p. 841.
 57. Alantas V. Importuota ideologija, *Lietuvos aidas*, 1936, spalio 3, p. 5.
 58. Ambrazevičius J. „Literatūros“ laikraštis, *XX amžius*, 1936, liepos 4, p. 5.
 59. M. Gorkis apie kultūrą, darbą, gyvenimą ir literatūrinę kūrybą (medžiagą parinko ir išvertė A. Venclova), *Literatūra*, 1936, nr. 2, p. 1, 3–4; Gorkis M. Apie neramią knygą, *ten pat*, p. 5.
 60. Rolland R. Sudie Gorkiui, *Literatūra*, 1936, nr. 2, p. 4.
 61. Romain Rollando laiškas „Literatūrai“, *Literatūra*, 1936, nr. 2, p. 4.
 62. Krėvė V. Mūsų „draugams“, *Literatūra*, 1936, nr. 2, p. 21.
 63. Valkiniškis A. [Raila B.] Lietuviškojo kultūrbolševizmo išdidumas, *Vairas*, 1936, nr. 10, p. 207.
 64. *Ten pat*, p. 210–211.
 65. Čibiras J. Smetoninė spaudos cenzūra. Dokumentinė medžiaga, *Raštai*, 1940, nr. 2, p. 267–269.
 66. Liudija dokumentai, *Pergalė*, 1971, nr. 6, p. 153.
 67. B. Dd. Pasikalbėjimas su prof. V. Krėve-Mickevičium, *Lietuvos žinios*, 1936, gruodžio 5, p. 5.
 68. *Ten pat*.
 69. Al–ma. „Literatūros naujienos“ dažosi naujomis spalvomis, *Priekalas*, 1937, nr. 9, p. 580–580.
 70. Korsakienė H. *Veidai ir likimai*, Vilnius, 1982, p. 89.
 71. Gudaitis L. *Teisybė daugiaveidė*, Kaunas, 1998, p. 110.
 72. Įgaliojimas. Įgaliojama Michalina Navikaitė-Meškauskienė paimti komisinius už „Literatūros“ numerius; pasirašęs redaktorius V. Krėvė-Mickevičius, *LMAB RS*, f. 12–4800.
 73. Gudaitis L. *Plunksna ir ugnimi*, Vilnius, 1974, p. 51.
 74. Meškauskienė M. LKP telkė inteligentijos jėgas, *Komunistas*, 1966, nr. 10, p. 66–71.
 75. Valkiniškis A. [Raila B.] „Pažangioji“ literatūros kritika, *Vairas*, 1937, nr. 2, p. 202–205; Valkiniškis A. [Raila B.] L'enfant terrible, *Vairas*, nr. 5, p. 89–98; Išsamiau apie B. Railos studiją ir JAV spaudoje kilusias diskusijas žr.: Tamošaitis M. Apie V. Krėvės-Mickevičiaus politinės veiklos vertinimą JAV lietuvių spaudoje (1945–1954 m.), *Kultūros barai*, 2002, nr. 10, p. 68–74.
 76. B. Railos keturi eilėraščiai paskelbti str.: Tamošaitis M. Bronys Raila ir 1940 m. birželis Lietuvoje, *Istorija*, 2009, t. 75, p. 52–56.
 77. Plačiau žr.: Tamošaitis M. Kairiosios lietuvių inteligentijos veiksmai Lietuvos okupacijos išvakarėse ir pirmomis okupacijos dienomis, *Genocidas ir rezistencija*, 2006, nr. 1, p. 62–85.
 78. Raila B. *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1961, t. XXIV, p. 440–441.
 79. Raila B. Trumpa autobiografija: pagaliau tampu „išeivis“, *Akiračiai*, 1993, nr. 3, p. 10.
 80. [Raila B.] Vinco Krėvės tragedija, *Vienybė*, 1946, nr. 23.

BRONYS RAILA IN THE DECADE BEFORE THE OCCUPATION: BETWEEN THE EXTREME LEFT AND RIGHT

The article discusses the controversial political activities and views, during the 1930s, of Bronys Raila (1909-97), a well-known Lithuanian Nationalist and émigré activist. Although during World War II and subsequently he became famous for his fierce criticism of the Soviet Union and communism and he often emphasized what he held to be the consistency of his ideological views, during the entire decade preceding the first Soviet occupation he did not actually fit into the framework of just one ideology. My research allows one to speak of Raila's great ideological swerving during the period indicated (he veered from Communist to radically Nationalist views), a swerving of which he often liked to accuse others during the émigré period. Although in 1931 his views were close to those of the Communists, instead of becoming a full-fledged party member or

supporter, Raila in late 1932 severed his ties with the Communists. His change of ideological mind was influenced by the constant criticism that the underground Communist Party leadership leveled against him during 1931 and 1932, and by the special privileges enjoyed by the Lithuanian Nationalist Union, whose member he officially became in 1934 and which offered him an arena to assert himself as a radio and press personality during the period of its authoritarian rule. Gradually Raila became one of the Nationalists' young ideologues. But when the Soviet Union occupied Lithuania in June, 1940, and Raila was ready to renounce his earlier right-wing ideological beliefs and accommodate himself to the new political conditions, he learned that the Soviet regime held him to be a *persona non grata*. He thereupon left Lithuania.

Daiva DAPKUTĖ

„Vis gailiuos, kad per mažai keičiuos“: Bronio Railos politinė veikla emigracijoje

Bronys Raila (1909–1997) buvo įdomi, spalvinga asmenybė, kurios neįmanoma nusakyti vienu žodžiu: žurnalistas, poetas, publicistas, literatūros kritikas, politikas, radijo komentatorius. Neabejotinai jis buvo viena žymiausių asmenybių išeivijos visuomeniniame-kultūriniame gyvenime, vienas ryškiausių žurnalistų tarp Amerikos lietuvių. Jo gausi publicistika, literatūros kritika, esė, politikos ir kultūros straipsniai buvo publikuojami įvairiuose išeivijos leidiniuose, vėliau leidžiami atskirais leidiniais. Nusistebėjimą ir pagarbą kelia tai, kad šie darbai buvo atliekami žmogaus, duoną užsidirbančio stambioje aliuminio pramonės firmoje (Reinolds Metal Company), laisvalaikio valandomis¹. Lietuvių visuomenei B. Raila geriausiai žinomas kaip rašytojas, žurnalistas, nors greta aktyvaus dalyvavimo išeivijos spaudos gyvenime jis buvo ryški figūra ir išeivijos visuomeniniame, politiniame gyvenime.

B. Raila sunkiai tilpo į vienos organizacijos ar net vienos ideologijos rėmus, jo gyvenime nemažai buvo blaškymųsi, ieškojimų. Jaunystėje B. Raila bendravo su kairiųjų ideologijos *Trečiu frontu*. Rodos, tas laikotarpis – tai lyg savotiška jaunystės klaida, kurią jis greit iš-

taisė, lyg slapta žaizda, kurios niekada neužgydė² ir kuri persekiojo visą gyvenimą. Nuo trečiafrontininkų idėjų jis greitai atsiribojo ir tais ryšiais vėliau per daug nesididžiavo, nors pažintis su Antanu Venclova, Kostu Korsaku ar Salomėja Nėrimi jam suteikė daug medžiagos vėlesniems straipsniams. Užtat mielai prisimindavo savo sąlytį su keturvėjiniškais³, kuriems rūpėjo maištinga, naujoviška literatūra ir ypač poezija. Nepaisant visko, šis jaunystės etapas neabejotinai reikšmingas ir turėjo didelę įtaką visai vėlesnei B. Railos veiklai, maištingai ir neramiai dvasiai. Vėliau jis pradeda „kultūriškai reikštis tautinės liberalinės krypties politiniuose, idėjiniuose judėjimuose“, įsitraukė į Tautininkų sąjungą, buvo „Lietuvos aidą“ redaktorius ir užsienio politikos skyriaus vedėjas. Pasitraukęs iš Lietuvos B. Raila aktyviai dalyvavo liberaliosios srovės organizacijų (Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos, Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Užsienio delegatūros, Lietuvių rezistencinės santarvės ir kt.) veikloje.

B. Railos įvairiaspalvis gyvenimas niekada nebuvo monotoniškas ir ramus, einantis viena tiesia linija, bet visuomet maištingas, ieškantis naujų idėjų ir veiklos galimybių. „Vis

gailiuos, kad per mažai keičiuos“, – taip vadinas B. Railos pasikalbėjimas, darytas „Aki-račiuose“ 1975 metais, labai tiksliai atspindintis šią asmenybę. Tiesa, šie pasikeitimai nebuvo labai radikalūs, jie nedideli, tačiau nuolatiniai. „Aš nestovėjau stulpe įstrigęs, bet stebėjau gyvenimo raidą“, – kalbėjo jis, nuolat pasisakydamas prieš konservatyvumą ir visuomenės sąstingį išeivijoje. Su B. Raila, jo aktyvumu ir energija ir ypač su jo tektais toks sąstingis išeivijos visuomenei negrėsė.

Lietuvių istoriografijoje Bronys Raila, jo tekstai, o ypač politinė-visuomeninė veikla išeivijoje iki šiol nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio, nors jo pavardė nuolat šmėsteli įvairiuose išeivijos žurnalistikos, spaudos istorijos⁵ ar išeivijos istorijos ir ideologinių srovių tyrimuose⁶. Emigracijoje B. Raila nuolat buvo ideologinių, pasaulėžiūrinių nesutarimų sukuryje, ne tiek savo veikla, kiek kovingais poleminiais straipsniais keliantis išeivijos politinės veiklos klausimus, polemizuojantis, provokuojantis, kritikuojantis ideologinius priešininkus ir oponentus.

Šiame straipsnyje bandoma pristatyti kelis ryškiausius B. Railos veiklos epizodus jam pasitraukus iš Lietuvos. Remiantis jo tektais, bendraminčių ir oponentų atsiminimais, archyviniais šaltiniais bandoma atskleisti B. Railos politines pažiūras, pristatyti jo dalyvavimą išeivijos politiniame-visuomeniniame gyvenime, neatsiejamą politinę ir žurnalistinę veiklą.

Politinių kovų sukuryje

Po Lietuvos okupacijos 1940 m. išvykęs į Vokietiją, B. Raila aktyviai įsitraukė į išeivijos politinę kovą siekiant atkurti Lietuvos nepriklausomybę, drauge su kitais dalyvavo Berlyno Lietuvių aktyvistų fronto (LAF)⁷ veikloje. Šis laikotarpis ir dalyvavimas Lietuvių aktyvistų fronte – dar vienas iš epizodų, kurių vėlesniais metais B. Raila nemėgo

prisiminti ir viešai afišuoti. Jis buvo vienas iš LAF steigėjų ir 1940–1941 m. Lietuvių aktyvistų fronto informacijos ir propagandos komisijos, kurios svarbiausias uždavinys buvo rengti okupuotoje Lietuvoje platinamus LAF atsišaukimus⁸, pirmininkas. Tuomečiuose tiek Berlyno, tiek Lietuvos LAF, Laikinosios vyriausybės tekstuose buvo nemažai šiam laikotarpiui būdingų provokiškų tendencijų, lietuvių reveranso fašistinėms idėjoms ir netgi antisemitinių pasisakymų. Tokios retorikos netrūko ir B. Railos parengtoje programoje „Už ką kovoja aktyvistai“⁹. Pasak jo, dėl šios brošiūros teksto buvo tariamasi su LAF vadovu K. Škirpa ir kitais bendradarbiais, čia turėjo būti išdėstytos tuometės jų pažiūros¹⁰. Šis B. Railos parengtas tekstas tuo metu nebuvo išspausdintas. Įdomu tai, kad po dvidešimt metų rašydamas apie šios brošiūros rengimo aplinkybes B. Raila pripažino, kad jų sietos viltys dėl Vokietijos pagalbos atkuriant Lietuvą neišsipildė, tačiau šiame tekste įžiūrėjo tik vieną negerą dalyką: „Nemalonu tik tai, kad vienas kitas komplimentas [Trečiajam reichui – D. D.] buvo būtinas ir kad reikėjo laikinai nutylėti daug dalykų, ką mes smerkėme Trečiojo Reicho politikoje ir jo grobuoniškuose užsimojimuose.“¹¹

Atkūrus nepriklausomybę pasirodę istorikų tyrimai, įvairūs tekstai, skirti antiso vietinės ir antinacinės rezistencijos metams, 1941 m. birželio sukilimo, Laikinosios vyriausybės ir LAF veiklos istorijai atskleidė ne tokią romantišką to laikotarpio istoriją, atkreipė dėmesį į fašistines, antisemitines idėjas to meto tekstuose, kėlė nemažai nepasitenkinimo dėl diskusijų išeivijos spaudoje. B. Raila tada stengėsi laikytis nuošalėje, nedalyvavo diskusijose, vengė kalbėti apie Berlyne įkurto LAF veiklą ar apie savo rašytus tekstus. Atrodo, kad klausimų kildavo, o ir pačiam B. Railai turbūt ne kartą tekdavo atsakinėti į nemalonius klausimus. Pavyzdžiui, atsakydamas į Broniaus Nemicuko pasiteiravimą apie Lietuvoje skelbiamus

archyvinius dokumentus, B. Raila suabejojo, ar tokie dokumentai anuomet išvis buvo rašyti: „Man rodos, kad tą „archyvinę“ dabar Vilniuje skelbiamą medžiagą būtų galima rimtai svarstyti ne ką jie iš kažkur skelbia, o reikėtų matyti prieš akis tuos originalius dokumentus ir „dokumentus“. Berlyne ligi karo pradžios aš buvau LAF informacijos ir propagandos komisijos dalyvis, bet neatsimenu, kad LAF būtų gaminęs ir viešumon skelbęs tokius antižydiškus atsišaukimus. Nebent kas man nežinomais būdais į Škirpos vestą archyvą būtų prikišęs kokių panašių lapelių, nes LAFe buvo ir ne vienas aršus voldemarininkas, kuris galėjo taip antižydiškai tada sakyti. O gal tie lapeliai buvo įkišti į bylas vėliau, jau kėgėbistų pastangomis?“¹² Tiesa, jis pripažino, kad tuo metu tarp lietuvių netrūko emocinių antižydiškų nuotaikų: „(...) tada tokios emocinės antižydiškos nuotaikos buvo turbūt visoj Lietuvoj ir berlyniškėj LAF aplinkoje. Galėjau ir aš ką užrašyti „priešžydiška“, nes tokios nuotaikos ir faktai tada buvo, tai daugelis išgyvenom. Tai natūralu“, bet vis tiek abejojo, kad skelbiami dokumentai tikri: „Taigi, reikia patikrinti, ar toje brošiūroje tikrai yra tokios kvailos tezės, kad žydai pražudė Lietuvos valstybę. O gal kas ten prirašė tokių sakinių?“¹³

B. Railos veikla ir vaidmuo Lietuvių aktyvistų fronte – iki šiol mažiausiai žinomas jo gyvenimo etapas. Pasak Pilypo Naručio, B. Raila rengėsi apie tai kalbėti dešimtajame Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume Čikagoje. Tada likęs bene vienintelis gyvas liudytojas iš Berlyno LAF, „beveik dešinioji pulkininko Kazio Škirpos ranka“, B. Raila buvo pasiryžęs prabilti, nušviesti Berlyno įvykius ir net rengė pranešimą „Berlyno LAF įtaka 1941 m. sukilimui Lietuvoje“¹⁴. Nežinia, kiek jis būtų atskleidęs ir papasakojęs, bet šio pranešimo parengti B. Raila nebespėjo.

Sunku būtų trumpai pristatyti B. Railos politines pažiūras. Pats jis save priskirdavo tautinei-liberalinei ar, jo žodžiais tariant,

„liberalinio nacionalizmo“¹⁵ srovei. „Ne kartą išvadintas fašistu, totalistu, anarchistu, naciū, komunistu ir tautininku (kaip kokiam oponentui kada patikdavo), tebepritariu visiems humanistiniam liberalinės filosofijos principam, o truputį į kairę stočiau tik dėl liberalizmo ekonominių doktrinų. Jos protingos, bet senstelėjo“¹⁶, – rašė jis 1992 m. Vis dėlto dėl jo viešų pasisakymų, kontroversiškų straipsnių tikriausiai ne vienas suabejojęs dėl paties B. Railos liberalumo, o kai kada netgi ir tolerancijos kitaip manančiam, o ir jo liberalizmas neretai būdavo suprantamas kaip paprasčiausias antiklerikalizmas – t. y. atsvara katalikų vyravimui politiniame, kultūriniame gyvenime.

Išeivijos viešajame gyvenime B. Raila gerai žinomas kaip nuolatinis nepailstantis kovotojas prieš *krelikalinį frontą* ir jo vyravimą lietuvių visuomeniniame gyvenime. Ne vieną diskusiją išeivijoje sukėlė įsivyravusios formulės „liberalizmas pagimdė socializmą, socializmas – komunizmą“ vartojimas ar matomi tik du keliai: į Maskvą arba į Romą. Taigi, iškilus diskusiniam klausimui, B. Raila galėjo bet kada ir bet kokiomis priemonėmis išeiti ginti liberalų ir liberalizmo: ar diskusijose su konservatyvios katalikiškos srovės atstovais, ar atsakinėjant į sovietinės Lietuvos spaudoje pasirodžiusius komentarus ir kaltinimus išeivijai.

Ne kartą B. Railos buvo viešai propaguojama idėja sukurti „liberalų santarvę“ – platų, įvairiaspalvį liberalų junginį viešajame kultūriniame tautos gyvenime, naudingą kaip atsvara, pusiausvyra lietuvių visuomeniniame-kultūriniame gyvenime, kuriame ryškiai veikė liberalusis ir katalikiškas (klerikalinis) sparnas. Užsimenama apie B. Railos ir Algirdo Juliaus Greimo dar 1946–1948 m. Paryžiuje keltą idėją sukurti Vinco Kudirkos akademiją – panašiai kaip kitoje pusėje tokią idėją įgyvendino išeiviai katalikai, atkurdami Katalikų mokslo akademiją (įkurta Lietuvoje 1922 m., išeivijoje atkurta 1956 m.).

B. Raila tada netgi buvo parengęs metmenis kudirkeinei lietuvių liberalų akademijai, surašęs apie pusantro šimto galimų kandidatų, vienam kitam žodžiu ar laišku apie tokias galimybes užsiminęs¹⁷, tačiau ši idėja plačiau nebuvo išplėtotą. Panašios mintys bei siūlymai suvienyti vidurio liberaliąją srovę buvo gyvi išeivijoje ir XX a. 6–8 dešimtmečiais, apie tai ne kartą spaudoje rašė ir su bendraminčiais savo laiškuose svarstė B. Raila. Jo vardas neatsiejamai susijęs ir su slaptos masoniškos liberalų organizacijos „Klevas“ kūrimu¹⁸. Tačiau ši idėja, kaip ir kitos panašios, dažniausiai liko vien idėja: išskyrus kelis nesėkmingus bandymus suvienyti vadinamąją *vidurio srovę*, rimtesnių bandymų išeivijoje nebuvo imtasi.

Jo ilgametis kolega ir bendradarbis Henrikas Žemelis teigė, kad B. Raila nuolat ieškojo naujų kelių, prasmingesnių ideologijų, skirtingų kryptų. „Atrodo, tatau labai pritiko jo charakteriui: nuolat dairytis brandesnių idėjų, prisidėti prie naujų bandymų, nes vidinis nerimas ir energija bei noras siekti nepasiekiamo jį visada tarsi stumė stūmė į aktyvią visuomeninę-politinę veiklą.“¹⁹ Apibūdinimas labai taikliai atspindi B. Railos veiklą: kad ir kur būtų, kuriam krašte gyventų, kokios organizacijos veikloje dalyvautų, jis niekur nebuvo tik eilinis statistinis narys.

Ryškiausias pavyzdys – pokario metai, praleisti Prancūzijoje. Nors sąlygos politinei veiklai pirmaisiais pokario metais Prancūzijoje nebuvo itin palankios, čia kūrėsi įvairios organizacijos, aktyviai lietuvių visuomeniniame-politiniame gyvenime dalyvavo Paryžiuje ir kituose miestuose gyvenantys įvairių politinių partijų lyderiai. B. Raila tada gyveno Paryžiuje ir, galima sakyti, visą laiką buvo politinių įvykių sukuryje. 1945–1946 m. Prancūzijoje vyko intensyvios diskusijos apie nepriklausomos Lietuvos politinio gyvenimo nesėkmes, lietuvių susiskaldymą į politines partijas ir derybas dėl vidurio srovės organizacijų sujungimo. Natūralus šios

srovės branduolys, organizatorių nuomone, turėjo susidaryti suvienijus politines gruputes, kurios savo politine pasaulėžiūra būtų giminingos vadinamajai tautininkiškajai (plačiąja prasme) srovei. Šią idėją pirmiausia propagavo tautininkai (Paryžiuje gyvenantys Vincas Rastenis, Bronius Nemickas, Bronius Dirmeikis). Konkretūs pasitarimai „dėl lietuviškos tautiškai demokratiškos srovės konsolidavimo“ vyko tarp tautininkų, liaudininkų, Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos atstovų Prancūzijoje ir Vokietijoje. Šiuose pasitarimuose dalyvavo ir Bronys Raila: jis čia iniciatyvinės grupės (B. Dirmeikis, B. Raila, A. J. Greimas, S. Mackevičius, K. Nausėda ir V. Rastenis) narys, būtent jo siūlymu naujas derinys buvo pavadintas „Lietuvių demokratinė unija“. Tiesa, kaip ir reikėjo tikėtis, idėja nebuvo įgyvendinta. Bandymas sukurti Demokratinę uniją „partiniu principu“, t. y. siekiant jungti vidurinę srovę, suvedant liberalus, tautininkus, liaudininkus į vieną organizaciją, buvo nesėkmingas. Vidurinę srovę suvienyti galėjo liberalios idėjos, tačiau daugelio jų liberalizmas buvo dar neryškiai teoriškai pagrįstas. Lygiai taip pat buvo nesėkmingos vėlesnės, daugiausia jaunosios kartos, pastangos išeivijoje pabandyti suvienyti vidurio srovę²⁰.

B. Raila tuo metu aktyviai dalyvavo ir kitų organizacijų veikloje. Atgaivinus emigracijoje Lietuvos laisvės kovotojų sąjungą (LLKS)²¹, jis aktyviai įsitraukė į šios organizacijos atkūrimo darbus, drauge su Algirdu Juliumi Greimu ir Stepu Mackevičiumi sudarė stiprų idėjinį LLKS centrą Prancūzijoje. Didelę įtaką jo pažiūroms ir politinei veiklai turėjo pažintis su Jonu Deksnium²² ir pastarojo kelionės į okupuotą Lietuvą. B. Railos vardas buvo susijęs su *krašto primato* sąvoka – atsiradusios Prancūzijoje, šios sąvokos įvairius variantus vėliau dažnai vartojo išeivijos politiniai veikėjai: kad visa kova vyksta Lietuvoje, išeivijos uždavinys ne vadovauti, tik stebėti ir patarti bei visomis priemonėmis kraštui pa-

dėti. Išeivijos politinis gyvenimas, politinių grupių nesutarimai, opozicija Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui (VLIK) ir jo vykdomai politikai, iš Lietuvos pasiekiančios žinios apie krašte vykstantį partizaninį karą ir naujos idėjos, paremtos nepartiškumo, rezistencijos, krašto primato principais, vilioje viliojo B. Railą į „kovos sukūrį“.

J. Deksnio iniciatyva kuriant Vakaruose opozicinę Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Užsienio delegatūrą (BDPS UD)²³, šiame procese dalyvavo A. J. Greimo, S. Mackevičiaus ir B. Railos trijulė Paryžiuje. Paryžius buvo pasirinktas Delegatūros organizaciniu-informaciniu centru, A. J. Greimas sutiko prisiimti generalinio sekretoriaus pareigas²⁴, o B. Raila tapo BDPS UD Informacijos biuro vedėju Paryžiuje. BDPS Užsienio delegatūra buvo slapta organizacija, sudaryta specialiai ryšiams su krašto rezistencija ir užsienio žvalgybomis palaikyti. Apie Delegatūrą būrėsi panašių liberalesnių pažiūrų žmonės Vokietijoje, Prancūzijoje, Švedijoje, Anglijoje, įvairiuose kraštuose buvo kuriamas „įgaliotinių“, „patikėtinių“, „talkininkų“ tinklas. Svarbus vaidmuo teko Paryžiaus grupei, pasižymėjusiai ne tik idėjų generavimu, bet ir Delegatūros pozicijų gynimu viešojoje akcijoje. Paryžius, ypač B. Raila, prisidėjo prie BDPS UD Biuletenio leidimo (pagal kai kurias informacijas jis buvo šio biuletenio redaktorius)²⁵, kuris buvo skirtas ne viešumai, o tik rezistencinėje veikloje dalyvaujančių ir šią veiklą remiančių žiniai. Užsienio delegatūros leidžiamas biuletenis (buvo išleisti 6 numeriai) buvo pirmasis lietuviškas leidinys Vakaruose, bandęs skleisti slapta gautas žinias apie tikrąją padėtį Lietuvoje. BDPS UD veikė iki 1948 m. liepos mėnesio, kai Baden Badene tarp VLIK ir Lietuvos pagrindžio atstovų J. Deksnio ir Juozo Lukšos buvo pasirašytas „Politinės Lietuvos laisvinimo vadovybės vieningumo reikalų susitarimas“, pagal kurį Lietuvos laisvinimo

akcijai užsienyje atstovauja VLIK ir Vykdomoji tarnyba.

1946 m. Paryžiuje įsikuria dar viena nauja organizacija – akademinio jaunimo sambūrio *Šviesa*²⁶ skyrius. Ši organizacija atspindėjo jaunosios kartos liberalaus jaunimo pozicijas išeivijoje. Paryžiaus *Šviesos* veikloje dalyvavo įvairūs asmenys: 1945–1946 m. Paryžiaus universiteto Teisės fakultete studijavęs Stepas Mackevičius, buvę užsieniečių legiono kariai Jonas Rastenis ir Justas Dočkus, Prancūzijoje aukštojoje dekoratyvinės dailės mokykloje studijavęs dailininkas Vladas Vijeikis, „patyrę“ politikai, kaip antai rašytojas Bronys Raila ir Algirdas Julius Greimas, taip pat Bazilijus Kučinskas, Jonas Masiulis, Kordelija Jasutytė ir kiti. B. Railos archyve yra išlikę pora Paryžiaus *Šviesos* sambūrio išleistų leidinių²⁷. Pirmasis nedidelis leidinėlis buvo pavadintas simboliškai, – Lietuvos himno ir *Šviesos* sambūrio šūkio žodžiais „Ir Šviesa ir Tiesa mūs žingsnius telydi“, vėliau pasirodė rotatoriumi spausdintas, išpūdingomis dailininko Vlodo Vijeikio linoraižinių įklijomis iliustruotas vienkartinis leidinys (jo vienas iš redaktorių buvo B. Raila) „Praskrendančio paukščio sparnu“. Nors B. Raila nebuvo tarp šios organizacijos vadovų, jis atliko svarbų vaidmenį informaciniame darbe, t. y. viešojoje akcijoje daug prisidėjo prie *Šviesos* garsinimo, jos idėjų propagavimo ir pristatymo išeivijos visuomenei.

1950 m. kuriant Lietuvių rezistencinę santarvę (LRS)²⁸ B. Raila pastebimas ir čia: jis vienas iš organizatorių, pasirašęs LRS steigimo aktą, vėliau aktyviai kalbinęs prie organizacijos prisijungti naujus narius, propagavęs LRS idėją emigrantų spaudoje, gynęs organizacijos interesus viešuose debatuose, nepailstantis kovotojas su LRS politiniais oponentais. 1948 m. persikėlęs gyventi į JAV, jis aktyvus ne tik organizacinėje veikloje, bet ir leidžiant žurnalą „Santarvė“ (1953–1958). Bandant įkurti Lietuvių rezistencinės santarvės leidžiamą laikraštį, B. Raila buvo

vienas iš pirmųjų organizatorių, kandidatas į būsimo žurnalo redaktorius. Tiesa, nuomonės dėl žurnalo leidimo vietos išsiskyrė: LRS nariai JAV norėjo turėti tokį leidinį Amerikoje, Londono centras buvo suinteresuotas jį leisti Anglijoje. Pradėjus leisti „Santarvės“ žurnalą Londone, redaktoriumi tapo Fabijonas Neveravičius, o vadovavimą visam žurnalui perėmė Londono grupė. Tokia pozicija nelabai patiko Amerikos LRS nariams, ypač B. Railai, nepratusiam, kad jam kas nors vadovautų ir redaguotų: „Jei mūsų Amerikos AS [Amerikos sekretoriatas – D. D.] nebūtų kiek per daug apsileidęs ir tik vilktųsi užpakalyje ES [Europos sekretoriatas – D. D.], tai to niekad nebūtų. Bet kai pas mus liurbiai, tai ir anie ima komanduoti.“²⁹ Tačiau nepaisant nepasitenkinimo ir kritikos Londonui už vadovavimą ir „cenzūrą“, B. Raila tapo vienu aktyviausių „Santarvės“ autorių, daug prisidėjęs prie žurnalo populiarinimo, platinimo JAV. Nors žurnalo oficiali leidėja buvo LRS, iš tikro žurnalas nebuvo vien organizacijos oficiozas, nes apėmė daug platesnį būrį žmonių, jame aktyviai bendradarbiavo jaunoji santariečių karta, atnešusi į „Santarvę“ jaunatviškų vėjų. Žurnale daug dėmesio buvo skiriama sovietinės Lietuvos pristatymui ir analizei, keliamos įvairios išeivijai ir kraštui aktualios problemos. Nors ėjo trumpą laiką, žurnalas tapo ir ideologinių idėjų generatoriumi, ir liberaliosios minties platintoju emigracijoje.

Lietuvių rezistencinės santarvės keltos idėjos (krašto primato principo, požiūrio į Lietuvą, nepartiškumo, rezistencinės veiklos ir kt.) B. Railai buvo nesvetimos ir vėliau, kai organizacija prarado savo įtaką ir beveik išnyko tarp kitų organizacijų, o buvę LRS nariai išsiskirstė po kitas organizacijas. Vėlesniais dešimtmečiais B. Raila aktyviai neįsitraukė nė į vieną organizaciją, tiesa, retkarčiais atvykdavo į Santaros-Šviesos suvažiavimus, rėmė idėją atgaivinti LRS ir propagavo mintį sujungti LRS-Šviesą-Santarą į bendrą federa-

ciją, bet nesėkmingai³⁰. Bendradarbiavo įvairiuose laikraščiuose („Vienybėje“, „Tėviškės žiburiuose“, „Margutyje“, „Dirvoje“, „Aki-račiuose“), nuo 1957 m. buvo Laisvės radijo, vėliau Laisvosios Europos radijo lietuvių skyriaus nuolatinis komentatorius kultūros ir politinių įvykių temomis.

Dalyvaudamas išeivijos politiniame gyvenime ir neretai atstovaudamas liberaliajam išeivijos sparnui, B. Raila ne visur pasirodėdavo nuoseklus, pavyzdžiui, dėl kultūrinių ryšių su okupuota Lietuva³¹. Kad ir kaip būtų keista, šeštojo dešimtmečio pabaigoje išeivijoje kilusioje diskusijoje B. Raila iš pradžių stojo į ryšių priešininkų pusę. Nuo jo aštrios plunksnos kluvo daug kam. Itin daug B. Railos kritikos ir aštrių žodžių susilaukė „Vienybės“ laikraštis ir jo autoriai, pasisakę už ryšius su kraštu. „Rūstūs Railos žodžiai negailestingai plakė kiekvieną, kuris žvalgėsi „Vienybės“ pašlemėkų bei diversantų, jo žodžiais tariant, pusėn. Čia nebuvo atsižvelgta ir į ideologiją: liberalams tekdavo net daugiau už kitus, kai tik jie mėgindavo pritarti Tysliavienės laikraščiu.“³² „Metmenyse“ pasirodžius Vytauto Kavolio straipsniui „Trečiosios jėgos formavimasis?“³³ (jame jis aplink „Vienybę“ besiburiančius žmones pavadino sentimentaliais realistais, aplink kuriuos gali formuotis trečia jėga, užimanti tarpinę poziciją tarp prokomunistinio ir antikomunistinio bloko), B. Raila šį tekstą porą mėnesių (1963 02 15–1963 04 24) nagrinėjo savo skiltyje „Akimirksnių kronikos“ „Dirvoje“, griežtai kritikuodamas ne tik „Vienybės“ poziciją, bet ir V. Kavolį bei jaunesniuosius liberalus, ryšių šalininkus išvadindamas „minkštapilviais liberalais“³⁴. Lygiai taip pat nuo B. Railos kluvo senam jo pažįstamam Vincui Trumpai pasirodžius jo straipsniui „Margutyje“ (pasirašytam K. Stropaus slapyvardžiu)³⁵. Visa tai sunkiai derinosi su anksčiau B. Railos veikla ir pozicija, juk jis buvo tarp tų, kurie Prancūzijoje suformavo *krašto primato* sąvoką, priklausė organizacijoms,

kurios visada propagavo ryšių su kraštu idėją. Šiuo atveju B. Raila puolė jaunesnės kartos žmones, kurie kita kalba ir kitais žodžiais skelbė panašius dalykus³⁶. Tiesa, gana greitai B. Raila pakeitė nuomonę tapdamas tokiu pačiu aršiu ryšių su kraštu šalininku. Vėlesniais metais jo straipsniai apie ryšius su kraštu nė iš tolo nepriminė ankstesniojo B. Railos, o jo kritikos ugnis jau buvo nukreipta į konservatyvųjį išeivijos sparną, nusistačiusį prieš tokius ryšius ir prieš savo kolegų „prieštvanines idėjas“.

Tarp politikos ir žurnalistikos

Sudėtinga būtų kalbėti apie B. Railą tik kaip apie politiką, nes politinė veikla jam visada buvo neatsiejama nuo kitos veiklos, pirmiausia nuo žurnalistikos. „Mano beveik visa profesinė ruošą, studijos ir polinkiai nuo pat jaunumės buvo dvejopi: kultūriniai-literatūriniai ir politiniai-juridiniai. Realiam gyvenime tų skirtingų studijų ir veiklų aš niekad negalėjau ir, tiesą sakant, nenorėjau atskirti. Tai buvo labiausiai trokštami mano vandenys gaivintis ir plaukyti. Todėl tų sričių tematika, problemos ir stiliai turėjo būti susiję ir susiviję visokių pavidalų sankabomis. Ir tų problemų išdėstymą, meno kūrybos ar socialinio gyvenimo kritiką aš skyriau ne abstrakčiai svarstyti kabinetuose, net ne knygų autoriams ar politikams mokyti (tą jie patys turėjo išmokyti), o visuomenei, plačiausiems jos sluoksniams susipažinti, kad jie suprastų, išgyventų, veikėtų, sutiktų, atmestų ar kitaip ryžtųsi.“³⁷

B. Raila nebuvo asmenybė, pro kurią būtų galima praeiti jos nepastebėjus. Gal ne tiek savo politine veikla, kiek pasisakymais, itin kritiškais straipsniais, viešomis diskusijomis jis neretai sukeldavo kontroversiją, pritraukdavo skaitytojų ir oponentų dėmesį. Kovingumo dvasios jam galima buvo pavydėti. Pasak A. J. Greimo, „keistas sutvėrimas tas Bronys Raila“, „jo straipsniai vienodai mus nervuoja,

vienodai iššaukia atlaidžią šypsena. Procentai, tiesa, svyruoja: kartais nervingumas pakyla iki 80%, kartais šypsena nugali.“³⁸ B. Raila niekam nepataikavo ir niekad neieškodavo žodžio kišenėje, nuo jo kritiškos plunksnos kliūdavo ne vienam. Neretai jis puldavo ginti iš anksto pralaimėtas ir neteisingas bylas, ten, kur B. Raila, ten visuomet buvo daug triukšmo, pykčio, audros, nors tos audros dažnai buvo keliamos arbatiniame šaukštelyje³⁹. Gali būti, kad ir triukšmą dažnai jis keldavo „ne dėl teisybės, o dėl paties triukšmo: iš to vis šis tas išeina“⁴⁰. B. Railos žurnalistika – ne kronika, bet publicistika, kur jis svarstydamas kokį nors įvykį, reiškinių ar kurio nors veikėjo viešai pasakytus žodžius įsileisdavo į ilgiausius svarstymus, apmąstymus su vaizdingais elementais ir palyginimais, elegantišku humoru, kai kada kategoriškais griežtais vertinimais, neretai keldamas jautrius ar net kontroversinius klausimus, nevengdamas aštraus, kai kada netgi sarkastiško požiūrio į aktualius dalykus, kurie išeivijos daugumos buvo laikomi geriausiaisiais, tinkamais, nusistovėjusiais. „Kaip laikrastininkui, kuriam laisvalaikiais dar rūpi visuomeniniai džiaugsmai ir skausmai, man, be abejo, arčiausia širdies ir temperamento būtų trečiasis būdas: nevengti padirginti skaudžiausius sopulius, pasukalioti pirštą žaizdose, na, ir pasipjauštyti, jeigu taip reikia ir kitaip negalima. Tai pavojingas, nedėkingas ir visuomet skaudus kelias“⁴¹, – rašė jis.

B. Raila tuo metu buvo vienas iš ryškiausių žurnalistų išeivijoje, savo literatūriniu stiliumi, aštria plunksna ir pateikiamomis kontroversijomis apie išeivijos visuomeninę ir politinę gyvenimą itin mėgstamas skaitytojų. Tiesa, tai buvo gana kontroversiška asmenybė, dėl savo pasisakymų susilaukusi ne tik gerbėjų, bet ir priešininkų. „Vieni jį laiko neišsemiamu naujų idėjų skelbėju, kiti – eiliniu avantiūristu, vieni jį laiko produktyviausiu ir realiausiu mūsų gyvenimo įvykių fiksuotoju, kiti – eiliniu lietuviškos vienybės drumstėju,

vieni jį laiko neišsemiamos energijos ir tikros žurnalistikos atstovu, kiti – šiaip sau geltonosios spaudos gamintoju⁴² – taikliai pastebėjo H. Žemelis. B. Railos tekstai buvo lyg savotiškas spektaklis su neaiškia pabaiga. Pats jis nepriimdavo kritikos, todėl dažnai savo tekstuose mėgo atsilyginti kiekvienam jį prieš plauką paglosčiusiam. Tikslui pasiekti jam visos priemonės buvo geros, užsipuldavo dažnai galbūt net negalvodamas teisingai ar neteisingai, per daug ir galvos nesukdavo, ar priešas tikras, o apsisukęs puldavo kritikuoti tą, su kurio pozicijomis anksčiau lyg ir sutiko. „Savo priešą jis ilgai ir iš visų pusių mala, bet paprastai paleidžia dar nesutrintą. Skaitytojas dažnai priverstas nusišypsoti, kartais net nežinodamas iš ko: iš nelaimingos aukos ar iš publicisto.“⁴³ Nenuostabu, kad jo raštai ne visiems buvo priimtini. Netrūko skaitytojų, kurie, nesutikdami su jo politiniais požiūriais, paprasčiausiai lengva ranka nurašydavo B. Railą, jo tekstus atmesdami kaip eilinę politinę demagogiją. O kadangi tekstai su provokacijomis ir interpretacijomis buvo nukreipti ne į fikcines būtybes, o konkrečius asmenis su pavardėmis, tai priešų ir oponentų jam netrūko. Neretai B. Raila susilaukdavo priekaištų, kad nepelnytai užsipuolęs ar nuvertinęs kai kuriuos asmenis, kad „negražiai, sarkastiškai, paniekinančiai, užgauliojančiai ir šmeižiančiai“⁴⁴ rašė apie Lietuvos valstybę ir jos vadovaujamus asmenis ar savo tekstais „laužo etiketo taisykles ir smukdo spaudos moralę“⁴⁵.

Labai dažnai B. Raila savo straipsniuose kritikuodavo politinius ar ideologinius oponentus. Daugybė tekstų rašyti pristatant išeivijoje liberalaus sparno organizacijų veiklos principus ir kariaujant su „klerikalinio fronto“ atstovais, ginant Diplomatinės tarnybos šefą Stasį Lozoraitį ar kovojant prieš Vyriausiąją Lietuvos išlaisvinimo komitetą ir jo vadovus. Kaip tik šioje srityje B. Raila atlikdavo svarbų informacinį-propagandinį vaidmenį, savo straipsniais išeivijos spaudoje keldamas aktualius politinius klausimus, provokuo-

damas diskusijas, populiarindamas Lietuvių rezistencinės santarvės ar kitų organizacijų keliamas idėjas ar paprasčiausiai savo koviniais pasisakymais versdamas išeivijos visuomenę stebėti, sekti įvykius ir nuolat domėtis išeivijos politiniu gyvenimu.

Kalbant apie B. Railą kaip apie politiką, reikia išskirti vieną bruožą, kuris neretai sukeldavo problemų ne tik jam, bet ir jo bendražygiams, o neretai netgi nepasitenkinimo ar pasipiktinimo tokiomis idėjomis – tai B. Railos noras aktyviai viešumoje pristatyti politinę akciją. „Keisčiausia su Broniu Raila tai, kad tiek, kiek mes sutinkame su juo dėl principų, tiek pat greitai išsiskiriame, kai tik reikia praktiškai juos realizuoti“⁴⁶, – teigė A. J. Greimas. B. Raila buvo įsitikinęs, kad vieša akcija spaudoje ir tinkama propaganda yra svarbesnis ir veiksmingesnis ginklas negu visokie juridiniai-organizaciniai samprotavimai, planavimai ar veikimai. Galima būtų pateikti ne vieną pavyzdį, kuris liudytų, kad B. Railai bet kokia politinė veikla buvo sunkiai suderinama su konspiracija ar rezistenciniu pagrindu – anaipol, bet kurioje veikloje jis daugiausia išryškėdavo viešose akcijos ir viešose diskusijose. Pavyzdžiui, dėl ryšių su rezistencijos atstovais krašte slaptumo ir iš Lietuvos gaunamos informacijos BDPS Užsienio delegatūrai vadovavę J. Deksnys, Stokholme gyvenantys Algirdas Vokietaitis, Vytautas Stanevičius buvo nutarę nesileisti į viešas polemikas išeivijos spaudoje su savo politiniais oponentais, tokiems nurodymai buvo duoti ir Prancūzijos nariams. Tačiau nepavyko išlaikyti nei konspiracijos, nei paslapties – Paryžiaus grupė šių nurodymų paprasčiausiai nepaisė. Išeivijos spaudoje pasirodę straipsniai apie ryšius su kraštu, Lietuvos pogrindyje įkurtą naują organizaciją, konkurentą VLIK, reiškė, kad B. Raila, A. J. Greimas nieko nelaukdami pradėjo naudoti iš J. Deksnio gautą slaptą informaciją viešai akcijai. Dėl tokios viešos propagandinės akcijos vėliau kilo ne tik pro-

blemų bandant tartis su kitomis išeivijos politinėmis organizacijomis, bet ir nesutarimų tarp pačių organizacijos narių. Nors sulaukė perspėjimų ir priekaištų, Paryžiaus grupė aktyviai įsitraukė į viešą politinę veiklą, supolitindama visą rezistencinę veiklą, o tai labai nepatiko kitiems organizacijos nariams, pasisakantiems ne už viešą politinę propagandą ir veiklos reklamą, o už konkretaus rezistencinio darbo vykdymą⁴⁷. Tokia vieša B. Railos ir visos Paryžiaus grupės akcija nepatiko ir kitiems išeivijos politinio gyvenimo atstovams bei organizacijoms, dėl konspiracijos ir diskretiškumo nesilaikymo kalbant apie Lietuvoje vykstantį partizaninį karą ir bendrą padėtį Lietuvoje, siekį tokiais informacijomis pakelti savo autoritetą išeivijos visuomenės akyse juos kritikavo diplomatas Stasys Antanas Bačkis⁴⁸.

Dėl tokio B. Railos bruožo ir nuolatinių viešų diskusijų ir netgi karų spaudoje, kai į viešumą buvo keliami įvairūs klausimai, ne visada jo siūlytos idėjos sulaukdavo palaikymo net ir tarp bendraminčių. Nesulaukė palaikymo B. Railos mintis surinkti ir išleisti prisiminimus apie Justą Dočkų⁴⁹, buvę bendraminčiai nebuvo sužavėti jo pastangomis viešai diskutuoti apie Joną Deksnį ir pristatyti jo rezistencinę veiklą, ypač paaiškęjus apie jo ryšius su sovietų saugumu⁵⁰. „Dirvoje“ pasirodžius B. Railos straipsnių serijai apie J. Deksnį⁵¹, atšalo jo santykiai su kai kuriais bendraminčiais, kurių nuomone, prieš rašydamas B. Raila turėjo pasitarti, apsvarstyti šį klausimą organizacijoje ir išvis nereikėjo garsinti ir apie tai rašyti⁵².

B. Railos vardas išeivijoje neatsiejamai susijęs su liberalaus sparno bandymais sukurti liberalios srovės leidinį. Nuo pat pasitraukimo iš Lietuvos liberalai svajojo apie savo laikraštį. Dešiniųjų leistiems „Aidams“, „Tėvynės sargui“, „Į Laisvę“, „Draugui“, socialdemokratų leistam „Darbui“ liberalai galėjo priešpriešinti Vokietijoje iki 1949 m. leistą „Mintį“, žurnalą „Šviesa“ (1946–1949).

„Minčiai“ nustojus eiti, atsiradusią tuštumą visą laiką buvo mėginama užpildyti. H. Žemelis, V. Trumpa, B. Raila buvo pagrindiniai iniciatoriai, nuolat kėlę liberalaus žurnalo ar laikraščio reikalingumo idėją. Persikėlus gyventi į JAV buvo svajojama atgaivinti „Mintį“, vėliau buvo mėginimų liberalams telktis apie „Lietuvį“ ar „Vienybę“, kai ten pradėjo dirbti B. Raila ir H. Žemelis, bet tokie mėginimai konkrečių rezultatų nedavė. 1950 m. pabandyta konkrečiai įgyvendinti savo svajones, pradedant leisti žurnalą „Nemunas“. Kaip būdinga to laikotarpio liberalams, leidžiamas žurnalas turėjo remtis trimis pagrindiniais principais: ideologiniu-liberaliu, nepartišku mo ir rezistenciniu (kova dėl Lietuvos laisvės). Buvo organizuojamas „nesrovinis, platus, liberališkas žurnalas“, kuris turėjo remtis „dauguma nuoširdžių nesrovininkų dvasia ir parama“⁵³. Nepaisant didelių leidėjų svajonių ir planų, B. Railos pastangų pritraukti daugiau bendradarbių, jų ir ypač finansų trūkumas lėmė trumpą žurnalo gyvavimo laiką. Pasirodžius keliems numeriams žurnalas nustojo eiti. Svarbų vaidmenį liberalaus sparno spaudoje suvaidino „visuomeninių ir kultūrinių reikalų žurnalas“ „Santarvė“ (1953–1958), tačiau ir šis išsilaikė neilgai, o vėlesnės B. Railos ir kitų pastangos JAV atgaivinti ir toliau leisti „Santarvę“ buvo nesėkmingos. Liberalų išsiblaškymas po įvairias vietas, neorganizuotumas, pagaliau finansinės bazės neturėjimas buvo pagrindinės priežastys, lėmusios nesėkmingas pastangas leisti savo liberalaus sparno laikraštį ar žurnalą.

Pagal visą savo veiklą ir poziciją, rodos, B. Raila turėjo paremti ir 1968 m. naujai besikuriantį liberalios srovės laikraštį „Akiračiai“. Deja, šįkart jis buvo vienas iš didžiausių skeptikų, – iškart pasiūlė geriau nė nebandyti leisti naujo leidinio. Neaiškūs ir nesuprantami B. Railai atrodė naujo žurnalo užmojai ir programa, neturėjo jis daug vilčių ir dėl žmonių, besiburiančių apie naują leidinį⁵⁴, nors tarp „Akiračių“ iniciatorių netrūko B. Railos

draugų ir bendraminčių (Karolis Drunga – Jurgis Valiulis, H. Žemelis, V. Trumpa), su kuriais jis anksčiau bendradarbiavo „Mintyje“, „Santarvėje“ ir kituose leidiniuose ar netgi kūrė bendrus planus apie liberaliosios srovės laikraščio leidimą. Dar kritiškiau tokius planus jis įvertino ir pristatė Vytautui Alantui, išvadinęs naujo leidinio iniciatorius maniakais ir bepročiais, kurių pastangos būsiančios nevaisingos⁵⁵. Deja, šįkart B. Raila suklydo neįvertindamas naujo žurnalo entuziastų redaktorių ir bendradarbių pastangų ir galimos tokio atviro žodžio mėnraščio perspektyvos, – „Akiračiai“ greitai patraukė skaitytojų dėmesį, įsitvirtino tarp išeivijos spaudos leidinių ir ilgus metus buvo sėkmingai leidžiami. Vėlesniais metais B. Raila gana sėkmingai įsitraukė į „Akiračių“ bendradarbių gretas, tiesa, neilgam, – supykęs ant akiratininkų už mėnraščio puslapiuose pasirodžiusią kritiką savo knygai jis pasitraukė⁵⁶, bet visiškai ryšių su „Akiračiais“ nenutraukė.

Reikia pažymėti, kad nepaisant savo sudėtingo ir neramaus charakterio (daugelyje leidinių, į kuriuos rašydavo, jis neužsibūdavo ilgai) B. Raila buvo žurnalistas, dėl kurio galėjo konkuruoti ne vienas laikraštis – „atimk iš „Dirvos“ Railą, beliks tik griovys“, – juokavo Kazys Januta⁵⁷. Šis nuolatinis neramumas, ieškojimas buvo neatsiejama B. Railos asmenybės dalis. Visa tai atsispindi jo gausiuose publicistikos tekstuose, kuriuose netrūksta kontroversijų ir nuolatinės kovos prieš ar už įvairias idėjas. „Bepigu tiem, kurie iš karto žino tvirtus ir neabejotinus atsakymus. Aš ne. Aš iš pušų, beržų ir drebulių krašto gimtosios tėviškės. Aš liaunai ir ilgai svyruoju, sukuriu pustomas, o kartais visai be vėjo virpu be reikalo. Priėti kietą sprendimą man labai sunku ir užima ilgą laiką. Bet kai kartą prieinu, laikausi jo buldogo atkaklumu“⁵⁸, – rašė jis.

Vis dėlto greta nenuoramos ir maištininko dvasios tilpo ir kita B. Railos pusė – realistas, nuolat rašantis apie būtinybę remtis tikrove, negyventi praeities mirażais, pažinti tautinę

ir tarptautinę tikrovę, savo veiklą ir politinės akcijos taktiką derinti su realiomis ir tikromis aplinkybėmis. Nepailstantis tikėjimas lietuvių tauta ir nuolatinė kova (taip, kaip jis suprato – aktyviais veiksmais, plunksna, atviru tiesiu žodžiu) dėl jos laisvės ir nepriklausomybės buvo neatsiejami nuo B. Railos veiklos išeivijoje. „Būdamas taip pat realistas, agnostikas, skeptikas, net liberalas jau mažai į ką akiai tikintis ir dar mažiau pasitikintis iškilmingais hipokritų pliauškalais – aš tebesaugau tikėjimą į tautinius stebuklus, tebesu pilnas laisvės mirażų ir valstybinės nepriklausomybės iliuzijų. Be jų nebūčiau tas pats, pasijusčiau pūvas.“⁵⁹ Kaip ir daugelio asmenų išeivijoje, visa B. Railos veikla pirmiausia buvo nukreipta į tautiškumo išsaugojimą emigracijoje ir Lietuvos laisvinimo akciją. Jo politinė veikla, taip pat jo straipsniai buvo orientuoti ne tik į išeiviją, bet ir į Lietuvą, jos gyventojus, tikintis, kad jo raštai kada nors bus reikalingi ir naudingi: „Neklauskit manęs apie lietuvių egzilio politinį judėjimą. Savaime suprantama, kad dabartinėm aplinkybėm jis tegali būti mažai reikšmingas (...) Stipriausia tautos politinė jėga netolimoj ateity būsit jūs [t. y. Lietuva – D. D.] (...) Aplamai viskas, ką ligi šiol rašiau ir dariau, buvo ta dingstimi, kad ateityje nors keliais trupinėliais jums būtų įdomu ir naudinga. Nesupraskit per blogai šios mano gal kiek arogantiškos ambicijos. Bet be jos gyvenimas nebūtų vertas savo vardo ir prasmės.“⁶⁰

Išvados

1. Bronys Raila išeivijoje ryškėjo savo karingumu, savo nepriklausoma, maištinga, jaunatviška dvasia. Kad ir kur būtų, kuriam krašte gyventų, kokios organizacijos veikloje dalyvautų, B. Raila visą laiką stengėsi būti politinių įvykių ir ideologinių kovų sukuryje. Pasitraukęs iš Lietuvos 1940 m. jis įsitraukė į Berlyne įsikūrusio Lietuvių aktyvistų

fronto veiklą, vėlesniais metais aktyviai dalyvavo įvairių liberalaus sparno organizacijų veikloje. Dažniausiai išsiskirdavo ne tiek politine veikla ar organizaciniu darbu, kiek vieša propagandine akcija, išeivijos spaudoje keldamas aktualius politinius klausimus, propaguodamas jo atstovaujamų organizacijų idėjas ar kovodamas su politiniais ir ideologiniais oponentais. B. Railai labiau tikdavo atlikti informacijos ir propagandos centro funkcijas nei konkrečius organizacinius darbus.

2. Išeivijos viešajame gyvenime B. Raila gerai žinomas kaip nuolatinis nepailstantis kovotojas prieš *krelikalinį frontą*. Ne kartą B. Railos buvo viešai propaguojama idėja suvienyti vidurio liberaliąją srovę (nuo idėjos apie Vinco Kudirkos akademiją iki siūlymo sukurti „liberalų santarvę“) – platų, įvairiaspalvį liberalų junginį viešajame kultūriniame tautos gyvenime, naudingą kaip atsvara, pusiausvyra lietuvių visuomeninio-

kultūrinio gyvenimo, kuriame ryškiai veikė liberalusis ir katalikiškas sparnas. B. Raila aktyviai dalyvavo liberalaus sparno bandymuose sukurti liberalios srovės leidinį. Tiesa, daugelis jo keltų ir propaguotų idėjų taip ir liko tik idėjos, plačiau išeivijoje nebandytos įgyvendinti.

3. B. Railos politinė veikla visada buvo neatsiejama nuo jo publicistikos, savo viešais pasisakymais, straipsniais jis provokuodavo įvairias politines diskusijas, pritraukdavo skaitytojų ir oponentų dėmesį, neretai sukelėdavo kontroversijų. B. Railai bet kokia politinė veikla buvo sunkiai suderinama su konspiracija ar rezistenciniu pagrindu – priešingai, bet kurioje veikloje jis daugiausia išryškėdavo viešose akcijoje ir viešose diskusijose. Jis buvo įsitikinęs, kad vieša akcija spaudoje ir tinkama propaganda politinėje veikloje yra daug svarbesnis ir veiksmingesnis ginklas negu juridiniai-organizaciniai samprotavimai, planavimai ar veikimai.

Nuorodos

1. Raila B. Apie darbą ir gyvenimo vingius, *Egzodo rašytojai: autobiografijos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 642.
2. Greimas A. J. Apie Bronių Railą ir kitokias akimirkas, *Iš arti ir iš toli. Literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 263.
3. Visvydas P. Jauniausio keturvėjininko mirtis, *Akiračiai*, 1997, nr. 5 (298), p. 11.
4. Vis gailiuos, kad permažai keičiuosi. Pokalbis su B. Raila, *Akiračiai*, 1975, nr. 3 (67), p. 8.
5. Bartkienė K. Egzistencinės egzilio problemos Bronio Railos svarstymuose, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2007, nr. 4, p. 67–80; Kuizininė D. *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2003; Dapkutė D., Kuizininė D. *Laisvas žodis* *laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2010.
6. Mockūnas L. *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, Vilnius: Baltos lankos, 1997; Dapkutė D. *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė: politiniai-organizaciniai aspektai 1945 – šeštojo dešimtmečio pabaiga*, Vilnius: Vaga, 2002; Dapkutė D. Liberalusis sparnas Prancūzijoje: lietuvių liberalų organizacijos Paryžiuje XX a. 5 dešimtmetį, *Prancūzijos lietuvių bendruomenė: istorija ir dabartis*, Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 81–101.
7. Lietuvių aktyvistų frontas – antisovietinė pasipriešinimo organizacija, įkurta lietuvių politinių pabėgėlių Berlyne 1940 m. lapkričio 17 d. Lietuvos įgalioto ministro Vokietijoje Kazio Škirpos iniciatyva. Organizacijos tikslas buvo sutelkti tautos jėgas kovai su Lietuvos okupacija ir parengti sukilimą

- valstybės suverenumui atkurti. Lietuvoje, siekiant suvienyti pagrindžio organizacijas, LAF įkurtas 1940 m. spalio 9 d. Kaune.
8. Raila B. *Iš paskendusio pasaulio*, Chicago: Srovė, 1962, p. 297.
 9. Brandišauskas V. Nacionalizmas rezistencinių organizacijų valstybės modelyje, *Akiračiai*, 1995, nr. 5 (269), p. 4; Brandišauskas V. *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940-06–1941-09)*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996; Truska L. Holokausto prie-laidos. Antisemitizmo stiprėjimas Lietuvoje sovietinės okupacijos metais (1940–1941), www.komisija.lt.
 10. Raila B. *Iš paskendusio pasaulio*, p. 299.
 11. Ten pat, p. 301.
 12. B. Railos 1995 m. rugpjūčio 14 d. laiškas B. Nemickui, *Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centras* (toliau – VDU ISC), f. 24, ap. 2, b. 174, l. 19.
 13. Ten pat.
 14. Zemlickas G. Pasaulio lietuvių dešimtojo mokslo ir kūrybos simpoziumo Čikagoje aidai. 5. Pasaulyje – kaip savo namuose, *Mokslo Lietuva*, 1998, vas. 25, nr. 4 (162).
 15. „Politinėje ideologijoje, galbūt kaip ilgo gyvenimo ir lavinimosi demokratiniuose Vakaruose padarinys, pamažu per daugelį dešimtmečių susiformavo simpatija tautinei liberalinei pasaulėžiūros kryptčiai. Neprieš-taračiau, jei kas ją pavadintų *liberalinio nacionalizmo* kryptimi. Žodis nacionalistas ir jo prasmė man skamba gerai. Jis yra labai tikslus: savos tautos identiteto, jos gyvybinių interesų, jos istorijos ir dvasios vertybių, laisvės ir garbės puoselėjimas ir gynimas.“ Raila B. Apie darbą ir gyvenimo vingius, p. 645.
 16. Raila B. Vėl liberalai: pasakose ir tikrovėje, *Akiračiai*, 1992, nr. 2 (236), p. 16.
 17. Raila B. Liberalų „santarvė“, *Akiračiai*, 1977, nr. 4 (88), p. 10–11.
 18. Plačiau žr.: Dapkutė D. *Liberaliosios srovės genezė*, p. 194–209.
 19. Žemelis H. Keli žodžiai apie autorių, Raila B. *Nuo vakarykštės iki rytdienos: tautos laisvėjimo vaivorykštė*, Vilnius: Žurnalisti-ka, 1996, p. 512.
 20. Dapkutė D. *Liberaliosios srovės genezė*, p. 180–193.
 21. Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga – pagrindžio organizacija, įkurta 1940 m. gruodžio 26 d. Kaune, subūrusi liberalesnio nusitei-kimo jaunimą, atlikusi svarbų vaidmenį po-grindžio veikloje Lietuvoje. Organizacija po karo buvo atkurta emigracijoje, formaliai egzistavo iki 1990 m., tačiau realiai platesnės veiklos neišplėtojo.
 22. Jonas Deksnys – buvęs aktyvus antinacinės rezistencijos dalyvis, pokario metais suge-bėjo triskart iš Vakarų prasibrauti į Lietu-vą ir užmegzti ryšius su krašto rezistencija. Išeivijoje drauge su bendraminčiais stengė-si sukurti atsvarą ir opoziciją Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui. 1949 m. va-sarą paskutinį kartą atvykęs į Lietuvą buvo sovietų saugumo suimtas ir užverbuotas.
 23. Antrosios J. Deksnio kelionės į Lietuvą metu 1946 m. Lietuvoje buvo įkurtas Bendro de-mokratinio pasipriešinimo sąjūdis (BDPS) ir Vyriausiasis Lietuvos atstatymo komite-tas (VLAK), o J. Deksnys į Vakarus atsivežė įgaliojimus sudaryti BDPS ir VLAK užsienio delegatūras. Svarbiausi politiniai veikėjai atsisakė priimti VLAK UD įgaliojimus, o VLIK nenorėjo keistis ir tapti VLAK. Po šio nesėkmingo bandymo suburti įvairių poli-tinių grupių atstovus po VLAK UD vėliava J. Deksnys ėmėsi iniciatyvos burti BDPS Už-sienio delegatūrą beveik iš tos pačios ideolo-ginės srovės – liberalų – žmonių. Delegatū-ros veikloje dalyvavo Karolis Drunga, Stasys Žakevičius-Žymantas, Stasys Kuzminskas, Jonas Masiulis, Fabijonas Neveravičius, Juo-zas Vėbra ir kiti. BDPS UD sukūrimas auto-matiškai reiškė nesutarimus ir politinę kovą su VLIK ir jo vykdoma politika.
 24. Dapkutė D. *Liberaliosios srovės genezė*, p. 62.
 25. P. Palukaičio duomenimis, BDPS UD biule-tenis buvo leidžiamas Prancūzijoje, o B. Rai-

- la buvo šio biuletenio redaktorius. Palukaitis P. *Lietuvių periodika Vakarų Europoje 1944–1952 m.*, Vilnius: Žurnalistika, 1993, p. 251. L. Mockūno nuomone, B. Raila redagavo kai kuriuos numerius, kitus – J. Deksnys Stokholme. Spausdinimas ir platinimas buvo atliekamas Švedijoje. Mockūnas L. *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, p. 254.
26. Akademiniis jaunimo sambūris *Šviesa* buvo įkurtas 1946 m. Tiubingene (Vokietijoje) ir telkė savo gretose nemažą liberalaus akademinio jaunimo dalį, priklausančią įvairioms draugijoms ir korporacijoms. Didžiausią įtaką *Šviesa* turėjo Vokietijoje, stiprūs skyriai veikė Paryžiuje ir Stokholme. Po emigracijos iš Vokietijos į kitus kraštus *Šviesos* skyrius buvo bandoma kurti JAV, Kanadoje, Australijoje. 1957 m. *Šviesa* susijungė su *Santara* į Santaros-Šviesos federaciją.
 27. *Praskrendančio paukščio sparnu*, Paryžius: Šviesos sambūris, 1946; *Ir Šviesa ir Tiesa mūsų žingsnius telydi*, Paryžius: Šviesos sambūris, 1946, VDU ISC, f. 19.
 28. Uždarius BDPS UD, 1950 m. Londone buvo įkurta opozicinė VLIK organizacija Lietuvių rezistencinė santarvė (LRS). Jos nariai priklausė liberaliajam sparnui, o LRS vadovybėje buvo didelė dalis anksčiau BDPS UD veikloje dalyvavusių asmenų. Organizacijos skyriai veikė Europoje ir JAV, 1953–1958 m. Londone LRS leido žurnalą „Santarvė“.
 29. B. Railos 1953 m. vasario 22 d. laiškas H. Žemeliui, VDU ISC, f. 10.
 30. Dapkutė D. *Liberaliosios srovės genezė*, p. 228–241.
 31. Išeivijoje XX a. 6 dešimtmečio pabaigoje kilo diskusija ir diferenciacija dėl vadinaimų kultūrinių ryšių su Lietuva, ar pasinaudoti plyšiais, atsiradusiais geležinėje uztvare, sovietų siūlomais kultūriniais ryšiais, ar ne. Plačiau žr.: Dapkutė D. Lietuvių išeivijos santykių su okupuota Lietuva dinamika XX a. 6–9 dešimtmetyje, *Istorija*, 2001, t. XLVII, p. 34–47.
 32. Kučys A. Su Raila apie didžiuosius klausimus, *Varpas*, 1970–1971, nr. 10, p. 78.
 33. Kavolis V. Trečiosios jėgos formavimasis?, *Metmenys*, 1962, nr. 5, p. 178–182.
 34. Raila B. *Versmės ir verpetai*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1970, p. 167–170.
 35. Ten pat, p. 217–223.
 36. Greimas A. J. Apie Bronį Railą ir kitokias akimirkas, p. 264–266.
 37. Raila B. Apie darbą ir gyvenimo vingius, p. 644–645.
 38. Greimas A. J. Apie Bronių Railą ir kitokias akimirkas, p. 263.
 39. Ten pat, p. 263–264.
 40. Ten pat, p. 266.
 41. Raila B. *Dialogas su lietuviais*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1970, p. 366.
 42. Žemelis H. Įdomi asmenybė – įdomūs darbai, VDU ISC, f. 10, ap. 1, b. 16337-18.
 43. Kučys A. Su Raila apie didžiuosius klausimus, p. 62.
 44. Raštikis S. *Įvykiai ir žmonės. Iš mano užrašų*, t. III, Čikaga: Akademinės skautijos leidykla, 1972, p. 549.
 45. Stravinskas P. *Ir šviesa ir tiesa. Raštai ir credo*, t. I, Chicago: Morkūno spaustuvė, 1978, p. 167.
 46. Greimas A. J. Apie Bronių Railą ir kitokias akimirkas, p. 266.
 47. Dapkutė D. *Išeivijos liberaliosios srovės genezė*, p. 68.
 48. Streikus A. *Diplomatas Stasys Antanas Bačkis*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007, p. 72.
 49. Justas Dočkus, Paryžiaus *Šviesos* skyriaus narys, 1950 m. užverbuotas anglų žvalgybos ir pasiūstas į Lietuvą, žuvo tik išlaipintas Lietuvoje sovietų saugumui bandant suimti grupę. J. Dočkaus mirtis pavertė jį *Šviesos* bendradarbių dalyvavimo rezistenciniame darbe ir kovos dėl Lietuvos laisvės simboliu, tačiau plačiai lietuvių visuomenei išeivijoje jo vardas ir žygis liko nežinomas. Plačiau žr.: Dapkutė D. Liberalusis sparnas Prancūzijoje: lietuvių liberalų organizaci-

- jos Paryžiuje XX a. 5 dešimtmetį; Mockūnas L. *Pavargęs herojus. Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, p. 443–444.
50. Deksnys J. Kodėl aš su jais nutraukiau santykius, *Tiesa*, 1960, vas. 20.
 51. Raila B. *Versmės ir verpetai*, p. 99–138.
 52. Dapkutė D. *Liberaliosios srovės genezė*, p. 116–117.
 53. Plačiau žr.: Dapkutė D. *Liberaliosios srovės genezė*, p. 138–139.
 54. B. Railos 1968 m. kovo 1 d. laiškas H. Žemeiui, *VDU ISC*, f. 15, ap. 10, b. 1, l. 64–65.
 55. B. Railos 1968 m. vasario 11 d. laiškas V. Alantui, *VDU ISC*, f. 23.
 56. Dapkutė D., Kuizinienė D. *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.*, p. 214–223.
 57. Klauseikis J. [Januta K.] *Bronio Railos nusibastymai*, Chicago: Lietuvių literatūros draugija, 1982, p. 16.
 58. Raila B. *Dialogas su lietuviais*, p. 364.
 59. Raila B. Tikrovė ir mirazai, *Akiračiai*, 1976, nr. 6 (80), p. 9–10.
 60. Vis gailiuos, kad permažai keičiuos. Pokalbis su B. Raila, *Akiračiai*, 1975, nr. 3 (37).

Daiva DAPKUTĖ

“I ALWAYS REGRET THAT I CHANGE SO LITTLE”: BRONYS RAILA’S POLITICAL ACTIVITIES IN EXILE

The Lithuanian public knows Bronys Raila best as a writer and journalist but he was also an active participant in émigré political and community life. In this article, basing ourselves on his texts, the memoirs of his ideological allies and opponents, and other archival material, we will endeavor to present his political views and discuss his participation, undetachable from his journalistic activities, in the political and community life of the diaspora. Upon leaving Lithuania Raila joined the Lithuanian Activist Front before asserting himself in the activities of

liberal organizations (Lithuanian Freedom Fighters’ Alliance, Foreign Delegation of the United Democratic Resistance Movement, *Šviesa*, the Resistance Union of Lithuanian, and others). He constantly immersed himself in the whirlwind of ideological battles, not so much through his actions as through his polemical writings in which he raised political questions and provoked and/or criticized his opponents. His texts served an important information-providing and discussion-stimulating function, forcing émigré society to stay continuously interested in diaspora politics.

Iš archyvų

Dianos JOVAIŠIENĖS interviu su prof. Violeta KELERTIENE

Kultūros ir lituanistikos mokslo sklaida nelieka nepastebėta*

JAV gyvenanti literatūrologė prof. Violeta Kelertienė atvyko į Lietuvą atsiimti užsienio lietuviams teikiamos mokslo premijos už tarptautinio lygio mokslo pasiekimus ir bendradarbiavimą su Lietuva. Rugsėjo mėnesį Vytauto Didžiojo universitete Lietuvių literatūros katedros magistrantai ir doktorantai turėjo galimybę išklausti intensyvų profesorės dėstytą kursą „Ričardo Gavelio kūryba postkolonijiniu aspektu“. Kaip teigia V. Kelertienė, ji visada jautėsi esanti lietuvė, todėl jos profesinė veikla neatsiejama nuo lietuviybės – Ilinojaus universiteto Lituanistikos katedros vadovė, lietuviškų tekstų vertėja, akademinio žurnalo „Lituanus“ redaktorė, straipsnių rinkinio „Baltic Postcolonialism“ sudarytoja. Ir tai tik „oficialūs“ profesorės indėlis į lietuviškąją visuomeninę veiklą.

Profesorė Violeta Kelertienė maloniai sutiko atsakyti į Dianos Jovaišienės klausimus ir pasidalyti mintimis apie savo akademinę veiklą, literatūrą, kultūrinį gyvenimą išeivijoje.

1. Išvykote iš Lietuvos visai maža, tačiau išlaikėte lietuviškumą. Dabar daug keliaujate,

nuolat grįžtate į Lietuvą. Daugelis ankstesnės kartos išeivių savo būseną apibūdina kaip „žmogus be vietos“, ji atskleidžia prarastą ryšį su Tėvyne. Kokia Jūsų pajauta ir santykis su Lietuva?

Kaip kažkas yra sakęs, man tiesiog patinka būti lietuve. Tačiau, visą gyvenimą Šiaurės Amerikoje ir Švedijoje buvus autsaidere, ir toliau noriu tokia būti. Į Lietuvą su visam grįžti nenoriu, o sielojuos dėl to, kas vyksta Lietuvoje. Savo mažu įnašu bandau paveikti jaunimą ir tuos žmones, kuriuos sutinku apskritai. Tai – mano gyvenimo prasmė.

2. Ar atsimenate pasitraukimą iš Lietuvos? Galbūt pasitraukimo momentas buvo paprastas tėvų?

Su kuršių žvejais, jų mažu laiveliu, išplaukėme Gotlando link. Kilo audra ir beveik skendome, nes sugedo pompa. Laimė, žvejys Vindigis ją sutaisė, o ryte atsiradome Gotlando saloje ir kelis mėnesius gyvenome Visbio vaikų vasaros stovykloje kartu su la-

* Interviu parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos remiamą projektą „Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje“.

tviais ir estais. Jų vaikus atsimenu (gal tai buvo mano susidomėjimo baltais pradžia) ir aviečių arbatą, kurios man dar laive davė pagerti sena močiutė. Kelis vaizdelius atsimenu pati, bet daugiausia buvo pasakota tėvų ir kitų keleivių.

3. *Ar galima būtų klausti asmeninio klausimo? Jūsų šeima buvo išskirta: Jūs su tėvais pasitraukėte iš Lietuvos, Jūsų brolis liko pas senelius. Kaip pavyko pokariu bendrauti, susisiekti su artimaisiais? Kaip vėliau, jau atkūrus Nepriklausomybę, pavyko įveikti skirtinguose kontekstuose gyvenusiųjų skirtumus?*

Mano senelis buvo apsikrūmęs ir sugebėjo 1945 m. per Raudonąją kryžių mums persiųsti žinią, kad jie visi išgyveno karą. Deja, 1946 m. jį išvežė į Archangelską ir jis ten greitai mirė. Susirašinėjimas ir siuntiniai prasidėjo po Stalino mirties. Aš to „konteksto“ nelabai jaučiu, bandau žmones suprasti, atjausti ir pateisinti, ir jie mane priima tokią, kokia esu.

4. *Kokia lietuviybės samprata susiformavo vaikystėje? Kas prisidėjo prie šios sampratos formavimo ir kuo jus patraukė prigimtinė etninė tapatybė?*

Aš visada jaučiausi lietuvė ir domėjausi lietuviška literatūra ir kultūra. Vaikystėje nuo 4 metų skaičiau elementorių „Aušrelę“, skaičiau Žemaitę, Šatrijos Raganą ir kitas prieinamas knygas. Lankiau šeštadieninę mokyklą, buvau pirmūnė. Daug vėliau pas dr. Kostą Ostrauską lankiau lietuvių prozos kursą Pensilvanijos universitete, o dar vėliau, jau būdama doktorantė, dėsčiau Lituanistikos seminare 10 metų ir pati lankiau kitų dėstytojų paskaitas: Rimvydo Šilbajorio, Vytauto Kavolio ir kt. Išskyrus dešimtmetį, kai man buvo 20 metų ir maištavau prieš lietuviybę, gyvenau labai lietuvišką gyvenimą.

5. *Kuo, Jūsų manymu, skiriasi lietuviškosios tapatybės samprata išeivijoje ir Lietuvoje?*

Ir Amerikoje, ir Lietuvoje bendrauju su sąmoningais lietuviais, kurie dirba Lietuvos naudai, padeda konstruoti naująją Lietuvą, tai skirtumų nematau. Visi jaučiame bendrą tikslą.

6. *Kaip vertinate lietuvių kultūrinį gyvenimą JAV šiomis dienomis ir perspektyvoje? (Esate minėjusi, kad Jūsų ilgą laiką redaguoti „Metmenys“ nebeleidžiami, nes nebuvo pakankamai rašančių kultūrinius straipsnius.) Koks leidinys šiuo metu atlieka kultūrinę misiją?*

Kultūrinis gyvenimas JAV pereina pamažu į anglų kalbą, nebent padėtų išgelbės trečiabangiai lietuviai. Jie vis stiprėjanti jėga, ir turiu vilčių, kad jiems prireiks lietuvių kultūros. Bent Sietle, kur dabar gyvenu, visų emigracijų nariai dirbame kartu ir kaip mažam telkiniui turime gana gyvą žmonių grupę.

7. *Tebesate „Lituanus“ žurnalo atsakingoji redaktorė. Kokia, Jūsų nuomone, šio žurnalo ateitis?*

„Lituanus“ vis daugiau skaitomas angliškai, nors finansiškai išlaikomas dipukų kartos. Tikiuosi, kad dar ilgai gyvuos. Gaila, kad mažai siūloma straipsnių iš Lietuvos, galėtų daugiau kas rašyti. Mūsų žurnalas recenzuojamas ir patenka į bibliografijas ir duomenų bazes pasaulyje.

8. *Girdėjome apie Jūsų „Knygos mylėtojų būrelį“ Sietle. Gal galėtumėte trumpai apibūdinti jo veiklą?*

Kadangi būrelį lanko lenkai, latviai ir angliškai skaitytojai, skaitome angliškai knygas: „Vilniaus pokerį“, Laimono Briedžio knygą, Daivos Markelis naują knygą ir kitas išverstas knygas.

9. *Esate žinoma ir kaip lietuvių literatūros vertėja, dabar verčiate Žemaitės kūrybą. Kaip manote, kokią auditoriją turėtų sudominti šie tekstai?*

Žemaitės kūryba bus naudojama Baltų ir skandinavų literatūros ir kultūros kursuose, ne tik lietuvių. Be to, jos laukia lietuviai ir žemaičiai, norintys supažindinti savo vaikus ir anūkus su buvusia Lietuva, iš kurios jų protėviai emigravo. Skaitys ir amerikiečiai, kurie domisi kitais kraštais.

10. *Ar patenkinama, Jūsų nuomone, šiuo metu lietuvių literatūros vertimų į anglų kalbą padėtis? Kas ir ką šiuo metu verčia JAV?*

Vertimų niekad neužtenka. Šiuo metu ke turias knygas verčia E. Novickas, Lituanistikos katedros parengta magistrė. Tai Kunčino „Tūla“, Gavelio „Sun-Tzu gyvenimas šventajame Vilniaus mieste“, Cvirkos „Frank Kruk“, ir Radvilavičiūtės rinktinė. Ką verčia Laima Vince, nežinau.

11. *Kas lemia autoriaus ar kūrinio pasirinkimą versti į anglų kalbą išivijoje? Kokius kūrinius planuojate versti ateityje?*

Pats vertėjas rizikuoja ir verčia, o paskui ieško leidėjo. Kol kas sekasi neblogai. Aš turiu kitų projektų ir nenumatau vertimo atimaj ateity.

12. *Rugsėjo mėnesį Vytauto Didžiojo universitete Lietuvių literatūros katedroje dėstėte intensyvų kursą „Ričardo Gavelio kūryba postkolonijiniu aspektu“. Kokių randate panašumų ir skirtumų tarp pedagoginio darbo Iliojaus universitete ir VDU?*

Didelių skirtumų nematau, nes Iliojaus universitete irgi daugiausia dėstiau magistrantams ir doktorantams. VDU lygis atrodo labai panašus.

13. *Buvote Iliojaus universiteto Lituanistikos katedros dėstytoja ir vadovė. Kokia buvo ir yra lituanistikos studijų svetur misija? Ką, Jūsų many mu, šios studijos davė studentams iš Lietuvos?*

Aš suvokiau mūsų misiją parengti gerus profesionalus ir sąmoningus lietuvius. Jei gu studentai ne lietuviai, plačiau juos supa žindinti su Lietuva, jos istorija ir dabartine padėtimi. Magistrantai ir doktorantai iš Lie tuvos (studentų nebuvo dėl imigracijos poli tikos) buvo lituanistai, ir mes davėme jiems progą pasidairyti po užsienį, gavo platesnį išsilavinimą lankydami kursus ir kituose departamentuose, susipažino su naujausio mis teorijomis. Lituanistai iš tikrųjų kitur nei Lituanistikos katedra Čikagoje ir nega lėjo žvalgytis, nes lituanistika nedaug kur dėstoma pasaulyje. Visi grįžo į Lietuvą, iš skyrus kelis, kuriems sutrukdė Kupidonas... Visi turi atsakingas pareigas Lietuvoje, dirba universitetuose, ministerijose ir pan. Tuo mes didžiuojamės ir jaučiamės nors krisleliu prisidedantys prie Lietuvos mokslo moder nizacijos.

14. *Kokius kursus dėstėte Iliojaus univer sitete? Ar tai buvo paskaitos išskirtinai lietu vių ir lietuvių kilmės amerikiečiams? Ar dar kas nors (be mūsų tautiečių) domisi lietuvių literatūra?*

Paskaitos vyksta įvairiems studentams. Lietuvių kultūros kursas turi tarp 60 ir 90 studentų. Daug dėstome iš vertimų, kad pa siektume ir kitakalbius. Atsiranda studentų, kurie domisi, tačiau dar labai pasigendame trečiabangių studentų. Kažkodėl jie mažai domisi lietuvių studijomis, eina į pelningas mokslo sritis.

15. *Minėjote, kad norėtumėte parašyti knygą apie Gavelio kūrybą anglų kalba. Gal planuojama versti į anglų kalbą daugiau jo kūrinių? Kuo Jus patraukė Gavelio tekstai?*

Gavelio kūryba susidomėjau jau nuo pat pradžios, nes jis rašo apie dalykus iš esmės ir vakarietiškai. Nors daug metų domėjausi kitų rašytojų ezopine kalba parašytais tektais, Gavelis patraukė šviežia kalba ir tematika. Jo meninės priemonės visai kitokios nei jo kartos rašytojų. Knyga apie Gavelį užims kelerius metus, ir toli į priekį nesugebu žvelgti, apie vertimus šiuo metu negalvoju, reikia pirma užbaigti Žemaitę.

16. Kokie dar šiuolaikiniai lietuvių autoriai Jus domina? Kuriuos įvertintumėte ir už ką? Kaip vertinate postmodernistinius lietuvių bandymus?

Kadangi Herkus Kunčius neskaito moterų kūrybos, aš stengiuosi ją skaityti ir ypač mėgstu G. Radvilavičiūtę. Sunku parsitempti knygas į namus iš Lietuvos, tai ne viską gau nu. V. Martinkus, R. Rastauskas, Kasparavičius daro įspūdį, tas pats Kunčius, Papievis domina. Skaitau tik prozą, dar kartais Mar-

čėną ir Navaką pavartau. Postmodernizmas galėtų daryti didesnę įtaką Lietuvoje.

17. Jūsų nuomone, kokios yra lietuvių literatūros perspektyvos pasauliniame kontekste? Kokios pasaulinės literatūros tendencijos? Kuria kryptim einame mes ir kokios literatūros reikia šiandieniam skaitytojui?

Man atrodo, kad šiuo metu dirba daug ir gerų vertėjų, verčiančių į pasaulio kalbas. Dar niekada nebuvo tokio pasirinkimo įdomių knygų kaip dabar. Žinoma, galėtų ir turėtų būti jų daugiau. Reikia išmokti knygų rinkodarą. Kol kas nelabai suprantama, kaip reklama vystoma. Pvz., apie Gavelį yra net neigiamos informacijos, cituojamas koks kritikas, kuriam kažkuri knyga nepatikusi. Tai dera kitur, o ne reklamai, nes pakenktų rašytojo įvaizdžiui pasaulyje. Pasaulinės tendencijos? Memuarai, mažiau grožinės prozos, bet gera knyga visada ras savo skaitytoją. Tuo reikia tikėti.

Arūnas ANTANAITIS

JAV LB paramos Lietuvai epizodai 1990 m.

Per visą lietuvių diasporos istoriją, nuo pat XIX a. pabaigos, lietuviai išeiviai teikė įvairiapusę paramą besikuriančiai ar susikūrusiai moderniai Lietuvos valstybei. Nelygu politinė ir ekonominė padėtis, skyrėsi pagalbos Lietuvai mastai ir pobūdis. Paramos apimtys atskirose pasaulio lietuvių bendruomenėse skyrėsi priklausomai nuo bendruomenės narių skaičiaus, saviorganizacijos lygio ir gyvenamos šalies ekonominės padėties. Išskirtinis vaidmuo teko gausiai JAV lietuvių bendruomenei. Iki šaltojo karo pradžios, ypač kuriantis Lietuvos Respublikai, buvo labai svarbi ekonominė JAV lietuvių parama¹. Augant pasaulinei politinei JAV reikšmei, didėjo lobistinės šios šalies lietuvių veiklos svarba. Šaltajam karui užsitęsus, JAV lietuviai nuolat bendravo su įvairių lygių JAV politikais, neleidami jiems pamiršti Lietuvos situacijos ir reikalaudami nepripažinti šalies okupacijos².

Naujas ir neabejotinai reikšmingas išeivių paramos Lietuvai epizodas – valstybės nepriklausomybės atkūrimo laikotarpis. 1990 metus galime vadinti šalies išsivadavimo kulminacija. Paskelbusi Nepriklausomybės atkūrimo deklaraciją, Lietuva žengė pirmuosius savarankiškos valstybės žingsnius, siekė

tarptautinio pripažinimo ir bandė atsilaikyti prieš ekonominę blokadą paskelbusią Sovietų Sąjungą. Išeivija savo ruožtu stengėsi kiek įmanydama pagelbėti nepriklausomybės siekiančiai Lietuvai. Jos parama priklausė nuo politinių aplinkybių tiek pasaulyje, tiek ir pačioje Lietuvoje. Po 1990 kovo 11 d. Nepriklausomybės atkūrimo deklaracijos pagalbos Lietuvai organizavimo mastai augo. Motyvaciją remti Lietuvą sustiprino Sovietų Sąjungos paskelbta Lietuvos ekonominė blokada. Išeivijos lietuvių pagalba pasireiškė daugelyje aspektų: atskiri išeiviai tiesiogiai prisidėjo prie valstybės kūrimo dirbdami Aukščiausiojoje Taryboje ar rengdami įvairius valstybės gyvenimo srities projektus. Užsienyje įsikūrusios lietuvių organizacijos rengė paramos Lietuvai akcijas, kurios apėmė materialinės paramos, medicinos reikmenų siuntimo, kultūrinio gyvenimo sritis. Labai svarbi buvo išeivių parama „liaudies diplomatijoje“, kai užsienio šalių lietuviai kėlė Lietuvos okupacijos nepripažinimo klausimą, o vėliau spaudė savo šalies politikus paremti nepriklausomybę paskelbusią Lietuvą. Ypatingas uždavinys iškilo JAV lietuvių bendruomenei. Būdami gerai susiorganizavę, gyvendam

mi ekonomiškai turtingiausioje šalyje, JAV lietuviai turėjo palyginti dideles galimybes remti Lietuvą materialiai. Sykiu JAV buvo galingiausias pasaulio politinis žaidėjas, todėl šios šalies lietuvių išeivių diplomatinės akcijos buvo ypač reikšmingos ir galėjo duoti daugiausia naudos.

Kaip tik šiam išeivijos istorijos tarpsniui priklauso skelbiami dokumentai, kurie iliustruoja JAV lietuvių bendruomenės (toliau tekste – LB) Krašto valdybos ir Visuomeninių reikalų tarybos veiklą siekiant pagalbos Lietuvai 1990 metais. Krašto valdyba – vykdomasis JAV lietuvių bendruomenės vienetas, renkamas aukščiausio organizacijos organo Krašto tarybos. Krašto valdyba vykdo Krašto tarybos nutarimus, nustatytą veiklos kryptį, organizuoja lietuvių bendruomenės veiklą ir jai vadovauja. Tuo laiku Krašto tarybos pirmininku esantis Antanas Razma pasirašė daugelį žurnale skelbiamų dokumentų.

Kitas dokumentuose matomas JAV LB padalinys – Visuomeninių reikalų taryba. Ji įkurta aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kad galėtų kuruoti politinį JAV lietuvių bendruomenės darbą. Nepriklausomybės atgavimo laikotarpiu Visuomeninė reikalų taryba labiausiai siekė, kad JAV pripažintų Lietuvos nepriklausomybę *de facto* ir *de jure*. Drauge norėta išsiaiškinti JAV vyriausybės nuomonę ir politiką Lietuvos atžvilgiu, kiek įmanoma plačiau organizuoti informacijos sklaidą apie padėtį Lietuvoje.

Visų šių institucijų veikla dalinai atspindi publikacijoje, kurią tiktų vadinti JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdybos ir Visuomeninių reikalų tarybos veiklos iliustracija, padėsiančia suprasti išeivijos lietuvių paramos atskuriančiai Lietuvai mastą.

Skelbiami šaltiniai paimti iš dokumentų rinkinio, kurį sudarė JAV lietuvis, JAV LB Visuomeninių reikalų tarybos pirmininkas, politologas dr. Tomas Remeikis. Nei ši dokumentų publikacija, nei minėtas rinkinys nėra pajėgus atskleisti visų JAV lietuvių

bendruomenės Krašto valdybos ir Visuomeninių reikalų tarybos darbų. Dokumentus 2010 metų pavasarį T. Remeikis perdavė tyrinėti ir saugoti VŠĮ Išeivijos institutui, ten jie dabar ir yra.

Dokumentai publikuojami originalo kalbomis, tačiau tais atvejais, jei dokumentas buvo parašytas dviem kalbomis, rinkinio sudarytojai pirmenybę teikė lietuvių kalbai.

To laiko politiniai įvykiai buvo svarbiausias veiksnys, turėjęs įtakos išeivių paramos Lietuvai veiklos kryptims. Griūvanti Sovietų Sąjunga suteikė galimybę Lietuvai paskelbti nepriklausomybę ir siekti jos įtvirtinimo. Dalis pasaulio mažai simpatizavo dėl laisvės kovojančiai Lietuvai, kita vertus, Vakarų pasaulis sveikino pokyčius žlungančiame komunistiniame pasaulyje ir reiškė pritarimą Sovietų Sąjungos vadovui Michailui Gorbačioviui, pradėjusiam platesnį dialogą su Vakarų pasauliu. Šiuo atveju mažytė Lietuva su savo reikalavimais kėlė susirūpinimą dėl politinio stabilumo. JAV poziciją Lietuvos atžvilgiu lėmė JAV visuomenės apklausos: jos atskleidė, kad šalies gyventojams svarbesni buvo politinis stabilumas pasaulyje ir parama M. Gorbačioviui nei Lietuvos nepriklausomybė³.

Svarbus to laikotarpio politinis epizodas – 1990 m. birželio pradžios JAV ir Sovietų Sąjungos viršūnių – JAV prezidento George'o H. W. Busho ir M. Gorbačiovo – susitikimas Vašingtone. Šia proga JAV LB siekė ne tik atkreipti žiniasklaidos ir politikų dėmesį į Lietuvos padėtį, tačiau tiesiai kreipėsi į George'ą Bushą. Laiške (jis buvo adresuotas ir tuometei prezidento administracijos direktorei bei patarėjai nacionalinio saugumo, politikos su Rytų Europa ir Sovietų Sąjunga klausimais Condoleezai Rise) pažymima prezidentų susitikimo svarba Lietuvos Respublikos likimui ir diplomatiškai keliamas reikalavimas ne tik aptarti Lietuvos klausimą, tačiau ir paremti šalies laisvės siekį, pripažinti nepriklausomybę *de jure* ir *de facto*. Kreipimesi kalbama

apie Sovietų Sąjungos taikomą ekonominę blokadą, M. Gorbačiovo politika priešpriešinama Vakarų demokratijos idealams ir laisvės principams.

G. Busho ir M. Gorbačiovo susitikimus Šiaurės Amerikoje lietuviai pasitiko demonstracijomis ir reikalavimais suteikti Lietuvai laisvę. Nors protestai prieš M. Gorbačiovo politiką Lietuvoje nepalenkė G. Busho politikos Lietuvos atžvilgiu, tačiau Sovietų Sąjungos vadovo vizitą apkartino⁴. Šaltinių publikacijose pateikiamų vienos iš didžiausių to meto lietuvių demonstracijų prie Kapitolijaus ir Sovietų ambasados Vašingtone tvarkaraštis, lietuvių ir anglų kalbomis raginantis Lietuvos rėmėjus rinktis ir kelti reikalavimus.

Lietuvių išeivijos lobistinė veikla siekiant paramos Lietuvai ir aktyvūs ryšiai su JAV politikais davė vaisių. Atskiri kongresmenai ar senatoriai teikdavo siūlymų JAV vyriausybei paremti Lietuvą nepriklausomybės kovoje arba siųsti protesto signalus Sovietų Sąjungai. 1990 m. birželį kongresmenas Richardas Durbinas pateikė siūlymą Atstovų rūmams stabdyti aukštų technologijų prekių pardavimą Sovietų Sąjungai tol, kol bus tęsiama ekonominė Lietuvos blokada. Rinkinyje publikuojamas Antano Razmos kreipimasis į JAV Atstovų rūmų narius skirtas paskatinti JAV politikus pritarti R. Durbino siūlymui. Laiške papasakota apie ekonominę Lietuvos padėtį ir Aukščiausiosios Tarybos santykius su M. Gorbačiovu, sykiu užsimeinama apie demokratijos apraiškas pačioje Rusijoje ir palankią Lietuvai Boriso Jelcino – tuo metu sparčiai populiarėjančio Rusijos politiko – poziciją Lietuvos atžvilgiu. Nors R. Durbino siūlymas JAV Atstovų rūmuose sėkmės sulaukė, tačiau tolesniuose įstatymo svarstymuose įgyvendintas nebuvo.

Nesėkmingas buvo ir senatoriaus Danielio Patricko Moynihano siūlymas suteikti Lietuvai 10 milijonų dolerių paramą, nors su juo JAV lietuviai siejo nemažas viltis. Galbūt tikėti šio projekto sėkme dalį lietuvių paska-

tino Vengrijai suteikta 25 milijonų dolerių parama, tačiau labiau tikėtina, kad tai buvo tiesiog bet kokios galimybės gauti paramą Lietuvai medžiojimas. Dokumentų rinkinyje įtrauktas JAV LB Krašto valdybos kvietimas bendruomenės nariams raginti savuosius senatorius palaikyti D. P. Moynihano siūlymą. Greta pateikiamas paties senatoriaus laiškas A. Razmai iliustruoja intensyvių Lietuvių bendruomenės ir JAV politikų susirašinėjimą.

JAV LB Krašto valdyba ragino savo bendruomenės narius pasinaudoti galimybe susisiekti su savo rinkimų apylinkių kongresmenais ir skleisti informaciją apie padėtį Lietuvoje, kelti nepriklausomybės pripažinimo klausimą. Tokio kvietimo pavyzdys – Visuomeninių reikalų tarybos kreipimasis į JAV LB apygardų ir apylinkių vadovybes raginant jas susisiekti su kongresmenais.

Nesitenkindama tik susirašinėjimu ir bendravimu su politikais vien LB švenčių metu, JAV LB Krašto valdyba įkūrė Lietuvių informacinį centrą Vašingtone, kurio vedėja tapo Asta Banionytė. Informacinis centras, būdamas arčiau JAV politinių institucijų, turėjo didesnes galimybes nuolat susitikti su JAV politikais, esančiais Vašingtone, ir informuoti juos apie padėtį Lietuvoje. Dokumentų rinkinyje pateikiama A. Banionytės ataskaita rodo, kiek intensyvus buvo bendravimas su šalies politikais, kokie klausimai buvo keliami, kokias JAV senatorių ar kongresmenų pozicijas atskleidė jų padėjėjai ar konsultantai. MFN statuso (*most favoured nation* – didžiausio palankumo statusas, – angl. A. A.) sovietams prekyboje stabdymas, humanitarinės, ekonominės ir politinės pagalbos ieškojimas, senatorių, departamentų ar kitų politinių institucijų pozicijos Lietuvos atžvilgiu aiškinimasis – tokia veikla atsiskleidžia skelbiamoje A. Banionytės 1999 m. liepos 14 d. ataskaitoje.

Dar vienas bendradarbiavimo tarp JAV vyriausybės ir LB pavyzdys – informacijos apie JAV piliečiams neišduotas Sovietų Są-

jungos vizas rinkimas. Žinios apie JAV lietuviams neišduotus leidimus įvažiuoti į Lietuvą galėjo tapti politiniu įrankiu JAV ir Sovietų Sąjungos santykiuose.

Intensyviai dirbdama su JAV politikais, LB vadovybė ieškojo naujų būdų ir idėjų plėsti pagalbos Lietuvai būdus, ieškojo naujų idėjų. Nespėjus ataušti nuo intensyvaus bendravimo su JAV politikais, Krašto valdyba rengė pagalbos Lietuvai idėjų generavimo seminarą, kurio programa taip pat įtraukiama į dokumentų rinkinį. Seminaras, rengtas Vašingtone, atliko ir informacijos sklaidos, ir Lietuvos padėties garsinimo vaidmenį, įtraukiant ne tik aktyviausius šalies lietuvius.

Atskirai reikėtų pristatyti JAV LB fondą „Dovana Lietuvai“, kurį 1988 m. inicijavo JAV lietuvis Bronius Juodelis. Per 1988–1991 m. fondas surinko beveik pusę milijono dolerių ir juos skyrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui ir mokslo, kultūros institucijoms. Iš šių pinigų taip pat buvo rūpinamasi Lietuvos politikų kelionėmis ir viešnagėmis JAV (pirmuosius Lietuvos politikus užsienio vizitų metu globodavo ir aprūpindavo vietos lietuvių bendruomenės), Lietuvos nepriklausomybės klausimo viešinimu, remta ir kita veikla⁵. Šaltinių publikacijoje pateikiamame 1989–1990 m. fondo lėšų paskirstyme yra informacijos apie Lietuvos reikalams išleistus beveik 270 tūkst. dolerių. Reikia paminėti, kad vieno Amerikos lietuvių fondo paauko-

tos lėšos leidžia tik įsivaizduoti mastą visos pasaulio lietuvių paramos, teiktos Lietuvai nepriklausomybės atgavimo laikotarpiu. Žinoma, JAV LB buvo gerai susiorganizavusi ir vienydama didelę lietuvių bendruomenę tapo viena didžiausių Lietuvos rėmėjų.

Tiek dokumentų rinkinį, iš kurio sudaryta publikacija, tiek ir pačią šaltinių publikaciją užbaigia 1990 m. gruodžio mėnesio JAV lietuvių bendruomenės kreipimasis į Lietuvos žmones. Jame, be kalėdinių ir naujamečių sveikinimų, džiaugsmo dėl nepriklausomybės paskelbimo, pareikštas susirūpinimas dėl Lietuvos vidaus politikos, aštraus nuomonių prieštaravimo, susiskaldymo, atsiradusios tarpusavio nepasitikėjimo atmosferos. Omenyje greičiausiai turėti didėjantys prieštaravimai tarp Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir pirmosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės, vėliau baigęsi ministrės pirmininkės Kazimieros Prunskienės atsistatydinimu.

Išeivijos lietuvių parama Lietuvai nepriklausomybės atgavimo laikotarpiu nėra istorikų plačiau tyrinėta, todėl tikimasi, kad publikacija padės susidaryti bendrą JAV lietuvių veiklos Lietuvai įspūdį ir organizacijos mastą. Kaip minėta pradžioje, šis dokumentų rinkinys neatskleidžia visos JAV LB paramos Lietuvai 1990 metais, o yra tik svarbios išeivijos veiklos Lietuvai iliustracija.

JAV LB Krašto valdybos pirmininko Antano Razmos laiškas JAV Prezidentui George'ui Bushui

May 24, 1990
Honorable George Bush
President of the United States
The White House
Washington, DC 20500
Dear Mr. President:

We have no doubt that the question of Lithuania's independence will be on the agenda in your meeting with President Gorbachev. A peaceful resolution of this question, satisfactory to both sides, is a litmus test for the possibility of a "European home" and a "Europe whole and free".

Your recent statements leave no doubt of your total commitment to the principle of self-determination and independence for Lithuania. As you take up the subject with President Gorbachev, the more than one million Americans of Lithuanian descent, as well as millions of other Americans will closely watch developments at the summit concerning Lithuania.

Firm support of Lithuania's independence by Western democracies is a crucial factor in persuading the Soviet government to enter into genuine negotiations with the government of Lithuania. President Gorbachev's meeting with Prime Minister Prunskiene on May 17 is an example of such positive pressure. The clear warning by Secretary Baker that the Lithuanian situation clouds the summit, as well as statements from other democracies, especially the Kohl-Mitterand initiative, seemed to have produced this initial contact.

The meeting was not as productive as one would have hoped for before the summit. It is our belief, therefore, that a more vigorous U.S. policy in support of Lithuania is essential for the preservation of independence. For this reason "we appeal to you to make clear to President Gorbachev the following points:

1. The United States is ready to recognize the government of the Republic of Lithuania and exchange ambassadors, and expects the Soviet government to begin negotiations in good faith to resolve the issues stemming from the Soviet occupation of Lithuania. Such negotiations cannot be conducted under conditions of economic blackmail.
2. The United States objects to the use of the existing economic, cultural and communications blockade to coerce Lithuania and cannot in good conscience contemplate the granting of Most Favored Nation status and other economic benefits as long as such Soviet policies are in place.
3. The United States favors the Kohl-Mitterand formula, which was accepted by the Lithuanian government as a basis for the commencement of negotiations.

Mr. President, the government of Lithuania has indicated on numerous occasions that all issues, except the declaration of independence, are subject to negotiations. In effect, Soviet military, economic and other vital interests can be taken into account. Yet the Soviet Union has refused to enter into good-faith negotiations or even a dialogue. Soviet insistence and suspension or rescission of the declaration of independence as a condition of negotiations is contrary to the principle of self-determination which the Soviet Union has itself lauded. Lithuania has a legal right to restore its sovereignty, illegally deprived, and therefore, should not

be pressured by other nations to suspend its exercise of sovereignty and again to subject itself to Soviet law.

We are convinced that neither the vital interests of the Soviet Union nor President Gorbachev position are threatened by acquiescing to Lithuania's independence. The forcible suffocation of independence, clearly asserted by the free will of the people of Lithuania, can only lead to a period of great instability, including violence, and a possible total upheaval as the need to suppress freedom-seeking nations aggravates the already critical economic situation. It is not a coup from above that poses a danger to President Gorbachev but, rather, a revolution from below.

We believe that it is in the interest of the Soviet Union and the Western democracies to immediately recognize the independence of the Republic of Lithuania in order to preserve and advance the gains for a new peace arrangement in Europe and democratization in the Soviet Union.

Mr. President, as we write this letter, Soviet economic sanctions have practically stopped all traffic into Lithuania. Many industries are at a standstill, hundreds of thousands of people are out of work. We are fearful that even more drastic measures will be taken against the people of Lithuania once the summit is over. This was stated to Prime Minister Prunskiene during the Moscow meeting. We urge you to indicate to President Gorbachev in no uncertain terms the American reaction in such a case.

We extend our best wishes for a successful summit.

Sincerely,
Antanas Razma, M.D.
President

cc: Dr. Condoleeza Rice
Enclosures

1990 m. birželio 1–2 d. Lietuvių demonstracijos Vašingtone tvarkaraštis

RENKAMĖS REIKALAUTI TEISINGUMO IR LAISVĖS LIETUVAI

Penktadienis, birželio 1

Keturiasdešimt ketvirtoji
sovietinės Lietuvos blokados diena

Nuo 11 val. ryto iki 3 val. po pietų demonstracija prie JAV Kapitolijaus vakarinių laiptų Constitution Avenue pusėje.

- Programa prasideda 12 val. vidurdienį.

6:30 po pietų demonstracija tęsiama prie sovietų ambasados 16-toj gatvėj, prie L gatvės, N.W., kur bus budima visą naktį.

Šeštadienis, birželio 2

Keturiasdešimt penktoji
sovietinės Lietuvos blokados diena

10:35 val. ryto (punktualiai) padedamas vainikas ant Nežinomojo kareivio kapo Arlingtono kapuose. Tuoj po to vainikas bus padėtas ant. Lietuvos nepriklausomybės kovose 1920 metais žuvusio lt. Samuel Harris kapo.

Vainikų padėjimu rūpinasi New Haveno Amerikos lietuvių bendruomenės apylinkė. Visi kviečiami dalyvauti.

12:00 val. vidurdienį demonstracija prie JAV Kapitolijaus vakarinių laiptų, Constitution Avenue pusėje (ten pat, kur penktadienį).

- Programa prasideda 12:30 val. po pietų,

3:30 val. po pietų Mišios už Lietuvą. Nekalto Prasidėjimo Šventovėje, prie Michigan Avenue ir 5-tos gatvės, N. E. Mišias laikys vysk. Paulius Baltakis, O.F.M. pamokslą pasakys buvęs politinis kalinys kun. Sigitas Tamkevičius iš Lietuvos.

Mišių metu giedos Tautinio Meno Ansamblis Čiurlionis iš Clevelando, vadovaujams muz. Gedimino Purlio.

Tie, kurie pasiliks Washingtone, vėl galės demonstraciją tęsti prie sovietų ambasados.

Lietuvos Laisvės statulos modelis, pagamintas Baltimorės Lietuvių muziejaus menininkų Algimanto Grintalio, Jono Kardoko ir Vytauto Vaškio ir paskolintas Baltimorės tautybių festivalio komiteto, bus abi dienas išstatytas demonstracijos vietoje.

JAV LB Krašto valdybos pirmininko Antano Razmos laiškas JAV Atstovų rūmų nariams

June 6, 1990

Dear Member of the House of Representatives:

It has been 87 days since Lithuania publicly restored her independence and it has been 50 days since the USSR imposed the current economic blockade against Lithuania. The National Executive Committee and the members of the Lithuanian-American Community, Inc. across the country believe that this is a critical time for the survival of an independent Lithuania and its democratically-elected government.

While democratic reformers in the USSR like Boris Yeltsin are seeking substantive ways of helping the people of Lithuania survive the economic blockade, the Bush Administration has left it to the US Congress to convince the Soviets of the need for lifting the blockade from Lithuania.

The Soviets are waging economic warfares against the peaceful, unarmed people of Lithuania. They are denying insulin and other critical medicines to the weak and blocking essential deliveries of raw materials to cripple the economy of Lithuania. There are now 200,000 people out of work because of this economic aggression. Public health will soon be threatened by a water supply which can no longer be purified because of reported shortages of chlorine,

President Gorbachev spoke of a new model of association for the republics of the Soviet Union while in Washington, DC. If he is still committed to democratic reform upon his return to Moscow, it is time for his government to accept the inevitable and allow the will of the people of Lithuania to be fulfilled. The economic blockade must be lifted and negotiations with the democratically-elected government must begin. The US Congress has an opportunity to correctly signal the Soviets that the people of the United States support democratic reform - that they support the people of Lithuania. Please support the Durbin amendment to HR 4 653 when it comes to the floor today.

Sincerely,
Antanas Razma

JAV LB Krašto valdybos kreipimasis į JAV lietuvius dėl paramos senatoriaus Patriko Moynihano pasiūlymui

1990 birželio 26

REIKALINGA SKUBI AKCIJA

JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdyba prašo visus lietuvius ir kitus Lietuvos rėmėjus padėti praveisti Sen. Moynihan pasiūlytą įstatymo projektą S. 2757, kuriam įsigaliojus būtų paskirta iki 10 milijonų dolerių humanitarinei pagalbai Lietuvai.

Sen. Moynihan šį įstatymo projektą įnešė į Kongresą birželio 20 d. kartu su dešimt rėmėjų (co-sponsors): Senatoriais Pell (RI), Simon (IL), Dixon (IL), Akaka (HI), Lieberman (CT), D'Amato (NY), Wilson (CA), Gore (TN), DeConcini (AZ), Hatch (UT).

Šis įstatymo projektas pirmiausia bus svarstomas ir balsuojamas Senato Užsienio Reikalų Komitete, jei atsiras jam pakankamai paramos. Jei komitete bus priimtas, įstatymo projektas bus pateiktas viso Senato balsavimui. Įstatymą norima praveisti prieš rugpjūčio 1.

Prašome skambinti savo senatoriams ir sakyti: „I am calling to ask the Senator to support S. 2757, Emergency Relief Assistance for Lithuania, sponsored by Senator Moynihan.“

Jei jūsų senatorius jau remia šį įstatymo projektą, paskambinkite arba parašykite ir padėkokite už jo paramą.

Šis sen. Moynihan siūlomas įstatymas suteiktų Lietuvai nepaprastai didelę pagalbą, todėl **VISI SKAMBINKIME SAVO SENATORIAMS IR RAGINKIME JUOS ŠĮ ĮSTATYMO PROJEKTĄ REMTI.**

Jei turėtumėte klausimų, skambinkite JAV LB Krašto valdybos Vašingtono būstinei arba JAV LB Krašto valdybos Komunikacijos centrui Philadelphiaje.

JAV LB Krašto valdyba

Senatoriaus Patriko Moynihano laiškas JAV LB Krašto valdybos pirmininkui Antanui Razmai

June 29, 1990

Mr. Antanas Razma
Chicago, Illinois

Dear Mr. Razma:

Thank you for your concern about the situation in Lithuania. The occupation of the Baltic states and their incorporation into the Soviet Union is the last, unresolved crime of the Hitler-Stalin era. Lithuania must go free.

I believe that there is a role here for international law. That Lithuania was taken illegally is beyond dispute. In a set of secret protocols to the infamous Molotov-Ribbentrop Pact, Hitler and Stalin swapped Lithuania back and forth. First, they gave it to Hitler, then most of it to Stalin and in the end Stalin bought title to all of Lithuania from the Nazis for 75 million gold dollars. President Gorbachev has repeatedly said that the international community should make greater use of international law and the world court. Let us put him to the test. The court

will rule that the Soviet Union must let Lithuania go. This will set a precedent for the peaceful independence of Latvia and Estonia as well.

Some fear that the world court would not be objective, but when the United States presents a strong case, it has not experienced any difficulties with the court: the court's ruling in our favor on Iran's seizure of the hostages was by a vote of 13 to 2.

This is surely not the only step we must take and you may be assured that I will support any initiative which holds out the realistic prospect of bringing Lithuania's independence closer.

Sincerely,
Daniel Patrick Moynihan

Astos Banionytės laiškas JAV LB Visuomenės reikalų tarybos pirmininkui dr. Tomui Remeikiui

KAM: dr. Tomui Remeikiui

NUO: Banionytės⁶

DATA: 1990 m. liepos 14 d.

REIKALAS: Santraukos pasikalbėjimų

Pirmadienis, liepos 9 d.

1. Pasikalbėjimas su Andrew Samet, Staff Consultant for Finance Committee matters to Senator Moynihan.

We discussed the possibility of modifying the proposed Trade Agreement granting MFN status to the Soviet Union. Mr. Samet explained that the Committees which had jurisdiction were the Senate Finance Committee and the House Ways & Means Committee because of the requirements of the Jackson-Vanik Amendment. These committees would probably hold hearings as soon as the President presented the Treaty or Agreement to the Congress. His best guess for the hearings was September, 1990. Then, a Joint Resolution expressing disapproval would have to be considered and adopted by the House and Senate. But, it was Mr. Samet's opinion that MFN would be granted without much difficulty because sentiment was running highly in Gorbachev's favor.

Mr. Samet said that Senator Moynihan felt that the MFN trade laws should not be amended to create further restrictions on the Soviets. He believed that "the carrot shouldn't be moved continually farther away".

We then asked what kind of help could be provided to the Baits (Lithuanians) to keep the negotiations on track. Mr. Samet suggested that while MFN was highly likely, financial assistance to the Soviet Union from the US Congress would not be forthcoming. We are not able to prevent the Germans and French from giving aid, but the US is bankrupt, taxes need to be raised, and the US taxpayer is not in a mood to subsidize the Soviet economy. Senator Moynihan would be uncomfortable with giving financial assistance to the Soviet Union. He would look into the Civil Aviation and Maritime agreements.

We discussed the possibility of renewing the Baltic MFN agreements; thereby allowing the Congress to raise the Baltic political issue in a positive way. Mr. Samet is willing to consider this and wants more information. He suggested that if we wanted other help on the Finance Committee, Senator Moynihan works well with Senator Symms (R-ID).

2. Meeting with Seth Rosenthal of Senator Moynihan's staff. Seth works with Steve Rickert on the humanitarian assistance bill.

Mr. Rosenthal urged us to continue getting co-sponsors for the bill. He said it would be helpful to receive more current data on whether the need still exists in Lithuania. (Since this meeting we've talked to Mr. Rosenthal about attaching humanitarian assistance language to the Eastern European Assistance Act (SEED II), which is still waiting for consideration in the Senate Foreign Relations Committee.

3. Heritage Foundation pasimatymas su Mr. Douglas Seay. Mr. Seay is the Program Officer for Eastern Europe.

Mr. Seay told us that the Foundation's board of directors is travelling to the Soviet Union and also want to try to "break the visa blockade" and travel to Lithuania. Mr. Seay asked for assistance in reaching Lithuania to get formal letters of invitation for the Board from the Lithuanian parliament.

Mr. Seay told us about the "Privatization Conference" that they held in Tallinn, Estonia last December and which they still have a commitment to conduct in Lithuania. He suggested that such a conference should be "piggy-backed" on a conference Heritage Foundation is jointly planning with Linas Kojelis' Baltic Foundation on "Local Government".

Unfortunately, the Heritage Foundation does not give away money, but they do loan their experts to other projects and can sometimes help with lodging or travel expenses of foreign visitors.

Mr. Seay agreed that there is a lot of sympathy for Gorbachev on the Hill, everyone wants to do something for Gorbachev. Therefore, it's not likely that anyone is going to be able to stop MFN. Mr. Seay is conducting research into whether the Baltic MFN agreements could be renewed.

Mr. Seay is very disappointed that President Bush abandoned Lithuania at his press conference during the Summit and left it all up to Congress to help Lithuania. That's why the Durbin Amendment was so critical. Because there's a lot of sentiment in the Administration that the Baltic problem should just go away, Mr. Seay urged us to continue to work with the Congress.

He also promised us to get us the procedures for Fellowship programs at the Heritage Foundation.

4. Pasikalbėjimas su Cindy Harris, Legislative Assistant for Foreign Affairs to Senator Donald Riegle. Cindy assured us that the Senator was going to introduce the Durbin Amendment into the language of the Export Administration Act during markup in the Banking Committee over the next two weeks. She showed us the language they were circulating to committee members and promised to call if any problems arose. (On Thursday we were told that Senator Sarbannes of the Committee is trying to water down the language - that means we have to ask our Baltimore chapter to start talking to the Sarbannes office.)

Antradienis, liepos 10 d.

1. Pasikalbėjimas su Jim Schufrieder, Legislative Assistant to Senator Dixon on Foreign Affairs.

Mr. Schufrieder had just returned from Illinois where he heard lots of constituents complain that taxes will be raised, so why are we giving the Soviets assistance. There is absolutely no groundswell of support in Illinois for any assistance to the Soviet Union. Senator Dixon's office is inclined to be a little more skeptical of MFN because they view it as assistance to the Soviet Union.

The Senator would be inclined to support some resolution on the Baltics & MFN. We promised to get some language to Mr. Schufrieder for consideration as soon as possible.

Mr. Schufrieder was very interested in what's happening with the economic blockade. How much damage was done? We promised a summary update soon.

We discussed the need for some steady comment from the Congress concerning the Lithuanian-Soviet negotiations, i.e., that the Soviets should never lose sight that the US wants to see "an even playing field" for the negotiations and the US doesn't want the negotiations dragged out to the detriment of the Lithuanians.

Mr. Schufrieder promised to speak to the Senator's aide on the Banking Committee concerning support for the Durbin amendment. And promised to look into what could be done procedurally on the Civil Aviation and Maritime Agreements.

We were asked if we know Norbert Klauzens of Klauzens & Associates based in Chicago? And Mr. Schufrieder asked for a letter from Lithuania concerning the types of assistance they need.

2. Pasikalbėjimas su Anne Zaladastani, Legislative Assistant for Foreign Affairs to Congressman Durbin. Anne is working with Steve Biegun of Congressman Broomfield's House Foreign Affairs Committee staff to develop the best legislative vehicle for humanitarian assistance for Lithuania. They are re-writing the Moynihan bill to make it relevant under the new conditions (partial lifting of the blockade, etc.) She also warned us that although Congressman Durbin wants to do all he can to help, realistically, he is loaded down with Appropriations Committee work this month and therefore, we'll need to help quite a bit.

3. Pasikalbėjimas su Steve Biegun, Professional Staff of the House Foreign Affairs Committee with special responsibilities to Congressman Broomfield, the ranking Republican on the committee.

We discussed what would need to be done to get a humanitarian assistance provision for Lithuania safely through the House procedures and into a conference with the Senate. Mr. Biegun urged a subdued debate that would attract less attention from the Soviets.

He also promised to look into what could be done on the Civil Aviation and Maritime Agreements, but said that if we were going to get anywhere in adding additional restrictions on MFN, we'd need to have Congressman Rostenkowski, Chairman of the House Ways &

Means Committee convinced that it needs to be done. "Otherwise, its a futile exercise". He gave the example of China and MFN. The Foreign Affairs Committee tried to get some jurisdiction concerning this trade question and the House Parliamentarian ruled against the Committee. Therefore, it only matters if we can convince the House Ways & Means Committee, and that means convincing Rostenkowski.

Trečiadienis, liepos 11 d.

1. Pasimatymas su United States Information Agency Research Department.

Mr. Ederma, an Estonian-American, who is the Baltic researcher within USIA had invited a group of researchers to join us to discuss public opinion survey work in Lithuania. Those atten-

ding the meeting included: Steve Grant, Director of Research; Mary McIntosh, who conducted survey work in Lithuania in late November, 1989; Gene Parda of RFE/RL, Paris office.

We discussed some of the difficulties in conducting survey work in the Soviet Union and by necessity in Lithuania, because the sociologists have been trained according to Soviet methods and not Western methods.

2. Pasimatymas su Mr. Curtis Kamman, Deputy Assistant Secretary of State for Europe. Mr. Zerolis was there to facilitate the meeting. The discussion was wide-ranging. Mr. Kamman asked how necessary the Moynihan bill was now that the embargo had been ended. He indicated that the Administration would not want this assistance to be seen as a provocation to the Soviets. He asked if the negotiations could be derailed by any attempt to deliver humanitarian assistance.

Mr. Kamman agreed that the State Department was troubled by Ryzhkov's remarks last Saturday at the CP Conference saying that Lithuania would have to submit to the 5-year secession mechanism.

Mr. Kamman said that the Department would oppose the Durbin Amendment to the export legislation. But acknowledged that if the US Congress makes it law, then their job is to administer that law.

Mr. Kamman said that the Soviets had reassured them that the emigration law would be passed by the Supreme Soviet in its September-October session, therefore, MFN would come up in the fall. He also said that the Department had been pressing the Soviets for the past few months concerning the visa denials to Lithuania.

Mr. Kamman said that the State Department had issued a press statement concerning the Civil Aviation and the Maritime Agreements and the "non-recognition policy". This should suffice, in his view, to protect the Baits.

Ketvirtadienis, liepos 12 d.

1. Pasikalbėjimas su Nadia Diuk, Program Officer of the National Endowment for Democracy and Carl Gershman, President of the National Endowment for Democracy.

We explained the structure of the Lithuanian-American Community, Inc. and the programs that we were interested in launching or expanding. Ms. Diuk then gave her assessment as to whether any of these programs were ones that the Endowment could consider funding and assisting. Of the programs discussed, she seemed most interested in the public opinion survey.

She also suggested other groups which are engaged in programs which might be combined with our interests, for example, the American Federation of Teachers for an Education for Democracy Project, or the Task Force in Congress for Parliamentary Assistance in Eastern Europe.

She cautioned that translations of literature should be done in Lithuania, not in the United States, for it to receive financial assistance.

She also reported that Mr. Uoka, who had been brought to the Endowment by the Lithuanian-American Community, Inc. was now receiving assistance for Lithuania's Labor Union through the Free Labor Institute, associated with NED.

Generally, she and Mr. Gershman encouraged us to apply again with new program ideas, and promised to give a detailed answer to the list of questions we left behind concerning the printing press project that was rejected.

JAV LB Krašto valdybos kreipimasis į JAV lietuvius dėl neišduotų vizų į Lietuvą

VIZŲ Į LIETUVĄ REIKALU

JAV Valstybės departamentas kreipėsi į JAV Lietuvių bendruomenės Krašto valdybos Vašingtono įstaigą prašydamas surinkti žinias apie Sovietų vizų neišdavimą JAV gyventojams, norintiems aplankyti Lietuvą. Remdamasis Helsinkio sutartimi, Valstybės departamentas ruošiasi protestuoti dėl vizų paneigimų. Tuo tikslu jiems reikia tam tikrų žinių iš asmenų, kuriems per paskutinius šešis mėnesius buvo paneigtos Sovietų vizos.

JAV LB Krašto valdyba prašo visus, kuriems buvo paneigtos vizos įvažiuoti į Lietuvą, užpildyti žemiau esančią formą ir pasiųsti šiuo adresu:

Lithuanian American Community, Inc.
Government Affairs Office
2060 N. 14th Street, Suit 108
Arlington, VA 22201

Jei turėtumėte klausimų, prašom kreiptis į JAV LB Vašingtono įstaigos darbuotoją Vidą Vodopalaite.

JAV Lietuvių bendruomenės Krašto valdyba

1990 liepa

JAV LB Krašto valdybos laiškas JAV LB apygardų ir apylinkių valdyboms dėl ryšių su JAV senatoriais ir paramos Lietuvai

1990 gruodžio 7

JAV LB APYGARDŲ IR APYLINKIŲ VALDYBOMS JAV LB TARYBOS NARIAMS

Gerbiamieji,

Siunčiame Jums JAV LB Krašto valdybos kreipimąsi į lietuvių išeiviją ir prašome Jus imtis atitinkamos akcijos.

Pridedame anglų kalba paruoštą memorandumą, kurio mintimis prašome pasinaudoti kreipiantis į JAV-ių valdžios atstovus.

Šiuo metu JAV Kongreso nariai yra savo rinkiminėse apylinkėse, tad su jais prašome susisiekti asmeniškai arba bent telefonu.

Su geriausiais linkėjimais,

Dr. Tomas Remeikis
Visuomeninių reikalų tarybos Pirmininkas

KALĖDINĖ DOVANA LIETUVAI

Brangūs lietuviai,

Sveikindami Jus su šv. Kalėdomis ir linkėdami sėkmingų 1991 metų Jums ir kovojančiai Lietuvai, prašome Jus švenčių proga paremti finansine auka Lietuvos nepriklausomybės atstatymo darbus, šios paramos Lietuvai dabar reikia labiau negu bet kada, norint atstatyti Lietuvos nepriklausomybę.

MŪSŲ PARAMA ATSIKURIANČIAI LIETUVAI LIETUVOJE

Per paskutinius dvejus metus JAV LB „Dovana Lietuvai“ fondas susilaukė iš lietuvių visuomenės gausių aukų. Jos buvo panaudotos įvairiems projektams, tarnaujantiems Lietuvos nepriklausomybės atstatymui, laisvės siekimų įgyvendinimui, Lietuvos vyriausybės žygių parėmimui. Aukotojai ir paremti projektai buvo ir bus skelbiami mūsų spaudoje. „Dovana Lietuvai“ fonde yra likę vos pora tūkstančių dolerių, o vėl turime daugybę prašymų iš Lietuvos vyriausybės, mokslo įstaigų, tremtinių draugijų, ligoninių, spaudos leidėjų, bibliotekų, bažnyčių ir meno ansamblių. Tik daliniam šių prašymų patenkinimui mums reikia būtinai surinkti virš 200,000 dolerių. Ši suma nėra didelė mūsų tautiečiams JAV-ėse, jei visi prisidėtų su galimai didesne auka.

VAŠINGTONE

Lietuvos nepriklausomybės atstatymui didelę reikšmę turi JAV Kongreso, Baltųjų rūmų, Valstybės departamento nusiteikimas ir parama politinėje, ekonominėje plotmėje. Tam nusi-
teikimui ir paramai reikalinga mūsų pačių akcija Vašingtone.

Mūsų pastangos ten reikalingos ir Lietuvos Respublikos pareigūnų pristatymui JAV valdžios institucijoms, kad jie būtų išklausti, pripažinti ir paremti, kad būtų pripažintas Lietuvos valstybinis suverenitetas. Tam tikslui jau antri metai veikia mūsų aukomis išlaikoma JAV LB Vašingtono įstaiga, artimai bendradarbiaujant su Lietuvos vyriausybe ir su Lietuvos diplomatinė tarnyba. Šios įstaigos atlikti ir atliekami darbai labai kritiškai Lietuvos laisvės bylai.

JAV LB Vašingtono įstaigos darbų apimtis nuolat didėja ir vienam asmeniui labai kuklioje būstinėje pasidarė neįmanoma reikiamus darbus efektyviai atlikti. Lietuvos vyriausybė iš JAV LB Vašingtono įstaigos laukia didesnės talkos ir prašo praplėsti jos informacinę ir kongresinę veiklą. Tai yra įmanoma tik padidinus įstaigos darbuotojų skaičių, patalpas ir priemones. Tam atlikti 1991 metais reikalinga virš 50,000 dolerių papildomų lėšų, kurių neturi JAV LB krašto valdybos iždas.

DAUG RANKŲ DIDŽIĄ NAŠTĄ PAKELIA

Kiekvienas skirkime galimai didesnę Kalėdinę dovaną Lietuvai, kad ji labiau pajustų išeivijos paramą kovoje dėl laisvės. Tik su Jūsų finansine parama Lietuvos nepriklausomybei reikalingi darbai bus įgyvendinti. Jūsų aukos nurašomos nuo pajamų mokesčių.

Čekius prašome rašyti „Lithuanian American Community, Inc.“ vardu ir siųsti „Dovana Lietuvai“ fondo iždininkui Vladui Sinkui, 5115 VWoodland Ave., VWestern Springs, IL 60558.

Su gilia pagarba ir dėkingumu,
JAV LB krašto valdybos vardu
Dr. Antanas Razma

Kvietimas į „Darbo Lietuvai“ seminarą Vašingtone

JAV LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ

kviečia visus lietuvius, organizacijų atstovus, LB darbuotojus ir pareigūnus, kuriems rūpi įtvirtinti Lietuvos nepriklausomybę, į

DARBO LIETUVAI SEMINARĄ

Vašingtone, 1990 m. rugsėjo 27–30 d.

Seminaro tikslai:

- * Susipažinti su padėtimi Lietuvoje
- * Sudaryti paveikų Lietuvos reikalams ginti darbuotojų tinklą
- * Aplankyti savo atstovus Kongrese su prašymu padėti Lietuvai
- * Pasiaiškinti JAV politiką Lietuvos atžvilgiu su JAV valdžia
- * Apsvarstyti šiuolaikinius veiklos planus

Programos metmenys:

Ketvirtadienį, rugsėjo 27 d., Sheraton National Hotel

- * Registracija ir susipažinimas su seminaro programa

Penktadienį, rugsėjo 28 d., Kapitolijuje ir Baltuosiuose Rūmuose

- * Pokalbis su „Baltic Freedom Caucus“ nariais Kongrese
- * Valstybės departamento ir Kongreso atstovų pranešimai apie įstatymus liečiančius Lietuvą
- * Seminaro dalyvių pasimatymai su Kongreso atstovais
- * Konferencija Baltuosiuose rūmuose

Šeštadienį, rugsėjo 29 d., Sheraton National Hotel

- * Įvairūs politinio darbo seminarai
- * Lietuvių politinės veiklos tinklo organizavimas
- * Lietuvos atstovo Vašingtone pranešimas
- * Lietuvos Respublikos atstovo pranešimas
- * Iškilminga vakarienė dalyvaujant iškiliam lietuvių draugui

Sekmadienį, rugsėjo 30 d., Sheraton National Hotel

- * Darbo seminarų tąsa
- * Lietuvių demokratų ir respublikonų posėdžiai
- * Lietuvių advokatų sąjungos („bar“) steigiamasis suvažiavimas

JAV LB fondo „Dovana Lietuvai“ lėšų pasiskirstymo 1989–1990 m. ataskaita
JAV LB „DOVANA LIETUVAI“ FONDO LESŲ PASKIRSTYMAI
1989 IR 1990 METAIS

1. Popierius A. Šapokos „Lietuvos istorijai“ spausdinti.	\$50,000
2. Elektroninės priemonės spaudai ir Lietuvos vyriausybei.	73,870
3. Lietuvių informacijos centrui New Yorke.	15,000
4. Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centrui Vilniuje dėl leidyklos Vytauto Didžiojo universitetui ir kt.	15,000
5. Lietuvos atstovavimui Helsinkio žmogaus teisių konferencijose Kopenhagoje ir Paryžiuje; PEN klube ir Ekologinėje komisijoje.	12,450
6. Tarptautinės teisės specialisto William S. H. Hough kelionėms į Lietuvą prof. Vytauto Landsbergio kvietimu.	8,29
7. Lietuvos mokslininkų ir studentų išlaidoms dalyvaujant mokslinėse konferencijose užsienyje bei gilinant studijas JAV universitetuose.	12,420
8. Prof. Vytauto Landsbergio lankymasis JAV valstybiniais reikalais.	4,270
9. „Knygos Lietuvai“ organizacijų siuntimo paštu finansavimas ir krašto valdybos finansavimas trims konteneriams per Lenkiją.	14,558
10. Vaistams ir jų persiuntimui į Lietuvą.	6,373
11. AFL-CIO pirmininko Kirklando laiško skelbimas N.Y.Times (1/3 sumos).	5,000
12. Organizacijoms ir institucijoms Lietuvoje: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiui, Kompozitorių sąjungai, Politinių kalinių sąjungai, skautams, ateitininkams, sportininkams buriuotojams, Marijampolės Č. Sasnausko muzikos mokyklai, „Mūsų Lietuva“ spausdinimui, restauravimo literatūrai, vaikų mokomosioms programoms ir kt.	31,861
13. Lietuvos nepriklausomybės reikalų gynimui ir propagavimui JAV: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio informacijos centrui, Hotline, JAV LB Komunikacijos centro skelbimams JAV spaudoje, Lietuvos televizijos reporterio darbams ir priemonėms, ruošiant filmą apie lietuvių išeiviją, Lietuvos sportininkams, dalyvaujant geros valios žaidynėse ir kt.	19,302
„Dovana Lietuvai“ fondas išmokėjo	\$268,395

1990 m. gruodis

JAV LIETUVIŲ BENDRUOMENES KREIPIMASIS Į LIETUVOS ŽMONES

Brangios sesės ir brangūs broliai Lietuvoje,

Jungtinių Amerikos Valstybių Lietuvių bendruomenės vadovybė, išreikšdama Amerikoje gyvenančių lietuvių nuotaikas, nuoširdžiai jus sveikina šventų Kalėdų ir ateinančių Naujųjų 1991-ųjų metų proga.

Į istoriją nueinantieji 1990-ji metai Lietuvai ir išeivijai buvo ypač reikšmingi. Po penkiasdešimties metų nelaisvės, neišmatuojamos kančios ir nesuskaičiuojamų aukų, jūs paskelbėte Lietuvos Nepriklausomybės atstatymą ir labai daug padarėte jos įtvirtinimui. Šis istorinis įvykis prilygsta Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimui 1918-aisiais metais, kada Lietuva taip pat buvo viso pasaulio užmiršta. Tada mūsų tauta naujai kėlėsi laisvai ir kūrybiškai gyventi ir savo Nepriklausomybę turėjo apginti savanorių krauju.

Istorija pasikartojo. Jūsų susiklausymas, atkaklus ir ryžtingas darbas, didelės pastangos, pasiaukojimas ir išmintinga veikla šių metų kovo 11-ją dieną Lietuvai vėl sugrąžino Nepriklausomybės viltį. Tą dieną apie Lietuvą išgirdo visas pasaulis. Tačiau mūsų tautos Nepriklausomybę dabar reikia įtvirtinti ir apginti taikiais išminties, kantrybės ir ištvermės ginklais.

Su tikra pagarba mes žavimės jūsų atkakliomis pastangomis, kuriomis Lietuvos Nepriklausomybės siekiate. Jūsų taikiu „Baltijos keliu“ į laisvę žavisi visas pasaulis.

Tačiau norime būti jums ir atviri: esame labai susirūpinę, kad jūsų tarpe vis aštrėjantys nuomonių skirtumai ir vienas kitu nepasitikėjimas gali vesti prie gyvybingos mūsų tautos dalies susiskaldymo ir silpninti jėgas kovoje už Lietuvos laisvę. Rūpinamės, kad kelyje į Nepriklausomybę į priekį veržiasi tarpusavio nesutarimai ir grupių prieš viena kitą kova. Girdime balsų, reiškiančių nepasitikėjimą demokratiškai išrinktu Lietuvos Respublikos parlamentu ar Vyriausybe arba ir vienu, ir kitu. Jūsų spaudoje dažnai pastebime Lietuvai kenksmingų apraiškų ir net abejingumo tikrajai Lietuvos Nepriklausomybei.

Visuomeniniuose santykiuose neįmanoma išvengti nuoširdaus nuomonių skirtumo ir pasiekti tobulo sutarimo. Tačiau matydami, jog tokie nesutarimai graso Lietuvos laisvei, nuoširdžiai prašome daryti viską, kad sutartinės jėgos nuolat stiprėtų, o ne silpnėtų. Jūsų tarpusavio darna ir sutarimas ir mums bus paskatinimas imtis didesnės atsakomybės ir įsipareigojimų Lietuvos Nepriklausomybės ir laisvės reikalui.

Mes tikime, jog, vadovaudamiesi išmintimi, Lietuvos Nepriklausomybę tikrai įtvirtinsite, ir viliamės, kad laisvės pergalė jau arti.

Su nuoširdžia pagarba ir meile, JAV Lietuvių bendruomenės vardu

Dr. Antanas Razma

Krašto valdybos

pirmininkas

Dr. Tomas Remeikis

Visuomeninių reikalų

tarybos pirmininkas

Nuorodos

1. Plačiau apie lietuvių išeivijos pagalbą Lietuvai iki Pirmojo pasaulinio karo žiūrėkite: Čiulevičius V. Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe, Chicago, 1981.
2. Plačiau apie lietuvių išeivių politinę veiklą Lietuvos labai žiūrėkite:
Banionis J. Lietuvos laisvės byla vakaruose 1975–1990, Vilnius, 2002; Janauskas G. Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX amžiaus 6–9 dešimtmečiais, Vilnius: Versus aureus, 2009.
3. Senn A. E. Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje, 1997, Vilnius: Baltos lankos, p. 103.
4. Ten pat, p. 105.
5. Pasaulio Lietuvių Bendruomenė 1949–2003. sudarytoja Vitalija Stravinskienė, Vilnius: Artlora, 2004, p. 233.
6. Čia minima Asta Banionytė tuo metu buvo Lietuvių informacijos centro Vašingtone vadovė.

Recenzijos

Juozas SKIRIUS

Nauja knyga apie pokario užsienio lietuvių kovas už tėvynės nepriklausomybę

Juozas Banionis. *Lietuvos laisvinimas Vakaruose 1940–1975. Istorinė apžvalga*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2010.

Per paskutinį 20 metų laikotarpį akivaizdžiai išaugo istorikų ir visuomenės susidomėjimas Lietuvos pokario problemomis. Viena iš tų problemų – tai lietuvių išeivija ir jos darbai. Ne paslaptis, kad susidomėjimą skatina ne-nutrūkstanta naujųjų emigrantų banga iš šių dienų Lietuvos. *Amerikos lietuvių tarybos, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto, Pasaulio lietuvių bendruomenės* ir kitų užsienio lietuvių organizacijų veiklos klausimais lietuviškuose leidiniuose pasirodo vis daugiau tyrinėjimų ir svarstymų; skelbiami iki tol mums nežinomi archyviniai dokumentai; istorikai senoje spaudoje randa minėtų organizacijų veikėjų atsiminimų, plačiau naudojasi veikėjų biografine medžiaga ir pan. Tai patvirtina naujausioje Lietuvos istoriografijoje per pastarąjį dešimtmetį išeivijos istorijos įvairiais klausimais fiksuojami atlikti tyrimai: apgintos disertacijos, jų pagrindu parengtos monografijos

ir parašytos studijos¹, jei nekalbėsime apie gausiai parašytus straipsnius, perskaitytus pranešimus konferencijose.

Knygos autorius Juozas Banionis – humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus pedagoginio universiteto docentas, LGGRTC Istorinių tyrimų programų skyriaus vyresnysis specialistas. Jo parengtas darbas, – tai savotiška pradžia jau paskelbtos knygos *Lietuvos laisvės byla Vakaruose 1975–1990. Istorinė apžvalga*, Vilnius, 2002. Teisingiau būtų sakyti, kad J. Banionis grįžo prie Lietuvos laisvinimo Vakaruose ištakų. Užbėgant į priekį būtina pabrėžti, kad ši naujoji autoriaus knyga, jei vertinsime kokybės požiūriu, svaresnė už minėtą pirmąją. Tai rodytų autoriaus geresnį pasirengimą ir jo, kaip mokslininko, kvalifikacijos išaugimą. Dalis naujos knygos teksto jau yra pasiekusi skaitytoją. Besidomintys išeivijos problematika žino, kad J. Banionis buvo paskelbęs penkis

straipsnius žurnalo *Genocidas ir rezistencija* numeriuose 2004–2009 metais. Jis pats, apibūdindamas savo tyrimų rezultatus, įvadinėje dalyje pažymi, kad „šis darbas yra pirmas bandymas aprėpti ir apibendrinti visų pagrindinių Lietuvos laisvinimo procese dalyvavusių organizacijų – ALT, VLIK, LLK ir PLB – darbą viename veikale“ (p. 25). Kartu tai lyg perspėjimas galimiems kritikams, kurie bandytų ieškoti autoriaus gilesnių išvalgų aptariant organizacijų kūrimąsi, funkcionavimą ir tarpusavio bendradarbiavimą. Be to, tenka pripažinti, kad iki šiol mes dar neturėjome apibendrinto istorinio veikalo apie lietuvių emigrantų politinę veiklą 1940–1975 m. siekiant Lietuvos nepriklausomybės. Taigi prieš mus savotiškas „akademiniškas vadovėlis“, skirtas nuosekliai išeivijos kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės nušviesti.

Knygos turinį, be plačios pratarmės, sudaro keturios dalys, išvados, gausūs priedai (36 dokumentai ir 4 lentelės, kuriose fiksuoti pagrindiniai svarbiausių organizacijų veiklos faktai), šaltinių ir literatūros sąrašai, rodyklės. Visas knygos tekstas suskirstytas chronologiniu principu, siekiant dešimtmečiais nušviesti pagrindinių išeivijos organizacijų veiklą. Toks struktūros pasirinkimas visiškai natūraliai autorių įpareigojo pirmiausia apžvelgti organizacijų politinės veiklos istorijas ir išryškinti prioritetinius siekius tam tikrais laikotarpiais, tačiau apsunkino bandymą įsigilinti į kylančias organizacijų viduje diskusijas, nesutarimus, net ir priešpriešas aptariant veiklos ir bendradarbiavimo tarp organizacijų metodus, tobulinant strateginius uždavinius.

Pirmoje dalyje *Lietuvos laisvinimas XX a. penktame dešimtmetyje: akcijos kilimas ir aktyvėjimas* (p. 35–122) autorius aptaria svarbiausių organizacijų – ALT, VLIK, PLB – susikūrimą, jų tikslus, pirmuosius tarpusavio ryšius (keitimasis informacija ir atstovų susitikimai) ir atsiradusią būtinybę savo veiklą derinti. Tai skatino 1940 metais Lietuvai įvy-

kusi katastrofa – okupacija ir valstybingumo panaikinimas. Tai buvo svarbiausia priežastis senajai lietuvių išeivijai ir iš Lietuvos pasitraukusiems į Vokietiją lietuviams pradėti kovą dėl nepriklausomybės atkūrimo. Šioje dalyje taip pat aprašomi lietuvių ryšiai su kitų tautų, ypač latvių ir estų, išeiviais.

Antroje dalyje *XX a. šeštojo dešimtmečio Lietuvos laisvinimo Vakaruose idėjos ir darbai* (p. 123–212) organizacijų veiklą jau aptariama tarptautiniame kontekste. Autorius kreipia dėmesį į JAV kongresmeno Ch. J. Kersteno komiteto veiklą, į VLIK pastangas apeliuoti į Jungtines Tautas; aptaria sukurto *Lietuvos laisvės komiteto* tikslus, jo veiklą *Pavergtų Europos tautų asamblėjoje* (PETA). Vėliau LLK drauge su latviais ir estais sudarė *Baltijos valstybių laisvės tarybą*. Tuo laikotarpiu lietuviai DP iš Vokietijos išplinta po daugelį pasaulio šalių, ten pradeda formuotis lietuvių bendruomenės. 1958 m. jos susijungė į *Pasaulio lietuvių bendruomenę*, kuri, anot autoriaus, „išreiškė norą imtis ir politinės veiklos, pripažino Lietuvos laisvinimo veiksmų vienybės svarbą, pritarė VLIK vadovaujamam vaidmeniui laisvinimo procese“.

Trečioje dalyje *Lietuvos laisvinimo sąjūdis Vakaruose XX a. septintajame dešimtmetyje: telkėsi naujoji karta* (p. 213–288) aptariama išeivijos politinė veikla, anot autoriaus, sudėtingoje ir Lietuvos laisvės bylai nepalankioje tarptautinėje padėtyje, kurią lėmė JAV ir TSRS bendradarbiavimas. Tuo laikotarpiu VLIK nesėkmingai mėgino sujungti organizacijas į vieną centrą, nes buvo siekiama energingiau kovoti su komunistų vykdoma kolonizacija Lietuvoje, demaskuoti rusinimo politiką, reikalauti Lietuvai laisvo apsisprendimo teisės. Nepaisant VLIK nesėkmės, 1964 m. visos organizacijos skelbė sieksiančios sujungti savo laisvinimo jėgas bendram darbui. Reikia pasakyti, kad svarbiais bendrais klausimais jos prieidavo prie susitarimo. Lietuvių, latvių ir estų išeivių organizacijos stiprino ryšius ir aktyviai kūrė bendrus junginius: buvo su-

kurtas *Jungtinis Amerikos baltų tautinis komitetas*, bendra baltų jaunimo organizacija BATUN, vėliau *Pasaulio baltų santalka*.

Ketvirta dalis *Lietuvos laisvinimas Vakaruose įsigalint detanto politikai 1970–1975 m.* (p. 289–336) apima trumpą laikotarpį, kuriam būdingas tarptautinės įtampos tarp Rytų ir Vakarų mažėjimas, istoriografijoje įvardijamas prancūziška *detante* sąvoka. O Lietuvoje šiuo laikotarpiu aiškiai pastebimas ryžtingesnis laisvės siekis (jūreivis Simas Kudirka, Romas Kalanta, *Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos* pasirodymas, Brazinskių ir Simokaičių pastangos pabėgti iš Lietuvos ir pan.). Knygos pabaigą vainikuoja 1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje pasirašytas tarptautinis dokumentas – baigiamasis aktas, į kurį buvo įtrauktas žmogaus teisių ir prigimtinių laisvių apsaugos principas. Nors prasidėjęs Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Helsinkyje procesas, siekęs įtvirtinti Europos *status quo* ir skatinęs Rytų ir Vakarų bendradarbiavimą, anot autoriaus, „nežadėjo esminių Lietuvos laisvės bylos pokyčių, tačiau jis suaktyvino laisvąją lietuvią, o jos politinės organizacijos plačiau atskleidė sovietų okupuotų Baltijos šalių būklę“ (p. 330).

Knygos tekstas parengtas nuosekliai ir gana kruopščiai. Gausybė surinktos faktinės medžiagos visai neklaidina skaitytojo, nes pats autoriaus, panaudodamas aprašomąjį metodą, padeda skaitytojui susikurti svarbiausių išeivijos organizacijų veiklos vaizdinius. Skaitytojui susigaudyti padės ne tik asmenvardžių ir organizacijų rodyklės, bet ir originalus priedas *Lietuvos laisvinimo organizacijų Vakaruose politinės veiklos santrauka* (p. 429–438), kuriame chronologiškai išskiriami ALT, VLIK, PLB ir LLK svarbiausi (autoriaus nuomone) įvykiai, reikšmingi ne tik pačiai organizacijai, bet ir Lietuvos laisvinimui.

J. Banionis darbe panaudojo nemažą kiekį dokumentinės medžiagos iš *Lietuvos cen-*

trinio valstybės archyvo (f. 648 – Lietuvos pasiuntinybė Londone, f. 656 – Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone bei f. 658 – Lietuvos generalinis konsulas Niujorke), taip pat ir iš *Lietuvos ypatingojo archyvo*; rėmėsi skelbtais dokumentais ir atsiminimais. Jie mums atskleidžia detalesnį ir siek tiek nuodugnesnį ALT, VLIK, PLB ir kitų organizacijų veiklos 1940–1975 metais vaizdą nei iki tol žinomas. Tačiau rašant apie išeivijos organizacijų veiklą nepakanka dokumentinės medžiagos iš minėtų fondų, nes čia sukaupta medžiaga yra ribota, nepajėgi išsamiau atspindėti autorius tyrinėjamų procesų. Autoriui norint objektyviau ištirti ir nušviesti savo iškeltą tikslą, reikėjo pasinaudoti sukaupta didžiule medžiaga užsienio lietuvių archyvuose, kaip antai *Pasaulio lietuvių archyve* Čikagoje, *Amerikos lietuvių kultūros archyve* Putname, *S. Balzeko lietuvių kultūros muziejuje* Čikagoje, *Kanados lietuvių muziejuje* archyve Toronte ir pan. Be to, yra atvežtas nemažas kiekis išeivijos dokumentų į Vytauto Didžiojo universiteto *Lietuvių išeivijos instituto* archyvą (B. Kviklio kolekcija, B. Railos, V. Rastenio ir kitų fondai) bei Klaipėdos universiteto biblioteką (JAV lietuvių kolekcininko K. Pemkaus archyvas). Šiuose archyvuose saugomi išeivijos minėtų organizacijų ir jų veikėjų gerai sukomplektuoti dokumentai (pavyzdžiui, *Pasaulio lietuvių archyve* Čikagoje yra ALT, L. Šimučio, Vokietijos lietuvių (DP), PLB fondai), kurie gali padėti tyrinėtojui nuosekliai atskleisti ne tik tų organizacijų veiklos nuopelnus, bet ir iškilusias tarpusavio problemas, geriau išryškinti padarytas klaidas, kurių išeivija neišvengė ir apie kurias būtina kalbėti. Be to, nepaisant dokumentų ribotumo, J. Banionis kažkodėl nepasidomėjo Centriname archyve jam lengvai prieinama Lietuvos konsulato Čikagoje (f. 663) ir S. Lozoraičio (f. 668) fonduose sukaupta daugiau ar mažiau jam reikalinga medžiaga, kuri kažkiek būtų kompensavusi sunkiai autoriui pasiekiamus išeivijos archyvus.

Plačiau pasinaudojęs šaltiniais, autorius, reikia manyti, būtų atkreipęs dėmesį į įtakingų JAV valdžios sluoksniuose Amerikos lietuvių tautininkų organizacijų – *Lietuvai vadauti sąjungos* ir *Amerikos lietuvių misijos* – veiklą, taip pat nukreiptą Lietuvai laisvinti³. Tai skausmingas reiškinys ALT, nuo kurios 1941 metais atskilę tautininkai savarankiškai veikė iki 1948 metų (sugrįžimas į ALT)³. O ir vėliau dėl bendro veikimo buvo trintis tarp katalikų, tautininkų ir socialistų. Reikėjo pasinaudoti istorikės Daivos Simanavičiūtės straipsniais, skirtais PLB istorijai, ypač jos 2008 metais apginta disertacija⁴. Istorikės tyrimuose išryškinti PLB ryšiai su VLIK ir ALT, taip pat iškilusios problemos, iš kurių, kaip mums atrodo, svarbi knygos autoriui – tai ALT kritiškas požiūris į JAV lietuvių bendruomenės kūrimą ir vėlesni ryšiai su ja⁵. Knygos kokybė tikrai nebūtų sumenkusi, jei autorius būtų plačiau aptaręs *Lietuvos diplomatinės tarnybos* vadovo Stasio Lozoraičio statusą („šefo“ titulą) ir jo vietą palaikant santykius su minimų organizacijų, ypač VLIK, vadovybėmis; išryškinęs kliūtis, kurios realiai trukdė bendrai lietuvių Vakaruose laisvinimo veiklai.

Skaitant knygos *Pratarmę*, pastebimas keistas naudotos literatūros skirstymas. Autorius nurodo atskirą literatūros grupę – „laisvinimo organizacijų veikėjų atsiminimai ar jų pagrindu parašytos knygos, kurių autoriai ar sudarytojai – M. Krupavičius, Juozas B. Končius, V. Sidzikauskas, Juozas Kęstutis Valiūnas, Jonas Aničas, Vidmantas Valiušaitis, Rimantas Morkvėnas ir kt.“ (p. 29). Atsiminimai ir to meto veikėjų darbai – tai, be jokių kalbų, šaltinių grupė. Taigi būtina memuarus, raštų ir laiškų rinkinius, to meto veikėjų straipsnius spaudoje atriboti nuo tyrinėjimų. Be to, tokių rašytojų, kaip Jonas Aničas, visiškai paviršutiniški darbai neturėtų būti iškeliama, bet kritiškiau vertinami. Ir apskritai *Įvade* labai trūksta kritinės istoriografijos ir šaltinių apžvalgos,

juo labiau kad autorius surinko ir panaudojo tikrai nemažą kiekį skelbtų tyrinėjimų ir naujų archyvinių faktų.

Įspūdingai atrodo darbo išvadų kiekis – 37 išvados (p. 337–345). Tai savotiškai turi iliustruoti atliktą didžiulį darbą ir pasiektus naujus rezultatus. Pirmu atveju galima suptikti, bet antruoju tenka šiek tiek suabejoti, nes dalies išvadų teoriniai apibendrinimai daugiau ar mažiau jau yra žinomi ir suformuoti ankstesnių tyrinėtojų. Be to, pateiktose išvadose yra pasikartojimų (dėl turinio struktūros), todėl dalį jų buvo galima sujungti ir koncentruotai apibendrinti. Nuo to tikrai nebūtų nukentėję autoriaus pasiekti rezultatai. Norėtusi autorių pagirti už gausų iliustracijų skaičių, darbui suteikiantį žaismingumo, ir už dviejų santraukų – anglų ir rusų kalbomis – parengimą. Kodėl pagirti? Mes, Lietuva, esame tarp Rytų ir Vakarų. Tai Lietuvos istorikai privalo įvertinti. Ne paslaptis, kad mūsų istorikų atliekami tyrimai ir skelbiami darbai labai domina Rytų kaimynus. Jiems bent minimaliai turime sudaryti sąlygas susipažinti su naujausiais tyrinėjimais ir daryti tam tikrą poveikį jų tyrimams.

Dr. Juozo Banionio naujausias tyrimas – knyga *Lietuvos laisvinimas Vakaruose 1940–1975 m.* – mums duoda pakankamai aiškų vaizdą, kas tuo metu darėsi išeivijos politinėje veikloje, kokius žingsnius atliko svarbiausios išeivių organizacijos, kokių pozicijų laikėsi didžiųjų Vakarų šalių vyriausybės Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo klausimu. Manau, kad būsime išeivijos tyrinėtojai jau nebeapsieis be šio kūrinio. Mat aprašomų užsienio lietuvių organizacijų pasiekti rezultatai, nesėkmės, padarytos klaidos, ryškinamos veikėjų ambicijos, manyčiau, skatins kitus tyrinėtojus ateityje skvarbiau pažvelgti į minimas organizacijas ir jų veikimą. Ši knyga, kaip istorinė apžvalga, turėtų sudominti ir platesnį skaitytoją ne tik Lietuvoje, bet ir išeivijoje.

Nuorodos

1. *Lietuvių išeivijos knygos (1945–1992)*, Vilnius, 1993; Liekis Alg. *Nenugalėtoji Lietuva*, Vilnius, 2002, t. 6; Banionis J. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose, 1975–1990*, Vilnius: LGGRTC, 2002; Dapkutė D. *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*, Vilnius, 2002; Saldukas L. *Lithuanian Diaspora*, Vilnius: Vaga, 2002; *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, sud. Vitalija Stravinskienė, Vilnius: Artlora, 2004; Liekis Alg. *Lietuvis Amerikoje*, Vilnius, 2005, t. 3; Aleksandra-vičius E. Išeivija ir Lietuvos užsienio politikos uždaviniai, *Oikos: Lietuvių emigracijos ir diasporos studijos*, Vilnius: Versus aureus, 2006, nr. 1, p. 11–17; Simanavičiūtė D. *Pasaulio lietuvių bendruomenės raida XX a. 5–8 dešimtmečiuose*. Daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Kaunas, 2008; Bučinskytė I. *Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais*, Vilnius: Versus aureus, 2008; Janauskas G. Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX amžiaus 6–9 dešimtmečiais, Vilnius: Versus aureus, 2009, ir kt.
2. *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Redagavo Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis, Chicago, 1979, p. 280–286.
3. Skirius J. *Amerikos lietuvių tarybos veikla 1945–1948 metais: išeivijos pastangos dėl „Displaced Persons Act“ priėmimo*, Chicago, 2001, p. 75–80.
4. Simanavičiūtė D. *Pasaulio lietuvių bendruomenės raida XX a. 5–8 dešimtmečiuose*. Daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, istorija (05H), Kaunas, 2008. – 194 p.
5. Ten pat, p. 46–58, 141–155.

Hektoras VITKUS

Egzilis kaip etninį tapatumą konstruojantis veiksnys?

Milerytė G. *Mažosios Lietuvos lietuvių egziliniai likimai 1944–1959*, Vilnius: Versus aureus, 2009.

Mažlietuvių (Prūsijos lietuvių, Prūsų lietuvių arba Mažosios Lietuvos lietuvių) bendruomenės raida yra viena naujausių šiuolaikinės lietuviškos istoriografijos temų. Kita vertus, Mažosios Lietuvos lietuvių egzilio sanklodos, veiklos ir tradicijų problematika istoriografijoje praktiškai nengrinėta. Šiuo požiūriu Giedrės Milerytės knyga „Mažosios Lietuvos lietuvių egziliniai likimai 1944–1959“ solidžiai papildo lietuvių išeivijos tyrimų paletę¹ ir gali būti traktuojama kaip naujas žodis lietuviškoje istoriografijoje. Svarbu ir tai, kad G. Milerytės monografiją galima vertinti kaip rimtą bandymą verifikuoti „centrolietuviškos“ istoriografijos tradiciją mažlietuvių emigraciją nagrinėti neišskiriant jų iš bendro lietuvių egzilio konteksto, pamatuotai arba nesąmoningai ignoruojant faktą, kad Mažosios Lietuvos lietuvių emigrantų patirtis buvo kitokia nei didžiosios lietuvių išeivių dalies.

Reikia pažymėti, kad sėkmingai atlikti istorinį tyrimą apie ištisos bendruomenės (šiuo atveju – mažlietuvių) trauminę patirtį yra nepaprastai sunku, nes tokio pobūdžio analizės reikalaujas istorikų neįprastų teorinių ir metodologinių prieikių. Štai ir G. Milerytė tarsi apsidrausdama monografijos pratarinėje teigia, kad „šis darbas neat- skleis daugelio dalykų, tačiau tikiuosi, jį perskaitęs žmogus geriau įsivaizduos, kaipgi lietu- viai – išeiviai iš Mažosios Lietu- vos, gyveno svetimose ir labai dažnai nesvetingose aplinkose. Su kokiais sunkumais jie susi- dūrė, kokia veikla užsiiminėjo,

kas jiems sekėsi ir nesisekė. Kaip įsivaizda- vo ateitį ir kokiomis nuotakomis gyveno.“² Tokia autorės pastaba keltų įspūdį, kad tyri- mas orientuotas ne į kontroversiškų aspektų analizę, bet į mažlietuvių egzodinę patirtį liudijančių įvykių apibendrinimą, jeigu ne jos pačios taikliai apibūdinta individualių ir

kolektyvinių trauminių patirčių perėmimo kolizija, verčianti atkreipti dėmesį į istorines egzilio kontroversijas interpretuojančio tyrimo mokslinę atsakomybę. Angažuodamasi pastarajai problemai G. Milerytė pažymi, kad „atrodo, jog ir pusei amžiaus praėjus baiminamasi dėl to, kaip turėtų atrodyti „tikroji“ istorija. Vis dar kyla diskusijų, ką verta rašyti, kokiems įvykiams, kalboms ar pamąstymams geriau taip ir likti praeityje.“³ Ši citata rodo, kad monografijos autorė puikiai suvokė kolektyvinėje atmintyje veikiančio prisiminimų atrankos (perėmimo, redukavimo ir atmetimo) mechanizmo veiksnį ir jo poveikį mažlietuvių kultūrinės atminties sanklodai. Antra vertus, monografijos pratarmėje gana originaliai reziumuota istoriko atsakomybės dilema – „šiuo atveju tiesiog labai stengiamasi, kad blaivus protas ir sveika nuovoka paimtų viršų“⁴ – suponuoja mintį, kad šis principas analizuojamos temos atžvilgiu yra pati sąžiningiausia metodologija.

G. Milerytės veikalo struktūra sukonstruota specifinės mažlietuvių egzilio organizavimosi ir veiklos problemas aktualizuojančių skyrių principu. „Pratarmės“ (p. 9–12), „Užmaršties properšų“ (p. 12–14) ir „Supratimų ir nesusipratimų“ (p. 14–24) skyriuose autorė supažindina skaitytojus su savo veikalo teorinėmis-metodologinėmis preferencijomis ir naudotais šaltiniais. Beje, skaitytoją gali priversti suglumi tai, kad autorė savo tyrime rėmėsi tik vienu sakinės istorijos šaltiniu – 2008 m. spalio 3 d. Klaipėdoje padarytu interviu su Ieva Jankute (beje, šis šaltinis nenurodomas monografijos „Šaltinių ir literatūros“ sąrašė (p. 119–122)). Manytina, Mažosios Lietuvos lietuvių nuotaikas 1939–1944 m. laikotarpiu buvo galima iliustruoti dar bent keletu pokalbių su įvykių liudytojais įžvalgomis. Kita vertus, reikėtų kvestionuoti aptariamoje monografijoje išskirtas chronologines tyrimo ribas. Štai skyriuje „Užmaršties properšos“ G. Milerytė pažymi, kad pasakojimą pradeda įvykiais, susijusiais

su Antruoju pasauliniu karu, tačiau iš karto leidžiasi į gan platų mažlietuvių egzilio „priešistorės“ XIX a. vidurio ir XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios laikotarpius aptarimą. Reikėtų pasakyti, kad vien „priešistorės“ atskleidimo uždavinys suponuoja metodologinę būtinybę atskleisti priežastinę-pasekminę mažlietuvių išeivijos procesų, pasireiškusių minėtaisiais periodais, koreliaciją su pirmaisiais pokario dešimtmečiais susiklosčiusiu mažlietuvių egziliu. Tačiau perskaičius aptariamą skyrių (p. 12–14) atsiranda prielaida teiginiui, kad G. Milerytės išskirtieji etapai buvo ne 1939–1944 metų mažlietuvių egzilio „priešistorė“, bet du atskiri egzodiniai procesai. Šią prielaidą sustiprina aplinkybė, kad monografijoje neaptiriamos ankstesnių egzilių prielaidos ir priežastys, nors jos būtų neabejotina istorinio tyrimo intriga, nes apie Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių motyvaciją ir išgyvenimus turima nemažai informacijos, tačiau labai mažai tegalima pasakyti apie mažlietuvių, įsitraukusių į XIX–XX a. pradžios emigracinius procesus, patirtis. Vis dėlto autorės noras užsiminti apie istoriografijoje kol kas netyrinėtą ankstesnio mažlietuvių egzilio problematiką yra visiškai pateisinamas, nors šiek tiek deformuoja monografijos nustatytas chronologines preferencijas.

Kita vertus, pokarinio mažlietuvių egzilio „priešistorėi“ reikėtų priskirti skyriuje „Pirmieji likimo smūgiai: 1939–1944 metai“ aprašomus įvykius, susijusius su Lietuvos Respublikos pilietybę optavusių Mažosios Lietuvos lietuvių padėtimi. Ypač daug dėmesio autorė skiria mažlietuvių likimui lūžinio įvykio prasmę turėjusiam Klaipėdos krašto „perdavimo“ Trečiajam reichui 1939 m. momentui. Būtent šiuo laikotarpiu, pasak G. Milerytės, „pasirodė pirmieji sudėtingo likimo ženklai. Tuomet nemaža dalis Klaipėdos krašto gyventojų paliko savo namus ir persikėlė į Didžiąją Lietuvą.“⁵ Juo labiau įkalbingas faktas yra tai, kad pasitraukę į Didžiąją Lietu-

vą ir Lietuvos pilietybę optavę mažlietuviai pakliuvo į savotiškus „likimo spąstus“, nes po Sovietų Sąjungos įvykdytos Lietuvos okupacijos mažlietuviai, pasinaudoję Vokietijos ir Sovietų Sąjungos 1941 m. sausio 10 d. sutartyje dėl gyventojų mainų numatytais sąlygomis ir sugrįžę į Vokietiją, jos administracijos buvo traktuojami kaip išdavikai⁶. Autorė taikliai konstatuoja, kad mažlietuviams tai buvo savotiška aklavietė⁷, ir pastaroji aplinkybė, mano nuomone, leistų teigti, kad Mažosios Lietuvos lietuvių egzilio „priešistorę“ reikėtų traktuoti būtent į minėtąją „padėties be išeities“ situaciją mažlietuvius atvedusius įvykius. Juk G. Milerytė šiame skyriuje visai pagrįstai daro bene pirmąją išvadą, kad „Lietuvos optantai net ir gresiančio pavojaus aki-vaizdoje aiškiai deklaravo savo lietuviškumą, grįsdami tai giliomis lietuviškomis šaknimis. Reikia pastebėti, jog šis pasirinkimas ateityje ne kartą apsunkino jų gyvenimą. Galima manyti, jog pasirenkant pilietybę gimė aiškus savęs identifikavimas su kraštu ir tuo pačiu su tauta.“⁸

Skyriuje „Tolyn nuo namų“ autorė daugiausia rašo apie Lietuvos pilietybę optavusių mažlietuvių egzilio patirtį Antrojo pasaulinio karo Europoje pabaigos laikotarpiu ir pirmaisiais pokario metais (p. 35–36). Tačiau čia pat tarsi provokuojamas klausimas apie žmonių, neoptavusių Lietuvos pilietybės, likimą. Skyriuje pateikta analizė iš dalies atskleidžia, kad tokių žmonių padėtis buvusi geresnė, nes jie buvo priskirti vokiečiams, tačiau kyla pagrįsta prielaida, kad jų terpėje taip pat turėjo formotis savita egzilinė patirtis. Ypač tai akivaizdu, turint omenyje padėtį, susiklosčiusią Vakarų sąjungininkų okupacinėse zonose. Mažlietuviai, neoptavę už Lietuvą, buvo priskirti vokiečiams, o tai turėjo neigiamai veikti jų padėtį. Juoba pati autorė teigia, kad „mažlietuviai nelaikyti nei išeiviais, nei politiniais emigrantais, nei nacizmo aukomis. Dėl to didelė dalis mažlietuvių neturėjo išvietintųjų statuso. Buvo

tiesiog Rytprūsių gyventojai, evakuoti į Vokietijos gilumą.“⁹ Kita vertus, anot G. Mile-rytės, Lietuvos pilietybę optavusiems „Klaipėdos krašto mažlietuviams po karo buvo kiek lengviau, nes juos dažnai priimdavo į DP stovyklas, tuo tarpu žmonės iš pietinės Nemuno pusės kentėjo labiau“¹⁰. Tačiau autorė nekelia klausimo, kodėl. Ar nebūtų galima formuluoti tezės, kad Vakarų sąjungininkų administracinės struktūros okupuotose Vokietijos zonose bandė pabėgėlius iš Mažosios Lietuvos (kaip ir visus pabėgėlius iš sovietinės kariuomenės užimtų Rytų Prūsijos sričių) telkti vietose, iš kurių, iškilus būtinybei, juos būtų paprasčiau išsiųsti į SSRS okupuotą teritoriją? Vis dėlto būtina sutikti su autorės konstatacija, „jog tarptautinės organizacijos mažlietuvius laikė vokiečiais, nekelia didesnės nuostabos. Iš jų pozicijų žiūrint, dažnu atveju mažlietuviai tebuvo gyventojai iš vienos Vokietijos dalies – Rytprūsių, persikėlę gyventi į kitas Vokietijos vietas. Todėl suvokti, kad mažlietuviai buvo tam tikra etninė mažuma, kuri nenori tapatintis su karą pralaimėjusia šalimi, reikėjo laiko ir tam tikrų organizacijų, kurios galėtų kalbėti šių asmenų vardu, pastangų.“¹¹ Tad šis momentas tik sustiprina G. Milerytės teiginį, kad egzilyje Vokietijoje mažlietuviams grėsė asimiliacija, jos labiausiai baiminosi ir veiklieji Mažosios Lietuvos lietuviai. Juoba kad emigracijoje subrendo ir save suvokė nauja mažlietuvių karta¹².

G. Milerytės monografijoje neretai pasitaiko „lietuviybės pirmaeiliskumo“ ideologemą reprezentuojančių teiginių, ypač stengiantis pabrėžti, kad egzodo aplinkybėmis mažlietuviai labiausiai rūpinosi tik savo etninio-kultūrinio tapatumo išlaikymu. Taip, pastaroji nuostata būdinga nemažos mažlietuvių egzilio, ypač veikliosios jo dalies, sociokultūrinėms orientacijoms. Tačiau juk nekelia abejonių ir tai, kad iš gimtųjų vietų pasitraukusių mažlietuvių masėje netrūko su vokiečiais susitapatinusių žmonių, kurių

patirčiai aptariamo veikalo autorė, atrodo, skyrė per mažai dėmesio. Egzodą neabejotinai galima laikyti ekstremalia situacija, kuri pateikia savitų, kartais sunkiai prognozuojamų išlikimo scenarijų. Ir pastarieji scenarijai nebūtinai turi atsiremti į patriotizmo ar ištikimybės savo etnokultūrinei bendruomenei principus, nes pabėgėlio sąmonėje dažniausiai vyrauja ne moraliniai, o racionalūs pasirinkimai. Štai ir pati autorė teigia, kad „didelė dalis pabėgėlių, iš Mažosios Lietuvos pasitraukusių į Vakarų Vokietiją, tikrai buvo nusiteikę kuo greičiau asimiliuotis ir ištripti vietinių vokiečių masėje, kadangi tai užtikrinto didesnę galimybę gauti darbą ar bent jau pašalpą“¹³. Todėl visiškai suprantama, kad „atsirado didelis skaičius mažlietuvių, kurie susitapatino su vokiečiais. Tiek geografinės sąlygos, tiek kultūriniai panašumai leido tai nesunkiai padaryti: mokant vokiečių kalbą, išpažįstant evangelikų liuteronų tikėjimą, „išoriškai tapti“ vokiečiu buvo nesunku, o kas svarbiausia – daug saugiau.“¹⁴ Būna, kad sutikti su autorės konstatacija, kad „vis dėlto atsirado asmenų, kurie neketino asimiliuotis su vokiečiais. Siekiant kuo labiau sutelkti visus Mažosios Lietuvos lietuvius, juos šviesti, priartinti prie Didžiosios Lietuvos lietuvių, informuoti apie pasaulio, Lietuvos ir gyvenamų kraštų realijos ir buvo kuriamos įvairios mažlietuviams skirtos organizacijos.“¹⁵ Tačiau cituotą teiginį taip pat galima papildyti pastebėjimu, kad mažlietuviškojo egzilio alternatyvą, tikėtina, pasirinko negausi, tačiau kultūriškai įtakingiausia ir imliausia mažlietuvių išeivijos dalis. Kita vertus, persakyta G. Milerytės pozicija implikuoja mintį, kad mažlietuvių egzilio bandymus savo organizacinėje veikloje orientuoti į lietuvių iš Didžiosios Lietuvos galbūt reikėtų traktuoti kaip savitą mažlietuvių apsisaugojimo nuo asimiliavimosi su vokiečiais įrankį.

Skyriuje „Organizacinės veiklos atgaivinimas: Mažosios Lietuvos taryba“ (p. 40–47) pradeda mažlietuvių išeivių veiklos centrali-

zavimo analizę, manytina, pagrįstai remdamasi Martyno Brako pateiktu mažlietuvių egzilio organizacijų skirstymo į dvi grupes modeliu: 1) veikusias Vokietijoje – *Mažosios Lietuvos Tarybą, Mažlietuvių* (kitose monografijos teksto vietose – *Mažosios Lietuvos, – H. V.) tėviškės mylėtojų draugiją* ir *Mažosios Lietuvos Keleivį*; 2) veikusias užjūryje – *Mažosios Lietuvos bičiulių draugiją, Mažosios Lietuvos rezistencinį sąjūdį* ir *Lietuvos Vakarų studijų komisiją*¹⁶. Svarbu pažymėti, kad šiame skyriuje G. Milerytė daro bene svarbiausią tyrimo išvadą: „Viso mažlietuvių judėjimo esmė būtų galima laikyti didžiulį norą suartėti su „broliais“ iš Didžiosios Lietuvos. Tik bendra veikla galėjo padėti „neištirti“ Vokietijoje, išlaikyti savo tapatybę, kalbą. Visgi, kaip parodė laikas, bendros kalbos tarp Didžiosios ir Mažosios Lietuvos lietuvių išeivių nelabai būta.“¹⁷ Tad „daugiausia Vokietijoje susitelkę mažlietuviai, vos pasibaigus karui suvokė, jog į jokią politinę lietuvių organizaciją jie nepateks, todėl Mažosios Lietuvos ir jos buvusių gyventojų interesai gali likti visiškai nežinomi ir jiems nebus atstovaujama“¹⁸. Kaip tik pastarasis leitmotyvas, autorės nuomone, lėmė 1946-ųjų metų „Fuldos deklaracijos“, kategoriškai atmetusios Sovietų Sąjungos pretenzijas ir į Didžiosios, ir į Mažosios Lietuvos žemes bei pabrėžusios mažlietuvių lygiateisiškumą kitų lietuvių emigrantų atžvilgiu, atsiradimą. Su šiuo autorės pateiktu vertinimu sunku ginčytis, tačiau būtų galima kontroversiškai traktuoti G. Milerytės bandymą „Fuldos deklaraciją“ susieti su 1918 m. lapkričio 30 d. „Tilžės aktu“, kuris, manytina, buvo daugiausia orientuotas į propagandinius, bet ne į politinius tikslus. Šiuolaikinė lietuvių istoriografija disponuoja faktais, kurie, aktualizuodami gan kontroversiškus politinius Tilžės akto atsiradimo užkulsius, leidžia kvestionuoti iki šiol susiklosčiusį pastarojo dokumento įvaizdį¹⁹. Atrodo, kad autorė, aptardama 1918 m. lapkritį Tilžėje įkurtos *Prūsų Lietuvos*

tautinės tarybos veiklą ir apibūdindama jos paskelbto Tilžės akto reikšmę, tiesiog mechanškai atkartoją romantinėje historiografijoje įsitvirtinusias nuostatas. Galbūt dėl šios priežasties apžvelgiamame skyriuje pateikta interpretacija stiprina įspūdį, kad Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos įvykiai 1923 ir 1924 metais, Ambasadorių konferencijos priimtas sprendimas Klaipėdos kraštą autonominėmis teisėmis perleisti Lietuvai buvo nulemti tik dėl Tilžės akte deklaruotų reikalavimų. Tačiau kita vertus, būtent G. Milerytės pateikta interpretacija leidžia pateikti alternatyvią hipotezę, kad Mažosios Lietuvos taryba, kaip ir jos „pirmtakė“ Prūsų Lietuvos tautinė taryba, savo veiklą orientavo į ideologinės „suartėjimo su Didžiąją Lietuva“ įtaigos stiprinimo uždavinius. Vis dėlto ir pati autorė teigia, „jog ir PLTT (*Prūsų Lietuvos tautinė taryba* – H. V.), ir MLT (*Mažosios Lietuvos taryba* – H. V.) buvo savotiški „sunkiomis aplinkybėmis“ veikiantys mažlietuviški organai, kurių veikla „ramiu“ periodu nebuvo reikalinga. Tuo tarpu iškylus kultūriniam ir politiniam pavojui tarybos tuoj imdavosi darbo.“²⁰ Pastaroji ypatybė, manytina, patvirtina prielaidą, kad minėtosios mažlietuvių organizacinės struktūros ir XX a. pradžioje, ir pokarinio egzilio Vokietijoje laikotarpiu buvo reikalingos mažlietuvių ideologinei bei moralinei mobilizacijai krizinėse situacijose stiprinti. Reikia pasakyti, kad minėtoji prielaida sustiprėja susipažinus su veikalo skyriuje „Sugrįžimo viltims blėstant: Mažosios Lietuvos bičiulių draugija“ (p. 47–51) perteiktais faktais. Kita vertus, autorės interpretacija puikiai rodo, kad mažlietuvių apsisprendimą išvykti į Jungtines Amerikos Valstijas (JAV), Kanadą arba Australiją lėmė ne tik ekonominiai motyvai, bet ir nenoras būti „vokiečiais“²¹. Naujos emigracinės sąlygos suponavo ir naujų organizacinių poreikių ir uždavinių atsiradimą – 1950 m. liepos mėn. Monrealyje (Kanada) savo veiklą pradėjusi *Mažosios Lietuvos bičiulių draugija* emigra-

cijoje užjūryje pratęsė pradėjusios silpnėti ir užjūryje išsibarsčiusių mažlietuvių veiklą sunkiai koordinuojančios Mažosios Lietuvos tarybos funkcijas. G. Milerytė taikliai pareiškia, kad šios organizacijos gretose mažlietuviai vis dėlto nesudarė daugumos, šią ypatybę paaiškindama didlietuvių vyravimo lietuvių išeivijoje aplinkybe. Tačiau ji paneigia galimybę, kad *Mažosios Lietuvos bičiulių draugija* galėjo būti didlietuvių projektas, orientuotas į visų išeivių lietuvių konsolidavimo tikslą²². Būtų galima papildyti pastarąją autorės nuostatą teiginiu, kad minėtąją organizaciją galbūt būtų galima traktuoti kaip mažlietuvių egzilio pirmąjį ryžtingesnį bandymą kurti „nepartinio ir nepolitinio“ sąlyčio su didlietuviais centrą. Juo labiau tokių intencijų buvimą patvirtintų nuoseklesnės politinės aspiracijas demonstravusios organizacijos – *Mažosios Lietuvos rezistencinio sąjūdžio* – įsteigimas 1954 m. birželio mėnesį, kurios veiklą G. Milerytė ypač detaliai išanalizavo skyriuje „Lietuvos laisvinimo darbuose: Mažosios Lietuvos rezistencinis sąjūdis“ (p. 51–56). Autorės pateikta analizė leidžia susidaryti išsamų vaizdą, kaip Mažosios Lietuvos rezistencijos sąjūdis ilgainiui tapo pagrindiniu mažlietuvių interesų atstovavimo lietuviškojo egzilio organizacijose atstovybe. Ne mažiau svarbu pažymėti, kad šiame skyriuje autorei puikiai pavyko atskleisti mažlietuvių egzilio organizacinę veiklą kausčiusią vidinę įtampą (lūžinis momentas 1960 metai), kuri lėmė *Mažosios Lietuvos rezistencijos sąjūdžio* iškilimą ir *Mažosios Lietuvos tarybos* įtakos susilpnėjimą (pastaroji organizacija galutinai nustojo veikti septintojo dešimtmečio pabaigoje). Galima tik pritarti aptariamą monografijos skyrių vainikuojančiam G. Milerytės teiginiui, kad nors „mažlietuvių vadovų buvo išties nedaug, tie patys asmenys veikė visose pagrindinėse organizacijose. Vis dėlto jie buvo pakankamai vieningi ir, jausdami didelę grėsmę iš nesvetingos aplinkos (tiek Vokietijoje, tiek JAV ar Kanadoje), dėjo

visas pastangas, kad išlaikytų tapatybę ir neleistų asimiliuotis kraštiečiams. Tai buvo idėjinis branduolys, kurio pastangomis apie Mažosios Lietuvos lietuvių išeivių veiklą, norus ir siekius, kad ir nelabai plačiai, tačiau nuolat buvo girdima.²³

Dėmesį pritraukia skyrius „Ir vienas lauke – karys: kitos mažlietuvių organizacijos“ (p. 56–59), kuriame G. Milerytė apžvelgė ne tik tokių mažlietuviškų egzilio organizacijų, kaip *Mažosios Lietuvos tėviškės mylėtojų draugija*, *Mažosios Lietuvos lietuvių draugija* ir *Kanados Mažosios Lietuvos moterų draugija*, veiklą, bet ir nepabūgo apibrėžti tyrimui labai svarbių mažlietuvių ir didlietuvių išeivijos saviidentifikacijos skirtumų. „Kalba ir papročiais Mažosios Lietuvos lietuviai skyrėsi nuo vokiečių, o religija juos skyrė nuo Didžiosios Lietuvos lietuvių. Viena vertus, mažlietuviai stengėsi pabrėžti savo lietuviybę, kraujo ryšį su didlietuviais, kita vertus, jie niekad nepamiršo savo kilmės ir religijos. Tai buvo jų savotiško pranašumo ženklas. Vis dėlto čia kalbama tik apie išeivijoje veiklius mažlietuvius, kurių turbūt nebuvo nė poros šimtų, visi kiti buvę Klaipėdos krašto ir Rytprūsių gyventojai, pasitraukę į Vakarus, dažniausiai į Vakarų Vokietiją, tiesiog ištirpo tarp vokiečių“²⁴, – teigia G. Milerytė, ir ši konstatacija verčia susimąstyti apie tai, kad veiklieji mažlietuvių egzilio atstovai buvo priversti nuolat laviruoti ne tik tarp vokiečių, bet ir tarp lietuvių išeivių iš Didžiosios Lietuvos interesų. Šią prielaidą patvirtina įžvalgos, pateiktos skyriuje „Su lietuvių vienybės vėliavomis“ (p. 76–83), kuriame aprašomos mažlietuvių ir didlietuvių egzilio suartėjimo problemos ir jas lėmę ideologiniai skirtumai. Autorės pateikta interpretacija leidžia susidaryti nuomonę, kad bendra lietuvių išeivijos veikla tebuvo išorinis įvaizdis.

Skyriuje „Politikos horizontai: kova dėl teisės atstovauti Mažajai Lietuvai“ (p. 83–97) analizuojamos mažlietuvių egzilio pastangos integruotis lietuvių išeivijos organiza-

cinėse struktūrose, kėlusiose „Lietuvos bylos“ klausimą. Suprantama, autorės teigimu, pirmiausia stengtasi integruoti Mažosios Lietuvos lietuvių organizacijų atstovus į *Vyriausiąją Lietuvos išlaisvinimo komitetą*. „Lietuvių vienybė tapo esminiu principu, kuris pasaulio jėgų pusiausvyrai pasikeitus turėjo būti iškart įgyvendintas. Šiam principui įgyvendinti mažlietuviai matė tik vieną kelią – visomis išgalėmis palaikyti Vyriausiąją Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK). Kad bendradarbiavimas būtų įmanomas, reikėjo komitete turėti savo atstovą. Tai padaryti nebuvo lengva, kadangi pastarasis, bent jau iš pradžių, nebuvo nusiteikęs įsileisti, kaip skelbėsi, nepolitinę partiją ar rezistencinę organizaciją.“²⁵ Antra vertus, savotišku šio skyriaus trūkumu būtų galima nurodyti tai, kad monografijos autorė nepakankamai atskleidė paties VLIK požiūrį į mažlietuvių egzilio organizacijų interesus. Deja, šiame skyriuje vyrauja tik pačių veikliausių mažlietuvių egzilio atstovų požiūrio į VLIK pozicijas jų atstovaujamų organizacijų atžvilgiu aptarimas, nors autorės pateikti faktai leistų formuluoti alternatyvią įvykių versiją. Pavyzdžiui, G. Milerytės pateikta konstatacija, kad įsiliejimas į VLIK ir dalyvavimas šios organizacijos veikloje suskaldė mažlietuvių egzilį, manytina, leistų daryti ne mažiau svarbią prielaidą, kad pastangos prisiderinti prie lietuvių iš Didžiosios Lietuvos pozicijų mažlietuviams tikriausiai nebuvo pati geriausia savo etninio ir kultūrinio tapatumo išlaikymo alternatyva. Veikiau atvirkščiai – VLIK politines aspiracijas galima būtų traktuoti kaip ne mažiau mažlietuvių egzilio interesams pavojingą veiksnį, nenusileidusį nei vokiečių kultūros traukos, nei vokiškumą propagavusių memelenderių veiklos įtakai. Vis dėlto būtina sutikti su autorės įžvalgomis, teigiančiomis, kad glaudesnį mažlietuvių ir lietuvių iš Didžiosios Lietuvos suartėjimą trikdė ne tik politinė trintis, bet ir kultūrinio pobūdžio barjerai. G. Milerytės pateikta fak-

tologinė analizė puikiai parodo, kad mažlietuvų išeivijai negalėjo imponuoti nei etnolingvistinis didlietuvų tautinio tapatumo, nei katalikiškosios pasaulėžiūros modeliai (pastarasis momentas ypač detalai atskleistas veikalo skyriuose „Po vienos bažnyčios stogu: bendra lietuvių evangelikų liuteronų veikla“ (p. 108–114) ir „Tikresnio lietuvio paieškos: mažlietuvų santykiai su lietuviais katalikais“ (p. 114–117)). Veiklioji mažlietuvų egzilio dalis formavo savitą etninio-kultūrinio tapatumo modelį, ir pastaroji aplinkybė skatina išeiviją vertinti konsoliduojančio, bet ne skaidančio veiksnio prasme. Mažosios Lietuvos lietuvių egzilinė bendruomenė, panašiai kaip ir lietuvių iš Didžiosios Lietuvos išeivija, patyrusi nemažų nuostolių, sugebėjo atsispirti asimiliacinėms tendencijoms ir išlaikė savo kultūrinį branduolį.

Ne mažiau įdomus ir analitiškai skvarbus monografijos skyrius „Pastangos atsispirti vokietinimui“ (p. 98–108), kurio esmine kvintesencija, manytina, reikėtų išskirti šią G. Milerytės įžvalgą: „kova su vokiškumu iš dalies buvo paveldėta. Atrodytų, Mažosios Lietuvos teritoriją okupavus SSRS ir pradėjus rusinti, mažlietuvų priešų turėjo tapti Sovietų Sąjunga. Tačiau Mažosios Lietuvos lietuvių spauda daugiau dėmesio skyrė Vokietijai, vokiečiams, ypač memelenderiams.“²⁶ Vis dėlto teigtina, kad anti-

vokiškas mažlietuvų nuostatas būtų galima paaiškinti ne tik inertiškumu („paveldėjimu“), bet sociokultūrinio konteksto požiūriu visai logiška aplinkybė – mažlietuvų egziliui pagrindinis nutautėjimo pavojus kilo ne iš SSRS (šios valstybės kultūrinės politikos atžvilgiu mažlietuviai nepuoselėjo jokių iliuzijų), bet iš vokiečių kultūrinės aplinkos, kurioje gyveno daugelis pabėgėlių iš Mažosios Lietuvos. Šis momentas leidžia suvokti, kodėl mažlietuviškoji inteligentija visada stengėsi aiškiai apibrėžti, „kas yra mažlietuvis ir kas vokiečiai“ ir kodėl „visos be išimties Mažosios Lietuvos lietuvių organizacijos kategoriškai skyrė save nuo vokiečių memelenderių, aiškiai pasisakė prieš pastangas sieti juos su Vokietija“²⁷.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Giedrės Milerytės veikalas „Mažosios Lietuvos lietuvių egziliniai likimai 1944–1959“ yra pavykęs bandymas perteikti mažlietuvų egzilio istoriją ir atskleisti jos savitumą sąlygojančias kontroversijas. Savo monografijos apimtimi ir turiniu (ypač svarbu paminėti knygoje skelbiamą G. Milerytės kruopščiai surinktų mažlietuvų egzilio organizacijų ir veikėjų dokumentų rinkinį (p. 125–255), kuris neabejotinai bus naudingas kitiems tyrinėtojams) autorė gana aukštai iškėlė kartelę būsimiems istoriniams Mažosios Lietuvos lietuvių išeivijos tyrimams.

Nuorodos

1. Šiuo atveju neabejotinai išskirtinos šios mokslinės monografijos: Eidintas Alf. Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos apybraiža, Vilnius, 1993; Banionis J. Lietuvos laisvės byla Vakaruose (1975–1990) istorinė apžvalga, Vilnius, 2002; Jonušauskas L. Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991), Vilnius, 2003; Misiūnas R. Barakų kultūros knygos: lietuvių DP leidyba 1945–1952, Vilnius, 2003; Kasperavičiūtė V. (sud.), Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m., Vilnius, 2006.
2. Milerytė G. Mažosios Lietuvos lietuvių egziliniai likimai 1944–1959, Vilnius, 2009, p. 11.
3. Ten pat, p. 11.
4. Ten pat, p. 11.
5. Ten pat, p. 29.
6. Ten pat, p. 31.
7. Ten pat, p. 32.
8. Ten pat, p. 29.
9. Ten pat, p. 36.
10. Ten pat, p. 37.
11. Ten pat, p. 37–38.
12. Ten pat, p. 38.
13. Ten pat, p. 39.
14. Ten pat, p. 39.
15. Ten pat, p. 39.
16. Ten pat, p. 41.
17. Ten pat, p. 42.
18. Ten pat, p. 42.
19. Safronovas V. Der Anschluss des Memelgebietes an Litauen. Die Tilsiter Akte und der „Aufstand“ als Symbole des Legitimationsmythos, Annaberger Annalen, 2009, nr. 17, S. 5–40; Safronovas V. Tilžės akto mįslės, *Kultūros barai*, 2008, nr. 11, p. 80–85.
20. Milerytė G., Mažosios Lietuvos lietuvių egziliniai likimai 1944–1959, Vilnius, 2009, p. 44–45.
21. Ten pat, p. 47–48.
22. Ten pat, p. 48.
23. Ten pat, p. 56.
24. Ten pat, p. 58.
25. Ten pat, p. 84.
26. Ten pat, p. 98.
27. Ten pat, p. 98.

Kronika

Ingrida CELEŠIŪTĖ

Vasaros kursai „Refresh in Lithuania“

2010 m. liepos 5–16 d. Vytauto Didžiojo universitete pirmą kartą buvo surengti vasaros kursai pasaulio lietuviams – visiems už Lietuvos ribų gyvenantiems asmenims, norintiems atgaivinti savo ryšį su Lietuva bei lietuviškumu ir patobulinti lietuvių kalbos žinias.

Vytauto Didžiojo universitetas kartu su Lietuvių išeivijos institutu vasaros kursų idėją ėmėsi įgyvendinti siekdami stiprinti lietuvių, kaip diasporinės tautos, savimonę. Diasporinė tauta yra suvokiama kaip nedaloma Lietuvoje ir už jos ribų gyvenančių, lietuviškų šaknų turinčių asmenų visuma, besidalijanti lietuvių kalba, Lietuvos kultūra ir istorija.

Tai akademinio pobūdžio kursai, kuriuose daug dėmesio skiriama dalyvių supažindinimui su Lietuvos ir egzilio istorija, kultūra, tradicijomis, mokoma lietuvių kalbos. Šią vasarą surengtuose vasaros kursuose darbavosi ir savo patirtimi dalijosi gausus būrys Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojų, studentų, kitų institucijų svečių. Paskaitas skaitė Vida Bagdonavičienė, Mykolas Drunga, Egidijus Aleksandravičius, Daiva Kuzmickaitė, Violetta Parutis, Vilma Akmenytė, Rasa Varsac-

kytė, Arūnas Vaicekaskas, Dalia Kuizininė ir Rasutė Žukienė. Akademinę kursų dalį papildė kultūrinė pažintinė programa, jos metu dalyviai turi galimybę aplankyti svarbiausias Lietuvos istorines vietas, muziejus, pamatyti žymius Lietuvos gamtos paminklus.

Vasaros kursai buvo suderinti su VDU studentų vasaros praktika. Prieš metus pradėtos magistrantūros programos „Migracijos politika ir diasporos istorija“ studentai sėkmingai įsitraukė į vasaros kursų organizavimą ir įgyvendinimą.

2010 m. vasarą pirmojoje kursų „Refresh in Lithuania“ sesijoje dalyviai siekė atsakyti į klausimus: ką reiškia būti lietuviu, koks yra pasaulio lietuvių tapatumas, dalijosi patirtimi apie tai, kaip buvo įsivaizduojama Lietuva prieš atvykstant ir koks išpūdis buvo pirmą kartą apsilankius Lietuvoje; kokios yra jų šeimų migracijos istorijos, kiek dėmesio li-tuanistiniam ugdymui buvo skiriama ir ką lietuviybė reiškianti žmogui, gimusiam ir užaugusiam už Lietuvos ribų.

Dauguma dalyvių buvo JAV lietuvių diasporos atstovai – vieni glaudžiai su ja susiję, kiti tik dabar pradedantys atrasti savo lietuviškąsias šaknis, kalbą ir tapatumą. Po vie-

ną dalyvų atvyko iš Brazilijos ir Argentinos. Dalyvių amžius svyravo nuo 18 iki 62, tad tokia pat plati yra ir jų patirčių bei atsiminimų skalė. Kursų metu atliktas kokybinis tyrimas atskleidė antrosios ir trečiosios kartos imigrantų patirtis, diasporinės tapatybės konstravimo ypatumus. Tai ypač išryškėjo bendrose diskusijose su Lietuvos studentais ir dėstytojais.

Vasaros kursai „Refresh in Lithuania“ užpildo vieną, tačiau ne vienintelę universiteto, kaip akademinę diasporos namų, nišą. Jie yra sudedamoji „Pasaulio lietuvių akademijos“ – programos, apimančios vasaros sta-

žuotes, vasaros kursus bei nuotolinius lietuvių kalbos mokymus, dalis.

Projekto „Pasaulio lietuvių akademija“ tikslas – burti lietuvių diasporą, skatinti išeivijos ir Lietuvos mokslininkų bei studentų bendradarbiavimą akademinuose projektuose, padėti įvairiose pasaulio šalyse išsibarsčiusioms lietuvių bendruomenėms palaikyti kultūrinius, idėjinius bei socialinius ryšius, pritraukti besidominčiuosius Lietuvą, jos kultūrą ir mokslus.

2011 m. vasaros kursai bus rengiami liepos 18–30 d. Vytauto Didžiojo universitete Kaune.

Vida BAGDONAVIČIENĖ

Diasporos jaunimo stažuotčių programos: jų prasmė, uždaviniai ir poveikis

Straipsnis skiriamas netikėtai iš gyvenimo išėjusiai JAV lietuvių bendruomenės vicepirmininkei, Lietuvių išeivių studentų stažuotės programos kūrėjai Birutei Bublienei – vietoj neištarto „Sudie“.

Mintis, kad LISS programos veiklą, kaip naują Diasporos ir Tėvynės bendradarbiavimo fenomeno apraišką, reikėtų aprašyti, kilo po to, kai keletą mėnesių teko aktyviai dalyvauti rengiant ir vykdant 2010 metų LISS programą. O geriausiai tai galėtų atlikti žmogus, kuriam pavyko sukurti sėkmingai veikiantį diasporos jaunimo mainų modelį.

Vieną šiltą liepos vakarą, sėdint daugeliui žinomame Birutės buto balkonėlyje ir šimtąjį kartą kalbant apie tai, kaip reikėtų šią programą gerinti ir tobulinti, pasiūliau Birutei rašyti knygą apie jos sumanytą idėją ir jos raidą. Daugelis veiklų, kurios vyksta Lietuvoje, yra ilgai rengtos dar Amerikoje. Mes, gyvenantys Lietuvoje, galime būti dideli šio darbo entuziastai ir propaguotojai, bet nežinome ir nesuprantame, kaip vyksta dalyvių atrankos, kokios motyvacijos skatina ne tik jaunuolius, bet ir jų tėvus, senelius įsitraukti ir į LISS veiklą ir joje dalyvauti.

Tik prasidėjus vasaros stažuotėms, atsiskleidė nauji, netikėti darbai, programos vadovės kas vakarą bendravo su studentų tėvais, jų šeimomis, likusiais JAV. Tai jau tikrai neįprastamums, žinantiems, kokia studentiška praktika yra mūsų šalyje ir, matyt, daugelyje kitų.

Kai išvardijau dar keletą įdomių metodų, kuriais remiasi LISS, ir pasakiau, kad juos būtina paaiškinti ir išryškinti tam, kad kitų kraštų lietuviškasis jaunimas galėtų panašias programas kurti, o mūsų diasporos studijų tyrėjai nagrinėti, p. Birutė pasisuko į mane nušėbusi – „tikrai tai gali būti įdomu?! Viskas yra mano galvoje, aš nieko neužrašau, bet apie tai (knygą) reikia pagalvoti.“ Deja, nespėjome apie tai daugiau pakalbėti. Likimas skaičiavo paskutines Birutės dienas tarp mūsų. Silps-tančias jėgas ir sveikatos trupinėlius Ji stengėsi atiduoti šios vasaros stažuotojams, jų sėkmingam darbui Lietuvos įstaigose, o vakarais ir naktimis daug bendravo su studentų tėvais ir bendruomene JAV, rašė laiškus.

Jaučiu didelį atsargumą kiekvienam rašomam žodžiui ar vertinimui, nes bet kuris, bendravęs su p. Birute, susidarė savąjį stažuotės prasmės suvokimą ir turi savo vertinimo mastelius, tad šio straipsnio tikslas būtų pa-

gauti pagrindines, pamatines mintis ir idėjas, kurios suformavo tokią, o ne kitokią išeivijos jaunimo programą Lietuvai pažinti.

Straipsnio tikslas yra išryškinti diasporos jaunimo programų reikalingumą ir įtaką dalyvių tautinio tapatumo suvokimui, taip pat atsakyti, kodėl jos svarbios tiek kiekvienam individui, tiek tautinei bendruomenei. Siekiama paaiškinti, nuo kokių žingsnių ši programa prasidėjo ir kaip plėtėsi, aprašyti 2010 metų Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenės organizuojamos Lietuvių išeivių studentų stažuotų (toliau – LISS) programos rengimą, taip pat bendradarbiavimo su Vytauto Didžiojo universitetu pradžia ir šios išeivijos jaunimo edukacinės programos pamokas visiems jos dalyviams.

Šaltiniai straipsniui buvo panaudoti iš asmeninio susirašinėjimo su programos vadovais, interviu su dalyviais. Buvo ir keletas rašytinių šaltinių, kuriuose nagrinėjamos šiuolaikinės diasporos jaunimo tautinio auklėjimo problemos.

Diasporos jaunimo veiklos ypatumai

Kiekvienas, kuriam yra tekę dalyvauti didesniame ar mažesniame mūsų diasporos organizacijos renginyje, kuriame aptariami lietuviybės išlaikymo ir stiprinimo klausimai, galėtų patvirtinti, kad „jaunimo klausimas“ visada įtraukiamas į dienotvarkę. Dažniausiai diskutuojama, kaip pritraukti jaunimą į bendruomeninį judėjimą, kokiomis naujomis veiklomis sudominti žmones, kad jie bent trumpą laiką atsitrauktų nuo savo kitašalių mokslo draugų ir surastų progų prisiminti savo kilmės šaknis, pradėtų domėtis Lietuva. Visose organizacijose ieškoma galimybių aktyviai bendradarbiauti su jaunimo struktūromis kituose užsienio kraštuose ir ypač Lietuvoje.

Kodėl diasporos jaunimo įtraukimas į savo etninės Tėvynės socialinį ir kultūrinį gyvenimą yra svarbus ir būtinas tautiniam tapatumui išlaikyti? Juk daugelis JAV ir Kanados vaikų nuo mažumės lanko lituanistines šeštadienines mokyklas ir darželius, kurių, JAV LB Švietimo tarybos duomenimis, yra net 36¹. Šiose įstaigose mokosi lietuvių kalbos ir Lietuvos istorijos, papročių. Tačiau pamokos nesuteikia galimybės pažinti dabartinės Lietuvos žmonių kasdienybę ir kultūrinius skirtumus. Apie tokius lituanistinio švietimo iššūkius prasmingai kalba prof. E. Aleksandravičius, kuris įžvelgia, kad ne kalba yra pagrindinė emocinė grandis, siejanti asmenį su konkrečia šalimi, o įgyta patirtis: „Diasporoje būtina galvoti apie kelis lietuviškojo imuniteto sluoksnius: negana aiškinti apie lemtingą lietuvių kalbos vaidmenį, lietuviybės fronte reikia itin susirūpinti antrąją apkasų liniją – istorine bei kultūrine atmintimi, kuri yra universalesnė ir atsparesnė už kalbą.“²

Būtent atvykimas ir gyvenimas Lietuvoje nors vieną ar du mėnesius gali suteikti asmeninės patirties, o jos pagrindu – galimybę formuoti savo istorinę ir kultūrinę atmintį. Nesant asmeninės patirties sunku jausti emocinį ryšį su tolima šalimi, pažįstama tik iš tėvų pasakojimų ar vadovėlio. Pats vaikas ar jaunuolis to dar suvokti negali, todėl labai svarbus motyvuotas tėvų nusiteikimas ir noras. Tai pastebi ir mokytojos, dirbančios šeštadieninėse lituanistinėse mokyklose: „Keleto pastarųjų metų praktika rodo, kad viena Lietuvoje praleista vasara emigrantų vaikams ugdymo atžvilgiu duoda daugiau naudos nei visi mokslo metai užsienyje. Daugelis tėvų lietuviškumo išlaikymą tiesiogiai sieja su galimybe išsiųsti vaikus vasarai į Lietuvą.“³

Todėl darytina svarbi prielaida, kad, turėdamas galimybę patirti kultūrinius skirtumus, mokytis kasdienės – buitinės – kalbos ir lankyti istorines vietas, žmogus, ypač jaunas, įgyja prasmingos savo tapatumo suvokimui patirties. Tačiau tai nėra taip paprasta, kaip

iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, nes vien giminių dėmesys ir ekskursijos šiuolaikiniam jaunimui nebegali suteikti tų žinių ir potyrių, kokių jis trokšta: savarankiškumo įgūdžių, ambicingų sumanymų, kūrybos ir saviraiškos. Šimtai, o gal net tūkstančiai išeivijos jaunimo atvyksta vasaromis pasisvečiuoti pas artimuosius, bet ar tai jiems suteikia galimybę pažinti Lietuvos mokslo situaciją, psichologinę ir socialinę padėtį visuomenėje, susirasti naujų draugų? Daugelis susitikimų su tokiais atostogautojais leidžia teigti, kad privačios kelionės apsiriboja giminių vaišingumu ir kulinarinio paveldo pristatymu, asmenine nuožiūra parinktomis išvykomis į lankytinas vietas, o proga įgyti savarankiško gyvenimo patirties Lietuvoje nesuteikiama, vadinasi, nesuteikiama galimybė užmegzti emocinį ryšį su Tėvyne, galimybė pasijausti „Lietuvos lietuviu“, ne turistu.

Jaunimo sudominimas bendruomenine veikla ar tapatumo paieškomis nėra būdingi tik mūsų tautai. Su būtinybe kurti specifines jaunimo programas susiduria ir kitos šalys. Kaip labiausiai pasiekusią galima laikyti Izraelį, kuris, kai tik buvo įkurta valstybė, pradėjo organizuoti edukacinį turizmą, savanorystės praktikas ir pažintines keliones po pasaulį pasklidusios tautos jaunimui. Šios veiklos „yra įrodžiusios, kad yra puikus pavyzdys identiteto paieškų, pedagogikos, apibendrinančios savyje santykius tarp Diasporos gyventojų ir jų Tėvynės, jaunimo turizmo ir dar daugiau“⁴. Beje, apie Izraelio patirtį darbe su diasporos jaunimo programomis jau rašyta Oikos žurnalo 4 numeryje⁵.

JAV jaunimo stažuočių Lietuvoje ištakos

Kuo stažuočių programos yra ypatingos ir kuo skiriasi nuo privačios kelionės pas gimines? Kodėl LISS laikytinos naujovišku metodu ir Lietuvos diasporos lyderių svar-

biu pasiekimu šių laikų tautiniame edukaciniame darbe? Galima teigti, kad atsakymas būtų toks: stažuotės metu glaudžiai pinasi ir tarpusavyje dera kiekvieno dalyvio tautiniai ir profesiniai interesai. Dažniausiai jaunimo programos geba siekti tik vieno iš kurių nors šių tikslų, t. y. arba akademinė veikla universitetuose, tyrėjų mainai etc., arba tautinės stovyklos, sąskrydžiai ar kongresai. Motyvuotas ir aktyvus jaunimas šiuolaikiniam greitų technologijų pasaulyje net laisvalaikiui ieško racionalių, į rezultatą orientuotų priemonių, todėl galimybė išvykti į užsienį, susitikti su giminėmis, kartu įgyti specialybės žinių yra vaisingos jaunimą patraukiančios tautinės veiklos pavyzdys.

Kurdama šia programą B. Bublienė įžvelgė pavojus, su kuriais susiduria išeivijos jaunimas: „Lietuvos brangiausias turtas yra – jaunimas. Tačiau kas dieną mes susiduriame su faktais, kad jie užsieniuose augdami vis tolsta nuo Lietuvos, pamiršdami kalbą, įgydami naujų mokslo draugų ir pasirinkdami profesiją bei darydami karjerą. Jie pilnai įsijungia ir integruojasi į savo gyvenamojo krašto gyvenimą atiduodami profesines žinias ir prisitaikydami dvasiškai. Būkime atviri – nutautėdami.“⁶ Kaip atsaką į šias nerimastingas įžvalgas B. Bublienė kuria lituanistinių mokyklų absolventų – tapusių jau studentais, ateitininkų, taip pat niekur nedalyvavusio jaunimo Lietuvos pažinimui skirtą programą. Neremiamą jokių fondų ir organizacijų, būdama aktyvi lietuviybės reikalų puoselėtoja, 2005 m. vasarą į Lietuvą ji atsivežė 6 jaunuolius. Apgyvendino visus savo bute, svetainėje visi kartu valgė, ilsėjosi ir diskutavo. Visą vasarą stažuotojai praleido B. Bublienės namuose, o darboviečių ji ieškojo per draugus ir pažįstamus. (Vieno pokalbio metu Birutė linksmai prisipažino: „Kaip aš pavargau tą vasarą.“ Tada sau pagalvojau: Įdomu, kas iš mūsų ištvertų gyvenimą su šesių smagių studentų kompanija nedideliame bute du mėnesius?!)

Manau, kad tą vasarą B. Bublienė ir sudėliojo pagrindinius stažuolių programos tikslus:

- suteikti galimybę įgyti konkrečios profesinės patirties įvairiose mokslo srityse,
- patobulinti lietuvių kalbos mokėjimą,
- susipažinti su Lietuvos kasdieniu gyvenimu ir jame vykstančiais pokyčiais.

Tai, kad šie tikslai buvo sėkmingai numatyti, įrodė kiekvienais ateinančiais metais dvigubėjantis studentų skaičius.

Ar buvo daugiau bandymų organizuoti tokias profesines pažintines išvykas išeivijos jaunimui į Lietuvą? Manychiau, kad įvyko ne vienas toks privatus vizitas. JAV lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkas Vytas Maciunas teigia, kad jis jau nuo 2006 metų aktyviai Amerikos lietuvių visuomenėje kėlė klausimą apie būtinybę organizuoti tokio pobūdžio jaunimo programas, kadangi ir pats 2005 metų vasarą bandė suorganizuoti profesinę praktiką savo dukrai, patyrė visus šio organizacinio derinimo sunkumus, o svarbiausia – „Supratau Lietuvoje kartu būdamas tris savaites, kad programos įkūrimas padėtų apsaugoti nuo vienišumo jausmo (atvykusius iš JAV – aut. past.) ir pašalintų išvelgiamą keistenybę iš bendradarbių Lietuvoje.“⁸ Ir tokių bandymų iš išeivių pusės būta ne vieno, kaip ir Lietuvos institucijų atstovų bandymų nuolat kalbėti apie būtinybę įtraukti išeivijos jaunimą į Lietuvos gyvenimą.

Buvusio Tautinio mažumų ir išeivijos departamento organizuotose vaikų ir jaunimo stovyklose niekada nebuvo dalyvių iš JAV, Kanados, nes jiems tai neatrodė saugu ar patrauklu. Todėl darytina išvada, kad per visą atkurtos valstybės dvidešimtmetį Lietuvos valdžios institucijų (Švietimo ir mokslo ministerijos, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento, Jaunimo reikalų departamento ar kt.) nebuvo sukurta jokia panaši programa, nes nebuvo žmonių, pažįstančių JAV lietuvių bendruomenės švietimo specifiką, tėvų lūkesčius ir vaikų, jaunuolių norus ir galimybes. Tam, kad šis metodas – profesinė diasporos jaunimo sta-

žuotė etninėje Tėvynėje – sėkmingai pradėtų veikti, reikėjo ypatingo ir patyrusio žmogaus. Žmogaus, kuris būtų gerai pažįstamas išeivių bendruomenėje ir turėtų autoritetą Lietuvoje, kad, nepaisant kultūrinių, kalbinių ir darbo kultūros skirtumų, galėtų organizuoti didelės grupės žmonių praktiką realiose darbovietėse. Todėl B. Bublienės iniciatyva atsirado ir buvo pastebėta tinkamu laiku ir tinkamų žmonių. Vytas Maciunas patvirtina šį spėjimą: „Kai Birutę kviečiau, nujaučiau, kad žmogus, kuris organizavo stovyklas Amerikoje, turės žmonių pasitikėjimą ir tuo (todėl – aut. past.) tėvai ir studentai turės mažiausiai abejonių ir rūpesčių.“⁹

Kodėl po keleto metų individualaus darbo su studentų praktikomis B. Bublienė nusprendžia JAV LB krašto valdybos pakviesta įsiliesti į didelę struktūrą? V. Maciunas tai aiškina noru savo idėją išplėtoti ir pasiekti gausenę auditoriją: „Esmėje Birutė suprato, kad organizacinė struktūra leistų plėtoti stažuotės idėją ir kad reikia reklaminius ir organizacinius žingsnius kartu daryti.“ 2008 metais Čikagoje vykusiame XIV Mokslo ir kūrybos simpoziume B. Bublienė ir jos programoje dalyvaujantys studentai sutraukė didelę auditoriją klausytojų, sulaukė daugybės padėkų ir susižavėjimo kupinų pasisakymų apie tai, kad tokią veiklą prasminga ir būtina tęsti.

LISS programos metodai ir struktūra

Teigtina, kad LISS sėkmę ir didelį norinčiųjų dalyvauti skaičių nulėmė apgalvotos visų dalyvaujančių šalių interesų derinimo kombinacijos. Iš keleto šaltinių¹⁰ buvo bandyta sudėlioti šią motyvacijų mozaiką, kuri lemia tai, kad kiekvienas jos dalyvis ir net jo šeima patiria didžiulį pasitenkinimą dalyvaudami prasmingame ir veiksmingame projekte. Išsiskiria trys pagrindinės LISS programos metu įgyvendinamų tikslų adre-

1 lentelė

Lietuvai	Lietuvių bendruomenei	Kiekvienam dalyviui
• Siekti užmegzti asmeniniu pasitikėjimu pagrįstus ryšius tarp Šiaurės Amerikos lietuvių jaunimo ir Lietuvos su pagrindine idėja – tapti Viena Tauta ir per bendras programas ir mainų programas sugrąžinti jaunimą į Lietuvą, jei ir ne visam laikui, tai bent jau prasmingam profesiniam bendradarbiavimui. • Studentai yra pasklidę po visą Šiaurės Amerikos žemyną ir savo išpūdžius apie Lietuvos universitetus paskleidžia toli po pasaulio mokslo centrus ir taip prisideda prie platesnio bendradarbiavimo organizavimo. • Suteikti išeivijos jaunimui progą susipažinti su savo srities profesionalais iš Lietuvos, kad užsimegztų ilgalaikis profesinis bendradarbiavimas.	• Sugrąžinti išeivijos jaunimą į lietuvišką visuomenę. • Sugrįžę į namus studentai tampa Lietuvos „ambasadoriais“. Jie tampa atsparesni nutautėjimui. • Studentai ir jų tėvai tampa aktyvūs ir vienija bendruomenę. • Jie geriau supranta organizuotos lietuviškos visuomenės reikšmę, stipriau paremdami JAV LB veiklą ir Pasaulio lietuvių bendruomenės pastangas.	• Proga savarankiškai pagyventi Lietuvoje ir patirti krašto gyventojų kasdienybę. • Patobulinti studijas kasdien dirbant darbą pagal specialybę, užmegzti glaudžius ryšius su Lietuvos profesionalais, mokslininkais ir verslininkais. • Sustiprinti lietuvių kalbos žinias dalyvaujant profesiniame, akademiname ir kasdieniame gyvenime. • Dalyvauti kultūriniame, akademiname, politiniame gyvenime, susipažinti su krašto socialine padėtimi ir prisidėti prie labdaros darbų vargstantiesiems. • Dalyvauti ekskursijose ir susipažinti su Lietuva ir jos tradicijomis. • Susidraugauti su krašto jaunimu ir rasti bendrą kalbą. • Praturtinti savo Curriculum Vitae įgyjant stažuotės ar labdaros sertifikatą.

satų grupės – jas dar galima pavadinti „laimėtojomis“. Kai kurie LISS tikslai persikloja tarpusavyje, nes jų nauda įvairiapusė, todėl sunku nustatyti, kuriam vienam adresatui ar „laimėtoju“ tam tikro tikslo įgyvendinimas yra naudingesnis nei kitam.

LISS programos, kuri tęsiasi visus kalendorinius metus, darbų eigą galima suskirstyti į keturis pagrindinius etapus. Ši darbų (vykstančių JAV) išdėstymo forma ratu yra pasirinkta neatsitiktinai. Tai iš tiesų tarp savęs susiję, vienas kitą papildantys darbai.

Nuo 2009 metų (kai asmeninę Birutės Bublienės iniciatyva sukurtą ir įgyvendintą programą pradėjo globoti JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdyba) visus metus vyksta intensyvus darbas ir planavimas. Pažymėtina, kad 2009 metų pradžioje, išaugus dalyvių skaičiui, į LISS programą B. Bublienė pasikvietė administratorės pareigoms Rasą Ardytę-Juškienę, kuri, kaip ir Birutė, turėjo daug bendruomeninio darbo su lietuvišku

jaunimu patirties. Labai svarbu paminėti, kad nuo 2009 metų LISS programa tapo jau ne vienos valstybės (JAV) programa, nes įsitraukė Kanados jaunimas. O 2010 metų vasarą taip pat atvyko 3 dalyviai iš Kanados, todėl kai kuriuose šaltiniuose atsirado Šiaurės Amerikos LISS programos pavadinimas.

Nagrinėjant darbų plano seką, atkreiptinas skaitytojo dėmesys į geografinius atstumus, JAV ir veiksmų derinimo svarbą tarp daugelio apylinkių, todėl būtina planinga veikla, kad visi dalyviai gautų reikiamą informaciją. Prie kiekvieno etapo galima pateikti trumpą komentarą apie esminius darbus.

1) Dalyvių atranka. Šis darbų etapas vyksta žiemą. Parengiamos anketos, jos išplatintos, paskui surenkamos, peržiūrimos, atrenkami kandidatai vykti į Lietuvą, pradedami tvarkyti teisiniai ir kiti kelionei reikalingi dokumentai. Prasideda darboviečių paieška Lietuvoje. Nuo sėkmingo ir kruopštaus pasirengimo išvykti priklauso tolesnio etapo sėkmė.

2) Stažuotėseiga Lietuvoje. (Stazuotė trunka 6–8 savaites.) Atvykus studentams, prasideda LISS organizatorių komandai įtempčiausias laikotarpis, nes kiekvienas dalyvis turi būti pristatomas savo darbovietėje, patikrinamos jo darbo ir užimtumo sąlygos. Programos vadovės pradžioje *kiekvienam* studentui padeda pasirinkti jo projekto temą Lietuvoje, kuri programos pabaigoje turės prisatyti JAV LB ir plačiai visuomenei. Tada kas savaitę vykstančiuose susitikimuose studentai pristato savo projektų rengimo eigą, su kokiomis kliūtimis susiduria, aiškina darbovietėse išskylančius nesklandumus. Visas problemas bando ma spęsti nedelsiant, reaguojant iš karto, jeigu reikia, keičiama darbovietė. Lygiagrečiai yra organizuojamas laisvalaikis, ekskursijos, išvykos vakarais ir savaitgaliais.

Kaip sėkmingai sekėsi įgyvendinti numatytus darbus Lietuvoje, atsispindės trečiajame etape:

3) Informacijos apie LISS sklaidą. Jau per kelias sėkmingas vasaras augantis susidomėjusių žmonių skaičius rodo, kad šis etapas vyksta labai rezultatyviai. Studentai parengia savo veiklos Lietuvoje ataskaitas – projektus, rašo straipsnius į užsienio lietuvių leidinius, programos vadovai pristato praėjusius darbus lietuvių bendruomenės renginiuose, ir taip garsas sklinda iš lūpų į lūpas, iš šeimos

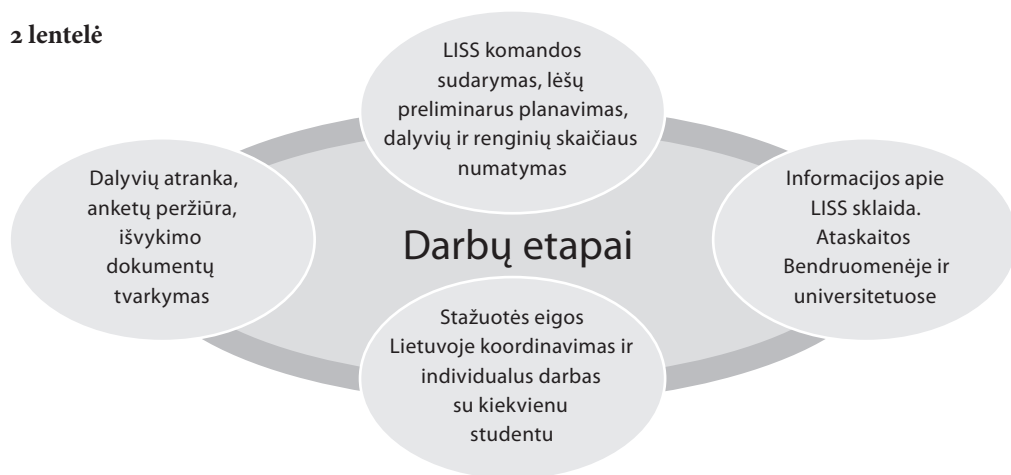
į šeimą, parengdamas kandidatų būrį kitų metų programai. Savo patirtis ir įgytas žinias studentai pasakoja JAV universitetuose, savo darbovietėse.

4) Nuo susidomėjusių ir emociškai įsitraukusių bendruomenės žmonių skaičiaus labai priklauso galimybės gauti finansinę paramą programos įgyvendinimui ir plėtrai. O nuo planuojamo biudžeto priklauso, kiek žmonių ir kokios programos apimtys bus parengiamos stažuotėms Lietuvoje.

2010 metų LISS programa nebuvo vienaitytė. Ji buvo pritaikyta įvairaus pasirengimo ir lietuvių kalbos žinių lygio dalyviams. Iš viso į Lietuvą atvyko 55 asmenys, kurie jau atvykdami ir aplikuodami į šią programą žinojo, kur nori ir gali dayvauti.

„Labdaros grupė“ – 14 dalyvių, jų programa tęsėsi 6 savaites. Šiomet tai buvo jauniausioji pagal dalyvių amžių grupė, kurios daugumą sudarė bendrojo lavinimo mokyklų priešpaskutinės klasės moksleiviai. Jie atliko savanorystės praktiką kūdikių namuose, senelių namuose, tobulino kalbą. Tik keletas studenčių buvo iš pirmųjų bakalauro kursų, todėl joms profesinė stažuotė dar neaktuali, tačiau jos norėjo dalyvauti LISS programoje, kad pirmą kartą galėtų pakeliauti, išbandyti savo darbovietėse, susipažinti su Lietuva ir mokytis šnekamosios kalbos.

2 lentelė

„Heritage“ grupėje buvo tik 7 dalyviai (trukmė – 7 savaitės), tai viena įdomiausių grupių, nes visi (išskyrus vieną – pamilusį lietuvių amerikietį ir dėl jos pasirengusį suprasti lietuvių ir Lietuvą) jos dalyviai yra trečios, ketvirtos kartos lietuvių kilmės amerikiečiai. Beveik visi jie į Lietuvą atvyko pirmą kartą, jiems daugiausia laiko reikėjo skirti lietuvių kalbos pamokoms, tačiau tai nebuvo kliūtis labai sėkmingai atlikti profesinę praktiką darbovietėse ir parengti puikius projektus pagal specialybes.

„Studentų grupė“ – tai gausiausia 34 dalyvių grupė (trukmė – 8 savaitės). Visi dalyviai gerai kalbėjo lietuviškai (dalis jų gimę Lietuvoje ar net lankę čia mokyklas), todėl jiems labiausiai sekėsi integruotis savo darbovietėse. Kai kurie studentai praktiką atliko net dviejuose miestuose – Vilniuje ir Kaune, galėjo palyginti skirtingas darbo aplinkas, pritaikyti savo turimas žinias ir jas tobulinti.

Vytauto Didžiojo universitetas LISS programoje

2010 metų balandžio 19 dieną iškilmingoje Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos salėje, vykstant Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės bendros komisijos posėdžiui, JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdybos pirmininkas Vytautas Maciunas ir VDU rektorius prof. Zigmas Lydeka pasirašė bendradarbiavimo sutartį, pagal kurią viena svarbiausių veiklų numatytas abiejų sutarties šalių bendradarbiavimas LISS programoje. B. Bublienė pasirašymo metu buvo pakviesta dalyvauti ceremonijoje ir labai didžiavosi, kad programa įgyja naują Lietuvoje pripažintą statusą. Apie tai ji kalbėjo savo pranešime per minėtos komisijos posėdžius.

Šia sutartimi LISS programa įsigijo rimtą partnerį Lietuvoje, kuris išeivių sumanytą ir išeiviams parengtą projektą papildė svariu akademinės veiklos indėliu. „VDU indėlis

šią programą turėtų dar labiau parturtinti: savo lėšomis universitetas skirs atsakingus VDU dėstytojus – praktikos vadovus, kurie sudarys individualią stažuotės programą kiekvienam universiteto kuriojamam studentui, taip pat nemokamai apgyvendins universiteto bendrabutyje, suteiks galimybę lankyti lietuvių kalbos pamokas“¹, – sakė Z. Lydeka.

Universitete sudaryta LISS reikalų koordinavimo grupė padėjo spręsti skubius klausimus darbovietėse ar organizuojant pažintines išvykas, kalbų pamokas. „Heritage“ grupei buvo sudarytos sąlygos lankyti kitus universitete tuo metu vykusius kursus: „Refresh in Lithuania“ ir Lietuvių kalbos kursų užsieniečiams.

Abiem stažuotojų grupėms buvo organizuoti tarpiniai žinių patikrinimai – „Mid term exams“, programos pabaigoje įteikti universiteto pažymėjimai, patvirtinatyti jų įgytus akademinius kreditus už atliktą praktinę veiklą. Tai neabejotinai daro LISS programą dar patrauklesnę studijuojančiam jaunimui.

Išėivijos studentų akademinei veiklai VDU dėmesys buvo skiriamas pačiu aukščiausiu lygmeniu, nes studentus pasitiko ir pirmą paskaitą skaitė universiteto rektorius prof. Z. Lydeka, o koordinavimo darbą su LISS vadovėmis organizavo prorektorė prof. A. Balčytienė.

JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdybos pirmininkas Vytautas Maciunas pasibaigus 2010 metų programai reiškė didelį norą ir viltį tęsti LISS programą, gausinti jos dalyvių skaičių, nes tai pats geriausias būdas pritraukti jaunimą į lietuvišką veiklą.

Šiame straipsnyje beveik nepaminėtas, nes kitoks buvo rašymo tikslas, LISS auklėjamasis ir patriotinis poveikis Lietuvos visuomenei. Ateityje būtų prasminga pradėti analizuoti išeivių studentų praktikos daromą poveikį Lietuvos žmonių požiūriui į užsienyje gyvenančius tautiečius. Išsamiau reikėtų tyrinėti kultūrinių, tautinio tapatumo skirtumų apraiškas kasdieniame gyvenime, egzistuojančius stereotipus. Galbūt verta būtų palyginti tų pačių specialybių studijų progra-

mas ir studentų gebėjimus. LISS programos turinys leidžia atsikeisti daugeliui diasporos ir Tėvynės santykių bruožų, kurie dar nedaug Lietuvoje tyrinėti ir nedaugeliui atpažįstami.

Išvados

1. Išeivijos jaunimo įtraukimas į bendruomeninę veiklą yra vienas sunkiausių iššūkių, su kuriuo susiduria kiekvienos diasporos bendruomenės aktyvas. Tai nėra tipiška tik lietuvių organizacijoms, su šia problema susiduria ir kitų kraštų diasporos. Panašūs yra atsakai į šį iššūkį būdai: bandyti sudominti jaunimą kelionėmis į etninę Tėvynę, įtraukti į savanoriškas veiklas, kurios suteiktų dvasinį pasitenkinimą, didžiavimąsi savo istorinėmis šaknimis.

2. Tiek Lietuvoje, tiek tarp užsienio lietuvių buvo noro ir iniciatyvų kurti patrauklias užsienyje gyvenančiam lietuvių kilmės jaunimui pažintines programas, tačiau nebuvo išmanančiųjų abi dalyvaujančias šalis – Lietuvos realijas ir atvykstančių jaunuolių galimybes,

jų tėvų norus. Žinoma tarp JAV lietuvių kaip ateitininkų jaunimo stovyklų organizatorė Birutė Bublienė pradėjo pati vežti grupes Amerikos jaunimo vasarai į Lietuvą ir surasdavo jiems galimybę padirbėti pagal savo studijuojamas sritis. Per keletą metų sėkmingos veiklos ši programa sudomino JAV LB vadovus, kurie priėmė stažuotių programą globoti. Tai suteikė naujų galimybių plėtrai, informacijos sklaidai, didesnės auditorijos pasiekiamumui.

3. Lietuvių išeivių stažuotių programa – tai sėkmingos diasporos iniciatyvos pavyzdys, kuris turi ne vieną, o daugelį rezultatų. Tai, kad studentiško amžiaus jaunimas savarankiškai praleidžia vasarą Lietuvoje, kas dieną eina į darbą, lanko lietuvių kalbos pamokas ir įsilieja į Lietuvos kasdienybę, suteikia neįkainojamos asmeninės patirties. Daugelis dalyvių programos pabaigoje pripažįsta, kad stažuotė Lietuvoje pakeitė jų gyvenimą visam laikui.

4. Didžiausias LISS programos laimėtojas – Lietuva, nes tokia diasporos jaunimo programa, sugrąžindama nors trumpam laikui į Tėvynę, leidžia užsienio lietuviams pasijauti bendros tautos, istorijos ir kultūros dalimi.

Nuorodos

1. http://www.svietimotaryba.org/newsite/pdf_files/jav509.pdf
2. Aleksandravičius E. *Globalizacijos iššūkiai Lietuvos išeivijos švietimui*. Emigracija ir šeima: Vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai/Sudarytojai Egidijus Aleksandravičius, Daiva Kuzmickaitė. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 98.
3. Gruodytė E., Liutikienė L. *Emigracijoje gyvenančių lietuvių vaikų ugdymo problematika*. Emigracija ir šeima: Vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai/Sudarytojai Egidijus Aleksandravičius, Daiva Kuzmickaitė. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 168.
4. Cohen H. Erik *Youth Tourism to Israel*. Educational Experiences of the Diaspora. Clevedon Buffalo Toronto, 2008, p. 187.

5. Bagdonavičienė V. Trumpas žvilgsnis į Izraelio valstybės patirtį darbe su diaspora, *Oikos*, 2007, nr. 4, p. 125–127.
6. Iš Bublienės B. pranešimo, perskaityto Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos posėdyje 2010 04 19.
7. <http://www.stazuote.com/main/liss-programos/>
8. V. Maciūno laiškas V. Bagdonavičienei.
9. V. Maciūno laiškas V. Bagdonavičienei.
10. Iš Bublienės B. pranešimo, perskaityto Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos posėdyje 2010 04 19 ir <http://www.stazuote.com/main/liss-programos/>
11. http://www.vdu.lt/public/var/files/2010_04_28_vdu_vasaros-stazuotes-ir-pla-1.pdf

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas ir lietuvių išeivija

2009 m. lapkričio 21 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė padėkojo lietuvių bendruomenei Vašingtone, rengiančiai minėjimą ambasadoriui Stasiui Lozoraičiui atminti, už Lietuvos diplomatinės istorijos puoselėjimą. Prezidentė laiške pažymėjo, kad net trys Lozoraičių šeimos atstovai ilgus savo gyvenimo metus atidavė Lietuvos diplomatinės tarnybai: Stasys Lozoraitis (jaunesnysis) diplomatinę karjerą pradėjo 1943 m. Lietuvos pasiuntinybėje prie šv. Sosto, nuo 1983 m. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone, o nuo 1987 m. iki atkuriant Lietuvos nepriklausomybę buvo jos vadovas. Valstybės vadovė atkreipė dėmesį, kad S. Lozoraitis buvo vienas iš tų, kurie paskyrė savo gyvenimą kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės.

2009 m. gruodžio 4 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Baltarusijos Pelesos ir Rimdžiūnų lietuviškųjų mokyklų mokiniais. „Jūs esate mums labai brangūs. Kalbate, mokotės, dainuojate lietuviškai. Tačiau turite stengtis mokytis ir dirbti dar daugiau, nes esate mūsų

vaikai, Lietuvos ambasadoriai“, – kreipėsi į susirinkusius Baltarusijos lietuvių mokinius Prezidentė Dalia Grybauskaitė. Valstybės vadovė pabrėžė, kad ne Lietuvoje gyvenančiam jaunam lietuviui labai svarbu dėti aktyvias pastangas siekiant žinių ir mokslo. „Tik sugėbėdami geriau dirbti Jūs galite pasiekti sėkmingų rezultatų. Drįskite rizikuoti, nebijokite svajoti“, – kalbėjo Prezidentė Dalia Grybauskaitė. Mokiniai Prezidentei dainavo lietuviškas dainas, deklamavo poeziją. Tai jau trečius metus Lietuvos Respublikos ambasados Minske rengiama Baltarusijoje gyvenančių lietuvių vaikų kalėdinė kelionė į Vilnių. Kelionės metu vaikams suteikiama galimybė susipažinti su Lietuvos sostine Vilniumi, Kalėdų tradicijomis, toliau puoselėti tautiškumą ir lietuviybę Baltarusijoje.

2010 m. gegužės 9 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė vizitą Airijoje pradėjo nuo susitikimo su visų Airijos lietuvių bendruomenių ir organizacijų atstovais Dubline. Šiuo metu Airijos Lietuvių bendruomenė vienija apie devyniasdešimt tūkstančių narių. Į Lietuvos Respublikos ambasadą Dubline gausiai susirinkę tautiečiai daugiausia domėjosi tarptautinės eko-

nominės ir finansų krizės poveikiu Lietuvai, Airijai, visai Europai, taip pat supažindino Prezidentę su lietuvių bendruomenėms aktualiais švietimo, kalbos, pilietybės klausimais. Prezidentė Dalia Grybauskaitė, bendraudama su Airijos lietuviais, sakė, kad išvykti iš Lietuvos ar grįžti į Tėvynę yra kiekvieno lietuvių asmeninio apsisprendimo reikalas. „Airija, kurią pasirinkote gyventi, ir jos žmonės yra draugiški Lietuvai. Tačiau

linkiu visuomet išlaikyti pasididžiavimą Lietuva, neprarasti jausmo, jog esate lietuviai, nesvarbu, kur būtumėte“, – kalbėjo Prezidentė. Valstybės vadovė taip pat pabrėžė lituanistinio švietimo ir kalbos išsaugojimo svarbą, paragino tautiečius aktyviau naudotis galimybėmis nuotoliniu būdu mokytis Vilniaus Ozo gimnazijoje, taip pat specialiai išeiviams skiriamais studijų finansavimo Lietuvoje krepšeliais.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir institucijų prie LRV santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2009 m. lapkričio 13 d. Vyriausybėje vykusiame Užsienio lietuvių reikalų koordinavimo komisijos posėdyje Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius susitiko su Pasaulio lietuvių bendruomenės nariais. Posėdyje buvo aptarti užsienio lietuvių pasiūlymai dėl bendradarbiavimo su Lietuvos institucijomis, taip pat klausimai dėl pilietybės ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento reorganizavimo. Premjeras A. Kubilius padėkojo pasaulio lietuviams už nuveiktą didelį darbą nurodant svarbiausias priemones, kurios veiksmingiausiai padėtų išsaugoti tautinį tapatumą bei kurti teigiamą lietuvių ir Lietuvos įvaizdį pasaulyje. „Pasaulio lietuvių bendruomenė įvardijo užsienio lietuviams aktualias problemas ir prioritetus, pateikė konkrečius sprendimus ir parodė, kokios plačios galimybės atsiveria Lietuvai, kai vystomas bendradarbiavimas tarp valdžios institucijų bei užsienio lietuvių“, – kalbėjo premjeras Andrius Kubilius. Posėdyje įvardyti strateginiai Pasaulio lietuvių bendruomenės tikslai: lietuvių tautinės mažumos teisių apsauga, lietuviybės išsaugojimas, sugrįžimo į tėvynę sąlygų gerinimas, Lietuvos

interesų pabrėžimas ir įvaizdžio stiprinimas pasaulyje bei tinkamas sprendimas dėl užsienio lietuvių pilietybės. Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkė Regina Narušienė pabrėžė, kad užsienio lietuvių siūlomi prioritetai nėra vien finansinio pobūdžio. Komisijos posėdžio metu buvo aptartas Pasaulio lietuvių bendruomenės vaidmuo formuojant dvišalius santykius tarp Lietuvos ir valstybių, kuriose gyvena lietuviai.

2010 m. sausio 25 d. Vyriausybė pasitarime pritarė tarpinstitucinės darbo grupės siūlymams dalį Lietuvos diplomatinį atstovybių ir konsulinių įstaigų užsienyje teikiamų paslaugų perkelti į elektroninę erdvę. Į Lietuvos atstovybes užsienyje Lietuvos piliečiai daugiausia kreipiasi prašydami išduoti (pakeisti) pasus, įtraukti į apskaitą civilinės būklės aktus, išspręsti pilietybės klausimus, išduoti įvairias konsulines pažymas. Šis Vyriausybės sprendimas leis užsienyje esantiems Lietuvos piliečiams sutaupyti laiko ir lėšų, nes paslaugas bus galima gauti greičiau, be to, kai kuriais atvejais nereikės patiems atvykti į atstovybę. Taip pat bus taupomi atstovybių ištekliai, paslaugos bus teikiamos veiksmingiau ir kokybiškiau. Planuojama, kad artimiausiu metu Lietuvos piliečiai užsiregistruoti Lietuvos diplomatinėje atstovybėje arba konsulinėje įstaigoje ir užsakyti konsulinę pažymą galės naudodamiesi elektroniniais valdžios vartais per interneto svetainę www.epaslaugos.lt.

2010 m. balandžio 8 d. Išeivijos ir lietuvių kilmės užsieniečiams, studijuojantiems Lietuvos aukštosiose mokyklose, paskirtos ir išmokėtos vienkartinės socialinės išmokos ir stipendijos už studijų rezultatus. Šiai paramai per 2010 m. Švietimo ir mokslo ministerija skyrė 350 tūkst. litų, pavasario semestre išmokėta daugiau nei 174 tūkst. litų. Tokias išeivijos ir lietuvių kilmės užsieniečių studijas valstybė remia, nes siekia plėtoti ir užtikrinti lietuvių tautos kultūros, tapatybės tęstinumą ir raidą. „Šiemet buvo išplėstas studentų, galinčių pretenduoti į paramą, ratas, tad prašymus teikti galėjo tiek dieninių, tiek neakivaizdinių studijų studentai“, – sakė Valstybinio studijų fondo vyriausioji specialistė Milda Naujokaitė. Jos teigimu, šiemet ne tik pradėta remti išeivijos atstovų studijas, bet ir buvo padidintos stipendijos ir socialinės išmokos. Valstybinio studijų fondo Valstybės paramos išeivijos ir lietuvių kilmės užsieniečių vaikams, vaikaičiams, provaikaičiams skyrimo komisijos sprendimu, 51 studentui skirtos vienkartinės socialinės išmokos, o 93 studentams skirtos ir jau išmokėtos 3 mėnesių stipendijos už studijų rezultatus.

2010 m. gegužės 5 d. Bostone Ministras Pirmininkas Andrius Kubilius susitiko su rizikos kapitalo bendrovės „Bain Capital LLC“ direktoriumi Stephenu G. Pagliuca. Premjeras pakvietė bendrovę dalyvauti steigiant rizikos kapitalo fondus Lietuvoje. S. G. Pagliuca yra daugkartinės Nacionalinės krepšinio lygos (NBA) čempionų – Bostono „Celtics“ komandos – bendraturtis, jo žmona – lietuvė. S. G. Pagliuca premjeras padovanojo autentiškus Lietuvos krepšinio rinktinės marškinėlius, bet pripažino, kad NBA atkrintamosiose varžybose remia „ne tą pusę“ – Žydrūno Ilgausko komandą „Cavaliers“ iš Klivlando. S. G. Pagliuca neprieštaravo pareiškęs, kad „jo komanda vis tiek laimės“. „Bain Capital LLC“ yra didžiulė bendrovė, valdanti 65 mlrd. JAV dolerių investicijų.

2010 m. gegužės 21 d. Užsienio reikalų ministerijoje (URM) gegužės 21 dieną vykusiam Užsienio lietuvių organizacijų projektų atrankos komisijos posėdyje buvo paskirstyta valstybės parama užsienio lietuvių bendruomenių, organizacijų ir lituanistinio švietimo įstaigų veiklai. Komisijai, kurią sudaro Užsienio reikalų, Švietimo ir mokslo, Kultūros ministerijų ir Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovai, šiemet pateikti 239 projektai, kurių bendra prašoma paramos suma – 2,59 mln. litų. Užsienio lietuvių organizacijoms ir lituanistinio švietimo įstaigoms šiemet skirta 261,4 tūkst. litų. Apsvarsčiusi paraiškas komisija nusprendė siūlyti visiškai arba iš dalies finansuoti 89 projektus. Pasak URM pranešimo spaudai, pirmenybė buvo teikiama projektams, skirtiems Lietuvai reikšmingoms sukaktims – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20-mečiui ir Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms – paminėti, lituanistinio švietimo plėtrai, bendruomeniškumo skatinimui, lietuviškai žiniasklaidai užsienyje, užsienio lietuvių ryšiams su Lietuva stiprinti.

2010 m. birželio 22 d. Londone vykusios Pasaulio lietuvių ekonomikos forumo konferencijos tikslas – suburti įtakingiausius lietuvių verslininkus ir padėti pritraukti investicijas į perspektyvias pradedančias Lietuvos aukštųjų technologijų įmones. Pasaulio lietuvių ekonomikos forumo tema – „Modernių technologijų inovacijos ir investicijos: nuo vietinio prie globalaus“. Konferenciją Londone globojo Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas. Forume dalyvavo žymių pasaulinių bendrovių atstovai: IBM, Barclays, Microsoft, Get Jar, Sicor Biotech (TEVA Group), Nordic Ventures Partners, Angels Den bei kitos garsios ir sėkmingai dirbančios bendrovės, didžiausi pasaulyje privataus kapitalo ir verslo įmonių angelų investuotojai. Premjerui A. Kubiliui buvo suteikta garbė pristatyti Lietuvą ir jos pasiekimus legendinės Londono ekonomikos

mokyklos (London School of Economics and Political science, LSE) akademinei bendruomenei, kuriai Ministras Pirmininkas skaitė paskaitą „Lietuva 2030“. Atidarydamas forumą, įžanginėje kalboje Lietuvos premjeras pristatė investavimo galimybes inovatyvioje Lietuvoje. Tradicinio renginio, kurį globoja Lietuvos Ministras Pirmininkas, tikslas – suburti įtakingiausius pasaulio lietuvius verslininkus, ekspertus, politikus ir padėti pritraukti investicijas į perspektyvias augančias Lietuvos įmones. Sveikinimo žodžių Pasaulio lietuvių ekonomikos forumui Ministras Pirmininkas A. Kubilius sulaukė ir iš Didžiosios Britanijos Ministro Pirmininko Davido Cameruno.

2010 m. rugsėjo 22 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos bendrųjų debatų savaitės renginiuose dalyvavęs Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis Niujorko ir aplinkinių valstijų

lietuvių bendruomenės narius supažindino su pagrindinėmis „Globalios Lietuvos“ kūrimo strategijos projekto nuostatomis. Ministras pabrėžė, kad „Globalios Lietuvos“ sėkmė priklausys nuo visų aktyvaus dalyvavimo ją kuriant. „Be po visą pasaulį pasklidusios diasporos išitraukimo tai bus tik eilinis popierius, nugulsiantis į stalčių“, – susitikime Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke sakė A. Ažubalis. Jis taip pat pakvietė JAV lietuvius dalytis savo patirtimi, žiniomis, idėjomis, dalyvauti bendruose socialiniuose ir kultūriniuose projektuose. Ministras pabrėžė JAV lietuvių bendruomenės vykdomos Lietuvių išeivijos studentų stažučių Lietuvoje programos naudą. Pasak jo, per stažuotes Lietuvoje JAV lietuvių jaunimas turi galimybę įsilieti į šalies gyvenimą, lavinti savo lietuvių kalbos žinias, pasisemti patirties ir pasidalyti savąja.

Visuomenėje

2009 m. spalio 3–4 d. vyko lietuvių dienos Los Andžele (JAV, Kalifornija). Tradiciškai pirmąjį spalio savaitgalį rengiama šventė truko tris dienas. Per savaitgalį šventėje apsilankė beveik keturi tūkstančiai lietuvių iš visos Kalifornijos, Čikagos, Niujorko, Toronto, Detroito, Klivlando, Bostono ir Lietuvos. Renginyje vyko tradiciškai Los Andželo lietuvių pamėgtame bare „Red Lion“.

2009 m. spalio 10–11 d. Balinrobe (Mėjo grafystė, Airija) įvyko pirmasis Airijos lietuvių sąskrydis. Renginio dalyvius pasveikino Lietuvos ambasadorius Airijoje Vidmantas Purlys. Sąskrydžio metu Airijos lietuviai pagerbė 1935 m. lėktuvu „Lituanica II“ Atlanto vandenyną perskridusį ir Balinrobo apylinkėse nusileidusį Lietuvos karininką Feliksą Vaitkų.

2009 m. lapkričio 13 d. Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) paskyrimu PLB atsto-

ve Lietuvoje tapo Vida Bandis. Vida Bandis gimė 1934 m. Molėtuose. 1944 m. su tėvais pasitraukė į Austriją, vėliau – į Vokietiją. 1950 metais emigravo į JAV, ten baigė aukštuosius mokslus Ilinojaus, Indianos ir Merilando universitetuose. Nuo 1960 iki 1999 metų gyveno ir dirbo Vokietijoje ir JAV. Nuo 1999 m. gyvena ir dirba Lietuvoje. Vidos Bandis profesinė veikla siejosi su darbu aukštojo mokslo srityje – ji ėjo prorektorius pareigas Merilando (JAV) universitete, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijoje dirbo Finansų politikos departamentu direktore, generaline direktore „Baltic Management Institute“ (BMI). Vida Bandis turi vadovavimo tarptautiniams projektams patirties, taip pat patirties administravimo, žmogiškųjų išteklių, finansų analizės ir biudžeto planavimo srityse. Vida Bandis yra Almos Adamkienės labdaros fondo, „International Rotary Club of Vilnius“ ir „Baltic

Management Institute“ valdybos narė, aktyvi visuomenininkė.

2009 m. lapkričio 14 d. vykusioje kasmetėje Airijos lietuvių Dublino skyriaus konferencijoje buvo perrinkta Dublino skyriaus pirmininkė Rasa Raižienė. Konferencijos metu pirmininkė perskaitė savo veiklos ataskaitą, buvo aptarta visa Dublino skyriaus veikla. Vienbalsiai balsavę dalyviai perrinko Rasą Raižienę antrai kadencijai. Balsavimas vyko viešai. Po trumpos kavos pertraukėlės buvo sudarytas Dublino delegatų sąrašas į penktąjį Airijos lietuvių bendruomenės suvažiavimą lapkričio 21 d. Taip pat buvo aptarti numatomi 2010 metų renginiai. Rasa Raižienė patikino, kad toliau bus tęsiamas lyrikos vakarų ciklas, *bank holiday* iškylos ir kiti 2009 metų renginiai. Konferencijos dalyviai diskutavo apie naujus renginius, siūlė temas, dalijosi idėjomis.

2009 m. lapkričio 15 d. Hagoje Lietuvos ambasadoje Nyderlanduose vykusiame metiniame Olandijos lietuvių bendruomenės (OLB) susirinkime išrinkta naujoji bendruomenės valdyba ir jos pirmininkė. Susirinkusiuosius pasveikinęs ambasadorius V. Verba pasidžiaugė bendruomenės nuveiktais darbais, jos indėliu į lietuviybės puoselėjimą ir palinkėjo entuziazmo, ryžto ir sutelktų pastangų planuojant veiklą ir įgyvendinant užsibrėžtus tikslus. Pasak ambasadoriaus, bendradarbiavimas su OLB visada buvo ir bus ne tik kasdienės veiklos dalis, bet ir vienas iš ambasados veiklos prioritetų, tad parama ir dėmesys bendruomenės poreikiams dabartinėmis sąlygomis bus dar labiau sutelktas. Bendruomenės nariams perskaityti Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkės Irenos Degutienės ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento generalinio direktoriaus Algirdo Daunoravičiaus sveikinimai. Susirinkimo metu bendruomenės nariai apžvelgė šiais metais nuveiktus darbus, įgyvendintus projektus, aptarė kitų metų planus ir išrinko naująją OLB valdybą ir valdybos pirmininkę.

Naująją valdybos pirmininkę tapo aktyvi bendruomenės narė Asta Helsper-Balčiūnaitė. A. Helsper-Balčiūnaitė pažymėjo, kad bendruomenė pirmiausia reikalinga žmonėms, kurie domisi Lietuva, nenori pamiršti savo šaknų ir nori palaikyti ryšius su Nyderlanduose gyvenančiais lietuviais, tad bus siekiama skatinti tautiečius aktyviau įsitraukti į bendruomenės veiklą, kad būtų galima išlaikyti ir puoselėti lietuviybę. A. Helsper-Balčiūnaitė dirba INHolland universiteto dėstytoja, 2009 metų spalio 8 dieną jai suteiktas Leideno universiteto mokslų daktaro laipsnis, o į OLB veiklą ji įsitraukė nuo 1996 metų.

2009 m. lapkričio 21 d. Dubline vyko V Airijos lietuvių bendruomenės (ALB) suvažiavimas. Jis pradėtas darniai sugiedota Tautiška giesmė ir perskaitytais LR Seimo Pirmininkės Irenos Degutienės ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie LR Vyriausybės sveikinimais. Suvažiavimo dalyvius taip pat pasveikino LR ambasadorius Airijoje Vidmantas Purlys. Suvažiavimui pirmininkavo ALB administracijos direktorius Arūnas Teišerskis. ALB pirmininkas Ridas Bieliajevas perskaitė 2009 metų veiklos ataskaitą ir pranešė apie savo atsistatydinimą. Ataskaitą pristatė ir ALB finansų direktorė Aušra Žutautaitė. Suvažiavimo metu taip pat buvo svarstomi kelių punktų pakeitimai ALB įstatuose. Pakeitimai priimti vienbalsiu atviru balsavimu. Naujuoju ALB pirmininku išrinktas Gintaras Navickas.

2009 m. lapkričio 21 d. Londone surengtoje trečiojoje Lietuviškų filmų naktyje rodytos ne tik pastaraisiais metais sukurtos juostos, bet ir Arūno Žebriūno „Velnio nuotaka“, „Vakar“, „Šiandien“ ir „Kitur“ – taip organizatoriai pavadino atskiras filmų nakties dalis. Anot jų, tai išduoda programos eklektiką: per subjektyviai atrinktus filmus, nesusijusius nei žanru, nei forma, tikimasi perteikti, kokia kino saviraiška Lietuvoje buvo sovietmečiu, kokia yra dabar ir kokią ją mato ir vertina užsieniečiai.

2009 m. lapkričio mėnesį Londone ir Birmingame jau trečią kartą buvo rengiamas Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimo sąjungos (JKLJS) projektas „Culture Jam“. Čia buvo galima ne tik susipažinti su lietuvių fotografų, skulptorių, kitų menininkų kūryba, bet ir išgirsti realybės šou „Dangus“ nugalėtojos Rasos Bubulytės dainų ir „Misijos Sibiras'09“ dalyvių išpūdžių. Organizatoriai atskleidė Rytų ir Vakarų Europos istorijos kultūrinius skirtumus ir panašumus. Tų metų „Culture Jam“ tikslas – ne tik supažindinti britus su lietuviais, bet ir telkti vyresniosios ir jaunosios kartos lietuvius. Todėl planuota tyrinėti bendrą lietuvių ir britų kultūrinę patirtį iš praeities, dabarties ir ateities perspektyvų, gvildinti genocido, karo, politinio išsilaisvinimo, istorinės nostalgijos temas, analizuoti kultūrinę revoliuciją ir naujas subkultūras. Dialogas vyks pasitelkiant fotografiją, kiną, muziką ir kitas meno šakas.

2009 m. gruodžio 10–12 d. Londone surengta tradicinė lietuviška šv. Kalėdų mugė. Mugės lankytojai turėjo progą susipažinti su lietuvių tradicijomis, išgyti lietuviško maisto, suvenyrų. Trečius metus rengiama mugė vyko pietryčių Londone – Luišamo (Lewisham) centre. Anksčiau renginys vyko Stratforde.

2009 m. gruodžio 12 d. Roterdame vyko labdaringas Olandijos lietuvių renginys „Kalėdinė gerumo odisėja“, jį organizavo Olandijos lietuvių bendruomenė ir Lietuvos ambasada. Lėšos buvo renkamos labdaros ir paramos fondui „Rugutė“, globojančiam nuo piktybinių navikų kenčiančius vaikus ir jų artimuosius, remiančiam onkologijos mokslo ir praktikos plėtrą. Renginio svečiai turėjo galimybę pasiklausyti lietuvių fleitininko Pauliaus Gefeno koncerto ir pamatyti Arūno Matelio filmą „Prieš parsikrendant į žemę“.

2009 m. gruodžio 13 d. Seinuose vyko lietuvių kalėdinis vakaras. Lietuvių namų scenoje skambėjo muzika ir dainos, šoko vietos moksleiviai, o vėliau atlikėjai ir žiūrovai lau-

žė kalėdaičius ir skanavo Kalėdų valgių. Prieš koncertą pastato vestibulyje buvo atidaryta tapybos ir keramikos darbų paroda. Pasveikinti seiniškių atvyko Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Vygaudas Ušackas, europarlamentarė Radvilė Morkūnaitė, ambasadorius Varšuvoje Egidijus Meilūnas, poros kaimyninių Lietuvos rajonų valdžios atstovai.

2010 m. sausio 29 d. Danijos fotografijos muziejuje Herninge atidaryta fotografijos paroda „Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien“. Tai pirmasis tokios apimties Lietuvos fotografijos meno pristatymas Danijos žiūrovams. Parodoje buvo pristatyta keturių Lietuvos fotografų – Antano Sutkaus, Rimaldo Vikšraičio, Reginos Šulskytės ir Artūro Valiaugos – kūryba. Parodos atidaryme dalyvavo fotografijų autoriai, Lietuvos fotomenininkų sąjungos pirmininkas Jonas Staselis, Lietuvos Respublikos ambasadorė Danijos Karalystėje ir Islandijos Respublikoje Rasa Kairienė ir kultūros atašė Liana Ruokytė-Jonsson.

2010 m. vasario 14 d. Danijoje ir Pietų Švedijoje gyvenantys lietuviai susirinko į Vasario 16-osios progai skirtą šventinį koncertą, kuriame dalyvavo gerai visiems pažįstama Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatė, dainininkė Veronika Povilionienė, o jai akompanavo lietuviškų instrumentų meistras Arūnas Lunys. Koncerte netrūko malonių staigmenų. Šventės proga nedidelę programą parengė šeštadieninės lituanistinės mokyklos mokiniai. Jie padėklamavo ištrauką iš Martyno Mažvydo „Katekizmo“, padainavo Suvalkijos krašto vaikų dainą „Aa apa pa vilkas vijo voverę“. Tačiau labiausiai visus nustebino mažųjų koncerto dalyvių kartu su visais žiūrovais ir Veronika padainuota gana sudėtinga lietuviška sutartinė „Dolijute dolija“ – ji nuskambėjo tiesiog puikiai. Beje, repetuoti mokiniams prieš koncertą padėjo ne tik mokytoja Reda Miėdažytė, bet ir pati Veronika, kuri ankstų

šeštadienio rytą atvykusi į Kopenhagą iš karto nuvažiavo į lituanistinės mokyklos pamokas ir pagelbėjo vaikams „generalinėje repeticijoje“. Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga susirinkusiuosius pasveikino Lietuvos Respublikos ambasadorė Danijos Karalystėje ir Islandijos Respublikoje Rasa Kairienė. Ambasadorė įteikė lituanistinės mokyklos mokiniams atminimo dovanėlių. Šventės proga ambasadorė pasveikino ir atminimo dovanomis apdovanojo taip pat lietuvių puoselėjimui nusipelnčius Danijos lietuvių bendrijos (DLB) narius: mokytoją Reda Mieldažytę, „Mažųjų klubo“ koordinatorę Eglę Miltenytę, DLB išdininkę Birutę Lekavičiūtę, DLB archyvarą Artūrą Maslauską ir DLB pirmininkę Žanetą Troško.

2010 m. vasario 21 d. Naujosios Zelandijos lietuviai, šviečiant vasaros saulei, smagiai praleido vasario 21-osios sekmadienio popietę paminėdami Vasario 16-osios metines ir aptardami praėjusių metų įvykius. Tai – bene didžiausias kasmetis lietuvių susibūrimas Naujojoje Zelandijoje. 2009-ieji šios šalies tautiečiams buvo įsimintini. Prieš 60 metų „Dundalk Bay“ keleivinis laivas atplukdė pirmąją grupę lietuvių į tuomet nepažįstamą ir tolimą kraštą, šiandien daugumos vadinamą namais. Jubiliejaus proga buvo surengta paroda, pasakojanti apie lietuvių ir kitų Baltijos šalių atstovų atvykimą ir įsikūrimą Naujojoje Zelandijoje.

2010 m. kovo 6 d. UCL (University College London) universitete įvyko jau ketvirtasis Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimo sąjungos (JKLJS) organizuotas lietuvių studentų susitikimas. Šiomet renginys sulaukė daugiau kaip 200 dalyvių, besidominčių politikos, ekonomikos, švietimo aktualijomis ir karjeros galimybėmis Lietuvoje. Į šiais metais organizuotą susitikimą atskrido net 9 svečiai iš Lietuvos, taip pat tradiciškai dalyvavo „Lithuanian City of London Club“ atstovai. Pirmoje renginio dalyje svečiai su studentais diskutavo tema „Kaip Lietuvai tapti aukštą pridėtinę

vertę kuriančia valstybe?“, o antrosios susitikimo dalies metu buvo surengti keturi karjeros seminarai teisės, finansų, architektūros ir komunikacijos temomis. Susitikimo pirmosios dalies diskusijoje dalyvavo Lietuvos banko Ekonomikos departamento direktorius Raimondas Kuodis, premjero patarėjas politikos klausimais Virgis Valentinavičius, švietimo ir mokslo viceministrė Nerija Putinaitė, kontoros „Raidla Lejjins & Norcous“ vadovaujantis partneris dr. Irmantas Norkus, „Delfi“ vyriausioji redaktorė Monika Garbačiauskaitė. Susitikimo dalyviai svečiams pateikė daug klausimų apie Lietuvos švietimo sistemos reformos ypatybes, didėjantį emigrantų skaičių, Lietuvos ekonominę ir verslo padėtį, diskutavo apie karjeros ir savirealizacijos galimybes Lietuvos darbo rinkoje.

2010 m. kovo 7 d. Londone buvo oficialiai atidarytas lietuviškų patiekalų restoranas „Lituanica“, o renginio svečius sveikino filme „Skrydis per Atlantą“ vaidinęs aktorius Remigijus Sabulis. Daugeliui susirinkusiųjų į Londono Bektono rajone įsikūrusį restoraną buvo netikėta pamatyti legendinį Lietuvos lakūną Steponą Darių vaidinusį aktorį. Pasveikinęs naujai atidarytos užėigos savininkus, jis jiems įteikė įrėmintą nuotrauką su legendiniais Lietuvos lakūnais Dariumi ir Girėnu, linkėjo neprarasti lietuviškos vienybės jausmo. Beje, piloto uniformą renginyje vilkintis Remigijus Sabulis iš svečių sulaukė daugiau klausimų apie legendinį „Lituanicos“ žygdarbį nei vaidmenį filme „Skrydis per Atlantą“. „Lituanica“ – lietuviško kapitalo įmonė Didžiojoje Britanijoje, kurios pagrindinė veikla – didmeninė ir mažmeninė maisto produktų prekyba iš Lietuvos ir kitų Rytų Europos valstybių. Veiklą pradėjusi 2002-aisiais, šiuo metu „Lituanica“ maisto produktus tiekia į daugiau nei 300 parduotuvių Didžiojoje Britanijoje, valdo šešias mažmeninės prekybos parduotuves „Lituanica“, lietuviškų patiekalų restoraną ir maisto užsakymų į namus paslaugą.

2010 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metinių proga čikagiečiai šventė ir dar vieną ne mažiau svarbią šventę. Po vos ne dešimtmečio į Čikagos Midvėjaus (Midway) oro uostą iškilmingai buvo sugrąžinta Dariaus ir Girėno transatlantiniam skrydžiui įamžinti skirta memorialinė lenta. 1993 metais skrydžio 60-ųjų metinių proga lenta, pažyminti šį lietuvių žygdarbį, buvo iškilmingai atidengta. Tačiau prasidėjus oro uosto rekonstrukcijos darbams ji buvo nuimta, numesta sandėlyje ir užmiršta. Midvėjaus oro uoste dirbantis lietuvis Jonas Daraška užmirštą lietuvių žygdarbio liudijimą surado dūlantį sandėlyje. Dariaus ir Girėno komitetui bendradarbiaujant su Lietuvos konsulatu Čikagoje ir Čikagos miesto meru Richardu M. Daley, lentą nutarta grąžinti į ankstesnę vietą. Tai padaryti Dariaus ir Girėno komiteto nariams Ernestui Lukeševičiui ir Algimantui Barniškiui prireikė beveik dvejų metų. Kaip „Amerikos lietuviui“ sakė Dariaus ir Girėno komiteto pirmininkas A. Barniškis, „tai ne vienos dienos darbas. Įvairioms instancijoms prirašyta begalės laiškų ir kreiptasi ne į vieną geranoriškai nusiteikusių žmogų, kol galiausiai tikslas buvo pasiektas. Tai vienintelis Amerikoje tarptautinis oro uostas, kuriame tokia memorialinė lenta atidengta, ir vienintelis pasaulyje, kuriame yra Lietuvos ir lietuvių vardai. Ši lenta, atidengta 1993 metais, antrininkė tos, kuri turėtų ten kaboti, sukurta pagal dailininko R. Mozoliausko eskizą. Tam reikia daugiau laiko ir dar daugiau pastangų. Ateityje mes ją pakeisime. Svarbiausia, kad šiandien atstatytas teisingumas ir didžiulių pastangų dėka ši memorialinė lenta grįžo į jai skirtą vietą.“

2010 m. kovo 27 d. Paryžiaus „GB Agency“ šiuolaikinio meno galerijoje atidaryta Vilniaus galerijos „Tulips & Roses“ surengta grupinė paroda. Garsioje Paryžiaus parodų erdvėje pristatyti jauni ir vyresnių kartų Lietuvos menininkai: Deimantas Narkevičius, Gintautas Trimakas, Liudvikas Buklys,

Gintaras Didžiapetris, Juozas Laivys, taip pat garsūs šiuolaikinio meno kūrėjai iš užsienio šalių. „Galerijos „Tulips & Roses“ rengtoje ekspozicijoje pynėsi įvairios temos – detektyvinio romano žanrai, anamnezė ir retorikos menas. Parodoje rodytos Gintauto Trimako fotografijos, įamžinančios niekuomet neįvykusią parodą, Deimanto Narkevičiaus dokumentinis filmas „Matrioškos“, taip pat Liudviko Buklio skulptūra, primenanti kažkur matyto interjero detalę. Parodą „GB Agency“ galerijoje galima apibūdinti vieno iš joje dalyvavusių menininkų žodžiais: „tai daiktai, kurie kažką reiškia, ir daiktai, kurie atrodo taip, lyg kažką reikštų“, – sakė galerijos „Tulips & Roses“ direktorius Jonas Žakaitis.

2010 m. kovo 20–21 d. į Hampšyro grafystėje esančią Lietuvių sodybą rinkosi Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės nariai. Susirinkusius dalyvius pasveikino ambasadorius Oskaras Jusys ir įgaliotasis ministras Petras Anusas. Ambasadorius pasidalijo 8 mėnesių darbo Jungtinėje Karalystėje išpūdžiais ir palinkėjo bendruomenės nariams aktyviau dalyvauti Lietuvos valstybės kultūriniame, ekonominiame ir politiniame gyvenime. Aktyviausiems bendruomenės nariams įteikti URM Užsienio lietuvių departamento padėkos raštai. Suvažiavimo metu buvo svarstomi aktualūs Jungtinėje Karalystėje gyvenančių lietuvių klausimai, būtinybė išsaugoti ryšį su gimtine, diskutuojama tema „Bendruomenė šiandien ir rytoj“, išrinkta nauja pirmininkė ir valdyba. Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės pirminke tapo dr. Renata Retkutė.

2010 m. kovo 27 d.–balandžio 11 d. Vašingtone (JAV) vyko kasmetis nacionalinis vyšnių žydėjimo festivalis, simbolizuojantis JAV ir Japonijos draugystę. Festivalį vainikuoja „Vyšnių žiedų princesės“ – merginos, kurias deleguoja JAV valstijos. Vyšnių žiedų festivalio kulminacija – balandžio 11 dienos paradas, kuriame, vilkėdama tautinį kostiumą ir lydima trispalve nešino ambasados

atstovo, žygiavo Bostono koledžo antrame kurse prekybą studijuojanti Laima Bobelis. Lietuvos ambasadoje merginas pasveikino Lietuvos ambasadorius JAV Audrius Brūzga ir apžvelgė Lietuvos ir JAV santykius, pakvietė viešniais apsilankyti Lietuvoje. Vyšnių žydėjimo festivalis Vašingtone rengiamas nuo 1912 metų, kai tuometis Tokijo meras Jukio Ozakis padovanojo Vašingtonui tris tūkstančius sakurų sodinukų, kurie buvo pasodinti mieste ant Potomako upės krantų. Kiekvienais metais pražystančios japoniškos vyšnios pritraukia tūkstančius turistų. Vyšnių žydėjimo festivalio metu „Vyšnių žiedų princesės“ lankosi pagrindinėse JAV valdžios institucijose – Kongrese, Baltuosiuose rūmuose, taip pat mokyklose, meno galerijose, ambasadose.

2010 m. balandžio 4 d. Velykos į Rytų Londone esančią lietuvių katalikų Šv. Kazimiero parapiją sukvietė gausybę čia gyvenančių tautiečių. Net ir gyvendami toli nuo Lietuvos, žmonės nepamiršo tradicijų ir sunešė į bažnyčią namuose dažytų margučių. Šventinį savaitgalį lydėjo giesmės, kurias atliko charizmatiška šlovinimo grupė kartu su plačiai žinoma atlikėja Angele Joknyte. Penki žmonės šv. Mišių metu priėmė krikštą. Kunigai lietuviai, specialiai Velykoms atvykę į Didžiąją Britaniją, šv. Mišias aukojo ir kituose tankiai lietuvių apgyvendintuose miestuose.

2010 m. balandžio 11 d. jau antrus metus kelių Žemosios Saksonijos (Vokietija) miestų ir apylinkių lietuviai Atvelykį švęsti rinkosi į Celę. Į evangelikų bažnyčios parapijos patalpas, kuriose glaudžiasi ir lietuviška mokyklėlė, lietuviai su šeimomis pirmąjį sekmadienį po Velykų suvažiavo iš Hanoverio, Braunšveigo, Volsburgo ir Celės miestų bei apylinkių. „Nėra taip paprasta sutraukti tokį gausų būrį žmonių“, – apie pavykusį renginį pasakojo Hanoverio lietuvių bendruomenės pirmininkė Eglė Preine. „Lietuviai su šeimomis keliavo kas 50, o kas ir 70 km, kad

kartu atšvęstų Atvelykį, – mums tai didelis pasisekimas, nes mūsų regione gyvenantys lietuviai yra plačiai išsibarstę ir nedažnai susirenka į didesnius renginius.“

2010 m. gegužės 2 d. Brėmeno lietuvių bendruomenė miesto renginiuose, skirtuose Europos savaitei, pristatė Juozo Lukšos-Daumanto autobiografinio romano „Partizanai“ vertimą į vokiečių kalbą. Renginyje dalyvavo ir naujausiomis žiniomis apie partizanų gyvenimą su skaitytojais dalijosi romano į vokiečių kalbą vertėjas, šveicarų kilmės filologas Markusas Roduneris. Juozo Lukšos-Daumanto romano „Partizanai“ vertimo į vokiečių kalbą pristatymas – antrasis šiais metais Brėmeno lietuvių bendruomenės renginys iš renginių ciklo „Prisiminkime kartu“, skirto Lietuvos nepriklausomybės 20-mečiui paminėti.

2010 m. gegužės 6 d. šalia Londono esančioje Lietuvių sodyboje buvo pašventintas atstatytas koplytstulpis. Anot Užsienio reikalų ministerijos pranešimo, tradicinėje Jungtinės Karalystės lietuvių Sekminių šventėje, kurios metu buvo surengta šventinimo ceremonija, dalyvavo Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje Oskaras Jusys, kiti garbūs svečiai. Prieš 55-erius metus Lietuvių sodyboje pastatytą medinį kryžių, simbolizuojantį šalies kovą dėl laisvės, 2009 metais nulaužė audra. Tais pačiais metais vykusiam visuotiniame Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės suvažiavime buvo nuspręsta jo vietoj pastatyti koplytstulpį. Jis skirtas 2010 m. Nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmėį švenčiančiai Lietuvai. Koplytstulpio autorius – medžio skulptūrų meistras Vytautas Ulevičius. Beveik šešių metrų aukščio ąžuolo paminklas su aštuoniomis medžio skulptūromis simbolizuoja Lietuvos istoriją, kultūrą, kovą dėl laisvės ir tikėjimą.

2010 m. gegužės 8 d., savaitgalį, Vytauto Didžiojo universitete įvyko pirmasis bendras Lietuvos išeivių studentų klubo (LISK) prie Pasaulio lietuvių akademijos susitikimas. Jo metu Lietuvos aukštosiose mokyklose

studijuojantys užsienio lietuviai nusprendė susiburti į vieną klubą, kad būtų lengviau užmegzti ryšius ir imtis bendrų projektų įgyvendinimo.

2010 m. gegužės 22 d. Poezijos pavasario programoje Airijoje dalyvavo poetai, Nacionalinės premijos laureatai Donaldas Kajokas, Kęstutis Navakas ir Rolandas Rastauskas. Lietuviškos poezijos šventės vyksta trijuose Airijos miestuose: Korke, Dubline ir Monagane, praneša Lietuvos ambasada Airijoje. Susitikimas su poetais vyko ir Lietuvos ambasadoje Dubline. Pokalbyje su poetais Lietuvos ambasadorius Airijoje Vidmantas Purlys pasidžiaugė tuo, kad Poezijos pavasaris Airijoje yra jau tradicija tapęs ir laukiamas renginys. Ketvirtą kartą Airijoje vykstantį poezijos festivalį organizavo Lietuvos rašytojų sąjunga, Rašytojų klubas ir Airijos lietuvių bendruomenė.

2010 m. birželio 5 d. Filadelfijoje įvyko trečiasis Šiaurės Amerikos lietuvių futbolo turnyras, organizuotas Filadelfijos lietuvių jaunimo sąjungos, kurios pagrindinis organizatorius buvo Tadas Brusokas. Šiais metais į Lietuvių futbolo turnyrą susirinko aštuonios lietuvių komandos: dvi Filadelfijos komandos, Konektikuto, Vašingtono, Niujorko Long Ailando, Naujojo Džersio ir Naujojo Džersio Leikvudo futbolui ir sportui ištikiama Čikagos komanda nepatingėjo atvykti net iš Ilinojaus. Rungtynių metu netrūko aistrų. Turnyre pirmą vietą užėmė Naujojo Džersio Leikvudo komanda, antra vieta atiteko Filadelfijos antrai komandai, trečioji liko Čikagos komanda.

2010 m. birželio 13 d. Lietuvos nuolatinė atstovybė ES ir Lietuvos ambasada Belgijoje kartu su ES Taryboje dirbančiais lietuviais Briuselyje surengė Lietuvių šachmatų klubo turnyrą. Pirmą kartą vykstančiame turnyre nugalėtoju tapo visos partijas laimėjęs Europos Komisijos pareigūnas Arnoldas Milukas. Jam atiteko šachmatų pėstininko figūros formos taurė. Turnyre dalyvavo dvylika žaidėjų,

dirbančių Europos Sąjungos ir NATO institucijose bei Lietuvos nuolatinėje atstovybėje ES. Varžybos vyko pagal šveicariškąją sistemą, partijai buvo skiriama 15 minučių. Varžybų dalyviai sekmadienio popietę sužaidė po 6 partijas. Tikimasi, kad turnyras taps tradicinis.

2010 m. birželio 14 d. minėdami Gedulo ir vilties dieną, Lietuvos ambasadorius Rusijoje Antanas Vinkus kartu su ambasados darbuotojais Maskvoje padėjo gėlių politinių kalinių ir represuotų asmenų memoriale Maskvos Donskojaus vienuolyno kapinėse. Šiose kapinėse yra, numanoma, ir Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininko generolo Jono Žemaičio palaidojimo vieta.

2010 m. birželio 19 d. Lietuva buvo pristatyta trisdešimt metų iš eilės vykstančioje didžiausioje Frankfurto prie Maino miesto gatvės šventėje „Schweizer Strassenfest“, kurioje kasmet įvairiapusiškai pristatoma viena pasaulio šalis. Šventėje iki šiol buvo atstovaujama Pietų Amerikai, Australijai, Vakarų ir Vidurio Europai. Lietuva – pirmoji Rytų Europos šalis, patekusi į šios prestižinės šventės valstybės viešnios sąrašą. Lietuvos pristatymą organizavo ir koordinavo Vokietijoje įsikūręs Europos lietuvių kultūros centras (ELKC). Reprezentacija buvo finansuojama Vokietijos privačių verslininkų ir verslo įstaigų skirtomis lėšomis. Po iškilmingos tautiniais drabužiais pasipuošusių Vasario 16-osios gimnazijos mokinių ir šventės organizatorių eisenos šventę oficialiai atidarė jos globėjas, LR ambasadorius Vokietijoje Mindaugas Butkus. Bene kilometro ilgio Šveicерio gatvė mirgėjo Lietuvos trispalvės spalvų balionais. Pagrindinėje šventės scenoje, Šveicерio aikštėje, žiūrovams buvo pristatyta penkių valandų nuotaikinga, aukšto lygio lietuviška meninė programa, kurią atliko Vasario 16-osios gimnazijos mokinių ansamblis ir liaudies šokių grupė, folkroko grupė iš Lietuvos „Kitava“, Artūro Noviko

vadovaujamas vokalinis ansamblis „Jazz island“ ir Vokietijoje gyvenanti lietuvė dainininkė Danaja.

2010 m. liepos 4–5 d. jau šeštą kartą lietuviškų savaitgalinių mokyklėlių bendruomenės rinkosi į „Draugystės tilto“ šventę. Šįkart suvažiavimas surengtas Vokietijoje, Hiutenfelde esančiame Renhofo pilies parke. Jame vyko improvizuotos Žalgirio mūšio kovos, buvo diskutuojama apie lietuvių tautinę tapatybę, lituanistinį ugdymą užsienyje ir nuolat galima buvo girdėti žaidžiančių mokslėivių klegesį ir juoką. Renginio idėja gimė Švedijoje, ten pirmasis lituanistinių mokyklų sąskrydis vyko 2005 metais, Stokholmo „Saulės“ lituanistinėje mokykloje. Praėjusių metų šventė vyko Jungtinėje Karalystėje, o šiais metais antrą kartą atkeliavo į Vokietiją. Čia jau 2007 metais buvo organizuotas trečiasis „Draugystės tilto“ sąskrydis. Vokietijos lietuvių bendruomenė, įsikūrusi Romuvos sodyboje, Renhofo pilyje, šalia kurios yra Vasario 16-osios gimnazija ir erdvus parkas, neleido žlugti šiai šventei ir tęsė „Draugystės tilto“ tradiciją, – rašoma Vokietijos lietuvių bendruomenės pranešime spaudai. Pagrindinis sambūrio tikslas – aptarti užsienyje gyvenančių lietuvių vaikų (ir vaikų iš mišrių šeimų) švietimo aktualijas, pasidalyti pedagoginio darbo patirtimi, plėtoti Europos šalių lietuvių bendruomenių ryšius, inicijuoti ir įgyvendinti bendrus projektus. Renginį organizavo aktyvūs Vokietijos lietuvių bendruomenės nariai, lituanistinių mokyklų pedagogai, Vasario 16-osios gimnazijos mokytojai, Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos atstovai. Prie organizacinio darbo prisidėjo Šveicarijos lietuvių bendruomenė.

2010 m. liepos 29–30 d. Seimo rūmuose vyko Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos kraštų valdybų pirmininkų suvažiavimas. Renginyje dalyvavo lietuvių bendruomenių ir jaunimo sąjungų pirmininkų iš 24 kraštų. Suvažiavime aptartos aktualiausios užsienyje

gyvenančių lietuvių problemos, svarstyta, kaip patobulinti kraštų lietuvių bendruomenių veiklą, spręsti jų organizacines ir finansines problemas, svarstytas žurnalo „Pasaulio lietuvis“ leidybos klausimas. Išeivijos atstovai taip pat aptarė Lietuvos pilietybės išsaugojimo, įgijimo ir atėmimo klausimus. Pasaulio lietuviai siekia, kad Lietuvos pilietybę galėtų turėti visi lietuvių kilmės asmenys nepaisant to, ar yra įgiję kitos valstybės pilietybę. Posėdžiavę PLB ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos kraštų valdybų pirmininkai siūlė Lietuvos valdžiai įdiegti balsavimą internetu. Taip pat pasaulio lietuviai kritiškai vertino sprendimą panaikinti prie Vyriausybės buvusį Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą (TMID), o ryšius su užsienio lietuviais perduoti kuruoti Užsienio reikalų ministerijos (URM) padaliniui.

2010 m. rugsėjo 1 d. Punske lietuvių licėjui buvo perduotas naujas mokyklos pastatas. Seinų seniūnija mokyklos statybas pradėjo 2006 metais. Statybos turėjo būti baigtos iki 2009 metų. Nors lietuvių tautinė mažuma norėjo, kad jiems pastatas būtų perduotas greičiau, tačiau, anot Lenkijos dienraščio „Gazeta Wyborcza“, dėl krizės šios mokyklos statyboms pritrūko lėšų iš valstybės biudžeto. Seinų seniūnas Ryszardas Grzybowski mokyklos atidarymo metu apgailestavo, kad pastatas lietuvių mokyklai buvo perduotas vėluojant metus, ir pabrėžė, kad liko dar daug darbų – mokyklai trūksta kai kurių būtinų daiktų. „Labai džiaugiamės, kad licėjus turės savo nuosavą pastatą. Tai yra svarbiausia mokykla lietuvių tautinei mažumai Lenkijoje. Per pusę amžiaus (mokykla veikia daugiau kaip 50 metų) ši mokykla išugdė daug inteligentijos atstovų, o dauguma jos absolventų tęsia mokslus Lenkijos ar Lietuvos aukštosiose mokyklose“, – sakė Lietuvių bendrijos Lenkijoje pirmininkė Irena Gasperowicz. Iki šiol licėjus naudojosi Punsko pagrindinės mokyklos patalpomis. Po švietimo reformos Lenkijoje šiame pastate atsirado

taip pat ir gimnazija, todėl daugėjo problemų dėl patalpų.

2010 m. rugsėjo 10–12 d. Pasaulio lietuvių centre Lemonte (IL) vyko Lietuvių išeivių federacijos 57-asis „Santaros-Šviesos“ suvažiavimas. Kaip ir kiekvienais metais, jis sutraukia ne tik daugybę klausytojų, kurie jokių saitų nevaržomi skaito paskaitas, bet ir gausų klausytojų būrį.

2010 m. rugsėjo 17 d. prasidėjo 4-asis BLKL (Britanijos lietuvių krepšinio lygos) čempionatas. Turnyre įregistruota dvylika komandų: „Rovac“, „Tiesa“, „Kailiai“, „Infozona“, „Prienai“, „Statyba“, „Tornadas“, „Klevas“, „Bomba“, debiutuojančios „Dau-mantų BC“ ir „Klevo“ ekipos, naujai susikūrusi „Lituanica“.

2010 m. rugsėjo 21 d. Lietuvių savišalpos ir kultūros draugija „Nemunas“ paminėjo savo 101-ųjų metinių jubiliejaus sukaktį. Ši draugija yra seniausia lietuvių institucija Pietų Amerikoje ir pirmąją tarp kitų tautų Beriso mieste. „Nemuno“ draugija buvo įkurta 1909 metais. Per šventę, į kurią susirinko daugiau nei 200 žmonių, draugijos patalpose Beriso mieste Buenos Airių provincijos lietuvių bendruomenė išrinko savo karalienę, kuri atstovaus visai bendruomenei „Imigrantų“ mugėje ir šventėje. Prieš sveikinimus ir vakarienę buvo iškeltos Argentinos ir Lietuvos valstybinės vėliavos, vadovai ir žiūrovai giedojo Argentinos ir Lietuvos himnus. Nuo pakylės žodį tarė Angel Celi – Beriso miesto savivaldybės se-

kretočius. Jis maloniai visus pasveikino, palinkėjo sėkmės ir darbingo jubiliejaus. Taip pat kalbėjo miesto savivaldybės kultūros direktorius Maximiliano Barragán. Argentinos lietuvių bendruomenės (ALB-ALOST) ir Susivienijimo lietuvių Argentinoje (SLA) valdybos pirmininkas Jorge Brazaitis, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (PLJS) ir Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) valdybos narys ir lietuviškos radijo valandėlės „Ecos de Lituania“ vedėjas Juan Ignacio Fourment Kalvelis, Lietuvių katalikų kultūros ir savišalpos draugijos „Mindaugas“ valdybos vicepirmininkas Raúl Petronis, Buenos Airių provincijos lietuvių bendruomenės karalienė Camila Iturbe Gasūnaitė ir vaikų karalienė Malena Tanevich Braziūnaitė. Šventėje taip pat dalyvavo buvęs Lietuvos Respublikos garbės konsulas Algimantas Rastauskas, Beriso miesto Imigrantų organizacijų sąjungos atstovė (AEE) Gustavo Zimny ir Beriso miesto darbuotojų sindikato generalinis direktorius Alfredo Dulk.

2010 m. rugsėjo 24–26 d. Airijoje, Balinrobo mieste vyko lietuvių sąskrydis. Airijos lietuvių bendruomenės kartu su Mėjo grafyste organizuojamas sąskrydis „Mums vis dar reikia sparnų“ buvo skirtas Felikso Vaitkaus skrydžio per Atlantą Lockheed L-5B Vega lėktuvu, pavadintu „Lituanica II“, 75-osioms metinėms paminėti. Sąskrydžio dalyviams sveikinimus atsiuntė Prezidentė Dalia Grybauskaitė ir užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis.

Lietuvių išeivijos institute

2009 m. spalio 9 d. Lietuvių išeivijos institute pristatytos knygos apie ateitininkiją išeivijoje.

Lietuvai praradus nepriklausomybę išeivijoje buvo atnaujinta ir plėtojama vienos iš svarbiausių lietuvių ideologinių organizaci-

jų – Ateitininkų federacijos – veikla. Laisvame pasaulyje atsikūrę ateitininkai sprendė ne tik organizacinio tęstinumo, bet ir tautinės tapatybės išlaikymo, krikščioniškų vertybių puoselėjimo ir sklaidos, jaunosios kartos ugdymo, integravimosi į naują aplinką ir daugybę kitų klausimų, aktualių ir šiandien. I. Bučinskytės (Strumickienės) monografi-

ja „Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais“ ir šaltinių publikacija „Ateitininkų pėdsakais: Ateitininkų federacija išeivijoje 1945–1970 m.“ atskleidžia mažai žinomus ateitininkų organizacijos išeivijoje istorijos aspektus. Renginyje dalyvavo knygos sudarytoja ir monografijos autorė dr. Ilona Bučinskytė (Strumickienė), dr. Vaidotas Vaičaitis, dr. Algirdas Jakubčionis ir prof. Egidijus Aleksandravičius.

2009 m. spalio 27 d. Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institute vyko pokalbis-diskusija su prof. Algiu Mickūnu tema „Diasporos likimai“. Diskusiją, kurios pasiklausyti atėjo ir savo klausimus kėlė gausus būrys VDU studentų ir dėstytojų, vedė prof. Egidijus Aleksandravičius.

2009 m. gruodžio 11 d. įvyko Bronio Railos 100-osioms gimimo metinėms skirta konferencija „Apie darbą ir gyvenimo vingius“. Renginyje savo pranešimus skaitė istorikai Remigijus Tamošaitis, dr. Daiva Dapkutė, prof. Egidijus Aleksandravičius, literatūrologai prof. Leonas Gudaitis, Kristina Bartkienė, žurnalistai Domas Šniukas ir Mykolas Drunga.

2010 m. vasario 22 d. Lietuvių išeivijos institutas organizavo seminarą-diskusiją „Lietuvių jaunimo organizacijos išeivijoje“. Renginyje dalyvavo pirmasis Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas kun. Antanas Saulaitis SJ, aktyvios JAV lietuvių visuomenininkės ir Palaimintojo Jurgio Matulaičio bažnyčios Lietuvių katalikų misijos talkininkės Daina Kamantaitė-Čyvienė ir Grasilda Reinytė-Petkienė, Arūnė Taunytė. Diskusiją vedė prof. Egidijus Aleksandravičius.

2010 m. kovo 16 d. Lietuvių išeivijos institute lankėsi Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus.

Prezidentas dalyvavo „Intelektualios lietuvių egzilio istorijos“ paskaitoje (jungtinė „Migracijos politikos ir lietuvių diasporos istorijos“ ir „Lietuvos istorijos“ magistrantūros

studijų programa). Seminaro metu Valdas Adamkus atskleidė lietuvių diasporos organizacijų ypatumus, dalijosi prisiminimais ir patirtimi plėtojant Lietuvos laisvinimo veiklą lietuvių išeivijoje, kalbėjo apie išeivijos vaidmenį atkuriant nepriklausomą Lietuvą ir patriotiškumo ugdymą šiandienos pasaulio lietuviijoje.

2010 m. balandžio 19 d. Lietuvių išeivijos institutas organizavo pokalbį-diskusiją „Lietuvių katalikų sielovada išeivijoje“ su Lietuvos Vyskupų Konferencijos užsienio lietuvių sielovados reikalams deleguotu prelatu Edmundu Putrimu. Renginyje dalyvavo Lietuvių išeivijos instituto vadovas prof. Egidijus Aleksandravičius ir VDU lektorė ir Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo Vargdienių seserų kongregacijos vienuolijos vyriausioji vadovė dr. ses. Daiva K. Kuzmickaitė. Diskusiją vedė dr. Giedrius Janauskas.

2010 m. gegužės 18–19 d. Lietuvių išeivijos institute vyko VDU „Migracijos politikos ir lietuvių diasporos istorijos“ ir „Lietuvos istorijos“ magistrantų konferencija „Intelektuali lietuvių egzilio istorija – 2010“.

2010 m. birželio 7 d. Lietuvių išeivijos instituto Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje vyko lietuvių išeivijos dailininko Albino Elskaus darbų parodos ir Beatričės Kleizaitės-Vasaris knygos „Albinas Elskus. Grožio ir vizijos dailininkas“ pristatymas. Renginyje dalyvavo knygos autorė. Renginį organizavo XXVII knygos mėgėjų draugija, Kauno m. sav. Vinco Kudirkos viešoji biblioteka ir Lietuvių išeivijos institutas.

2010 m. rugpjūčio 28 d. Lietuvių išeivijos institute vyko susitikimas su filosofijos istoriku prof. Kęstučiu Skrupskelium. Pokalbio tema – „Apie filosofiją, kurioje per daug filosofijos“. Susitikime dalyvavo VDU studentai ir dėstytojai.

2010 m. rugsėjo 14 d. surengtas seminaras-diskusija „Lietuvių kairiosios inteligentijos likimai išeivijoje“. Renginyje dalyvavo

San Paulo universiteto (Brazilija) doktorantas Erick Reis Godliauskas Zen ir VDU „Lietuvos istorijos“ programos magistrantas Laurynas Šedvytis. Taip pat dalyvavo Lietuvių išeivijos instituto vadovas prof. Egidijus Aleksandravičius, o diskusiją vedė dr. Giedrius Janauskas.

2010 m. rugsėjo 16 d. Lietuvių išeivijos instituto Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje vyko dokumentinio filmo „Eldorado – lietuviai Brazilijoje“ (Eldorado – Os Lituanos No Brasil) peržiūra. Filmą 2002 m. režisavo Fabiano Canosa ir Julius Zis (Zizas). Jame pasakojama lietuvių emigravimo į Braziliją istorija 1924–1928 m. Filmą pri-

statė ir komentavo San Paulo universiteto (Brazilija) doktorantas Erick Reis Godliauskas Zen.

2010 m. rugsėjo 24 d. buvo organizuojama mokslinė konferencija „Egzilio amžius“, skirta Vytautui Kavoliui atminti. Pranešimus skaitė prof. Algis Mickūnas (Ohajo universitetas, JAV), prof. Violeta Kelertienė (Vašingtono universitetas, JAV), Lietuvių išeivijos instituto vadovas prof. Egidijus Aleksandravičius, VDU dėstytojai dr. Gintautas Mažeikis, Mykolas Drunga, prof. Vylius Leonavičius, dr. Tomas Kavaliauskas, dr. Giedrius Janauskas ir VDU doktorantas Arūnas Antanaitis.

Informacijos šaltiniai:

www.delfi.lt
www.bernardinai.lt
www.prezidentas.lt
www.iseivijosinstitutas.lt
<http://www.plbe.org/>
<http://www.urm.lt>
<http://www.alfa.lt/>

<http://www.lrv.lt/lt/>
<http://www.lietuviams.com>
<http://www3.lrs.lt/pls>
<http://www.pljs.org/>

*Parengė Arūnas Antanaitis
Įteikta spaudai 2010 m. spalio 25 d.*

Mūsų autoriai

Arūnas ANTANAITIS
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos
katedros doktorantas
El. paštas: a.antanaitis@hmf.vdu.lt

Vida BAGDONAVIČIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos
katedros doktorantė
El. paštas: v.bagdonaviciene@hmf.vdu.lt

Ingrida CELEŠIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Sociologijos
katedros doktorantė
El. paštas: i.celesiute@smf.vdu.lt

Daiva DAPKUTĖ
Humanitarinių mokslų daktarė
Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos
studijų centro mokslo darbuotoja
El. paštas: d.dapkute@hmf.vdu.lt

Diana JOVAIŠIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių
literatūros katedros doktorantė
El. paštas: d.jovaisiene@hmf.vdu.lt

Asta KAZLAUSKAITĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos
katedros magistrantė
El. paštas: a.kazlauskaite@hmf.vdu.lt

Marija RAŠKAUSKIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos
katedros magistrantė
El. paštas: m.raskauskiene@hmf.vdu.lt

Juozas SKIRIUS
Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius
El. paštas: juozas.skirius@vpu.lt

Mindaugas TAMOŠAITIS
Vilniaus pedagoginio universiteto lektorius
El. paštas: m_tamosaits@yahoo.com

Kristina ŪSAITĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos
katedros doktorantė
El. paštas: k.usaite@hmf.vdu.lt

Hektoras VITKUS
Humanitarinių mokslų daktaras
Klaipėdos universitetas
El. paštas: hektoras.vitkus@gmail.com

Karolis ŽIBAS
Socialinių tyrimų instituto
Etninių tyrimų centro doktorantas,
jaunesnysis mokslo darbuotojas
El. paštas: karolis@ces.lt

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redakcinės kolegijos paskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pri-

dėta santrauka anglų ir lietuvių kalbomis (600–1000 spaudos ženklų). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio būtina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert/endnote.) Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą tekste yra pateikiamas pilnas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redakcinei kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25 LT-44249 Kaunas, el. paštas: isc@fc.vdu.lt Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu: d.kuziniene@hmf.vdu.lt

Žurnalas recenzuojamas ir talpinamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>

oikos

2010 Nr. 2 (10)

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152

Leidžiama du kartus per metus

Redaktorė *Zita Kutraitė*

Serijos dailininkė *Kornelija Buožytė*

Maketuotojas *Linas Vaškevičius*

Išleido „Versus aureus“ leidykla

Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius

info@versus.lt | www.versus.lt

Spausdino UAB „BALTO print / Logotipas“

Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius

info@logotipas.lt | www.logotipas.lt